

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ГАЛИНСЬКА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 81'373.7 : 811.161.2+811.111

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ
АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ**

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Науковий керівник:

Корольова Алла Валер'янівна,

доктор філологічних наук, професор

КИЇВ – 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ	
ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЗІСТАВНІЙ	
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ	
	12
1.1. Фразеологізми як знаки культурної інформації.....	12
1.2. Джерела інтертекстуальної фразеології.	25
1.3. Лінгвокультурна мотивація інтертекстуальних фразеологізмів.....	34
Висновки до розділу 1	37
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ЗІСТАВЛЕННЯ	
АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ	
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ	
	40
2.1. Принципи відбору та зіставлення англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.....	40
2.2. Методи зіставлення англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.....	46
Висновки до розділу 2	65
РОЗДІЛ 3. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ СЕМІОТИЧНІ КОДИ В	
АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІЙ	
ФРАЗЕОЛОГІЇ	
	68
3.1. Типологія кодів культури	68
3.2. Природний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.	72

3.3.	Харчовий код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.	82
3.4.	Артефактний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.	91
3.5.	Біоморфний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.	101
3.6.	Тілесний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.	114
3.7.	Антропний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.	122
3.8.	Духовно-предметний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах	129
Висновки до розділу 3		142

РОЗДІЛ 4. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ГРАМАТИЧНІ КОДИ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.		145
4.1.	Дієслівний код англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.	148
4.2.	Субстантивний код англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.	152
4.3.	Ад’єктивний код англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.	165
Висновки до розділу 4		177
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ		182
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ		187
СПИСОК ДОВІДНИКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.		212
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ		217
ДОДАТОК		219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АФО – ад’єктивна фразеологічна одиниця

ДФО – дієслівна фразеологічна одиниця

ІФ – інтертекстуальний фразеологізм

КФО – компаративна фразеологічна одиниця

СФО – субстантивна фразеологічна одиниця

ФО – фразеологічна одиниця

англ. – англійська

укр. – українська

ВСТУП

Дисертація присвячена вивченню лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів (далі ІФ). У роботі виявлено основні джерела лінгвокультурної інформації досліджуваних одиниць; виявлено мотиви інтертекстуальної природи фразеологізмів, закодовані в їх внутрішньомовній і міжкультурній семіотичній символіці; проаналізовано аломотиви як унікальні сюжети лінгвокультурної інформації зіставляваних фразеологізмів; визначено особливості граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів, зокрема їх залежність від кодів культури в англійській та українській мовах.

У сучасній зіставній фразеології залишається чимало питань, на які науковці ще не дали вичерпної відповіді, одним із яких є здійснення реконструкції глибинних джерел культурної символіки фразеологізмів (А. Коваль, М. Ковшова, О. Левченко, О. Назаренко, С. Толстая, Р. Pierini), і передусім в аспекті як інтра-, так й інтернаціональної природи їх мотивації (О. Селіванова, Е. Солодухо, В. Теля, В. Ужченко, М. Levin, Н. Lindquist, А. Naciscione). Найбільш дискусійну проблему становить дослідження закономірностей фразеологізмів, лінгвокультурні смисли яких набули характеру внутрішньомовної і міжмовної *інтертекстуальності*, з одного боку, а з іншого, – відмінностей, пов'язаних із різними факторами впливу на формування і фразеологічного значення цих одиниць у кожній конкретній мові.

Що стосується поняття інтертексту, то його витлумачення базується здебільшого на матеріалі художніх творів, під яким розуміють 1) “текст у тексті” (Т. Литвиненко, Н. Фатеева, Н. Plett), 2) “слід, залишений історією” (Н. П’єге-Гро), 3) “ключовий знак культури, що відображає національний менталітет” (Г. Денисова), 4) “природне існування культурних концептів” (Ю. Степанов).

Розглядаючи фразеологізм також як текст, зберігач культурної інформації (В. Маслова), а точніше, мікротекст, у якому закодовані різні типи інформації у

вигляді згорнутого тексту, готового до вживання як *текст у тексті* (В. Телія), є всі підстави говорити про його інтертекстуальний характер як внутрішньомовний, так і міжкультурний. На підтвердження цієї думки наведемо аргументи вчених, які зазначають, що в теорії фразеології на категоріальній матриці концептів (ідеологем, образів тощо) “поки дещо невпевнено почуває себе саме той фрагмент мовних одиниць нової групи “кандидатів в інтертексти”, де мали б “актуалізуватися смисли” афоризмів, крилатих слів, белетристичних образних формул, поетичної (або “транс”) фразеології (В. Григор’єв). Можливо, що час для поняття “позамовна фразеологія” ще не настав, проте обговорення ідеї *позамовних інтертекстів* є перспективним і актуальним.

Актуальність дисертаційної роботи зумовлена її спрямуванням на вивчення нових тенденцій у зіставній фразеології загалом та джерел мотивації міжкультурних і національно-специфічних смислів у фразеологізмах різних мов, що набули статусу інтертекстів, зокрема. Поєднання порівняльно-історичного і зіставно-типологічного підходів до аналізу англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів є необхідним для виявлення як спільних закономірностей у мотивації їх образного значення, так і відмінностей у відображенні лінгвокультурної інформації, закодованій у внутрішній і зовнішній формах.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Київського національного лінгвістичного університету в рамках держбюджетної наукової теми № 6 “Зіставно-типологічні аспекти вивчення української мови на тлі інших мов світу” (номер держреєстрації 0109U000508), а також наукової теми кафедри теоретичної і прикладної лінгвістики та новогрецької філології “Проблеми зіставної семантики”. Тему дисертації затверджено вченою радою КНЛУ, протокол № 4 від 24 листопада 2008 р., перезатверджено – протокол № 5 від 29 листопада 2010 р.

Мета дисертаційної роботи полягає у виявленні джерел мотивації лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити теоретичні засади формування інтертекстуальної фразеології у зіставній лінгвокультурології;
- розробити методику зіставлення інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах;
- реконструювати основні джерела лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів;
- класифікувати інтертекстуальні фразеологізми за характером їх мотивації, а також на основі аломотивів на внутрішньомовному і міжмовному рівнях;
- виявити залежність граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів від культурних кодів у зіставлюваних мовах;
- встановити закономірності й відмінності в мотивації лінгвокультурної інформації, закодованій в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах.

Об’єкт дослідження становлять англійські та українські інтертекстуальні фразеологізми.

Предметом дослідження є джерела, мотиви й аломотиви лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.

Джерельною базою дисертації є: Dictionary of Idioms and Their Origins (L. and R. Flavell), Англо-український фразеологічний словник (К. Баранцев), Longman Dictionary of Idioms, Словник фразеологізмів української мови (В. Білоноженко, І. Гнатюк та ін.), Chambers Dictionary of Etymology, Словарь символов (Д. Тресиддер), Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках (М. Маковский), Прислів'я та приказки (М. Пазяк), енциклопедичні словники, Біблія, а також твори англійської та української

художньої літератури ХХ–ХІ ст. Фактичний матеріал дисертації становить 1100 інтертекстуальних фразеологізмів (500 одиниць в англійській мові і 600 – в українській).

Методи дослідження. За допомогою *порівняльно-історичного методу* здійснено реконструкцію глибинних джерел лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів; *етимологічний аналіз* сприяв виявленню первісного значення компонентів інтертекстуальних фразеологізмів у кожній із мов; *зіставно-типологічний метод* дав змогу виявити спільні закономірності й відмінності в мотивації лінгвокультурної інформації в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах, а також типи аломотивів, характерних для внутрішньомовних досліджуваних одиниць; *методику дистрибутивного аналізу* застосовано для визначення особливостей сполучуваності компонентів інтертекстуальних фразеологізмів у кожній із мов; *методику трансформаційного аналізу* – для встановлення залежності граматичної структури (зовнішньої форми) від культурно мотивованої інформації, закодованій у внутрішній формі англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів; *процедуру кількісних підрахунків* – для забезпечення об'єктивності проаналізованого фрагмента мовного матеріалу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше* обгрунтовано статус фразеологізмів як інтертекстів; реконструйовано джерела лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів, якими є інтракультурні джерела: звичаї, традиції, обряди, побут, література, фольклор, історико-суспільні в кожній із мов та міжкультурні: Біблія, християнство, міфологія і антична спадщина; класифіковано фразеологізми за 2 типами: внутрішньомовні й міжмовні; виявлено спільні мотиви лінгвокультурної інформації англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів, запозичені з природного, харчового, артефактного, тілесного, біоморфного, антропного, духовно-предметного кодів, а також спільні ('бути щасливим', 'гарного здоров'я', 'погіршення здоров'я', 'жити в достатку', 'боятися', 'помирати', 'померти',

‘відмова при сватанні’) та відмінні (‘щастити’, ‘виходити заміж’, ‘пророкування смерті’, ‘грішити’) сюжети аломотивів; встановлено залежність граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів (плану вираження) від культурних кодів (плану змісту) у зіставлюваних мовах (дієслівних від артефактного, біоморфного, тілесного кодів в обох мовах, субстантивних – від біоморфного, антропного, артефактного в англійській і тілесного, біоморфного в українській, ад’єктивних – від біоморфного, антропного, тілесного кодів в обох мовах).

Теоретичне значення дисертації пов’язане з розробкою теоретико-методологічних засад вивчення інтертекстуальної фразеології, з поглибленням основних положень зіставної лінгвокультурології (в уточненні поняття лінгвокультурної інформації і мотивації фразеологізмів).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування у зіставно-типологічних дослідженнях із проблем інтертекстуальної фразеології, а також у процесі підготовки спецкурсів із міжкультурної комунікації, у викладанні навчальних дисциплін: “Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Сучасна українська літературна мова” (розділ “Фразеологія”), Лексикологія англійської мови (розділ “Фразеологія”), “Лінгвокраїнознавство”. Фактичний матеріал може бути використаний при укладанні нового англо-українського словника фразеологізмів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювалися в доповідях на *шести* міжнародних наукових конференціях: “Актуальні проблеми фразеології” (Сімферополь, 2009); “Проблеми зіставної семантики” (Київ, 2009); “Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація” (Харків, 2011); “Через вивчення мов і культур – до культури миру і стабільності: проблеми і перспективи” (Київ, 2010); “Україна і світ: діалог мов та культур” (Київ, 2011, 2012); *двох* всеукраїнських: “Мова. Культура. Комунікація” (Чернігів, 2008); “Сучасні наукові парадигми” (Горлівка, 2010); а також на науково-звітних конференціях Київського національного лінгвістичного університету: “Лінгвістика та лінгводидактика у

сучасному інформаційному суспільстві” (Київ, 2007); “Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій-II” (Київ, 2009).

Публікації. Проблематику, теоретичні і практичні результати дисертаційного дослідження викладено в чотирнадцяти публікаціях, шість з яких опубліковано у фахових наукових виданнях, затверджених МОНмолодьспорту України, дві – у збірниках наукових праць та шість – у матеріалах і тезах доповідей шести наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (237 найменувань, з яких 32 – іноземними мовами), списку лексикографічних джерел (54 найменування), джерел ілюстративного матеріалу та додатку. Повний обсяг дисертації – 245 сторінок, основний зміст викладено на 186 сторінках, додаток займає 27 сторінок.

У першому розділі **“Теоретичні засади вивчення інтертекстуальних фразеологізмів у зіставній лінгвокультурології”** проаналізовано ключові положення теорії інтертекстуальності та інтертексту; визначено основні джерела інтертекстуальної фразеології; обґрунтовано статус фразеологізмів як вербальних знаків культури – мікротекстів, що містять культурну інформацію, закодовану в їх внутрішній формі.

У другому розділі **“Методологічна база зіставлення англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів”** розроблено комплексну методику аналізу інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах; визначено основні етапи її апробації та аргументовано ефективність саме такої процедури зіставлення досліджуваних одиниць.

У третьому розділі **“Лінгвокультурні семіотичні коди в англійській та українській інтертекстуальній фразеології”** реконструйовано основні джерела лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів; виявлено подібності й відмінності в символіці, стереотипах і уявленнях англійського та українського етносів; встановлено, що зумовлювало мотивацію образних значень зіставлюваних інтертекстуальних фразеологізмах.

У четвертому розділі **“Лінгвокультурні граматичні коди англійських та українських інтекртекстуальних фразеологізмів”** зіставлено граматичні конструкції – елементарні мікротексти – дієслівні, субстантивні й ад’єктивні в обох мовах, встановлено співвідношення мотивів і кожного з аналізованих типів мікротекстів, зокрема їх залежність від кодів культури в англійській та українській мовах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ЗІСТАВНІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

1.1. Фразеологізми як знаки культурної інформації

Постулат Ф. де Соссюра про те, що мова – це знакова система, зобов’язує визначити, у чому полягає знакова природа фразеологізмів та її специфіка, яка дозволяє стверджувати, що фразеологічні одиниці (далі ФО) – знаки особливого роду, які відрізняються як від мовних знаків, так і від знакової функції сполучення слів. Свого часу Ф. де Сосюр запропонував діадичну модель мовного знака [177]. У розумінні вченого мовний знак складається із означуваного (*signifier*) – форми, якої набуває знак, і позначуваного (*signified*) – поняття, яке він представляє.

Першою знаковою класифікацією була типологія Ч. Пірса [148, с. 190–195], який виокремив 10 класів знаків. Серед них основними вважаються такі [148, с. 93]:

- *ікона* – знак, який може мати ознаку, що надає йому значущості навіть за умови, якщо його об’єкт не існує (прикладом іконічного знаку може бути діаграма, скульптура);
- *індекс* – знак, що відразу втрачає ознаку, яка робить його знаком, зі зникненням свого об’єкта, але не втратив би цю ознаку за відсутності інтерпретанти (згідно з тріадною моделлю знака Ч. Пірса “інтерпретанта – не інтерпретатор, а швидше смисл, отриманий із знака” (як приклад, це може бути мульда з отвором від кулі як знак вистрілу або дим у лісі як індекс вогню багаття або пожежі);
- *символ* – знак, що втратив би ознаку, яка робить його знаком, за умови відсутності інтерпретанти. Таким може бути будь-яке мовленнєве висловлювання, яке означає те, що воно означає.

Іконічні й індексальні знаки нерідко називають природними, а символи – умовними, конвенційними [165, с. 124].

Спробу створити власну теорію знака (символу) здійснив П. Флоренський. За висновками С. О. Кузнецова, типологія П. Флоренського має подібність із загальними рисами теорії Ч. Пірса, проте поступається розробкою знаків [105, с. 28]. Так, П. Флоренський виділяв знаки, що мають метафоричне (пор. іконічний знак у Ч. Пірса), метонімічне і синекдохальне походження (пор. індексальний знак у Ч. Пірса). У типології П. Флоренського немає відповідника того знака, який Ч. Пірс називав символом. Взагалі трактування Флоренським символу суттєво відрізняється від розуміння символу як знака, у його розумінні символ виступає швидше як онтологічна одиниця, що “не лише позначає дещо інше, але й сам є реальним носієм цього іншого, він двоєдиний за своєю природою” [191].

О. О. Потебня користується поняттями знак і символ як синонімічними. Спираючись на уявлення про те, що мова – це знак, позначення явища й акт пізнання людиною навколишнього світу, вчений простежує, як саме відбувається це пізнання, і як утворюються поняття. Або інакше – як образ предмета переходить в поняття про предмет. За Потебнею, первинно будь-яке слово складається з трьох елементів: єдності членороздільних звуків, тобто зовнішнього знака значення, уявлення, тобто внутрішнього знака, і самого значення [151, с. 146]. Іншими словами, знак значення виступає у подвійному значенні: як звук і як значення. Звук і значення залишаються обов’язковою умовою існування слова, натомість уявлення втрачається.

Мовні знаки переважно є символами, довільними заміниками змісту, який вони закріплюють за певною формою, однак ця довільність не поширюється на мотиваційний зв’язок знаків у межах мовної системи. Дослідник А. Лосєв допускав можливість динамічного переходу знака в символ, тобто набуваючи безліч значень, знак стає символом [121, с. 62–64].

Як множинність знаків Ю. Лотман розглядає текст, вказуючи, що тексту властиві структурність, виразність і відмежованість. Дослідник слідом за

О. П'ятигорським вказує на те, що текст володіє єдиним текстовим значенням і тому може розглядатися як нерозчленований сигнал [124].

Новий знаковий аспект тексту – інтертекстовий – окреслив Р. Барт, який залучає текст до культурних кодів. Він вважає, що будь-який текст сплетений з безмежної кількості увібраних у нього культурних кодів. За Бартом, культурний код – “це перспектива безлічі цитацій, міраж, зітканий з безлічі структур...; одиниці, утворені цим кодом, є нічим іншим, як відлунками чогось, що вже було читане, бачене, зроблене, пережите: код є слідом цього “вже” [13, с. 39–40]. Зітканий з безлічі кодів, ніби з ниток, текст, в свою чергу, сам стає вплетеним у тканину культури; він – її “пам'ять”. До того ж, текст “пам'ятає” не лише культуру минулого і теперішнього, але й культуру майбутнього [96].

Сучасні дослідники визначають мовний знак як двобічну матеріально-ідеальну одиницю системно організованого мовного коду, яка довільно, символічно і конвенційно фіксує в чуттєвій сприйнятій формі певний зміст і служить засобом збереження, отримання, обробки й передачі інформації [165, с. 122].

Знак, за Рудневим, – це мінімальний носій мовної інформації, сукупність яких утворює знакову систему, або мову [158]. Знак – двобічна сутність: з одного боку, він матеріальний (має план вираження, або денотат), з іншого, – він є носієм нематеріального смислу (план змісту). Мовним знаком виступає як слово, так і речення.

Отже, мовний знак виступає у функції носія інформації, або “джерелом інформації” (Ю. Лотман). Інформація – це сукупність знань, образів, наявних у свідомості людини, які поступають по різних каналах передачі, переробляються й використовуються у процесі життєдіяльності людини [ЛЕ, с. 217–218]. Інформація стала підґрунтям сучасних розробок значення та смислу мовних знаків. За іншими довідниковими джерелами, інформація (від лат. *informatio* – ознайомлення, представлення) – це: будь-які відомості, дані, повідомлення, передані за допомогою сигналів [КЭ]; інформація – це: 1) відомості про які-

небудь події, ситуації, чиясь діяльність тощо; 2) повідомлення про що-небудь; 3) сукупність знань про навколишній світ [ССІС, с. 314].

А лінгвокультурологія, на думку В. Маслової, зосереджена на дослідженні взаємодії мови, яка виступає транслятором культурної інформації, культури з її установками і преференціями, та людини, яка створює цю культуру, користуючись мовою [128, с. 36]. Культурна інформація розчинена в мові, вона свідомо або несвідомо відтворюється носіями мови, які вживають мовне висловлювання в певних ситуаціях, з певними інтенціями і емотивною модальністю [232, с. 57].

Питання культурної семантики мовних знаків розглядали представники різних наукових шкіл: у семіотиці і культурології (Ю. Лотман, Ю. Степанов), у когнітивній лінгвістиці (О. Кубрякова, О. Селіванова), в етнолінгвістиці (О. Березович, М. Толстой).

У розумінні М. Алефіренка, сучасна лінгвокультурологія вивчає: а) способи і засоби представлення в мові об'єктів культури, б) особливості представлення в мові менталітету того чи іншого народу, в) закономірності відображення в семантиці мовних одиниць ціннісно-сміслових категорій культури [2, с. 29]. Наявний ще один ключовий погляд на проблеми лінгвокультурології. В. Телія вказує, що в центрі зацікавлень лінгвокультурологічного напрямку – дослідження й опис взаємодії мови і культури в діапазоні сучасної культурно-національної самосвідомості та її знакової презентації [179, с. 16]. Відповідно лінгвокультурологічний напрям у фразеології досліджує взаємодію мови і культури крізь призму культурно-національної свідомості та її фразеологічної презентації (Н. Брагіна, В. Телія).

З-поміж основних предметів, виділених на фоні об'єкта дослідження, кожен з яких складається з окремих лінгвокультурних одиниць або явищ, називають такі [128, с. 36 – 37]:

- безеквівалентна лексика і лакуни;
- міфологізовані одиниці мови: архетипи, міфологеми, обряди, ритуали, звичаї, закріплені в мові;

- пареміологічний фонд мови;
- фразеологічний фонд мови;
- еталони, стереотипи, символи;
- метафори і образи мови;
- стилістичний устрій мов;
- мовленнєва поведінка;
- сфера мовленнєвого етикету.

Пареміологічний фонд мови – один із предметів дослідження у лінгвокультурології – традиційно вивчався у фольклорі. Вік прислів'їв, їхня належність до духовних культур народів, стабільність, значний тематичний обсяг – усе це, як зазначає О. Корень, дозволяє визначити прислів'я як універсальний еволюціонуючий код глобальних і життєвих знань [94, с. 14]. Більшість прислів'їв і приказок – це стереотипи національної свідомості, витвори народної творчості. Безпосередньо фразеологізми стали об'єктом дослідження у лінгвокультурології не випадково, адже це особливі вербальні знаки, наділені “культурною пам'яттю”; “сліди” культури в мові традиційно проявлялися при аналізові внутрішньої форми ядерних одиниць, тобто ідіом і стійких словосполучень [92, с. 20].

Завдання лінгвокультурологічного аналізу, за спостереженнями Н. Брагіної, полягає у спробі визначити умови формування культурного конструкта на фразеологічному матеріалі і коментар фразеологічних одиниць як інтертекстів, що сформувалися під впливом різних типів дискурсу – літературного, релігійного тощо [23, с. 133].

Звертаючись до проблеми дослідження ФО у руслі лінгвокультурологічного напрямку, основне завдання вбачаємо у виявленні механізмів поєднання у фразеологічному знакові власне мовної і культурної семантики, адже фразеологізми як мовні знаки зароджуються на перетині мови і культури. При цьому культуру розглядаємо широко як семіотичну систему, в якій синтезуються знаки і смисли [92, с. 241], та вужче як простір культурних смислів, або ціннісного змісту, що твориться людиною у процесі

світорозуміння, та як систему різних кодів, тобто вторинних знакових систем, в яких використовуються різні матеріальні й формальні засоби для позначення культурних смислів [18, с. 25]. Ціннісний зміст, продукований в культурі й кодований різними способами, в цілому складає картину світу, що розкриває світогляд певного соціуму. Знаки (знакові тіла) для втілення своїх смислів культура запозичує в природі, артефактах, у зовнішньому й внутрішньому світі людини [92, с. 241].

Окрім знака, його значущості, тобто здатності мати зміст, у семіотиці виділяють також код, який надає знакові значущості, а інтерпретатор її визначає, “розшифровує” [там само, с. 241].

Незважаючи на свою кумулятивну функцію, тобто виступаючи засобом накопичення і зберігання інформації, мова не є вмістищем культури. Вона виступає лише механізмом, що сприяє кодуванню і трансляції культури. А справжні зберігачі культури – це тексти, оскільки не мова, а саме текст відображає духовний світ людини. Він безпосередньо пов'язаний з культурою, адже пронизаний культурними кодами, зберігає інформацію про історію, етнографію, національну психологію, національну поведінку і т. ін. [128, с. 87].

Слідом за В. Масловою, ми розглядаємо фразеологізми як тексти, що зберігають культурну інформацію [128, с. 75]. Культурну інформацію можна отримати з внутрішньої форми ФО, оскільки в ній присутні “сліди” культури – міфи, звичаї, традиції, відображені історичні події й елементи матеріальної культури [там само, с. 71].

Звертаючись до праць М. Бахтіна, О. Селіванова зазначає, що “використання у мовленнєвому процесі стійких зворотів – це поєднання двох можливих світів: текстового світу ситуації вживання та світу алюзії як присутності “чужого голосу”. Алюзивність фразеології дослідники переважно пов'язують із відтворюваністю усталених зворотів, за якими стоять певні події, текстові світи, а отже, і психокогнітивні фрагменти етносвідомості” [162, с. 13].

Культурну інформацію О. Селіванова визначає як сукупність культурно-маркованих знань та уявлень носіїв певної культури, репрезентована в мовних

одиницях, текстах, формах комунікативної поведінки, різних семіотичних системах [ЛЕ, с. 318].

Фразеологізми як особливі мовні знаки виконують не лише мовну, але й культурну функції, вони образно передають інформацію про навколишній світ і одночасно транслюють культурні смисли, стереотипні уявлення тощо [ковш дис]. Погоджується з такою думкою В. Телія [180, с. 55], яка зазначає, що фразеологізми слід розглядати як знаки, які мають свою особливу природу, а це означає, що у ФО мають бути виявлені ознаки, які можуть пояснити їх роль та функції у мові.

Фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу цілий світ смислів, особливу образність, виразність, експресивність, аксіологічність, що ґрунтуються на комплексі почуттів, уявлень народу, інтерсеміотичних сценаріях культури певного етносу, адже деякі звороти є “уламками” інших текстів: міфів, пісень, казок, байок та ін. [162, с. 12]. У фразеологічний склад мови вбудовано програму адресованості різних типів інформації, що представляє колективного узагальненого адресата, який транслює цю інформацію наступним поколінням, ідентифікуючи їхню етносвідомість і культуру [там само, с. 12–13].

Проблема взаємозв'язку понять культура–мова–етнос є досить актуальною для сучасної лінгвістики. На кожному етапі суспільного розвитку вона розкривається по-новому, а у зв'язку з відродженням останнім часом національної самобутності, національної культури цей спектр питань набув особливої ваги. Дослідженню глибинних зв'язків між мовою і культурою, мовою і етносом, мовою і національною ментальністю присвятили свої праці мовознавці Є. М. Верещагін, В. Г. Гак, В. Г. Костомаров, В. М. Мокієнко, В. М. Телія, В. Д. Ужченко та ін.

Фразеологічна картина світу – це, по суті, когнітивна структура, оскільки процеси когніції тісно пов'язані із соціальними і культурними характеристиками життя народів. При цьому слід зазначити, що найголовніша проблема зв'язку фразеологізмів із менталітетом народу ще не дістала

глибокого теоретичного обґрунтування. Як, правило, сучасні дослідження обмежуються констатацією різного картування світу засобами фразеології та описом фразеологічних картин світу [201, с. 57]. Явище менталітету існує давно, але поняття “ментальність”, або “менталітет” в українській науковій термінології є поняттям відносно новим. Утворилося воно від латинського *mens*, що означає розум, дух, психіку. “Сучасний словник іншомовних слів” дає таке визначення: “Менталітет [нім. *Mentalität*, франц. *mentalité* < лат. *Mentalis* – розумовий >] – світосприймання, психологія” [ССІС, с. 446]. У перекладних двомовних словниках знаходимо такі визначення: *Mentalität* (нім.): склад розуму; спосіб мислення [БНРС, II, с. 81]; *mentality* (англ.): 1) розумові здібності, інтелект; 2) склад розуму [АУС, с. 321]. Таким чином, основним є значення “склад розуму”, “спосіб мислення”.

Менталітет у сучасному сприйнятті – це необмежена система, яка не має закінченої організації, розлита у свідомості та в культурі. Існує необхідність розуміння поняття “менталітет”, але чітких теоретичних розробок щодо його змістового навантаження, його природи і функцій у житті людського суспільства не знаходимо.

Проблему ментальності розглядали представники філософського напрямку в науці Д. Чижевський, І. Лисий [197; 118], психологічного – В. Гумбольдт, О. Кульчицький [60–62; 107], культурного – М. Костомаров, Б. Цимбалістий [97; 98; 195] та ін. Лінгвістичного аспекту вивчення виявлення рис менталітету у мовному знакові торкалися такі мовознавці, як В. Телія, В. Мокієнко та ін.

Ментальність розглядаємо як спосіб сприйняття світу, генетично закодований у свідомості або підсвідомості того чи іншого етносу. За визначенням В. Храмової, “ментальність – це спільне “психологічне оснащення” представників певної культури, що дає змогу хаотичний потік різноманітних вражень інтегрувати свідомістю у певне світобачення” [194, с. 4].

Існують різні чинники, які впливають на формування менталітету етносу й вираження його в мові, в тому числі природно-географічний, історичний,

культурний, соціальний, релігійний, побутовий. Але цей вплив настільки тривалий, постійний і опосередкований, що зміни в політичній чи економічній сфері не можуть порушити “звички свідомості”, що шліфувалися століттями. Структура менталітету є більш консервативною, ніж суспільно-політичне життя.

Спираючись на висновки Д. Чижевського про світогляд українців, основними рисами психічного складу українця можна вважати емоціоналізм і сентименталізм, чутливість і ліризм. Однією із складових емоціоналізму є своєрідний український гумор, що є виявом “артистизму” української вдачі. Крім цих рис, Д. Чижевський ще виділяє індивідуалізм та прагнення до свободи, неспокій і рухливість. Одним із факторів формування останніх рис він називає природу, зокрема український степ, який за часів навал кочівників був джерелом постійної загрози і викликав в українців своєрідний “неспокій” [197, с. 15–16].

М. Костомаров, який досліджував особливості світогляду українців і росіян, підкреслював вплив природи на формування світогляду, характеру українця. Природа – невід’ємна частина української творчості: “...поезія невіддільна від природи, вона оживляє її, робить її учасницею радості і горя людської душі; трави, дерева, птахи, тварини, небесні світила, ранок і вечір, спека і сніг – все дихає, думає, розуміє разом із людиною” [98, с. 52].

Розглядаючи ментальність українського етносу, не можна ігнорувати питання впливу російського фактору, адже тривале перебування в складі Російської імперії не могло позначитися на всіх сферах суспільного життя, включаючи й сферу ментальності.

Стійкою основою англійського національного характеру впродовж усієї його історії, його “наскрізним елементом”, на думку Л. Кустової, можна вважати його острівну психологію, похідними рисами якої виділяють дистанційність від інших народів, індивідуалізм і консерватизм [112, с. 97; с. 102]. Про типових англійців відомо, що вони стримані, добродушні, вирізняються розсудливою холоднокрівністю, ледь вловимою недосказаністю,

стриманістю. У намаганні захистити своє національне надбання проявляється їхній традиційний характер, який характеризується бережливим ставленням до свого минулого, власних духовних цінностей, у тому числі й до мови, релігії, мистецтва [там само, с. 100].

Менталітет звичайно пов'язаний з мовою, оскільки мова виступає носієм національної культури, віддзеркалює історію народу, це головна етнічна ознака людини. Поняття “менталітет” відображає складову частину уявлень людей, закладених у їх свідомість культурою, мовою, релігією, суспільним спілкуванням. Мова є виразником загальнолюдських морально-етичних цінностей [140, с. 24]. Дослідження мовних рис українського і англійського менталітетів дає можливість розкрити внутрішні процеси цього явища, яке є важливим фактором культурного коду цих народів.

Доля кожної нації переплітається з долею її мови, і менталітет формується протягом усього часу існування нації. У людському суспільстві важливе значення після генетичного коду має мовний код, за допомогою якого зберігається інформація. Увага сучасних дослідників приділяється проблемі ізоморфізму цих кодів і їх взаємопов'язаності.

У лінгвістиці проблему взаємозв'язку мови і культури, мови і народного світогляду досліджував німецький вчений В. фон Гумбольдт, який ще на початку ХІХ ст. сформулював ідею про тісний зв'язок духовного світу народу і його мови: “Мова тісно переплетена з духовним розвитком людства і супроводжує його на кожному етапі його локального прогресу чи регресу, відбиваючи у собі кожен стадію культури” [60, с. 48]. Вчений висунув тезу, важливу для сучасної концепції національно-культурної своєрідності мовної картини світу, яка звучить так: “різні мови – це не різні звукові позначення одного й того ж предмету, а різні його бачення” [там само, с. 12]. І ще: “мови... дають нам різні способи мислення і сприйняття. Мова завжди втілює у собі своєрідність усього народу” [62, с. 48].

У зв'язку з розвитком нової галузі науки – лінгвокраїнознавства, дослідження національно-культурних особливостей мови дістало новий

імпульс. Для лінгвокраїнознавства важливою є національно-культурна семантика мовних одиниць, тобто зміст, який відбиває особливості природно-культурного середовища, економіки, суспільного ладу, фольклору, літератури, традиційного побуту, звичаїв народу – носія мови. Ці знання автори лінгвокраїнознавчої теорії слова Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров називають фоновими [31, с. 59]. Дослідники зауважують, що “дві національні культури ніколи не збігаються повністю, – це виходить з того, що кожна складається з національних та інтернаціональних елементів. Сукупність тотожних (інтернаціональних) і відмінних (національних) одиниць для кожної пари зіставляваних культур будуть різнитися” [там само, с. 41].

Отже, національна специфіка мов – це їх закономірна властивість, яка існує внаслідок того, що вербалізація об’єктивної дійсності здійснюється в різних мовах неоднаково. Процес розумової діяльності людини, який є універсальним за своєю суттю і відбувається за загальними психічними законами пізнання, передається в різних мовах по-різному. Національна специфіка мови може виявлятися на різних її рівнях, однак саме за фразеологією закріпились такі її образні характеристики, як “самобутнє явище”, “коріння мови”, “мовний музей назв, реалій і образів”.

Безперечно, вивчення питань національно-культурних особливостей нерідної мови є завданням складним. Слушною є думка літературознавця, культуролога, перекладача Г. Д. Гачева про те, що на цьому шляху дослідника підстерігає небезпека, оскільки національна своєрідність, з одного боку, “хитра” і важко вловима “матерія”, з іншого, – втручання у національний простір вимагає особливої обережності та делікатності. “Тут єдиний порятунк – доброзичливість і об’єктивність аналізу за тієї передумови, що кожен народ бачить буття в цілому, і нічیه бачення не є вищим або нижчим, а усі вони незамінні і необхідні людству” [51, с. 55].

Національно-культурна специфіка у фразеології загалом полягає:

- 1) у способі членування світу, що відображає особливості менталітету,
- 2) у способі вербалізації (використанні тих чи інших метафоричних принципів,

прототипних уявлень), 3) у заповненні типової для зіставлюваних мов метафоричної моделі на вербальному рівні специфічними компонентами, 4) у відображенні прототипних і стереотипних уявлень [117, с. 44]. Ми підтримуємо думку О. П. Левченко, що “твердження про національно-культурну специфіку фразеологічної системи будь-якої мови потребує ґрунтовного аналізу з огляду на те, що крім поверхневої специфічності, яку наочно демонструють реалії-компоненти фразеологічних одиниць на вербальному рівні (безеквівалентна лексика, жаргонізми, історизми, оніми тощо), існує глибинна специфіка: за словами (словосполученнями) на вербальному рівні стоять одиниці концептуального рівня, обсяг яких демонструє низку відмінностей під час міжмовного зіставлення. Той чи інший об’єкт (у широкому значенні слова) у певній культурі перебуває у специфічному оточенні, властивому лише цій культурі, тобто навколо концепту формується асоціативний простір, який, у свою чергу, впливає і на концепт. Прототипні репрезентації містять асиметричну інформацію, тому важливо змодельовати фразеологічну складову концепту, що дасть змогу зіставити концепти досліджуваних мов, виявити їхню національно-культурну специфіку, дослідити систему ціннісних настанов і орієнтацій, які містить фразеологія” [117, с. 44–45].

За результатами дослідження Л. І. Зиміної, основними формами вияву національної специфіки фразеологічної семантики є: 1) семантико-образна еквівалентність фразеологічних одиниць, тобто повний збіг за значенням і за фразеологічним образом, 2) семантична еквівалентність ФО, тобто збіг за денотативним, конотативним, структурно-мовним компонентами значення і відмінність у фразеологічному образі, 3) семантична національна специфіка – наявність окремих семних відмінностей при збігові фразеологічного образу, 4) семантико-образна національна специфіка – наявність окремих семних відмінностей і відмінність фразеологічного образу, і 5) фразеологічна безеквівалентність – відсутність ФО в одній мові та її присутність у мові зіставлення [77, с. 42–43].

Розуміння культури, на думку Я. Д. Ісаєвича, неможливе без вивчення її мовного коду, ролі мови як форми самовираження культури і засобу її формування. І саме мова, як один з елементів тяглості культурного життя, окреслює етнічну належність носіїв культури, таким чином, стає важливим чинником етнонаціонального розвитку [83]. У мові фіксуються певні ціннісні настанови та орієнтири суспільства, які передаються з покоління в покоління. І якщо мова – душа народу, то фразеологія – душа мови. Мова – важлива частина етнокультури й так або інакше відбиває етнокультурні стереотипи. Багата й добірна фразеологія, як відзначав І. Огієнко, є однією з головних ознак мови, її душею, красить і збагачує її [143].

Етнолінгвістика досліджує вплив звичаїв, побуту, загальної культури й менталітету етносу на мовну систему. Це стосується процесів номінацій, формування окремих шарів лексики, теорії значення, народної фразеології, пареміології. Звичайно, лексичний матеріал, а саме назви рослин, тварин, обрядів, загальні й власні імена-міфологеми, а також пестлива або згрубіла лексика у значній частині очевидні з погляду своєї етнокультурної знаковості. Деякі слова, наприклад, *oak, rose, bean, pin, cake*, укр. *калина, тополя, соловей, хата, хліб, душа* – не просто слова-знаки, а мовні одиниці, пов'язані з національною культурою. У мові такі одиниці мають етнографічний, етнокультурний, етноісторичний, етнопсихологічний підтекст, тому багато з них є образними і стали етносимволами [73, с. 16].

Уже можна говорити про те, що на стикові фразеології та етнолінгвістики склалися передумови для виникнення етнофразеології – напяму, у центрі якого перебувають вислови, пов'язані з традиційною народною культурою.

Процес розуміння і оцінювання фразеологічних одиниць як мовних знаків національної культури – це шлях до пізнання менталітету народу. Національно-специфічними є ті фразеологізми, які віддзеркалюють у своїй внутрішній формі характерні особливості культури і побуту, тваринного і рослинного світу, народні звичаї, символіку. Особливості вербалізації світу тим чи іншим етносом, за визначенням І. О. Голубовської, визначаються дією двох основних

факторів: 1) зовнішнім світом (природним середовищем і матеріальною культурою того фрагмента об'єктивного світу, який безпосередньо сприймається етносом); 2) національним способом мислення, національним менталітетом [54, с. 73].

Нові тенденції, характерні для етнолінгвістично зорієнтованих фразеологічних студій, на думку В. Шевелюк, дають підстави виокремити три основні напрями. Перший напрям пов'язаний із вивченням фразеології як найбільш самобутньої в культурно-мовному аспекті частини номінативного складу мови. Це передбачає виявлення у фразеологізмах різних типів екстралінгвальних чинників, що співвідносяться з предметною сферою культури – з одного боку, а з іншого, – виявлення тих мовних засобів, які дозволяють фразеологізмам відображати своєю знаковою формою риси культури, характерні для певної лінгвоспільноти. Другий напрям охоплює проблеми, пов'язані з виділенням спільної для мови і культури методологічної основи, на якій розробляють методи вивчення одиниць фразеологічного складу мови. Ці одиниці виступають у функції відтворюваних від покоління до покоління знаків “мови” культури і беруть участь у трансляції ментальності народу – носія мови. І третій напрям, зіставна етнофразеологія, висвітлює національну своєрідність фразеологічної системи конкретного народу і спрямовується на виявлення національно-культурної специфіки образного відображення довкілля (внутрішньої форми) фразеологічних одиниць, властивих кожній етнокультурі [201, с. 37–38].

Отже, важливим об'єктом лінгвокультурології є такі вербальні знаки культури, як фразеологізми; в них поєднується мовна і культурна семантика. Відтворення фразеологізмів обумовлено їхньою культурною функцією – вони є засобом зберігання і передачі культурної інформації про людину та навколишній світ.

1.2. Джерела інтертекстуальної фразеології

Теорію інтертекстуальності було започатковано у працях М. Бахтіна, який свого часу відзначав важливу роль “чужого слова” і підкреслював діалогізм текстів і культур [14; с. 407–408]. Ю. Лотман наголошував на зв’язках будь-якого тексту з іншими, вважаючи, що “текст не існує сам по собі, а обов’язково вміщений в історичний, реальний або умовний контексти; таким чином, сприйняття тексту поза цим “фоном” не є можливим” [123, с. 213].

Перспективні ідеї М. Бахтіна розвинула французька дослідниця Ю. Крістева і запропонувала термін “інтертекстуальність”, розуміючи під цим поняттям “взаємодію різних кодів, дискурсів, що переплітаються у тексті” [102, с. 99]. При цьому Ю. Крістева зазначала, що “будь-який текст побудований як мозаїка цитат і є продуктом поглинання та трансформації іншого тексту” [там само, с. 99].

З огляду на зацікавленість сучасних дослідників питаннями інтертекстуальності та інтертексту у прозових творах художньої літератури (Т. Белімова, Л. Грек, А. Ілуніна, О. Кобзар), поетичних творах (Т. Пашняк, І. Шаповалова), друкованих ЗМІ (О. Рябініна), то постало питання вивчення особливостей функціонування у цих жанрах різних фразеологічних одиниць (М. Братусь, Н. Романюк, А. Naciscione), які мають інтертекстуальний характер.

Термін “інтертекстуальність” з літературознавчих позицій переважно тлумачиться в широкому й вузькому значенні (А. Ілуніна, О. Кобзар). У широкому значенні інтертекстуальність розуміється як безкінечний і необмежений у часі діалог текстів, як характерна особливість літератури (і культури), як невід’ємна ознака художньої свідомості, в якій виявляється широкий спектр міжтекстових відношень. Вузький смисл інтертекстуальності передбачає розгляд її як смислотворчої та формотворчої складової художнього твору, як один із засобів вираження авторської свідомості (бо автор вступає в діалог із “чужими текстами”) і читацького сприйняття [89, с. 5–6].

Деякі дослідники – представники західної філологічної думки (Ж. Женетт, М. Ріффатер, Г. Плетт) – робили спроби ще більше звузити поняття інтертекстуальності, пов’язуючи її лише з авторським задумом, свідомим

намаганням письменника встановити зв'язки між створеним текстом та творами попередників. Причиною цього, очевидно, є те, що широке розуміння інтертекстуальності викликати буде труднощі у практичному застосуванні цього поняття при аналізі текстів, виявленні випадків взаємодії конкретних текстів. На думку А. Ілуніної, “вузьке” трактування інтертекстуальності виступає пріоритетним і для більшості російських літературознавців і лінгвістів. Дослідниця погоджується з поглядом О. Баженової, що “розгляд будь-якого тексту як інтертексту “розчиняє” поняття інтертексту та інтертекстуальності, ставить під сумнів їхню самоцінність і цілісність, не дозволяє виявити різні типологічні форми” [81, с. 24].

Одноставні в розумінні інтертекстуальності як свідомої установки автора на створення зв'язків між своїм твором та іншими текстами (тобто визнають пріоритетним вузьке розуміння інтертекстуальності) Н. Кузьміна, В. Руднев, Н. Фатеева та ін. Обстоюючи таку думку, ці дослідники роблять спроби виявити конкретні принципи функціонування інтертекстуальних зв'язків та систематизувати їх.

Під інтертекстуальністю розуміють ще й певні прийоми “включення в текст інших текстів із іншим суб'єктом мовлення або їхніх фрагментів у вигляді цитат, ремінісценцій і алюзій” [7, с. 71–72]. Проте такий підхід, на нашу думку, видається занадто звуженим, оскільки перераховані літературні явища вже тривалий час використовуються як самодостатні.

Окрему проблему інтертекстуальності становить питання про засоби її вираження. Найчастіше засобом вираження інтертекстуальності виступає інтертекст (О. Рябініна), який по-різному визначається в лінгвістичних працях. Більшість науковців інтертекстом називають текст у тексті (Г. Денисова, Т. Литвиненко, Н. Фатеева). Сьогодні прийнято вже говорити про теорію інтертексту, джерела якої сягають теорії анаграм Ф. де Сосюра, історичної поетики А. Веселовського, вчення про пародію Ю. Тинянова і поліфонічне літературознавство М. Бахтіна [76, с. 198]. При цьому, як зауважує О. Кобзар, слід розрізняти поняття “інтертекст” та “інтертекстуальність” як “результат” і

як “процес”, адже на її думку, інтертекст – це присутність одного тексту в іншому, а інтертекстуальність – це процес, який охоплює різні естетичні явища, відношення, які виникають на основі інтертексту [89]. Таким чином, інтертекст – це засіб інтертекстуальності, що формально виявляє зв’язки з текстом-донором і містить його смисловий потенціал [159].

У європейській філологічній традиції до інтертекстуальності відносять такі явища, як запозичення, інтерпретація тем, сюжетів, цитація різних типів, алюзія, парафраза, пародія та ін. [166]. Закріпилися також у філологічній науці й інші терміни для цього явища: прецедентний текст (Ю. Караулов), логоепістема (В. Костомаров, Н. Бурвікова), текстова ремінісценція (А. Супрун), інтертекстема (К. Сидоренко). К. Сидоренко визначає інтертекстему як міжрівневий реляційний (співвідносний) сегмент змістової структури тексту – граматичної, лексичної, просодичної, композиційної, – який втягнений у міжтекстові зв’язки” [167]. Л. Даниленко називає інтертекстемами конструктивні елементи тексту, які пов’язують між собою текст-джерело і новий текст, у стиснутому вигляді несуть у собі інформацію про текст-джерело або про всю культурну подію, часто акумулюючи її символічну або експресивно-оцінну семантику [64, с. 47]. Інтертекстеми, як свідомі й несвідомі елементи “чужого” тексту в “своєму”, працюють в явищі інтертекстосфери [87, с. 76–79]. На думку дослідника, інтертекстосфера – це культурна пам’ять, яка не має початку та меж, закодована в різноманітних текстах, здатних вступати між собою в різні смислогенеруючі відносини. До того ж, це багата лінгвокраєзнавча “база даних” [там само, с. 78].

Теоретико-методологічний апарат теорії інтертексту ґрунтується на працях Р. Барта, Ю. Крістєвої, Ж. Женетта та ін. Вагомий внесок у розробку теорії інтертексту зробили Б. Гаспаров, Г. Денисова, Н. Кузьміна, Н. Фатєєва. Наприклад, Н. Кузьміна, описуючи основні властивості інтертексту, наводить узагальнене його визначення, яке об’єднує позиції однодумців. Так, інтертекстом називають:

– будь-який текст, що становить “нову тканину, зіткану зі старих цитат” (Р. Барт, В. Лейч, Ш. Гривель та ін.);

– декілька творів (або фрагментів), що утворюють єдиний текстовий простір і виявляють не випадкову спільність елементів (О. Жолковський, І. Смирнов, Н. Фатєєва);

– текст, що містить цитати (у широкому смислі) (Б. Гаспаров, В. Руднев);

– текст-джерело (“старший”, але не в діахронічному, а в еволюційному плані) щодо “молодшого” тексту;

– підтекст як компонент семантичної структури твору (С. Золян). Центр ваги в такий спосіб переноситься на інтерпретацію, розуміння [106, с.20].

Н. Кузьміна зазначає, що “термін “інтертекстуальність” зазвичай поглинає термін “інтертекст”; час від часу обидва поняття вживаються корелативно, вільно замінюючи один одного”, і пропонує власний варіант визначення взаємопов’язаних понять: “Інтертекст – це об’єктивно існуюча інформаційна реальність, яка є продуктом діяльності Людини і яка здатна безкінечно самогенерувати на вимогу часу. Згідно з цим твердженням вислови на зразок “Інтертекст навколо нас” або “У нас один інтертекст” видаються некоректними, оскільки ми в інтертексті (виділено Н. Кузьміною), ми не поза ним, а одна з його субстанцій” [106, с. 20]. Проте таке визначення, на її думку, жодним чином не суперечить загальнофілософському розумінню тексту, коли весь сприйнятий нами еволюційний світ розглядається як множинність текстів.

Визначаючи інтертекст як природне середовище існування культурних концептів, Ю. Степанов указує на те, що інтертекст – це лише перший, мовний поверх взаємодії текстів. Наступні “поверхи” складаються з нечитаного – понять, образів, уявлень, ідей – “ментальних світів” або їхніх ячеек [178, с. 3]. Іншими словами, виступаючи на мовному рівні відсиланням до прототестів, інтертекстуальні включення на когнітивному рівні відсилають до ментальних (можливих) світів творців текстів.

Розглядаючи інтертексти як ключові центри культури, Г. Денисова успішно довела, що будь-яка мовна особистість, яка формується в рамках певного лінгвокультурного простору, неминуче опиняється під впливом інтертекстів. Інтертексти, за спостереженнями дослідниці, можна вивчати в кількох аспектах [69, с. 119]:

1) у творчості окремого письменника (що становить традиційний об'єкт літературознавчих досліджень);

2) у мисленнєво-мовленнєвій діяльності носіїв якої-небудь мови / культури в певний історичний момент (синхронічний зріз, за термінологією Р. Якобсона);

3) у діахронії як динаміку переміщення інтертекстів із центру культурної пам'яті на периферію, і навпаки, на тривалому часовому зрізі.

Під поняттям інтертекст Г. Денисова пропонує розглядати будь-який знак цитованої культури і будь-яке відтворення фраз із наявних у мові дискурсів, або, іншими словами, інтертекст – це апеляція до окремих подій або культурних фактів, а також цитати будь-яких повідомлень природною мовою [69, с. 77].

Схожі трактування інтертекстів як реалізованих цитат різних типів знаходимо у працях Б. Гаспарова, Н. Фатеевої. Деякі дослідники (М. Ріффатер, А. Проскуріна) розглядають інтертекст як сукупність текстів. М. Ріффатер називав інтертекстом корпус текстів, який адресат пов'язував із актуально сприйнятим ним текстом, співвідносячись із ним як із варіантом певної заданої структурно-сміслової моделі [156]. Фактично дослідник розглядав інтертекст як сукупність ситуативно зумовлених претекстів. За висновками А. Проскуріної, інтертекстуальність виявляється в наявності особливого контексту, що має назву інтертекст, тобто виду контекстуальної інформації, що містить зовнішні тексти, з якими пов'язаний текст-реципієнт. Інтертекст створюється за допомогою посилань до концептів раніше створених текстів, і ці посилання існують у вигляді цитат, алюзій, ремінісценцій тощо [152]. Схожої думки дотримувався свого часу Б. Гаспаров, який зазначав: “Наша мовна

діяльність здійснюється як безперервний потік цитації, що черпається з конгломерату нашої мовної пам'яті” [50, с. 14]. Цей цитатний фонд заповнений одиницями різного ступеня завершеності – комунікативними фрагментами, які зберігаються в пам'яті суб'єкта як стаціонарні частинки його мовної пам'яті і якими він оперує при створенні та інтерпретації висловлювань.

Узагальнюючи проаналізовані ключові положення з проблеми інтертексту, варто сказати, що найбільш коректне визначення інтертексту запропонував Р. Барт: “Кожен текст є інтертекстом, а інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш пізнаваних формах: текст попередньої культури і теперішньої культури. Кожен текст уявляється новою тканиною, зітканою з колишніх цитат, фрагментами культурних кодів, формул, соціальних ідіом тощо, – й усе це поглинається текстом і змішується, оскільки завжди до тексту і навколо нього існує мова” [13, с. 418]. Отже, такий підхід свідчить про специфіку інтертексту як результату взаємодії різних *лінгвокультурних кодів*.

Коди здійснюють свої функції у культурі. Остання розуміється як простір культурних або ціннісних смислів, що створюються людиною у процесі світосприйняття, і кодів – вторинних знакових систем, у яких використовується різні матеріальні й формальні засоби для позначення культурних смислів [92, с. 241]. Різними способами кодований ціннісний смисл утворює систему кодів культури і в цілому картину світу, яка розкриває світогляд того чи іншого соціуму.

Одним із універсальних базових кодів виступає мова, і тому в природній мові культура “знаходить” знаки (знакові тіла) для втілення своїх ціннісних смислів. Мова, на думку М. Ковшової, – це “найоптимальніший засіб вираження культурних смислів, що сприяє їхньому збереженню і трансляції; “запозичуючи” в мові знакові тіла для презентації своїх смислів, культура перетворює багато знаків вербального коду на знаки вербального коду культури” [92, с. 100].

З-поміж вербальних знаків культури особливе місце займають фразеологічні одиниці, які у своєму образному значенні містять культурну

інформацію, джерелом якої є соціум, історія, література, міфологія, релігія, і яка пов'язана з позамовними факторами [75, с. 6]. Це означає, що фразеологізми є одним із різновидів інтертекстів з властивою їм лінгвокультурною інформацією.

У більшості досліджень проблеми інтертексту переважає художній матеріал. Проте на категоріальній матриці концептів (ідеологем, образів тощо) у теорії фразеології, як розмірковує В. Григор'єв, “поки дещо невпевнено почуває себе саме той фрагмент мовних одиниць, в якому мали б “актуалізуватися смисли” великої й відокремленої групи номінацій, що включає підгрупи з афоризмів, крилатих слів, загальномовних і белетристичних образних формул, поетичної (або “транс”-) фразеології, а також нової групи “кандидатів в інтертексти” [58, с. 578–580]. До останніх дослідників відносить поширені цитати з художніх текстів; основну ж частину складає дійсно “розмита маса” і “мовленнєвий потенційний резерв”. В. Григор'єв також зазначає, що час для поняття “позамовна фразеологія” можливо ще не настав, проте на часі обговорення ідеї *позамовних інтертекстів*.

З-поміж основних предметів, виділених на фоні об'єкта дослідження, кожен з яких складається з окремих лінгвокультурних одиниць або явищ, виокремлюють насамперед пареміологічні одиниці та фразеологізми [див. 128, с. 36–37]. Прислів'я, за визначенням П. Іващенко, – це “дзеркало душі народної, якою вона є не в хвилини веселого чи сумного настрою, не в одязі багатія чи злидаря – це дзеркало народної душі, якою вона є у будь-яку хвилину при найрізноманітніших обставинах” [цит. за: 79, с. 42]. Більшість прислів'їв і приказок – це стереотипи національної свідомості, витвори народної творчості. Проте, на думку А. Маслової [128, с. 43], не всі прислів'я і приказки є предметом дослідження лінгвокультурології, адже одне й те ж прислів'я, яке може бути представленим у кількох народів, хоча й відображає переданий із покоління в покоління досвід, але не притаманне якись конкретній культурі, конкретному етносу. Тому повинні розглядатися лише ті прислів'я і приказки, походження і функціонування яких пов'язано з історією конкретного народу,

його культурою, побутом і т. ін. У нашій роботі ми аналізуємо не лише “ядро” фразеології, тобто власне ідіоми (див.: 180, с. 58), але й залучаємо до аналізу прислів'я, приказки, крилаті вирази – “периферію”, адже вони відтворюються в мовленні як готові одиниці з постійним складом і значенням.

Вважаємо, що основи інтертекстуальної фразеології було започатковано Е. М. Солодухо у працях “Проблемы интернационализации фразеологии”, “Теория фразеологического сближения” та ін., в яких було залучено широкий матеріал мов слов'янської, германської і романської груп. Дослідник вказував, що зіставне історико-етимологічне вивчення фразеологізмів-інтернаціоналізмів вимагає встановлення їхніх витоків і джерел [174, с. 133]. При цьому поняття витоку тлумачиться ним ширше, ніж поняття джерела. Під першим маються на увазі провідники міжмовних впливів, історичних, суспільних. Головним провідником цих впливів, що ведуть до формування інтернаціонального фразеологічного фонду, є література народів-носіїв тих або інших мов, які стають провідними на певних етапах історичного розвитку. Антична історія, література, міфологія, представлені двома гілками – грецькою і римською, а також біблія – важливі літературні витoki інтернаціональної фразеології. Під джерелом фразеологізму-інтернаціоналізму Е. Солодухо розуміє його прототип, або вихідний матеріал [там само, с. 134].

Відомо, що фразеологізми виникають там, де з'являється потреба в образному, емоційному та експресивному зображенні реалій, а формуються вони на основі відшарувань численних прототипів різних життєвих сфер [189, с. 227]. До основних сфер, представлених у фразеології, які відображають різні аспекти буття народу, відносять: 1) тіло людини, його частини (соматизми); 2) сферу первісного функціонування; 3) історичні події, факти життя; 4) рослинний світ; 5) соціальні відносини; 6) жести і міміку людини на позначення емоцій, її стану; 7) небесні світила, явища природи; 8) одиниці часу, виміру; 9) духовну культуру; 10) звичаї, обряди, вірування, замовляння, ворожіння; 11) традиційні вітання чи побажання [189, с. 339–341].

Розглянувши основні положення теорії інтертекстуальності та інтертексту, можна зробити висновок, що інтертекст – це будь-який знак цитованої культури, це апеляція до окремих подій або культурних фактів. Фразеологічний інтертекст – це згорнутий текст, цитата, запозичена з побуту, культури народу. Фразеологічні інтертексти є носіями лінгвокультурної інформації, джерелом якої виступають соціум, історія, література, релігія та ін.

1.3. Лінгвокультурна мотивація інтертекстуальних фразеологізмів

Фразеологізми є особливими номінативними одиницями, що відображають одну із семіотичних аксіом будь-якої мови – наявність в ній як мотивованих, так і немотивованих іншими знаками мовного коду номінативних одиниць. Ф. де Соссюр наголошував: “не існує мов, де немає нічого мотивованого; але не можливо собі уявити й таку мову, де мотивованим було б усе” [176, с. 128].

Дослідження лінгвокультурної мотивації ІФ передбачає дослідження фразеологізмів за їхнім джерелом походження. Мотивацію фразеологізмів розглядали у свої дослідженнях відомі фразеологи В. Д. Ужченко, О. О. Селіванова, В. М. Телія та ін. Так, О. О. Селіванова розглядає мотивацію як “наскрізну у процесі творення номінативної одиниці лінгвопсихоментальну операцію встановлення семантичної та формальної залежності мотиватора (твірний компонент похідної номінативної одиниці) і похідного знака на підставі зв'язків різних компонентів структури етносвідомості. Результатом мотивації, зазначає авторка, “є формування ономасіологічної структури, отримання знаком місця в системі синтагматичних та парадигматичних відношень [162, с. 240].

В. М. Телія розглядає процес ідіомотворення як “уведення сполучення слів до метафори на підставі подібності того змісту, що лежить в основі номінативного задуму, та того який позначається сполученням у “буквальному” значенні, який до того ж включений до певної структури знань

про світ, певний сценарій чи фрейм. Дослідниця цілком слушно зауважує, що “слова компоненти вихідного сполучення ‘відриваються’ від своєї сфери референції (номінативної функції) і переводяться на нову референтну співвіднесеність не за рахунок значення сполучення слів, а відштовхуючись від цього значення, яке отримує новий фрейм, не маючи зі своїм джерелом нічого спільного, крім мотивації” [179, с. 20].

На думку С. С. Єрмоленка, “внутрішня форма, як відомо, не є одноплановим утворенням, унаслідок чого вона вказує на ще один можливий аспект утілення зв’язку між загальним характером епістемічної перспективи дискурсу і його власне мовною структурою. <...> зміст, пов’язаний із цією категорією, передовсім включає в себе мотиваційний (ономасіологічний) стосунок, наявний у вираженні внутрішньою (семантичною) формою певного позначуваного” [72, с. 7]. Дослідник наголошує, що зростає інтерес учених до мовних образів, внутрішньої форми, до розуміння поняття контексту як до втілення мовної моделі світу та їх окремих маніфестацій. Контекст розглядається як “релевантний у стосунку до існування мови й тих чи інших її одиниць <...> у внутрішньому плані їхнього функціонування, характеру їхнього вживання, внутрішнього устрою, еволюції, при цьому в площині як синхронічній, так і діяхронічній” [там само, с. 6]. Поєднання синхронії і діяхронії, що складає специфіку фразеологізмів, виникає “за рахунок суперечливості деяких властивостей ФО – стійкості / нестійкості, імпліцитності / експліцитності, образності / безобразності” [136, с. 110].

Внутрішня форма, за визначенням О. Куніна, – це “мотивуюча образність фразеологічної одиниці, заснована на дериваційних зв’язках її значення із значенням прототипу” [110, с. 146], це її “етимологічний зміст” [108, с. 203].

Вчені виокремлюють три типи образного представлення фразеологічних значень: метафоричний, метонімічний, порівняльний. Ужченки виокремлюють п’ять типів регулярного метафоричного перенесення: 1) з предмета на предмет; 2) з особи на особу; 3) з істоти (особи) на предмет; 4) з предмета на особу; 5) з істоти на особу [188, с. 170–171]. Це універсальні типи і ґрунтуються на

певних принципах переінтерпретації, аналіз яких спрямований на встановлення саме етнокультурної природи метафоричної аналогізації. Перший принцип – це **антропометричність** фразеологічного фонду, в якому домінуючою реципієнтною зоною є концепт ЛЮДИНА. Другим принципом метафоричної переінтерпретації вільносинтаксичних корелятивів (взаємовідношеність, семіологічна залежність двох чи більше одиниць мови) фразеологізмів вважають **зооморфізм**. Третій принцип метафоричного фразеотворення можна назвати **побутоцентризмом**, що виявляється у використанні на позначення психологічної, інтелектуальної, соціальної діяльності людини знаків ситуації та предметів побутової концептосфери [162, с. 41–44].

“Мотивованість символу пояснюється аналогією та асоціацією, які складають основи таких семантичних трансформацій, як метафора та метонімія. Символічне значення не можна притягнути “за вуха” та приписати символічність будь-якому об’єкту. Йдеться не про абсолютну відсутність мотиваційного зв’язку, а про індивідуальний, встановлений автором характер” [162, с. 28]. О. Селіванова в руслі когнітивної парадигми виділяє дев’ять типів мотивації ФО [див. 162]. У результаті вторинного семіозису відбувається мовна концептуалізація різних сфер (соматичного коду, тваринного світу, просторової орієнтації та ін.).

Отже, традиційно основою мотивованості вважають внутрішню форму фразеологізму, яку розглядають як обов’язкову образно-сміслову характеристику мовного знака. За такого підходу актуалізується поняття **лінгвокультурної мотивації**, під якою ми, слідом за О. Березович і І. Заваринською, розуміємо психоментальну операцію встановлення образності інтертекстуальних фразеологізмів, яка ґрунтується на лінгвокультурній інформації, закодованій у символіці різних інтертекстуальних кодів.

Залежно від внутрішньої форми фразеологізму, мотивація може бути експліцитною (асоціативною) та імпліцитною (виявляється шляхом етимологічного аналізу). Будь-який фразеологізм характеризується тим, що його значення, утворене при взаємодії компонентів, ґрунтується на

лінгвокультурному образі, що виникає або у результаті переосмислення одного з компонентів, або внаслідок їх взаємодії, адже “система образних основ фразеологізмів є засобом втілення та накопичення основ культурно-національного світогляду й соціального досвіду етносу” [цит. за: 75, с. 44].

Звичайно розрізняють фразеологізми з живою і втраченою внутрішньою формою. У перших мовці легко переходять від елементів значення вихідних систем (вільних словосполучень, фраз, лексичних стійких словосполучень, словом, прототипічних утворень, до цілісного метафоричного значення ФО). Другі втратили внутрішню форму й потребують етимологічних пошуків [189, с. 63]. Під втраченою внутрішньою формою ФО дослідники вважають такі їх ознаки номінації, які з тих або інших причин уже не розуміються, не усвідомлюються мовною спільнотою, оскільки розірвався ланцюг, який єднав вільний прототип і фразеологічне сполучення [188, с. 32], затемнився образ, створений взаємодією вільного словосполучення із переосмисленим на його основі фразеологізмом.

Підсумовуючи як позиції інших науковців, так і власні, зазначимо, що внутрішня форма вторинної мовної одиниці постає як результат взаємодії словосполучення-прототипу й метафоризованої похідної одиниці – фразеологізму; мотивувальної вербальної бази мотивуючого словокомплексу й мотивованого фразеологізму [189, с. 65]. Важливо також знати ситуацію, що спричинила образ, виявити вихідну модель, тобто реконструювати вихідне вільне словосполучення з прямим значенням компонентів, які й формують образ ФО, стають матеріальним вираженням її внутрішньої форми. Ширше – внутрішня форма ФО як елемент їх значення з’ясовується лише на тлі матеріальної і духовної культури етносу.

Висновки до 1 розділу

Гуманізація лінгвістики ХХІ століття, звернення до людського фактора сприяли розвитку нових досліджень і формуванню сучасних дотичних

гуманітарних сфер знання, таких як лінгвокультурологія, етнолінгвістика, етнофразеологія. Принцип антропоцентричності став складовою частиною цих сфер, спрямованих на вивчення національно-культурних особливостей мовних картин світу.

Мова – це дзеркало культури, в якому відображається не лише навколишній світ людини, але й суспільна свідомість народу, національний характер, його менталітет. Сучасна лінгвокультурологія вивчає особливості представлення в мові менталітету того чи іншого етносу, а також акцентує увагу на дослідженні взаємодії мови, що виступає передавачем культурної інформації, культури та людини, яка її створює, користуючись мовою. Лінгвокультурологічний напрям у фразеології досліджує й описує взаємодію мови й культури крізь призму культурно-національної свідомості та її фразеологічної презентації. Етнолінгвістика досліджує вплив звичаїв, побуту, загальної культури й менталітету етносу на мовну систему. Етнофразеологія висвітлює національну своєрідність фразеологічної системи конкретного народу і спрямована на виявлення національно-культурної специфіки образного відображення внутрішньої форми ФО, властивих цій етнокulturі.

Фразеологізми – особливі вербальні знаки, наділені культурної пам'яттю; вони образно передають інформацію про навколишній світ і одночасно транслюють культурні смисли, стереотипні уявлення та ін. Фразеологічні знаки вносять до комунікативного процесу не лише велику кількість смислів, але й особливу образність, експресивність, аксіологічність, що базуються на комплексі народних уявлень, міжсеміотичних сценаріях народу.

Найяскравіше особливості мови звичайно виражаються у фразеології, й інтертекстуальна фразеологія як перспективний напрям наукових досліджень не є винятком. До основних екстралінгвальних факторів виникнення інтертекстуальної фразеології зараховуємо такі сфери, як традиції, звичаї, вірування, побут, суспільно-історичні події, Біблія, антична спадщина, література.

Вивчення інтертекстуальної фразеології неможливе без використання, в першу чергу, знань про мотивацію фразеологізмів, без урахування контекстуальних особливостей їх функціонування. У нашій роботі розглядаємо фразеологізми як один із різновидів інтертекстів із властивою їм лінгвокультурною інформацією, що закладена в мотивуванні фразеологізму, тобто в його образності, семантиці. Внутрішню форму фразеологізму визначаємо як обов'язкову образно-сміслову характеристику мовного знака. Лінгвокультурна мотивація (О. Березович, І. Заваринська) як психоментальна операція встановлення образності інтертекстуальних фразеологізмів, ґрунтується на лінгвокультурній інформації, закодованій у символіці різних інтертекстуальних кодів.

Основні положення цього розділу висвітлено у працях автора [40; 42; 47].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ЗІСТАВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

2.1. Принципи відбору та зіставлення англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмів

Фразеологічний фонд мови найбільшою мірою відбиває особливості світосприйняття його носіїв, зумовлені національною культурою. Досліджуючи лінгвокультурну інформацію інтертекстуальних фразеологізмів у двох мовах необхідно, по-перше, реконструювати культурні смисли та джерела цієї інформації, визначити їх мотиваційну основу, яка виявляється через взаємодію соціальних, культурних, історичних, релігійних, міфологічних чинників, що сприяють розумінню цих одиниць представниками одного соціуму, по-друге, у разі набуття цими знаками міжкультурного характеру, вони стають символами інших етнокультур.

У ході дослідження нам необхідно визначитися з процедурою зіставного аналізу, визначити поняття, дотичні до нашого дослідження, а також виділити принципи, на яких воно ґрунтуватиметься.

Аналіз фразеологічного фонду дає змогу виявити символи й еталони національної культури через систему її кодів. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне простежити зв'язок кодів культури інтертекстуальних фразеологізмів (природного, харчового, тілесного, біоморфного кодів та ін.) з національною культурою, застосовуючи когнітивний і структурно-семантичний аналіз кодів культури. К. І. Мізін зазначає, що “у процесі “заряджання” мовних одиниць (етно)культурною інформацією відбувається декілька етапів культурно-мовного й мовно-культурного перекодування (трансформування)” [134, с. 126–127]. Першим семіотико-семантичним “трансформатором”, на думку

фразеолога, є код культури, в категоріях якого інтерпретуються мовні знаки. Отже, аналіз культурних смислів ІФ слід починати саме з кодів культури.

Коди утворюються і функціонують у культурі; культура як семіотична система синтезує знаки і смисли. Знаки (знакові тіла) для втілення своїх смислів вона запозичує з рослинного і тваринного світу, артефактів, з внутрішнього й зовнішнього світу людини. Таким чином, *код культури* можна розглядати як знаряддя для вираження смислів, що мають різні формальні “обличчя” [19, с. 341].

В. Телія розуміє код культури як сукупність “окультурених” уявлень про знаки різної матеріальної природи. Код культури, на думку фразеолога, – це таксономічний субстрат її текстів, що становить сукупність цих уявлень про картину світу певного соціуму, про ті природні явища, яку до неї входять, артефакти, ментофакти [179, с. 20–21].

Фразеологічні одиниці як особливі вербальні знаки культури в своєму образному значенні містять культурну інформацію і транслюють культурні смисли. *Культурна інформація* – це інформація про світ, що закріпилася у символічній формі, тобто має лінвокультурну маркованість (О. Березович). Її зміст можна визначити завдяки суб’єктивно-наївному світосприйняттю носія певної традиції, що має етнічне, культурне, соціальне підґрунтя.

Матеріальне й духовне життя народу становлять невичерпне джерело фразеотворення і водночас є екстралінгвістичним тлом, на якому об’ємніше виявляються і мовні цінності. Стійкі вислови, лаконічно й образно передаючи “великі мислені маси” (О. Потебня), створюють фразеологічну картину світу. В останній завжди залишаються певні лакуни, проте окремі сфери щільно заповнені фразеологічними відшаруваннями й відображають різні аспекти народного буття [189, с. 339].

Таким чином, до основних екстралінгвальних факторів виникнення інтертекстуальної фразеології ми зараховуємо такі сфери: 1) традиції, звичаї, обряди, вірування; 2) історичні події і суспільні явища; 3) побут, рід занять;

4) Біблію; 5) міфологію та античну спадщину; 6) літературні жанри (народні казки, байки, оповідання тощо).

Проаналізуємо, як названі сфери стали джерелом появи багатьох інтертекстуальних фразеологізмів. Побут, знаряддя праці, рід занять у житті людей започаткували значний пласт фразеологізмів, у складі яких є побутові слова-компоненти ФО, слова-концепти, які відображали (і відображають дотепер) повсякденне життя народу. Пор. англ. *poker face*; *(as) fair as a rose*; *(as) gaunt as a grey-hound*; *saucer eyes*; укр. *волові шию скрутить*; *як пес після макогона*; *лантух з половою* та ін. Наприклад, “*От же любить збиткуватися та на дурничку паном бути! Отаке пшепрошам – на соломі спить, зубами ськається, а паном величається*” [Тар, с. 23]; “*Та, власне, що страшного чи надзвичайного могло чекати в майбутньому цих тлустих вареників, які ніколи не випадають із державної макітри?!*” [Тар, с. 194]. Лексеми *пан*, *вареник*, *макітра* – типові слова, які відображають повсякденні реалії.

Деякі історичні події і суспільні явища зумовили виникнення інших інтертекстуальних фразеологізмів: “*Авжеж, сала шмат і сулія перваку, яким баба підторговували, як непман*” [Тар, с. 54]; “*Як я розумію, він <...> щось таке прийняв на душу населення*” [Андр, с. 73]; “*Можливо, ту записку він підкинув мені навмисне. Як сигнал, що він завжди готовий*” [Андр, с. 118].

Широко представлені в інтертекстуальній фразеології біблійні мотиви, міфологічні персонажі та герої античної літератури: “*А тепер жене поперед себе [Марсалию] до машини, як заблудлу вівицю до обори*” [Тар, с. 191]; “*Ожив, як біблійний Лазар, зцілений Ісусом!*” [Тар, с. 130]; “*А ця грішниця, ця блудниця вавилонська – втекла, навіть не поцікавившись, чи жива її дитина!*” [Тар, с. 160]; “*... як сам себе величає цей дволикий Янус*” [Тар, с. 171].

Зустрічаються інтертекстуальні фразеологізми й у текстах, що походять з казок інших народів, наприклад, росіян: “*... обіцяючи золоті гори і молочні ріки в кисільних берегах*” [Тар, с. 201]; “*Її бережуть, як курку, що несе золоті яйця*” [Тар, с. 165]; “*Мені здавалося, що це моя золота рибка. – Але золота рибка виявилася піраньєю?*” [Андр, с. 160]; *А ти бачила те чудо болотяне, з яким він*

живе? Як Баба Яга! Ще й кажуть, не всі вдома. Лісом в одній сорочці гасає, як скажене! [Тар, с. 271].

Внутрішньомовним фактором виникнення інтертекстуальної фразеології виступає динамічність фразеологічної системи. Хронологічний зріз семантики й структури фразеологізмів наочно засвідчує живу динаміку безперервно оновлюваних вторинних мовних знаків, із яких лише деякі зафіксовані у лексико- чи фразеографічних працях [189, с. 227]. Відповідно, внаслідок динамічності фразеологічної системи з'являється тенденція до фразеологічних трансформацій.

Трансформація ФО, тобто зміна лексичного і лексико-синтаксичного складу одиниць зі зміною їх характеристик і конотацій, зумовлює зміни компонентного складу традиційно вживаних фразеологізмів, а подекуди й утворення нових одиниць.

Серед фразеологічних трансформацій найбільш поширеними є такі:

– розширення фразеологізму за рахунок введення одного або кількох додаткових компонентів. Наприклад, *обдерти як липку* трансформується у “... *вискакуєш з хати, доки ті збитошники тебе не обдерли, як кози липку*” [Тар, с. 17] або “*Обдерли б, як цап липку!*” [Тар, с. 24]; фразеологізм *танцювати під дудку* (чию, кого) трансформована у художньому тексті як: “*Нікому в голову не прийде, що Велика Марсалія, таємнича і всеможна, танцює <...> під їхню кримінальну дудочку*” [Тар, с. 148];

– скорочення компонентів фразеологізму (частіше одного компонента). Наприклад, ФО *в самому соку* скорочено на один компонент: “*Він, певно, вже постарівся. Хоч, люди переказували, ще в соку*” [Тар, с. 159]. У фразеологізмі *вискочити як Пилип з конопель* також опущений один компонент: “*Відчепись... – буркнула. Завжди він... як Пилип з конопель!*” [Тар, с. 155];

– контекстне обігравання фразеологізму або його компонентів. Наприклад, прислів'я “*Краще синиця в руках, ніж журавель у небі*” обіграється у тексті так: “*Тож упевнившись, що Учитель – журавель у небі, ще міцніше стиснула у жмені синичку на прізвисько Родіон, поклявшись собі, що одного*

сонячного дня вилетить із рідної глухомані, захопившись за її, чи то пак його, тоненькі ніжки” [Тар, с. 158]. ФО сім мішків гречаної вовни (наговорити, наплести) у контексті подано так: *Тому я сильно здивувався через декілька тижнів, отримавши від нього поштою всі ті сім наговорених днів, усю їхню гречану вовну, всі бочки з арештантами, все, що тоді прозвучало, від першої фрази й до останньої, з усіма паузами, затягнутостями, еканнями та иканнями, тобто в абсолютно первинному вигляді, збереженому у форматі тр-3 і перегнаному на компакт-диски, кожен день на інший диск, тобто дисків виявилось також сім* [Андр, с. 9]. Цікаво обіграється вислів “Перший млинець – глевтяк”: *Іншими словами кажучи, тоді з Вашого гостя зробиться просто млинець. Отой, що перший і завжди глевкий* [Мт, с. 137]. Пор. *коти шкребуть на серці (в кого): Та нічого надзвичайного – сів на літак у Франіку, а зійшов у Внукові, дві години неба. Звісно, з усіма моїми котами на душі – вони щосили шкребли і дерлися не їдь, не їдь* [Андр, с.305];

– контамінація (об’єднання двох і більше ФО, в результаті якої може виникнути нова одиниця [131, с. 321; 21, с. 138]): *Але ж як мені набридло бути рятівним кругом у божевільні, де кожен веде свою гру за допомогою чужих рук!* [Мт, с. 144]. У цьому випадку новий фразеологізм *вести гру за допомогою чужих рук* виникає внаслідок об’єднання двох одиниць: *вести гру й чужими руками*. Пор. ще: *Адже якби їй, Марсалії, повісили на вуха цю шиту білими нитками байку, цю прокислу локшину, вона б заплювала обурено пів Києва! А народ проковтнув* [Тар, с. 189]. У цьому випадку оказіональний фразеологізм утворений контамінацією ФО *вішати локшину на вуха та шити білими нитками*.

Для того, щоб правильно здійснити зіставний аналіз, важливо дотримуватися певних принципів. Слідом за М. П. Кочерганом і В. Д. Аракінім виділяємо декілька принципів зіставного аналізу [99, с. 85].

Семантичний принцип (принцип опори на змістову основу порівнюваних одиниць). Тривалий час актуальною є думка про те, що найпродуктивніша основа для порівняння – це семантика. Орієнтація мовознавчих досліджень на

семантичний ґрунт є, на думку М. П. Кочергана, закономірною, адже без вивчення мовного змісту не можна адекватно представити структуру мови загалом [99, с. 88]. Необхідність семантичного принципу в контрастивних дослідженнях зумовлена кількома причинами: 1) незаперечним нині є положення про примат мовного змісту над формою; 2) найновіші дослідження вказують на первинність у слові лексичного й вторинність граматичного, що впливає з більшої глибини граматичної абстракції порівняно з лексичною; 3) у зіставних дослідженнях, де різноманітний емпіричний матеріал позбавляє мовознавця можливості вибору якихось стабільних точок відліку, саме семантичний фактор дає можливість знайти ґрунт для зіставлення, стати вихідною точкою для досліджень від третього члена порівняння, тобто бути *tertium comparationis* у зіставних дослідженнях. Опора на семантику сприяє розкриттю максимально широкої сукупності системно зумовлених структурних характеристик мови, що відповідно дає змогу пролити світло на проблему взаємовідношення мови і мислення [99, с. 88]. Таким чином, семантичний (змістово-функціональний) підхід найбільш плідний при зіставно-типологічному описі мов і використовується й у нашому дослідженні.

Принцип системного підходу полягає в тому, що кожне явище слід розглядати в системі, тобто у його зв'язках з іншими явищами тієї системи, до якої воно належить. Лінгвісту важливо з'ясувати, що в мові зумовлено внутрішньосистемними зв'язками, а що – позамовною дійсністю [99, с. 86]. Оскільки кожна мова своїм способом кодує дійсність, то для встановлення еквівалентних співвідношень треба брати до уваги всі різнорівневі засоби вираження в кожній із зіставляваних мов.

Звертаючись до дослідження фразеологізмів у світлі лінгвокультурологічного напрямку, важливо дослідити механізми поєднання у ФО власне мовної і культурної семантики. У параграфі подано визначення основних термінів, дотичних до проведеного дослідження, описано фактори виникнення ІФ та принципи зіставлення досліджуваних одиниць.

2.2. Методи дослідження англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмів

Сучасні лінгвокультурологи й етнолінгвісти розглядають фразеологізми у категоріях культури: “пошук зв’язку між образом, що відбитий номінативною одиницею із стереотипами, символами, міфологемами та іншими знаками національної та загальнолюдської культури, що засвоєна народом носієм мови, є необхідним для з’ясування етнокультурних особливостей, потрібних для перекладу, адже система образних основ фразеологізмів є засобом втілення та накопичення основ культурно-національного світогляду й соціального досвіду етносу” [125, с. 10]. Дослідниця Н. С. Ляшенко встановлює відмінності мовних картин етноспільнот і характеризує типологічні особливості внутрішньої форми фразеологізмів за такою класифікацією: антропоцентричні образи (наприклад, образи людини, яка володіє певними якостями або ж позбавлена їх); образи навколишньої дійсності (наприклад, семіотичні концепти простору, часу, та інші); образи надприродних істот і явищ (образи біблійних, фольклорних та міфологічних героїв) [там само, с. 12].

Виявлення мотиваційної основи формування образного значення інтертекстуальних фразеологізмів та основних джерел їх лінгвокультурної інформації здійснюватиметься за такою методикою. *На першому етапі* за допомогою зіставно-типологічного методу та елементів етимологічного аналізу буде встановлено ступінь міжмовної еквівалентності інтертекстуальних фразеологізмів. *Другий етап* передбачає реконструкцію джерел лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів, яка здійснюватиметься на основі порівняльно-історичного методу. *Третій етап* спрямовуватиметься на зіставлення граматичних кодів фразеологізмів у досліджуваних мовах, зокрема на виявлення їх залежності від семіотичних кодів культури.

Розроблена методика дає змогу скласифікувати англійські та українські інтертекстуальні фразеологізми за 2 типами:

- **внутрішньомовні** (англ. *have kissed the Blarney stone; to find the bean in the cake; goody-two-shoes; cat to nine tails* [АУФС, с. 468–469; 333; ДІО, с. 138; АУФС, с. 206]; укр. *засилати старостів; топтати ряс; на лаві лежати; круглий як галушка* [СФУМ, с. 662; 716; 331; ССНП, с. 35]) та ін;
- **міжмовні** (англ. *the golden calf; a lost lamb; Damocles sword; cask of Danaides* [АУФС, с. 419; 630; 258; 197]; укр. *золотий телець; вівця заблукана; дамоклів меч; бочка Данаїд* [СФУМ, с. 708; 94; 386; 37]) та ін.

Мотиваційну основу першого типу становлять звичаї, традиції, обряди, вірування, побут, література, фольклор, історико-суспільні джерела в кожній з мов, другого – Біблія, християнство, міфологія та антична спадщина.

При будь-якому зіставному дослідженні мов потрібно мати основу для зіставлення. Ефективність зіставного аналізу, за переконанням М. П. Кочергана, залежить від вдало вибраного еталона (основи порівняння, спільного знаменника, *tertium comparationis*), на основі якого визначається реалізація певної ознаки [99, с. 81]. Спираючись на праці Р. Штермана [202, с. 144], вчений вважає оптимальним так званий двосторонній зіставний аналіз, де в основу зіставлення покладено третій член (*tertium comparationis*) – певне позамовне поняття, не належне до жодної із зіставляваних мов явище, дедуктивно сформульоване метамовою. На практиці в ролі метамови найчастіше використовують одну з зіставляваних мов, або ж, якщо досліджують дві мови, можна відштовхуватися від обох. Цінність двостороннього підходу, на думку М. П. Кочергана, полягає у тому, що “він дає змогу виявити всі мовні засоби вираження чогось” [99, с. 80]. Зіставний метод у нашому дослідженні спрямований на виявлення відмінностей у зовнішній і внутрішній формах досліджуваних інтертекстуальних фразеологізмів, враховуючи й їхні спільні ознаки. Крім того, метод дасть змогу виявити спільні закономірності й відмінності в мотивації лінгвокультурної інформації в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах, а також типи аломотивів, характерних для внутрішньомовних досліджуваних одиниць.

Застосування етимологічного аналізу сприятиме виявленню первісного значення компонентів ІФ у кожній із мов. Аналіз є важливим для того, щоб переконатися, як саме мова створює “надпочуттєвий соціальний простір культури”, поглиблює уявлення про особливості інтеграції різних психічних функцій етносвідомості та колективного позасвідомого у процесі номінації [162, с. 38].

Важливим методом дослідження є порівняльно-історичний. За допомогою цього методу буде здійснено реконструкцію джерел лінгвокультурної інформації англійських та українських ІФ; з'ясовано первісне значення деяких компонентів в досліджуваних фразеологізмах, встановлено найпомітніші типи відповідностей між ними (етнічні символи, стереотипи, які сигналізують про наявність певних понять у сфері одного етносу та / або їхню відсутність в іншого).

Методику дистрибутивного аналізу буде застосовано для визначення особливостей сполучуваності компонентів ІФ у кожній із мов. Методику трансформаційного аналізу – для встановлення залежності граматичної структури (зовнішньої форми) від культурно мотивованої інформації, закодованій у внутрішній формі англійських та українських ІФ.

Процедура кількісних підрахунків використовується для забезпечення об'єктивності проаналізованого фрагмента мовного матеріалу.

Зіставний аналіз ІФ англійської та української мов має своїм завданням виявлення їх спільних і відмінних рис, насамперед з'ясування їх семантичної співвідносності – встановлення ступеня еквівалентності (повної чи неповної), відтворення за допомогою фразеологічних аналогів або ж констатування безеквівалентності з наступним якомога точнішим відтворенням їхнього змісту і стилістичного забарвлення засобами іншої мови.

На сьогодні спостерігаються розбіжності у поглядах дослідників щодо входження тих чи інших фразеологізмів до груп повних або часткових еквівалентів та аналогів. Варто зауважити, що в науковій літературі помітні також і певні розбіжності в термінології на позначення семантично співвідносних фразеологізмів у різних мовах. Так, окрім терміна

фразеологічний еквівалент, науковці використовують також термін *аналог* (Д. І. Квеселевич, Я. Й. Рецкер, О. Ф. Арсентьева, В. П. Скнар). Трохи пізніше у своїй праці “Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода” Я. Й. Рецкер використовував також термін “варіантний відповідник” [155, с. 14]. Деякі дослідники разом із лексичними одиницями *еквівалент* і *аналог* використовують терміни “абсолютно тотожні ФО” і “семантично тотожні ФО”; “тотожність”, “лексична варіантність або структурна синонімія”, “ідеографічна синонімія”, “гіперо-гіпонімія”, “стилістична синонімія”, “омонімія і полісемія” [153] та ін.

З огляду на те, що різні дослідники виділяють дещо відмінні аспекти фразеологічних відповідників у зіставляваних мовах, спостерігаються певні розбіжності й у визначеннях фразеологічних еквівалентів та аналогів. Так, В. П. Скнар, аналізуючи дієслівні соматизми англійської і української мов, до фразеологічних еквівалентів відносить різномовні ФО, які збігаються за основними змістовими компонентами еквівалентності: за значенням, образністю, стилістичною спрямованістю і співвідносяться за лексичним складом та структурно-граматичною організацією. До фразеологічних аналогів, на думку автора, належать ФО, які мають рівновартісні відповідники в мові-рецепторі, але відрізняються лексичним складом і образною структурою [169, с. 21–22].

На думку О. Ф. Арсентьевої, яка досліджувала ФО англійської і російської мов, семантично орієнтовані на людину, до міжмовних фразеологічних еквівалентів належать різномовні ФО з тотожною семантикою, структурно-граматичною організацією і тотожним складом [8, с. 97]. До фразеологічних аналогів дослідниця зараховує фразеологізми, які виражають однакове або близьке значення, але характеризуються відмінністю або приблизною подібністю внутрішньої форми. Для фразеологічних аналогів також притаманний збіг сигніфікативно-денотативного значення і суб’єктивно-оцінної конотації [там само, с. 106].

У дослідженні російських прислівникових фразеологізмів і їх відповідників в англійській мові О. П. Іванова виділяє міжмовні еквівалентні одиниці, подібні за структурою, образністю, валентністю, експресією і стилістичним забарвленням. У своїй роботі вона використовує термін, співвідносний за значенням із терміном “аналог”, який має назву “відповідник, що контактує за змістом” [80, с. 11]. До таких одиниць, на її думку, належать вирази, які мають різну структуру і віддалену образність, проте їхнє стилістичне забарвлення в обох мовах близьке.

Здійснюючи структурно-семантичний і стилістичний аналіз фразеологізмів литовської мови в зіставленні з відповідниками англійської, Л. Кіткаускене виділяє три способи відтворення ФО – використання еквівалента, аналога і адекватата. В інтерпретації автора при відтворенні значення того чи іншого фразеологізму за допомогою адекватата характерною є відмінність образної структури зіставляваних ФО [88, с. 17].

На нашу думку, найчіткіше визначення критеріїв міжмовної еквівалентності подано в дослідженнях Е. М. Солодухо, Р. П. Зорівчак, Д. І. Квеселевича, О. Ф. Арсентьєвої, А. Д. Райхштейна.

Ознайомившись із матеріалами досліджень Е. М. Солодухо, погоджуємось з його точкою зору, що збіг синтаксичних функцій, так само як і однакове лексичне наповнення чи подібність внутрішньої форми, не завжди свідчать про еквівалентність зіставляваних фразеологізмів. Головною ознакою фразеологічної міжмовної еквівалентності слід вважати збіг змістового боку співвідносних ФО (семантична еквівалентність) [174, с. 22].

Р. П. Зорівчак як повну фразеологічну еквівалентність розуміє рівнозначну образність, предметно-логічний, експресивно-емоційний і функціональний зміст, а також структурно-граматичне оформлення [78, с. 50]. На думку дослідниці, повних фразеологічних міжмовних еквівалентів небагато, що зумовлено віддаленою спорідненістю української і англійської мов та виявляється у відмінностях граматичної будови, лексичного складу, засобів образності співвідносних ФО.

Дослідники С. Влахов і С. Флорін фразеологічним еквівалентом вважають фразеологізм мови перекладу, який за усіма ознаками рівноцінний відтворюваній одиниці [35, с. 184]. Фразеологічний еквівалент повинен мати подібне денотативне і конотативне значення, тобто між співвідносними одиницями не має бути відмінностей у смислового значенні, стилістичній співвіднесеності, метафоричності й емоційно-експресивному забарвленні. Крім того, фразеологічні еквіваленти мають збігатися за компонентним складом, мати однакові лексико-граматичні ознаки (наприклад, співвідноситися з однією граматичною категорією). Ще одна важлива ознака, про яку наголошують дослідники, – це майже повна відсутність національного колориту.

Д. І. Квеселевич розрізняє повні фразеологічні еквіваленти, які повністю збігаються за компонентним складом, значенням, образністю, граматичною структурою, часткові фразеологічні еквіваленти, які мають незначні лексичні або граматичні відмінності, та аналоги, адекватні за значенням, проте не ідентичні за компонентним складом [86, с. 18].

У праці А. Д. Райхштейн при зіставленні німецьких і російських фразеологізмів їх тотожність, неповна тотожність чи відмінності проявляються у двох випадках: 1) в окремих аспектах їх формально-сислової організації, головним чином у лексичному і структурно-синтаксичному значенні (аспектна співвіднесеність); 2) в їх сигніфікативно-денотативному і конотативно-прагматичному значенні (функціонально-сислова співвіднесеність) [153, с. 24]. Як аспектну тотожність ФО дослідник розуміє співвіднесеність їх компонентного складу і граматичної організації. А за функціонально-сислової співвіднесеності фразеологізмів спостерігаємо збіг їхнього сигніфікативного і прагматичного значення. Звичайно подібний збіг буває при аналогічній лексичній і структурній організації ФО в обох мовах. І, як уже згадувалося вище, А. Д. Райхштейн виділяє такі типи міжмовних фразеологічних відношень: а) тотожність, тобто повний збіг аспектної організації і змісту; б) лексичну варіантність чи структурну синонімію, тобто збіг синтаксичної організації і змісту при неповній тотожності компонентного складу; в) гіперо-

гіпонімію, тобто неповну тотожність сукупного сигніфікативного значення завдяки наявності в однієї із зіставляваних ФО додаткових семантичних ознак; г) стилістичну синонімію, тобто неповну тотожність сукупного змісту за рахунок відмінностей у стилістичному значенні [153, с. 24–25] та ін.

На думку деяких дослідників фразеології, при відтворенні образної фразеології важливо не лише повністю передати внутрішню природу фразеологізму, але й наскільки це можливо, зберегти його образність і експресивність [203, с. 46]. Автори виділяють фразеологічний еквівалент (абсолютний і відносний) – образну ФО в мові відтворення, яка збігається за змістом і стилістичним відтінком фразеологізму в мові оригіналу, заснована на одному з них образі, та фразеологічний варіант (аналог), заснований на різних образах. Досить часто фразеологізму однієї мови відповідає не один, а кілька аналогів, тому, аби вибрати найвлучніший, слід враховувати контекст [там само, с. 46–47]. Тут ми можемо додати, що цей вибір може залежати від об'єкта висловлювання, його настрою, душевного стану тощо.

На думку Ю. І. Гольцекера, який виокремлює як еквіваленти, так і аналоги, поділяючи їх на різностильові, різноекспресивні тощо, будь-який стійкий вираз можна розглядати зі структурно-граматичного, предметно-логічного, емоційно-експресивного та функціонально-стилістичного поглядів [55, с. 14]. Отже, стійкі вирази є багатоплановими структурами, що складаються з плану вираження (структурно-граматичні особливості), плану змісту (предметно-логічного значення) та узуально зумовленої конотації (художнього змісту), тобто додаткового емоційно-оцінного значення. Ю. І. Гольцекер зазначає, що для адекватності перекладу стійких виразів предметно-логічний, емоційно-експресивний та функціонально-стилістичний рівні (тобто плани комунікативного і художнього змісту фразеологізмів) мають різні ступені значущості, тоді як збереження плану вираження ФО при відтворенні іншою мовою відносно умовне, оскільки лише невелика кількість ФО має структурно-граматичні еквіваленти в іншій мові. Важливою умовою досягнення повної або часткової адекватності у відтворенні фразеологізмів засобами іншої мови, з

погляду дослідника, є збереження, крім предметно-логічного значення, ще хоча б однієї (емоційно-експресивної чи функціонально-стилістичної) адекватності [там само, с. 16].

Беручи до уваги всі зазначені вище аспекти, ми виділяємо інтертекстуальні *фразеологічні еквіваленти і фразеологічні аналоги*.

Основною ознакою фразеологічної еквівалентності вважаємо змістовий збіг зіставляваних ФО. Повними фразеологічними еквівалентами можна вважати ФО української і англійської мов, які мають однакове значення, експресивно-емоційну і оцінну конотацію, а також структурно-граматичне оформлення і компонентний склад. Наприклад, англ. *a clear head* [АУФС, с. 217] і його еквівалент в українській: *світла (ясна) голова (у кого)* “хто-небудь чітко, логічно мислить” [СФУМ, с. 158]; англ. *a long tongue* [АУФС, с. 622] і укр. *довгий язик (у кого)* “хто-небудь надмірно балакучий, любить говорити багато зайвого, непотрібного” [СФУМ, с. 785]; англ. *a walking encyclopedia* [АУФС, с. 989] і укр. відповідник *ходяча енциклопедія* “людина, яка має різнобічні знання і може дати довідку з різних питань” [СФУМ, с. 232]; англ. *an old fox* [АУФС, с. 718] і укр. *старий лис* “бувала, досвідчена людина” [СФУМ, с. 335].

Повні інтертекстуальні фразеологічні еквіваленти часто мають спільне джерело походження, чим і пояснюється їх структурно-семантичні подібності в зіставляваних мовах. Як правило, до таких джерел належать Біблія, антична міфологія і література. На підтвердження зазначеного наведемо думку Е. Солодухо: “антична історія, література, міфологія, представлені двома гілками – грецькою та римською, а також Біблія стали важливими літературними джерелами інтернаціональної фразеології...” [174, с. 133]. Дослідник дійшов висновку, що фразеологічні інтернаціоналізми, зокрема ті, які сягають своїм корінням Біблії, можна розподілити на дві основні групи. Перша група – це утворення, початкову форму яких можна встановити за текстом. До другої групи належать ФО, утворені на основі змісту цього тексту, але такі, що не мають у ньому прямих відповідників (прототипів) [там само,

с. 134]. Саме одиниці другої групи цікаві з погляду виявлення значущості інформації для певної лінгвокультури, міжмовне зіставлення саме таких одиниць демонструє специфіку способів опрацювання однакової вихідної інформації в мовних картинах світу різних лінгвоспільнот.

Окремі фразеологізми української мови з'явилися як кальки з інших мов: старослов'янської, російської, французької, англійської, німецької та ін. Наприклад, фразеологізм *Буриданів осел*, який виник як калька з французької мови, існує і в англійській: *Buridan's ass* “буриданів осел” (про людину, яка не може вибрати з двох речей одну – французькому філософу XIV ст. Буридану приписують оповідання про осла, який здох від голоду, тому що не міг зробити вибір між двома однаковими оберемками сіна) [АУФС, с. 42].

Високий ступінь фразеологічної еквівалентності демонструють українська ФО на позначення риси характеру людини (гордий) як *павич* і її англійський відповідник (*as*) *proud as a peacock* [АУФС, с. 777]. На перший погляд, ці одиниці здаються абсолютно еквівалентними, оскільки збігається їх образність, значення, функціонально-стилістична та експресивно-емоційна конотації. Проте існують певні розбіжності у структурно-граматичній будові і компонентному складі. Зазначимо, що ряд українських порівняльних фразеологізмів часто вживається зі словами, що не входять до складу цих порівняльних ФО. Найчастіше це прикметники: (чорний) як *смола*; (одинокий) як *палець*; (гоłodний, злий) як *собака*), дієслова: (дивитися) як *баран на нові ворота*; (жити) як *вареник у маслі* [СФУМ, с. 671; 481; 674; 22; 51]. У фразеологізмі (гордий) як *павич* слово “гордий” до складу фразеологізму не входить.

Разом з тим існують і такі порівняльні ФО, які “прив’язані” до певного прикметника, на основі порівняння з чим-небудь, підсилюючи його значення і роблячи виразнішою і яскравішою його ознаку (здоровий як *віл* – “дуже (здоровий)”) або такий (здоровий), як *віл*”) [СФУМ, с. 109]. В англійській мові таким ФО звичайно відповідає конструкція з повторюваним сполучником *as* (*as...as*), які можемо тлумачити за допомогою поєднаного відповідним

прикметником прислівника міри, ступеня якості “дуже”. ФО (*as*) *proud as a peacock* передається значенням “дуже (гордий)”. Отже, робимо висновок, що хоча за структурою український і англійський фразеологізми належать до порівняльних, проте мають певні відмінності у будові.

Крім того, спостерігається незначна невідповідність компонентного складу зіставляваних ФО. Укр. *як навич* складається з двох компонентів: 1) *як* – сполучник, 2) *навич* – іменник. В англійському еквіваленті налічуємо чотири компоненти: 1) *as* – сполучник (повторюється двічі), 2) *proud* – прикметник, 3) *a* – артикль, 4) *peacock* – іменник. Кількість повнозначних слів в обох фразеологізмах неоднакова: одне в українському і два в англійському. Наявність артикля в англійській ФО не впливає ні на її значення, ні на стилістичне забарвлення, ні на образність. Пор ще: укр. *(білий) як сніг* [СФУМ, с. 672] та її англійський відповідник (*as*) *white as snow* [АУФС, с. 1006]; укр. *(бідний) як церковна миша* [СФУМ, с. 390] та англ. (*as*) *poor as a church mouse* “дуже бідний, бідний, як церковна миша” [АУФС, с. 769].

Зробивши таке зіставлення, робимо висновки, що коли незначні граматичні чи компонентні розбіжності не впливають на внутрішню сторону, не змінюють значення, образності, суб’єктивно-оцінної конотації та стилістичного забарвлення ФО, то їх можна вважати *повними фразеологічними еквівалентами* або *фразеологічними конгруентами*. Цей термін було запропоновано Р. П. Зорівчак для різномовних фразеологізмів, яким притаманний збіг предметно-логічного значення, структурно-граматичної будови, образності, функціонально-стилістичної й експресивної конотацій [78, с. 62–63]. Термін “фразеологічні конгруенти” близький до терміна “повні фразеологічні еквіваленти”, проте між ними є деяка відмінність. З погляду перекладознавства, між різномовними повними фразеологічними еквівалентами можливі деякі внутрішньоструктурні граматичні або лексичні розбіжності, що не заважає повній адекватності відтворення. В українській мові ці розбіжності полягають у наявності широкої системи відмінювання й існування лише двох відмінків в англійській мові; у можливості інверсій в українській і її досить

рідкісне використання в англійській. Орім того, в англійській мові – це часте вживання компонента “one’s”, який замінюється у контексті необхідним присвійним займенником, а також вживання артиклів. Як указує Р. П. Зорівчак, можна досягти повної адекватності відтворення при незначних граматичних, лексичних розбіжностях і різнообразності ФО.

Приймаємо й точку зору Е. М. Солодухо, який визнає істотним показником високого ступеня фразеологічної еквівалентності збіг лексичного складу й образності ФО у різних мовах [175, с. 24]. Якщо спостерігаються часткові розбіжності у структурно-граматичній організації та кількісному складі компонентів, що утворюють ФО, але ці розбіжності не впливають на внутрішній бік – не змінюють значення, стилю і образності співвідносної ФО, – таку еквівалентність можемо вважати близькою до максимальної.

Візьмімо для прикладу український інтертекстуальний фразеологізм, який характеризує фізичні особливості людини чи стан її здоров'я, – *кістки та шкіра* в значенні “дуже худий” [СФУМ, с. 297] і його еквівалент в англійській мові *skin and bone(s)* (досл. “шкіра і кістка(и)”) [АУФС, с. 868]. Обидва фразеологізми мають однакове денотативне значення, виражають ідентичну емоційну оцінку, є міжстильовими одиницями. Збігається і їхня структурно-граматична організація, оскільки зіставлявані ФО належать до класу субстантивних із сурядною структурою *іменник + сполучник + іменник*. До того ж, спостерігається збіг їх компонентного складу. Проте існують певні розбіжності. По-перше, компоненти ФО відрізняються своїм розміщенням, тобто субстантивні компоненти англійського фразеологізму розташовані у зворотному порядку порівняно з компонентами українського. По-друге, компоненти відрізняються формою числа: укр. *кістки* має форму лише множини; відповідний компонент англійського фразеологізму, крім форми множини – *bones*, може мати і форму однини – *bone*.

Такі фразеологізми О. В. Кунін (на відміну від Р. П. Зорівчак, яка вважає їх повними фразеологічними еквівалентами) відносить до однієї з груп часткових фразеологічних еквівалентів. Їм притаманні в основному лексичні й

граматичні розбіжності, збігаються значення, образність і стилістична спрямованість. Відрізняються міжмовні часткові фразеологічні еквіваленти формою числа, в якому стоїть іменник, або порядком слів [111, с. 9]. Тут ми виділяємо групу ФО англійської та української мов, які відрізняються одним із компонентів з дещо іншою семантикою, до того ж у їх складі можлива наявність варіантних компонентів. Наприклад, англ. *to swim in luxury* (букв. “плавати в розкоші”) – “розкошувати, жити в багатстві” [АУФС, с. 907] і укр. на позначення матеріального стану людини *купатися в розкоші* “жити в багатстві, щасливо, мати всього в достатку” [СФУМ, с. 319], маючи однакове значення, експресивно-емоційне і стилістичне забарвлення, структурно-граматичну будову (дієслівні ФО), відрізняються компонентами *купатися* і *swim*.

До іншої групи, за Куніним, належать ФО, які збігаються за значенням, стилістичною спрямованістю і близькі за образністю, проте мають розбіжності в лексичному складі. Так, укр. ФО *як рак* [СФУМ, с. 593] вступає у відношення часткової еквівалентності з англ. *(as) red as lobster* (досл. “червоний як омар”) [АУФС, с. 813]. Ці ФО збігаються за значенням, мають негативну оцінну конотацію, у них однакова структурно-граматична організація: обидві належать до порівняльних. Дещо відмінними є лише лексеми *рак* і *lobster*. До цієї групи часткових фразеологічних еквівалентів належать також англ. *a wise head* (букв. “мудра голова”) – “розумна, розсудлива, кмітлива людина” [АУФС, с. 1013] і укр. *розумна (твереза) голова* [СФУМ, с. 158] та ін. Як бачимо, варіантні компоненти притаманні як українській мові, так і англійській.

До іншої групи часткових інтертекстуальних фразеологічних еквівалентів відносимо ФО української і англійської мов, які мають деякі морфологічні розбіжності. Вони можуть відрізнятися порядком слів, формою числа, в якому стоїть іменник або ж уживанням прийменника. Наприклад, англ. *a bag of bones* [АУФС, с. 61] і укр. *мішок з кістками* “дуже худа, виснажена людина” (ірон.) [СФУМ, с. 398] при однаковому значенні, структурно-граматичній будові (клас субстантивних ФО із структурою *іменник + прийменник + іменник*) і з

однаковим складом компонентів відрізняються емоційно-експресивним відтінком і прийменником.

На нашу думку, за наявності незначних граматичних, синтаксичних і лексичних відмінностей зіставлявані нами фразеологізми англійської та української мов не можна вважати повними фразеологічними еквівалентами. Тому ми не можемо повністю погодитися з Р. П. Зорівчак, і видається більш переконливою точка зору О. В. Куніна, що такі ФО є саме частковими фразеологічними еквівалентами.

Англійська *not to have a penny* (букв. “не мати пенні”) – “не мати грошей” [АУФС, с. 705] вступає у відношення часткової еквівалентності з українською *копійки нема за душею* у значенні “хто-небудь зовсім не має грошей, дуже бідний” [СФУМ, с. 430]. Обидва фразеологізми мають подібне денотативне значення і оцінну конотацію. Щодо експресивно-емоційної конотації, то в українській ФО вона виразніша, ніж в англійській. Більш експресивне забарвлення визначається наявністю нереального образу, “затемненого”, тобто своєрідним уявленням, що гроші носяться “за душею”. Крім того, завдяки компоненту-концепту *душа* український фразеологізм передає виразнішу емоційність. Простежуються й певні розбіжності у структурно-граматичній будові зіставляваних ФО. Вони належать до різних структурних розрядів: українська одиниця до прикметникових, англійська – до дієслівних. До часткових англо-українських фразеологічних інтертекстуальних еквівалентів належать також такі ІФ на позначення матеріального стану людини, як *swim in luxury* (букв. “плавати в розкоші”) “розкошувати, жити в багатстві” [АУФС, с. 907] – *купатися в розкоші* “жити в багатстві, мати всього вдосталь” [СФУМ, с. 319]; *big (fat, heavy) purse* (букв. “великий (товстий, важкий) гаманець”) “туго набитий гаманець” [АУФС, с. 134] – *набитий гаманець* (у кого) “хто-небудь має багато грошей” [СФУМ, с. 146].

Англійському інтертекстуальному фразеологізму *to blush like a rose* (досл. червоніти як троянда) у значенні “почервоніти, зашарітися” [АУФС, с. 149] в українській відповідає (червоніти) *як маків цвіт* [ФСУМ, с. 363]. В основі

порівняння лежать різні фітоніми. Лексема *мак* загалом досить часто вживається в українській фразеології (*[бідний] як мак начетверо; ще мак росте в голові; жарт. як маку кого, чого і т. п.*) [СФУМ, с. 364; 364; 365]. Крім того, з цвітом маку порівнюють і дівочу красу: *як мак цвіте* [СФУМ, с. 364]. В англійській мові таку конотацію, як бачимо, реалізує фітонім *rose: (as) pretty as a rose* [АУФС, с. 774]. Зустрічаємо його також у складі ФО *milk and roses* (досл. “молоко і троянди”) зі значенням “здоровий, з рум’янцем на щоках” [АУФС, с. 673]. Етноконотативну семантику має слово *калина*, що уособлює красу, дівочтво.

Що ж до структурно-граматичної організації зіставлюваних фразеологізмів, то бачимо, що за кількістю компонентів українська ФО ширша: *маків цвіт – rose*, проте обидві одиниці належать до порівняльних.

До цієї групи часткових еквівалентів належать англ. *wolf in sheep's clothing* (досл. “вовк у овечому одязі”) зі значенням “лицемірна людина, яка під маскою доброзичливості приховує злі наміри” [АУФС, с. 1023] і укр. *вовк в овечій шкурі* [СФУМ, с. 119]. Їх сигніфікативно-денотативне значення і суб’єктивно-оцінна конотація визначаються однаковим набором семантичних ознак. Обидва фразеологізми мають структуру *іменник + прикметник + іменник* і належать до субстантивних, відрізняючись компонентами *шкура* і *clothing*.

Далі розглянемо відтворення ФО за допомогою фразеологічних аналогів. Деякі дослідники (Я. Й. Рецкер, О. Ф. Арсентьева, Д. І. Квеселевич, О. В. Кунін, В. Ф. Скар) фразеологічними аналогами вважають одиниці, для яких характерне однакове або близьке значення і суб’єктивно-оцінна конотація; функціонально-стилістичне забарвлення може збігатися або відрізнятися лише емоційно-експресивним відтінком. Їхня структурно-граматична організація приблизно схожа або може не збігатися взагалі, як і компонентний склад.

На нашу думку, досить ґрунтовно проаналізувала фразеологічні аналоги О. Ф. Арсентьева на матеріалі англійських і російських ФО, семантично орієнтованих на людину. До міжмовних фразеологічних аналогів дослідниця відносить фразеологізми, які виражають однакове або близьке значення, але

характеризуються відмінністю або приблизною подібністю внутрішньої форми [8, с. 106]. Фразеологічним аналогам також притаманний збіг сигніфікативно-денотативного значення і суб'єктивно-оцінної конотації. О. Ф. Арсентьева виділяє три групи досліджуваних фразеологічних аналогів: 1) з приблизним збігом структурно-граматичної організації і однаковою лексемою у компонентному складі; 2) з приблизним збігом структурно-граматичної організації і різним компонентним складом; 3) з різною структурно-граматичною організацією і різним компонентним складом. Окрім того, дослідниця виділяє окрему групу часткових аналогів – ті ФО англійської і російської мов, які мають приблизний збіг у значенні, подібну або різну емоційно-експресивну та функціонально-стилістичну конотації, а також значною мірою відрізняються структурно-граматичною будовою та компонентним складом [8, с. 114].

Р. П. Зорівчак зазначала, що слово *аналог* не зафіксоване у лінгвістичних словниках і є близьким за звучанням до терміна *аналогія*, що має інше значення – “уподібнення, викликане впливом одних елементів мови на інші” [79, с. 48]. Дослідниця виділяє лише повні й часткові фразеологічні еквіваленти. За часткової еквівалентності залежно від того, яким складником часткові фразеологічні еквіваленти відрізняються, вони бувають різноструктурні, різнообразні, різностильові, різноекспресивні, і чим більше ознак у них розходяться, тим нижчий коефіцієнт еквівалентності [78, с. 63]. Проте, на нашу думку, така термінологія є дещо громіздкою. Вважаємо слушним виділення, окрім *повних і часткових еквівалентів*, також *близьких аналогів* (І. В. Корунець), які мають приблизно подібну структуру, але їхнє значення передається за допомогою різних образів, розуміння яких не викликає труднощів ні в українського, ні в англійського носія мови, і *наближених аналогів* – різноструктурних і різнообразних ФО, конотативне забарвлення яких є специфічним, проте їх значення повністю або частково збігається. Близькі аналоги поділяємо на дві підгрупи: 1) фразеологічні аналоги з приблизним збігом структурно-граматичної будови і однаковою лексемою в компонентному

складі. До того ж, незалежно від структури фразеологізмів, вони належать до одного класу (субстантивні, дієслівні і т. ін.); 2) фразеологічні аналоги з приблизно однаковою структурою і різною образністю. На відміну від першої підгрупи фразеологічних аналогів, для цієї підгрупи характерна різна образність. Зазначимо, що деякі дослідники до фразеологічних аналогів відносять саме ті фразеологізми, які не збігаються за образністю [202].

Наведемо приклади першої підгрупи фразеологічних аналогів: англ. ФО *a man of his hands* “людина, яка все вміє робити, вправна, тямуща у будь-якій справі” [АУФС, с. 661] та укр. ФО *майстер на всі руки* (у 1-му знач.) [СФУМ, с. 364]. При однаковому значенні, суб’єктивно-оцінній і експресивно-емоційній конотаціях обидва фразеологізми належать до класу субстантивних (зі структурою *іменник + прийменник + іменник* із розширенням другого компонента ФО за допомогою займенників). У компонентному складі обидва фразеологізми мають лексеми з спільною семантикою – *руки* і *hands*.

Детальніше проаналізуємо укр. ФО *мати серце з перцем* “бути запальним, гострим, дотепним” [СФУМ, с. 377] і англ. ФО *(as) hot as pepper* “запальний, гарячий” (про характер) [АУФС, с. 506]. Зіставлявані одиниці мають у своєму складі спільні лексеми *pepper / перець*, що позначають ознаку “міцний, гіркий, гострий”. Фітонім *pepper* у англійській фразеології більш ніде не був нами зафіксований, на відміну від української, в якій засвідчено варіанти, наприклад, *з перцем* “дуже запальний, гарячий або гострий на язик”; *з живчиком, з перчиком* “запальний, гарячий; гострий на язик” [СФУМ, с. 500; 235]; а в інших випадках – як компоненти інших ФО, наприклад, *підносити перцю* (кому) “робити або говорити кому-небудь щось неприємне, прикре, образливе”; *дісталось перцю з квасом* (кому) “хто-небудь зазнав багато горя, страждань” [СФУМ, с. 512; 207] та ін. Експресивно-емоційна конотація української ФО виразніша, ніж англійської завдяки наявності в своєму складі компонента-концепта *серце*. В обох фразеологізмах чітко простежується відмінність у компонентному складі (спільним є лише компонент *перець / pepper*) та структурно-граматичній будові: укр. *мати серце з перцем* належить

до класу дієслівних ФО із структурою *дієслово + прийменник + іменник*, англ. (*as*) *hot as pepper* – до компаративних.

Візьмімо ще одну пару ФО, які позначають матеріальне становище людини: англ. *to be flush with one's money* (букв. “бути марнотратним з власними грошима”) [АУФС, с. 85] у значенні “сипати, розкидатися грошима” і укр. *сипати грішми* “бути необачним у витратах; надмірно, нерозсудливо витратити гроші” [СФУМ, с. 647]. Лексеми *money* і *гріші* у порівнюваних фразеологізмах мають однакову семантику. З точки зору структурно-граматичної будови належать до класу дієслівних ФО з різною структурою.

Прикладом близьких фразеологічних аналогів є також укр. *ні пава ні тава* “який нічим не виділяється; посередній, ніякий” [СФУМ, с. 479] і англ. *neither fish nor flesh* (букв. “ні риба ні м'ясо”) [АУФС, с. 689]. В українській фразеології також існує ФО еквівалентна англійській *ні риба ні м'ясо* у значенні “безвольна, безхарактерна людина” [СФУМ, с. 597]. Порівнювані фразеологізми збігаються за значенням, структурною організацією, емоційно-експресивною та суб'єктивно-оцінною конотацією, а образи, що лежать в основі обох ФО, сприймаються без труднощів.

Ще одним прикладом близьких фразеологічних аналогів є укр. *за словом до кишені не лізти* “бути дотепним і метким у розмові” [СФУМ, с. 343] і англ. *to be ready with one's tongue* (букв. “бути завжди наготові з власним язиком”) [АУФС, с. 119]. Кількість фразеологічних аналогів цієї групи незначна, що пояснюється віддаленою спорідненістю української і англійської мов і виявляється в особливостях граматичної будови, лексичного складу, засобів образності порівнюваних ФО.

Для другої підгрупи українських і англійських фразеологічних аналогів характерний приблизний збіг структурно-граматичної організації і різна образність. Наприклад, укр. ФО (надутися, надутий) *як сич* “невеселий, похмурий” [СФУМ, с. 649] і англ. *like a bear with a sore head* (букв. “подібний до ведмедя з хворою головою”) “засмучений, у поганому настрої” [АУФС, с. 610], мають відмінності як у структурно-граматичній будові, так і складі

компонентів. Український фразеологізм належить до порівняльних, англійський – до ад’єктивних ФО. В їх основі лежать різні образи. Пор. ще: укр. (*грошей*) *кури не клюють* “хто-небудь дуже багатий; у кого-небудь багато грошей” [СФУМ, с. 320] і англ. *to have money to burn* (букв. “мати гроші щоб палити”) “мати багато грошей” [АУФС, с. 469]. Спостерігаються відмінності у структурно-граматичній будові: укр. ФО належить до одиниць зі структурою речення, англ. ФО – до класу дієслівних. Але вони мають семантично співвідносні компоненти *гроші* і *money*. Як бачимо, в українській і англійській ФО для позначення надмірного багатства використовується різна образна мотивація.

Загалом для фразеологічних аналогів цієї підгрупи характерний повний або близький збіг значення, оцінної і експресивно-емоційної конотацій, збіг або відмінність стилістичного забарвлення.

Оскільки багато фразеологічних одиниць яскраво відображають специфіку мови, особливості побуту та образного мислення народу, часто для відтворення специфічної ФО використовується *наближений аналог*, який може мати низький коефіцієнт експресивно-емоційного та стилістичного забарвлення. Фразеологічні наближені аналоги мають різну структуру, образність, їх значення може збігатися або повністю або лише частково. Прикладом таких ФО є укр. *сім п’ятниць на тиждень* (у кого) “хто-небудь часто і легко змінює свої рішення, наміри, настрої і т. ін.” [СФУМ, с. 651] і англ. (*as*) *changeable as the moon* (букв. “мінливий, як місяць”) у значенні “дуже непостійний, мінливий” [АУФС, с. 208].

Укр. ФО *душа навстіж* (чия, у кого) “хто-небудь відвертий, щирий у поведженні з іншими” [СФУМ, с. 226] і англ. *to wear one’s heart on one’s sleeve* (букв. “носити своє серце на рукаві”) у значенні “бути нестриманим, виставляти напоказ, про людське око свої почуття” [АУФС, с. 996] мають відмінності у значенні, збігаються за емоційним і оцінним забарвленням, мають у своєму складі компоненти-концепти *душа* і *heart*. Структурно-граматична будова зіставляваних одиниць різна: українська належить до словосполучень

субстантивного типу, англійська має структуру речення; відрізняються вони і складом компонентів.

Для відтворення української ФО *молодий, та ранній* у значенні “не за віком досвідчений, обізнаний, здібний” [СФУМ, с. 402] в англійській знаходимо *to have an old head on young shoulders* (досл. “мати стару голову на молодих плечах”) “бути не по літах розумним” [АУФС, с. 461]. Як бачимо, за основним значенням ці фразеологізми збігаються, як і їхнє емоційно-експресивне забарвлення і суб’єктивно-оцінна конотація. Відмінності виявлені у компонентному і структурно-граматичному плані. Українська ФО з прикметниками в її складі належить до ад’єктивних, тоді як англійську відносимо до дієслівних одиниць.

Візьмімо для аналізу ще одну пару ФО на позначення матеріального стану людини: укр. *як сир у маслі* (жити) “дуже добре, у достатках, у розкошах” [СФУМ, с. 648] і англ. *have one’s bread buttered for life* (букв. “мати хліб намазаний маслом протягом життя”) “жити в достатку; бути матеріально забезпеченим на все життя” [АУФС, с. 472]. Тут є спільна лексема *масло*, виражена в українській мові іменником, в англійській – похідним утворенням від іменника *butter* – дієприкметником (*buttered*), і лексема *жити*, виражена дієсловом в українській мові, а в англійській мові – іменником (*life*). Українська ФО за структурою належить до класу порівняльних одиниць, англійська – до дієслівних. Зіставлявані фразеологізми відрізняються також і своєю образністю. Звичайно у наближених фразеологічних аналогів образність має специфічне національне забарвлення. Що ж до суб’єктивно-оцінної конотації і емоційно-експресивного забарвлення, то можемо сказати, що вони збігаються. Пор. ще: *дрантям трясти* “бути бідним, убогим, погано вдягненим” *not to have a rag to one’s back* (букв. “не мати й ганчірки на власній спині”) “погано одягатися, ходити в лахмітті”; *загрузнути в злиднях* “збідніти, зубожіти” *fall into want* (букв. “впасти в нестаток”) – “збідніти” та ін. В англійській мові поняття “бідний” передається такими фразеологічними синонімами: (*as*) *poor as a church mouse; poor snake; out at elbows* [АУФС, с. 769; 770; 737]. В українській

мові виділяємо: [бідний] мов (як, наче) церковна миша; [бідний] як мак начетверо; голий як бубон (як турецький святий); свистить у кишені (у кого) [СФУМ, с. 390; 364; 155; 631]. У синонімічний ряд об'єднані тотожні або близькі за значенням ФО, співвідносні семантично та функціонально з прикметником.

Типовими для класу фразеологічних аналогів з різною структурно-граматичною організацією та компонентним складом, тобто наближених аналогів, є такі ФО: укр. *мокра курка* “безвольна, нерішуча, жалюгідна на вигляд людина” [СФУМ, с. 320] і англ. *nose of wax* (досл. “ніс із воску”) – “безхарактерна людина” [АУФС, с. 697]. Українська ФО належить до класу ад’єктивних із структурою *прикметник + іменник*, англійська – до субстантивних із структурою *іменник + прийменник + іменник*. Ці фразеологізми збігаються за значенням і суб’єктивно-оцінною конотацією.

Зіставний метод дозволив виявити основні типи міжмовних відносин, спільне та відмінне в зовнішній і внутрішній формах фразеологізмів досліджуваних мов. Праналізувавши ФО в українській та англійській мовах ми дійшли висновку, що численнішою є група українсько-англійських фразеологічних аналогів, для яких характерне однакове або близьке сигніфікативно-денотативне значення і суб’єктивно-оцінна конотація. Структурно-граматична організація таких одиниць може взагалі не збігатися і мати різний компонентний склад. Функціонально-стилістична конотація може збігатися або відрізнятися лише емоційно-експресивним забарвленням.

Висновки до розділу 2

Розділ присвячено формулюванню і визначенню основних принципів зіставлення англійських та українських ІФ та методів дослідження при аналізі зіставляваних одиниць. З-поміж основних принципів дослідження виділено семантичний принцип і принцип системного підходу. Сформульовано ключові

поняття, на яких базується дослідження: код культури, культурна інформація, лінгвокультурна інформація інтертекстуального фразеологізму.

До основних екстралінгвальних факторів появи інтертекстуальних фразеологізмів зараховуємо звичаї, традиції, обряди, вірування, побут, історичні події, Біблію, міфологію, фольклор, літературу. Внутрішньомовними факторами виникнення ІФ є динамічні процеси фразеологічної системи, зокрема різні типи трансформації усталених фразеологічних одиниць.

В історії зіставного мовознавства склалися два напрями: порівняльно-історичний та зіставно-типологічний. У вимірах першого встановлюється генетична спорідненість мов, а другий спрямований на з'ясування типологічних ознак не лише на системно-мовному рівні, а й на рівні національно-культурної специфіки та навіть на рівні мовної свідомості.

У розділі окреслено методи дослідження (зіставно-типологічний, етимологічний, порівняльно-історичний, методика дистрибутивного аналізу, методика трансформаційного аналізу, елементи кількісного аналізу ІФ), а також основні етапи аналізу, які полягають у з'ясуванні ступеня міжмовної еквівалентності ІФ, реконструкції джерел лінгвокультурної інформації ІФ, зіставленні граматичних кодів фразеологізмів у досліджуваних мовах.

Розроблена методика дала змогу скласифікувати англійські та українські ІФ на *внутрішньомовні* і *міжмовні*. Мотиваційну основу першого типу становлять звичаї, традиції, обряди, побут, література, фольклор, історико-суспільні джерела в кожній з досліджуваних мов, другого – Біблія, християнство, міфологія та антична спадщина.

Проведений аналіз літератури з питання міжмовної фразеологічної еквівалентності свідчить про те, що сьогодні не існує більш-менш чітких критеріїв віднесеності дослідниками тих чи інших ФО до класів повних, часткових еквівалентів або аналогів. Окрім того, існують деякі розходження і в термінологічних визначеннях типів міжмовних відносин. Оскільки науковці виділяють різні аспекти збігу ФО у зіставляваних мовах, це зумовлює певну

розмитість, нечіткість визначень міжмовних фразеологічних еквівалентів і аналогів.

Аналіз міжмовних інтертекстуальних фразеологічних *еквівалентів* (повних, часткових) і *аналогів* (близьких, наближених) з урахуванням образності та структурно-граматичної організації сприяв виявленню ступеня ізоморфності й аломорфності англійських та українських кодів культури.

Основні положення цього розділу висвітлено у працях автора [37; 38; 39; 40].

РОЗДІЛ 3

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ СЕМІОТИЧНІ КОДИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

3.1. Типологія кодів культури

Сучасна лінгвокультурологія характеризується тенденціями до вивчення культурної семантики мовних знаків (зокрема й фразеологічних), яка формується при взаємодії мови і культури. Лінгвокультурний аспект наукових студій передбачає вивчення результатів впливу на мовну систему звичаїв, обрядів, вірувань, побуту, загальної культури й менталітету етносу. Передусім це стосується процесів номінацій, окремих шарів лексики, пареміології, народної фразеології. Дослідження входять у русло проблеми взаємозв'язку мови і культури загалом тоді, коли йдеться про властивість мовних знаків кодувати і зберігати в собі пам'ять про “порядок культури” (за Р. Бартом), про культурні коди, передані і накопичені установки культури, які розпізнаються або несвідомо відтворюються лінгвокультурою.

Лінгвокультурологічний напрям у фразеології передбачає з'ясування низки питань, серед яких пріоритетними вважаємо виявлення культурно маркованих сигналів у фразеологічних одиницях і встановлення їхнього співвідношення з кодами культури.

Національно-культурна специфіка внутрішнього контексту ФО можлива за наявності в їхньому складі різних кодів: соматичних, фітонімних, зоонімних, предметних тощо, а також завдяки розумінню тієї лінгвокультурної інформації, яка закладена в мотивуванні фразеологізму, тобто підтексті, образності, семантиці.

У працях О. Березович, В. Красних, В. Телії [19; 100; 180] код культури виступає як знакова реалізація архетипів свідомості. Код культури В. Красних уподібнює до “сітки”, яку культура “накидає” на навколишню дійсність, членує, категоризує, структурує й оцінює її [100, с. 5]. Коди культури

співвідносяться з давніми архетиповими уявленнями людини і, власне, вони ці уявлення “кодують”. На думку дослідниці, коди культури за своєю природою є універсальними, бо властиві людині як *homo sapiens*. Проте їх прояви та питома вага кожного в певній культурі, а також метафори, в яких вони реалізуються, національно детерміновані й обумовлені конкретною культурою [100, с. 5].

За визначенням Ф. Бацевича, код культури – це: 1) спосіб, яким конкретна культура членує, категоризує, структурує, оцінює світ, що оточує членів певної національної лінгвокультурної спільноти. Коди культури співвідносяться з давніми архетиповими уявленнями людини; формують систему координат, яка містить і відтворює еталони культури, 2) сукупність знаків (символів), смислів та їхніх комбінацій, які наявні в будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти; знаходить свій вияв також в етнічній мові, мовній картині світу [СТМК, с. 74].

Код культури О. Селіванова визначає як фрагменти природної мови, що репрезентують мережу членування, категоризації, оцінок інтеріризованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлену культурою певного етносу й репрезентовану в семіотичних системах мови, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічного угруповання [ЛЕ, с. 248].

Коди утворюються і здійснюють свої функції в культурі. Культуру можна розглядати як семіотичну систему, в якій синтезуються знаки і смисли. Знаки (знакові тіла) для втілення своїх смислів вона запозичує з рослинного і тваринного світу, артефактів, з внутрішнього й зовнішнього світу людини. Таким чином, код культури можна розглядати як знаряддя для вираження смислів, що мають різні формальні “обличчя” [19, с. 341]. Різними способами кодований ціннісний смисл утворює систему кодів культури і в цілому картину світу, яка розкриває світогляд того чи іншого соціуму.

Якщо прийняти за вихідне положення про те, що код культури – це система знаків (знакових тіл) матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних смислів [59, с. 9], то впливає, що код передбачає вторинне використання знаків, які вже мають закріплене за собою первинне значення.

Природа первинних знаків відрізняється: це можуть бути природні об'єкти (тваринний, рослинний коди), речі (предметний код) та інші прояви дійсності.

Дослідники (О. Березович, С. Толстая [19; 182–184]) розділяють коди на субстанційні й концептуальні. Перший вид виокремлюється на основі спільності плану вираження – матеріальної природи знаків, які складають код, другий – на основі смислової спільності елементів (концептів, ідей, мотивів), які можуть співвідноситися з різними матеріальними втіленнями смислу (рослинний, тваринний, харчовий тощо). Будь-який концептуальний код одночасно може втілюватися в кількох субстанційних кодах.

До культурних кодів Р. Барт залучає текст, вважаючи, що будь-який текст сплетений з безмежної кількості увібраних у нього культурних кодів. За Бартом, культурний код – “це перспектива безлічі цитат, міраж, зітканий з безлічі структур; одиниці, утворені цим кодом, є нічим іншим, як відлунками чогось, що вже було читане, бачене, зроблене, пережите: код є слідом цього “вже” [13, с. 39–40]. Зітканий з безлічі кодів, ніби з ниток, текст, своєю чергою, сам стає вплетеним у тканину культури; він – її “пам'ять”. Виходячи з такого твердження, ми розглядаємо фразеологізми як “згорнуті” тексти, що зберігають культурну інформацію і пронизані культурними кодами.

Досліджувані ІФ англійської та української мов скласифіковано за такими кодами культури:

- 1) природний код культури, пов'язаний із уявленнями певної лінгвокультури про різні природні явища, об'єкти (англ. *to be made of stone* “бути нечутливою людиною”; *diamond of the first water* “перша людина з позитивними якостями”; укр. *від вітру точиться* “дуже втомлений, виснажений, худий”; як *грим* “фізично витривалий, сильний”);
- 2) харчовий код, що відображає харчову традицію етносу; це форми діяльності і поведінки, пов'язані з добуванням і прийомом їжі, в сукупності зі знаннями людей про елементи культури харчування, досвід збереження і передачі цих знань з покоління в покоління (англ. *polite as a pie* “дуже ввічливий, чемний”; *(as) keen as mustard* “сповнений

- ентузіазму”; укр. як вареник у маслі “жити дуже добре”; скупаний у молоці “гарний зовні, виплеканий”);
- 3) артефактний код культури, пов’язаний зі стереотипами сприйняття і оцінки певною лінгвокультурою того предметно-просторового світу, який оточує людину (англ. *hotter than a pistol* “запальний, гарячий, нетерплячий”; *like a sieve* “дірява, як решето (про голову)”; укр. хоч картину малюй “дуже гарний, вродливий”; як мітла “хто-небудь швидко справляється з роботою, проворний”);
- 4) тілесний код культури, в якому відображено функції різних частин тіла та їх оцінка (англ. *to have a drop in one’s eye* “бути нападпитку, під чаркою”; *to have too much tongue* “що на умі, те й на язиці”; укр. стелю підпирати головою “мати дуже високий зріст”; ледве ноги несуть (кого і без дод.) “хто-небудь дуже втомлений, відчуває слабкість”);
- 5) біоморфний код культури, де знайшли своє відображення уявлення певної лінгвокультурної спільноти про світ тварин і рослин (англ. *(as) slippery as an eel* “верткий, мов в’юн”; *(as) meek as a lamb* “покірний, як ягня”); *to blush like a rose* “зачервонітися, зашарітися”; *in the flower of life* “у розквіті сил; у чудовому стані (про здоров’я)”; укр. волові шию скрутить “надзвичайно сильний, дужий”; і муха крилом уб’є (кого), ірон. “когось легко здолати; хтось фізично слабкий”; як маків цвіт “гарна, вродлива”; як осика на вітрі (тремтіти, затремтіти) “дуже сильно”);
- 6) антропний код культури – сукупність номінацій людини в її фізичних, реляційних або функціональних іпостасях, які позначають різні аспекти людини, її якісні і кількісні характеристики, фізичні, емоційні стани (англ. *to blush like a girl* “почервоніти, як дівчина; ≈ зашарітися як маків цвіт”; *a man of fortune* “багата людина”; укр. у матері годитися кому “бути набагато старшим від кого-небудь”; баба Палажка “язиката, чванлива”);
- 7) духовно-предметний код, складовими якого є моральні цінності, артефакти, а також пов’язані з цим базові опозиції культури, наприклад,

“добро – зло”, “добре – погано” (англ. *doubting Thomas* “скептик”; (*as pale as death* “дуже блідий”; укр. *на ладан дихати* “бути безнадійно хворим; помирати”; *агнецъ божий* “безвольна, покірлива, розумово обмежена людина”).

Як відомо, повний перелік культурних кодів на сьогодні остаточно ще не сформований. Між ними не встановлено чітких меж, внаслідок чого маємо різну кількість кодів культури, що пропонують дослідники. Часто такі класифікації досить детальні або “розмиті” [134, с. 122]. Зазначимо, що декілька років тому В. Красних припускала, що культурних кодів не може бути багато, виділивши лише шість: соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний і духовний коди. К. Мізін відштовхується від п’яти базових кодів культури [134, с. 123]. В. Телія і представники її фразеологічної школи останнім часом виділяють уже тринадцять кодів культури, деякі з них частково вже були об’єктом досліджень (Б. Гудков, М. Ковшова – харчовий, тілесний коди [92; 59], О. Селіванова – соматичний, сенсорний коди [162; 164], Н. Устінова [190] – харчовий код). Тому, на нашу думку, питання класифікації кодів культури залишається відкритим і актуальним.

Підсумовуючи, зазначимо, що виділені коди культури можна вважати універсальними, адже всі вони присутні в досліджуваних нами українській і англійській мовах. Універсальність культурних кодів можна пояснити тим, що вони співвідносяться з антропним простором, у центрі якого знаходиться людина.

3.2. Природний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах

Міфічне мислення як найдавніша форма суспільної свідомості було особливим видом світосприйняття, образним і специфічним уявленням про явища природи. Людина не відокремлювала себе від природи, ніби зливаючись із нею, водночас знаходилася у постійному страхі перед тим чи іншим її

явищем. Природні явища справляли і справляють великий вплив на життя людини, на її поведінку в часі і просторі. Одвічне прагнення людини до об'єктивного пізнання навколишнього світу породжувало міфи й відбивалося в мові. Відгомін світоглядних уявлень того чи іншого етносу лишився в мові дотепер [73, с. 73]. Коли ми говоримо: “*вдарив грім*”, “*сонце сідає*”, “*зима поле снігом вкрила*”, ми не замислюємося над тим, що ці вирази – відлунок давнього анімістичного світогляду, коли душею наділялася не лише людина, а й тварини, рослини, предмети неживої природи.

Природний код культури – це сукупність назв, що позначають природні об'єкти, явища або частини ландшафту, в тому числі й усе те, що освоєне людиною.

До природного коду можна віднести такі явища й об'єкти природи, як англ. *heaven, star, sun, moon, earth, ground, wind, water, stone, mountain, ice*; укр. *небо, зорі, сонце, місяць, земля, вітер, вогонь, вода, грім, камінь, гора, лід* та ін. Наприклад, англ. *(as) hard as flint; to be made of ice; mountain of flesh; look as December moon*; укр. *як з каменя вибитий; як сніг* (сивий, побіліти); *падати від вітру; вогнем горіти; зірок з неба не хапати*.

Основними джерелами культурної інформації, яку ми знаходимо в інтертекстуальних фразеологізмах української і англійської мов природного коду культури, виступають:

- біблійні джерела: англ. *to cast the first stone at one* “кинути перший камінь у когось, виступити з першим обвинученням”; *water of life* “духовне оновлення” (у 1-му знач.); *to fall on stony ground* “падати на неродючий ґрунт; не дати наслідків”; *to fall to the ground* “не дати наслідків, не здійснитися”; *to give a stone for bread* “дати камінь замість хліба; знущатися з когось”; *fire and brimstone* “нелюдські, нестерпні муки” (у 1 знач.); *in the land of the living* “живий серед живих; на цьому світі” [АУФС, с. 201; 994; 319; 320; 395; 334; 543]; укр. *камінь спотикання* “велика перешкода, перепона, зайвий тягар для когось”; *наріжний камінь* “основа, найсуттєвіша частина чого-небудь”; *кинути камінь* (на кого, в

- кого) “звинувачувати, ганити, ганьбити кого-небудь”; *не залишити каменя на камені* “1) розбити щось вщент, перетворити в руїни; знищити; 2) гостро, нещадно критикувати”; *сіть землі* “кращі люди свого часу” [СФУМ, с. 286; 291; 342; КВУМ, с. 251; 255];
- джерела з літератури: англ. *a storm in a teacup* “суперечки з дріб’язкових, не вартих уваги питань” [DIO, с. 282]; *to pour oil on troubled waters* “владнати суперечку, сварку, заспокоїти палку дискусію”; *(living) in cloud cuckoo land* “віддалений від реальності простого життя” [DIO, с. 222–223; 76]; *a sea change* “глибока зміна, метаморфоза” [DIO, с. 262]; *to saw the air* “розмахувати, жестикулювати руками під час розмови” [АУФС, с. 836]; укр. *буря у склянці води* “суперечки, тривоги з дріб’язкових, не вартих уваги питань” [СФУМ, с. 48]; *небо в алмазах* “втілення заповітної мрії про щастя”; *тримати камінь за пазухою* “приховувати недобрі наміри” [КВУМ, с. 184; 277];
 - міфи: англ. *Promethean fire* “прометеїв вогонь; *перен.* життя”; *waters of forgetfulness* “Лета, забуття, смерть” [АУФС, с. 777; 994]; *in seventh heaven* “у надзвичайному захваті, радості” [DIO, с. 154]; укр. *прометеїв вогонь* “незгасне прагнення до досягнення високої та благородної мети ”; *бути на сьомому небі* (бути, відчувати себе і т. ін.) “дуже задоволений, радісний, безмежно щасливий; у стані небувалоного піднесення”; *канути в лету* “зникнути безслідно” [СФУМ, с. 120; 428; 287]; *витати в емпіреях* “фантазувати, захоплюватися мріями, відірваними від реальності”; *золотий дощ* “несподіване багатство” [КВУМ, с. 41; 111];
 - обряди, традиції, вірування, уявлення: англ. *have kissed the Blarney stone* “бути улесливим; бути підлесником”; *to go through fire and water* “1) пройти через суворі випробування; 2) іти у вогонь і воду за когось” [АУФС, с. 468–469; 431]; укр. *як у воду дивитися / глянути* “безпідставно передбачати що-небудь, пророкувати”; *виходити / вийти сухим з води* “будучи винним, уміло уникати покарання або нарікання; залишатися непокараним або незаплямованим”; *у вогонь і воду* (іти, готовий) “куди

- завгодно; на все”; *іти / ніти в [сиру] землю* “умирати”; *між двох вогнів* (потрапити, опинитися) “у такому скрутному становищі, коли небезпека або неприємність загрожує з обох боків”; *уклонятися до землі* (кому) “виражати пошану кому-небудь” [СФУМ, с. 199; 93; 120; 278; 120; 734];
- історико-культурні джерела: англ. *a baptism of fire* (досл. “хрещення вогнем”) “суворе випробування” [DIO, с. 17–18]; *to hang fire* “вагатися” [DIO, с. 149]; *to leave no stone unturned* “докладати усіх зусиль для досягнення мети” [DIO, с. 281–282];
 - фольклор: *на ясні зорі, на тихі води* “в Україну; додому, в рідні краї”; *пуп землі* (для характеристики людини, яка безпідставно претендує на головну роль) [СФУМ, с. 271; KBUM, с. 236].

Окрім того, інші джерела інформації – це й результати спостережень людини за природними явищами. Напр., укр. *як небо від землі* (далекий, віддалений); *як із землі вирости*; *хмари збираються* (над ким – чим, навколо кого – чого) [СФУМ, с. 429; 84; 747]. В англійській фразеології – *(as) unstable as water* “дуже непостійний; \approx сім п’ятниць на тиждень”; *(as) quick as a lightning* “з швидкістю блискавки, миттю; дуже швидкий” [АУФС, с. 906] та ін.

Проаналізуємо деякі українські й англійські фразеологізми з “природними” компонентами. Наприклад, *вогонь і вода* входять до образу ФО *в вогонь і в воду* (іти, готовий) у значенні “куди завгодно; на все” не просто як найменування природних явищ, а як назви стихій, які з давніх-давен були символами головних життєвих випробувань людини. Фразеологізм *пройти вогонь і воду* “зазнати всіляких випробувань, виявитися спритним, витривалим” (англ. *to go through fire and water*) також сягає давнього міфічного осмислення вогню і води як випробувальних стихій. Пор. ще: укр. *як у вогні* “у нестерпних фізичних або моральних муках”; *як вогню* (боятися) “дуже, сильно”; *і вода освятиться* кому “хто-небудь помре, буде вбитий”; англ. *a baptism of fire* “суворе випробування”. Остання ФО первісно означала “мучеництво” в ті часи, коли християн живцем спалювали на вогні за їхню віру. Згодом вираз набув дещо іншого відтінку значення за часів Наполеона III, який відправив свого 14-

річного сина на франко-пруську війну й писав дружині, що їхній син “отримав своє хрещення вогнем” [ДИО, с. 18]. В англійському світосприйнятті вода асоціюється з плинністю часу *to flow like water through one’s fingers* “швидко минати (час, події та ін.)” (пор. з укр. *ніти за водою* “минути, пройти без вороття” (у 2-му знач.) [СФУМ, с. 516]; *як лист за водою* “безслідно, безповоротно, назавжди”) [СФУМ, с. 335]; з непостійністю, мінливістю (*as*) *unstable as water* “дуже непостійний, мінливий” [АУФС, с. 980]. Зовсім протилежні порівняльні конструкції наявні в досліджуваних мовах при порівнянні людини, зокрема стану її здоров’я: пор. укр. *здорова як вода* і англ. (*as*) *weak as water* “слабенький, кволий (фізично)” [АУФС, с. 995]. Натомість існує фразеологізм (*as*) *right as rain* “здоровий” [АУФС, с. 820]. Таким чином, в українській культурній традиції *вода* – символ здоров’я, сили: *як з води* (рости, іти) “надзвичайно швидко” (у 1-му знач.) [СФУМ, с. 121–122], смерті й поховання – *взяла вода* “хто-небудь втопився”; *Де вода, там і біда* [Номис, с. 213] (*Останнє вдається йому дедалі важче, бо діти **ростуть як із води**, міняються, й він не знає, про що з ними говорити*) [Тар, с. 301]. В образі фразеологізму *як у воду дивитися / глянути* відображена давня форма усвідомлення одного зі способів сприйняття світу, зору як пізнання, як “внутрішнього бачення”: *дивитися* означає пізнавати. Виникнення фразеологізму сягає своїм корінням народної культури з її обрядами. Походження образу ФО пов’язують із обрядом гадання на воді: згідно з уявленнями, той, хто його проводить, глянувши у посуд з водою, може побачити те, що вже відбувалось у минулому або станеться у майбутньому [92]. Згадаймо російські казки з подібними образами чарівного люстерка, блюдця з дзеркальною поверхнею, по якому котиться яблучко і т. ін. В образі фразеологізму таким магічним або чарівним засобом виступає вода, яка завдяки своїй властивості відображати світ ототожнюється з дзеркалом (– *Значить, до суду не доживе, – коментує дружина. – Умре в тюремній камері за таємничих обставин. **Як у воду дивилася. Він таки вмер, <...>***) [Кост, с. 309].

Здавна відомий і шанований культ вогню – це не тільки відбиття небесного вогню – Сонця, а й його важливість у житті людини, водночас і страх перед ним. Архетипний образ вогню має численну символіку, це знак духовної енергії, перетворення і переродження, руйнівної і водночас народжувальної сили, багатства, сімейного добробуту, очищення від зла [189, с. 329]. Наприклад, вогонь порівнюють з небезпекою і руйнівною силою, що відображено в ФО несахв. *гратися з вогнем* “поводитися необережно, займатися чимось небезпечним”, *як вогню* (боятися) “дуже, сильно”, *пустити з вогнем* “знищити вогнем, спалити” [СФУМ, с. 168; 120; 587]. З вогнем пов’язувалися і різні неприємності, випробування, труднощі, відображені у фразеологізмах з *вогню [та] в полум’я* “з однієї неприємності в іншу, ще гіршу”, *хоч вогнем печи* (кого) “що не роби кому-небудь”, *викликати вогонь на себе* “свідомо, навмисне брати на себе всю складність, чиюсь вину або відповідальність”, *між двох вогнів* (потрапити, опинитися) “у такому скрутному становищі, коли небезпека або неприємність загрожує з обох боків” [СФУМ, 120; 501–502; 73; 120] (*Шеф, мій дорогоцінний і неперевершений шеф, який так навчився кидати підлеглих з води в огонь і з вогню у полум’я, що я поволі загартовуюся. Отже, не доведеться кусати лікті й класти пальці в двері*) [Мт, с. 145]. В англійській мові – *to fall into the fire one started* “потрапити у власну пастку” [АУФС, с. 318]; *fire and water are good servants, but bad masters* “вогонь і вода добрі служити, але лихі панувати” [АУФС, с. 335]. Існують думки, що в основі фразеологізму *між двох вогнів* лежить звичай, який панував у тюркських і монгольських ханів. Щоб потрапити до них у стан, треба було пройти між двох очищувальних вогнів. [189, с. 336]. Проте існування цієї ФО у кількох мовах (рос. *между двух огней*, нім. *zwischen zwei Feuern*, англ. *between two fires*) свідчить швидше про її метафоричну природу. Вогнем видавалася усіяка небезпека, і (потрапити, опинитися) *між двох вогнів* було те саме, що для англійця потрапити *between the devil and the blue (deep) sea* (між дияволом і глибоким синім морем) або *between the beetle and the block* (між кувалдою і колодою) [АУФС, с. 126].

Загальнолюдські предметні асоціації на зразок *сонце – день, місяць – ніч* в українському світосприйнятті мають ще й такі асоціативні паралелі: *сонце – коло* (ходить по колу) – *Коляда* (свято народження сонця) – *червоне – золоте – красиве “красне”, місяць – козацьке (циганське) сонце*. Про обожнювання сонця ще з дохристиянських часів свідчать епітети: *сонце святе, священне, сонце Боже, сонце праведне*. Люди здавна вірили, що сонце – це око Боже, тому й говорять: “*Буде (досить) одного сонця на небі*”, “*Сонце світить на добрих і на злих*” [73, с. 44]; *не бачити світу Божого* [СФУМ, с. 25]; *поки світу [та] сонця* [СФУМ, с. 636]; *прихилити сонце* [СФУМ, с. 568]. У цих афоризмах і фразеологізмах спостерігається відлук поклоніння наших предків головному небесному світилу, яке в народних уявленнях стоїть поруч з Богом. В англійській фразеологічній картині світу вдалі справи асоціюються зі сходом сонця (*one’s sun is rising*), а невдача – з заходом (*one’s sun is setting*) [АУФС, с. 903]. Місяць же століттями уявлявся людині чимось далеким, недосяжним, тому й набув поширеного метафоричного значення недосяжності, що відобразилося у фразеології: *to bay / cry / howl at the moon* (досл. “гавкати / завивати / кричати, плакати на місяць”) у значенні “займатися марною справою” (пор. укр. *на місяць вити* “нудьгувати, тужити”, зневажл. [СФУМ, с. 88]: *Може, краще було сісти на порозі і завити на місяць?* [Мт, с. 159]. Пор. ще: *to promise the moon* “обіцяти те, що не в змозі виконати” [DIO, с. 204] (пор. з укр. *золоті гори* (обіцяти) [СФУМ, с. 161]; *the man in the moon* “людина, яка нічого не знає про земне життя; з неба впав” [*плями на місяці нагадують людське обличчя. Ця уявлювана людина вважається символом незнання земних справ*] [АУФС, с. 660].

Мотив “щастя” (англ. *in seventh heaven*; укр. *бути на сьомому небі*) є віддзеркаленням давніх уявлень як носіїв англійської, так і української мов. Цей інтертекстуальний сюжет запозичений із міфології. Деякі природні явища людям було важко досягнути й пояснити. Так, наприклад, вважали, що існує сім кришталевих небесних сфер, небозводів, до яких прикріплені зірки й сім планет. Найвища та найголовніша сфера була вершиною блаженства – сьомим

небом (вірили також у символічність цифри “7”). Той, хто буває безмежно щасливим, часто каже, що перебуває або відчуває себе *на сьомому небі* [СФУМ, с. 428]. Про сьоме небо згадується і в англійській культурі. Померлих судили згідно з тим, як вони жили на землі, і відправляли до того рівня винагороди, на який вони заслужили. На найвищому був сам Господь в оточенні чудових ангелів. Душа, яка потрапляла до сьомого неба, відчувала надзвичайне блаженство – *in seventh heaven: I am close to seventh heaven. I've done the beach holiday bit so necessary at this time of year, by visiting Langkawi in Malaysia but, lovely as that island is, there's nothing quite like the Swiss Alps* [DIO, p. 154]. Існує вислів *виратати в емпіреях* (в давніх космогонічних уявленнях *емпірей* – верхня частина неба, наповнена вогнем; у переносному значенні – висота) [КВУМ, с. 41]. Оскільки видавалося недосяжним добратися до місяця й зірок, виникли вирази *діставати зірки з неба; діставати місяць з неба* у значенні “робити щось незвичайне, надприродне, нездійснене” [СФУМ, с. 206]. Про людину, яка не відзначається особливими здібностями, розумом, кажуть: *зірок з неба не хапає* [СФУМ, с. 740]. Про щось несподіване, раптове свідчить ФО як *грім з ясного неба, як грім на голову, як сніг на голову [з ясного неба]* (падати, упасти) “несподівано, раптово, зненацька і т. ін.” [СФУМ, с. 170; 672] (*Мій батько замалим не помер у лікарні. Це стало для мене громом з неба – ні, не такого вже ясного – я щомиті міг чекати з нього гніву*) [Андр, с. 114]; *Цей чоловік упав на мене, як грім на поважну смереку, і не дає спам'ятатися* [Мт, с. 203].

Висловом *на ясні зорі, на тихі води* в народних піснях і думах передавали бажання бранців повернутися додому [КВУМ, с. 183]. Українців вивозили переважно до Туреччини або на південь Криму, де були гори та швидкоплинні гірські річки. Світанки й вечірні зорі там коротші, тому й мріяли полонені повернутися з неволі в рідний край, де ясні зорі і тихі води річок (*Тепер бояться холери, мало не оголошують надзвичайний стан. Справу порушує прокуратура. Питну воду підвозять у цистернах. Оце такі тепер такі у нас тихі води і ясні зорі*) [Кост, с. 291].

Одним із джерел виникнення інтертекстуальної фразеології, про що зазначалося вище, виступає література, зокрема грецька. Зустрічаємо вираз (*living*) *in cloud cuckoo land* (букв. “(життя) у позахмарній країні зозуль” у значенні “віддалений від реальності простого життя” [DIO, с. 76]. Ідіома походить із комедії Аристофана “*The Birds*” (414 рік до н. е.) (грецькою *Nephelokokkugia*: *nephele* ‘хмара’ і *kokkix* ‘зозуля’, – про місто, побудоване птахами, які відділили богів від людства). Семантика нереального й фантастичного в ідіомі підсилилася американським сленговим виразом *cisckoо*, що з початку ХХ ст. означає “божевільний”.

Антична спадщина також відображена в зіставлених інтертекстуальних фразеологізмах, де актуалізується природний код культури (англ. *a storm in a teacup* і укр. *буря у склянці води* “суперечки, тривоги з дріб’язкових, не вартих уваги питань”). Вислів ужив давньоримський політичний діяч, філософ і літератор Марк Туллій Цицерон в одному зі своїх творів (“Про закони”).

У фразеології деяких мов можна віднайти кілька уявлень про субстанцію тіла людини, – як і з чого її було створено. Наприклад, в українській фразеології фразеологізм *з однієї глини зліплений* зі значенням “однаковий, подібний, схожий” відсилає до розповіді у Старому Заповіті про створення людини із землі: “І створив Господь Бог людину з пороку земного” [Біблія, Буття 2:7]. Мотив “земляної” або “глиняної” людини представлений у слов’янському фольклорі, усних розповідях і легендах, які повторюють біблійний текст або ж розвивають його часто досить своєрідно. За однією з легенд, Бог спочатку зліпив Адама з тіста, але його з’їв собака, тоді Бог виліпив Адама з глини. В англійській мові фіксуємо ФО *lump of clay* (досл. “брила глини”) – “1) тлінне тіло; 2) бездушна, нечула людина” [АУФС, с. 633]; *feet of clay* (досл. “ступні з глини”) – “слабкість, виявлена у людини, яка користується великою повагою” [DIO, с. 119–120] (вислів походить із біблійного сюжету): *He was a dream come true for most women: a faithful, loving, hard-working man. Suzi Godson laments an idol with feet of clay* [DIO, с. 120]. За іншим переказом, Бог

зліпив чоловіка з землі, а жінку – з тіста й поклав підсушитися, а архангелу Михаїлу наказав їх стерегти. Той стеріг, а потім на щось задивився, прибіг собака і з'їв жінку [184]. Такий образ – “людина з тіста” – представлений фразеологізмами *з одного тіста; з іншого тіста; не з такого тіста; з м'якого тіста* [СФУМ, с. 713]. А за давньою українською міфологією, першу жінку було виліплено із золотої глини. Її ім'я – Слава [СДМ, с. 212], і послана вона була славити богів, мала призначення народжувати дітей і стати берегинею людського роду. Перший чоловік Гук був витесаний з білого каменю і посланий шукати Славу, щоб стати батьком роду і мужнім його охоронцем [там само, с. 95–96].

Фразеологізми формувалися також за участю лексем, які мають відношення до поховального обряду, напр., *земля: іти / піти в [сиру] землю, із сирю землею повінчатися, покритися землею* [СФУМ, с. 278; 525; 536]; *яма: лягти в яму* [СФУМ, с. 360].

У природний код культури такий об'єкт, як *камінь* і його вербальні втілення входять тому, що в них втілені культурні смисли. Онтологічні властивості каменя “твердість”, “міцність”, пізнані людиною в процесі її діяльності, були переосмислені в духовних категоріях і перетворилися в культурні смисли “твердість”, “сила”, “основа”. Вони втілені в самому камені як частині ритуалу при закладанні храму, пам'ятника тощо, у вербальних знаках, у семантиці фразеологізмів зокрема. Пор. укр. *наріжний камінь* “основа, найсуттєвіша частина чого-небудь” [СФУМ, с. 286]; *давиту каменем* “викликати тяжкий душевний стан” [СФУМ, с. 185]; *як з каменя вибитий* “нерухомий” (у 1-му знач.) [16, 63]; *як за кам'яною горою* (бути, жити) “під чийсь надійним захистом, без клопотів; захищений” [СФУМ, с. 163]; англ. *to be made of stone* “бути нечутливою людиною” [АУФС, с. 102]; *to break stones* “виконувати важку роботу; заробляти на життя важкою працею”; *heart of stone* “кам'яне, нечуле серце” [АУФС, с. 484]. Так, наприклад, укр. *тримати камінь за пазухою* зі значенням “приховувати недобрі наміри” походить із п'єси давньоримського письменника Плавта (“Комедія про глечик”). Головні

персонажі комедії, скупий Евкліон, який знайшов глечик із золотом, не довіряє своєму сусідові Мегадору, що сватає його дочку. ... *Пащу розкрив на золото! Показує хліб у одній руці, а камінь тримає в другій* [КВУМ, с. 277].

У поховальних церемоніях камінь символізував вічне життя. У британських коронаційних ритуалах він символізував наступність (спадкоємність) влади, освячену традицією. Англійський король Едуард I для символічного ствердження своєї влади над Шотландією викрав камінь Скоун, на якому коронувались шотландські королі до 1296 р., і встановив його в Вестмінстері. У кельтській традиції був звичай цілувати камінь у замку Бларні (поблизу м. Корк, Ірландія) для отримання дару красномовства, що виражено в вислові *have kissed the Blarney stone* [АУФС, 468–469; CDE, с. 97].

Проаналізувавши природний код культури в українських і англійських фразеологізмах, визначаємо спільність зіставлюваних архетипних образів, символів (вогонь, вода). Разом з тим, внутрішня форма ФО, розкриваючи самотність культури народу, специфіку кожної з досліджуваних мов, відображає і деякі відмінності в образній характеристиці.

3.3. Харчовий код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах

Кожний етнос формується в певних природних умовах і поступово пристосовується до них. Харчовий комплекс (приготування страв, харчові переваги і табу) будь-якої нації формується залежно від природно-географічних і, звичайно ж, історичних умов. Це ті чинники, які зумовлюють основні напрями господарської діяльності, що є основою харчування. З часом у процесі етногенезу в представників етносу виробляється орієнтація на певну їжу, на продукти, до яких нація “звикає”. Тому в особливостях харчового комплексу найбільш чітко проявляються етнічні особливості.

Їжа – один із дуже важливих і давніх елементів матеріальної культури, це необхідна умова існування людини. Кулінарні традиції, що формувалися

впродовж тривалого часу, надають цікавий і багатий матеріал для аналізу міфологічних, релігійних уявлень етносу, побуту, його духовного, соціального, історичного досвіду.

У фразеології ми знаходимо образно закріплені словесні характеристики деяких особливостей харчування українців та англійців. З-поміж проаналізованих ІФ у зіставлюваних мовах виділяємо такі джерела культурної інформації:

- біблійні джерела: англ. *to eat the bread of luxury* “жити на широку ногу”, *the land flowing with milk and honey; salt of the earth* [АУФС, с. 585; ДІО, с. 258]; укр. *сіль землі* “найкращі, найвидатніші представники народу; добірна частина певного товариства, суспільства”, *манна небесна* “те, що легко дістається; щось бажане, приємне”, *медові та молочні ріки* “повний достаток, благополуччя, добробут”; *медом і акридами харчуюватися* “коли говорять про дуже бідну, нужденну, вкрай обмежену їжу” (У Новому Заповіті Матвій розповідає про Івана Хрестителя, який ходив із проповідями: “...а пожива для нього була сарана та мед польовий”. Сарана (або акриди) – це комахи з дитячий палець завбільшки. Іван збирав їх на деревах і на траві. В дуплах старих дерев він знаходив мед) [СФУМ, с. 650; 367; 600; Коваль, с. 165]; *This is typical of Roger. Straight as a die, salt of the earth, he is a thoughtful, bighearted man* [ДІО, с. 258];

- обрядово-традиційні джерела: англ. *to take the cake* “заслужити повагу, мати заслуги” [ДІО, с. 64], *to eat bread and salt* “урочисто поклястися, дати урочисту клятву” (вираз походить від старої клятви *by bread and salt!*) [АУФС, с. 299]; укр. *обмінати хліб [святий]* “дати або дістати згоду на шлюб; домовитися про одруження”; *повертати хліб* “відмовляти тому, хто сватається” [СФУМ, с. 454; 524] (*We've visited some extraordinary ruins together – Pompeii, Knossos, Volubilis – but this takes the cake!*) [ДІО, с. 64];

- історико-суспільне життя: англ. *apple-pie bed* “зв’язані простиня і підковдра, які не дають можливості випрямитися на всю довжину” (*поширений в англійських шкільних інтернатах жарг; загнуті кінці простині нагадують загнуті краї яблучного пирога*); *to save one's bacon* (“досл. врятувати власний

бекон”) “ледве втекти від небезпеки чи труднощів”; *to take the gilt off the gingerbread* “показати щось без прикрас, у натуральному вигляді, позбавити щось привабливості”; *Sally Linn cake* “здобна булочка” (за ім’ям жінки-кондитера кінця XVIII ст.) [АУФС, с. 34; ДІО, с. 14; АУФС, с. 835; АУФС, с. 924; ДІО, с. 135; АУФС, с. 827]; укр. *проханий хліб* “милостиня”; *і хліб і до хліба* “необхідні засоби для існування; достаток” [СФУМ, с. 745; 745];

- література й фольклор: англ. *jam tomorrow* “обіцянка, що все буде добре, яка рідко справджується”; *a pound of flesh* “повна обов’язкова сплата, яку людина вимагає від іншої людини” [ДІО, с. 172; 239; див. також: АУФС, с. 771]; укр. *молочні ріки і киселеві (масляні) береги* “заможне, повне достатку, безтурботне життя” [СФУМ, с. 600] (*І той сучий син зорієнтувався і забрехав, як пес на горобців, обіцяючи золоті гори і молочні ріки в кисільних берегах*) [Тар, с. 201].

Ще в язичницькому світорозумінні їжа символізувала внутрішній зв’язок з усіма тими магічними властивостями, що були притаманні рослинам і тваринам, що їх споживали. Давні люди вірили, що спожиті рослини і тварини були пожертвуваннями богам [127, с. 197–199]. Різні харчові табу накладалися тому, що та чи інша їжа вважалася священною для певного божества і споживати її заборонялося під страхом смерті або хвороби. Дозволялася така їжа лише під час оргії, що влаштовувалася на честь божества. Слід зазначити, що дослідник М. М. Маковський, який зробив спробу розглянути деякі слова сучасної англійської мови (особливо ті, які не мають етимології або етимологія яких видається суперечливою) крізь призму людської культури, дійшов цікавих висновків. Схиляючись до думки В. Н. Топорова, М. М. Маковський зазначає, що можна, очевидно, говорити про ритуальне походження мови. Адже саме ритуал був тим локусом, де відбувалося становлення мови як знакової системи, в якій передбачається зв’язок означуваного з позначуваним, вираженому в звуках [127, с. 9]. Ритуал – давніший за мову, передує їй і в деяких важливих рисах визначає її. Ритуальна діяльність стала основою появи наочного образного мислення [там само].

Наприклад, хліб та інші вироби із зерна здавна приносилися в жертву Божеству, що підтверджується порівнянням англ. *bread* та і.-є. **bhlad* “жертвоприносини”. Весільний хліб уособлював могильний пагорб: наречена, виходячи заміж (англ. *bread* співвідноситься з англ. *bride* “(весільний) хліб”), повинна була спочатку “поховати” своє дівоцтво і лише після цього набувала статусу дружини, жінки, майбутньої матері [127, с. 80]. Водночас могильний пагорб, втілений у весільному хлібі, символізував покривання тіла померлої людини землею, що у весільному обряді відображається як покривання голови нареченої хусткою.

У старовину існувало містичне дійство, під час якого на вітвар клали хлібне зерно, що приносилося в жертву богам. Потім зерно споглядалося у повній тиші всіма присутніми, це символізувало вічність зміни життя і смерті, вічність зміни пори року, вічність “смерті” зерна та його воскресіння в землі [127, с. 97]. Довкола хлібного зерна влаштовувались так звані “хлібні танці” (*corn-dances*), щоб викликати дощ і щоб були родючими землі. Усе це звичайно свідчить про важливість хлібного зерна та взагалі хліба для давніх людей.

В українському побуті та обрядах хліб часто об’єднують із сіллю. Хліб-сіль клали на голову нареченої на весіллі, зустрічали молодих після повернення з церкви після шлюбу, давали в дорогу подорожньому. Хліб символізував багатство, благополуччя, повноту долі, а сіль захищала від ворожих сил. Крім того, хліб був ще й оберегом: його клали в колиску до новонародженого, з наближенням зливи його виносили на вулицю, щоб захистити посіви. Хліб разом з медом і сиром входив до складу давньоруських жертвувань породіллям [СМЭС, с. 476–477].

У кожній українській родині хліб колись був найпершим годувальником, і для українців – хліборобської нації – він був святиною, символом добробуту, гостинності, хлібосољства, здоров’я і багатства [140]. Достаток або скрута обов’язково пов’язувались із хлібом, наприклад: *[і] хліб і до хліба* “необхідні засоби для існування; достаток”; *їсти хліб* “мати все необхідне для життя”; *їсти сухий хліб* “жити у нестатках, бідності, нужді”; *жити (собі) та (і) хліб*

жувати “вести нормальний, матеріально забезпечений спосіб життя”; *перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на сіль, на квас)* “бідувати, терпіти нестатки” [СФУМ, с. 745; 282; 489].

Хоч найдавнішим видом хліба в Україні називають прісні коржі, але улюбленим повсякденним святковим та обрядовим хлібом був учинений хліб. Особливості виготовлення різних хлібних виробів пов’язані із тістом, про що свідчать спостереження, зафіксовані у фразеологізмах: *з одного тіста* “однаковий з ким-, чим-небудь; подібний, схожий з кимось—чимось”; *з іншого тіста* “не схожий, не подібний до інших”; *з м’якого тіста* “безвольний, непослідовний у своїх діях, поглядах, переконаннях”; *не з такого тіста* “особливий, зовсім інший”; *надувся, як тісто на опарі* – про пихату людину [СФУМ, с. 713; ССНП, с. 151]. З тіста виготовляли вареники та галушки, які вважаються символами традиційної української кухні. Це знайшло своє вираження у фразеології: *як вареник у маслі (у сметані)* – “жити дуже добре, безтурботно або заможну”; *губи як вареники* – про людину з великими губами; *круглий як галушка* – про невеличкого на зріст товстуна; *лежить як галушка* – про бездіяльну, заможну людину; *живе як галушка в маслі* – “добре, заможну живе, благоденствує”; *всипати на галушки* кому “дуже вилаяти, суворо покритикувати” [ССНП, с. 20; 43; 35; СФУМ, с. 131].

У повсякденному сучасному житті й дотепер відчувається надзвичайна важливість хліба для українців. Шановану людину, поважного гостя в Україні зустрічають з хлібом. Оскільки хліб символізує родинне щастя, достаток, він і дотепер відіграє велику роль на весіллі. Те саме можна стверджувати про весільний коровай як символ народження нової родини. Коровай прикрашається рослинами з виразною національною символікою (калиною, барвінком), фігурками тварин, орнаментом.

Хлібні вироби, залежно від достатку в родині та регіону, виготовляли з пшеничного, житнього, кукурудзяного, ячмінного борошна. Тому існують фразеологічні одиниці, які свідчать про особливості випікання деяких виробів: *ламатися, як гречаний бублик* “неспішно реагувати на чиєсь прохання, чинось

пропозицію і т. ін.; навмисне вагатися, зволікати”, жарт. *хоч бублик чіпляй “кирпатий, задертий догори (про ніс)”, викручується як здобний бублик “надмірно хизується”;* *виламується як ячний бублик, ламається як житній бублик “неширо відмовляється”;* *крутиться як ячний коржик у помийниці “тиняється без діла”;* *виламується як житній (здобний, ячний) пряник “дуже задається, чваниться”* [СФУМ, с. 328; 765; ССНП, с. 19; 19; 122] (– *Та ти не стидайся, і не ламайся, як житній плецок*) [Тар, с. 308]. З житнього тіста випікали пироги і пампушки, які їли з борщем. Так з’явилися такі фразеологізми й порівняння: *мазати пирогом (пирогоми) зверху* кого “балувати кого-небудь”; *на пироги* “у гості”; *плаває як пиріг у маслі* “благоденствує, заможно живе”; *як мазаний пиріг* “підлабузник”; *понікся як дід пампушкою* “азнав невдачі” [СФУМ, с. 363; 502; ССП, с. 115; 115].

У фразеології англійської мови ми зафіксували набагато менше фразеологізмів, пов’язаних з хлібом. Напр., *to have one’s bread buttered for life* “жити в достатку; бути матеріально забезпеченим на все життя”; *to eat the bread of luxury* “жити на широку ногу”; *to eat bread and salt* “урочисто поклястися, дати урочисту клятву” (вираз походить від старої клятви *by bread and salt!*) [АУФС, с. 472; 300–301; 299]. Можна припустити, що для англійців очевидно хліб не має такої виразної символіки, як для українців. Натомість у фразеології англійської мови відображені одиниці, пов’язані з випічкою (*cake, pie, biscuit*) та здібністю господині до цієї справи: *to take the cake* “заслужити повагу, мати найбільший успіх; бути обурливим” [DIO, с. 64]; *to have one’s cake baked* “мати засоби до існування (у 1-му знач.); бути заможним” [АУФС, с. 472], *(as) good as a pie* амер. “1) дуже хороший, симпатичний; 2) вихований” [АУСКФ, с. 87]; *(as) flat as a pancake* “1) абсолютно плоский, рівний (поверхня, ландшафт, жіночі груди і т. п.); 2) безглуздий, безрадісний” [АУСКФ, с. 84–85]; *(as) dry as biscuit* 1) “дуже сухий (тіло, шкіра, горло людини, предмет”); 2) запальний [АУСКФ, с. 87; 84 – 85; 17]. Як бачимо, представлені порівняння стосуються зовнішності людини та деяких інших її особливостей. На прикладі ФО *to take the cake* можна прослідкувати, що лежить в основі образу лексеми *cake*. Вважають, що

цей вираз походить з так званої “пирогової ходи” – *cakewalk* – розваги, видуманої чорношкірими рабами південноамериканських штатів у 19 ст. Пари, які брали в ній участь, мали пройти кімнатою, тримаючись за руки. І та пара, що рухалась найбільш граційно, отримувала за винагороду пиріг, до того ж усе це супроводжувалося захопленими вигуками: “*Оце так! Ось таке варте пирога!*” (“*That takes the cake!*”) [ДЮ, с. 64]. Проте, вислів і традиція нагородження тортом насправді набагато давніші. Ще в 5 ст. до н. е. грецький поет-комедіограф, “батько комедії” Аристофан писав у “Вершниках”: *Якщо ви перевершите його в зухвальстві, ми отримаємо пиріг / If you surpass him in impudence, we take the cake* [там само]. Пиріг, – солодощі у вигляді підсмажених хлібних злаків, підсолоджених медом, був нагородою найпильнішому під час нічної варті або тому, хто залишився найбільш проворним на п’яній вечірці. Вираз став ідіоматичним у греків, і пізніше використовувався під час будь-якої події, де відбувалися нагородження. *To take the biscuit* – варіант фразеологізму, що ймовірно з’явився завдяки ірландському журналістові і драматургу Джорджеві Бернару Шоу. Принаймні цей вислів вживається частіше, ніж той, від якого він походить, і часто використовується для висловлення обурення чи недовіри в різних ситуаціях. А Шотландію взагалі називають “країною вівсяних коржиків” – *the land of Cakes* [АУФС, с. 586]. З-поміж англійських культурних символів харчового коду культури виділяємо *Yorkshire pudding* “пиріг із збитого тіста, запеченого під куском м’яса” [АУФС, с. 1032].

Крім хліборобства, українці займалися скотарством. Так, наприклад, образ корови асоціюється з благополуччям і достатком. У фразеології й фольклорі представлені одиниці, пов’язані з молоком. Наприклад: *тільки (хіба, лиш) пташиного молока нема (не вистачає, бракує)* (кому, у кого і без дод.) “хто-небудь має абсолютно все (про повний достаток, заможне життя” [СФУМ, с. 432]; *молочні ріки і киселеві (масляні) береги* “заможне, повне достатку, безтурботне життя” [СФУМ, с. 600]. Нар.-поет. вислів *медові та молочні ріки* (пор. англ. *the land flowing with milk and honey*) “повний достаток, благополуччя, добробут” [СФУМ, 600] – інтернаціональний. Про “край, що тече молоком і

медом” (див. Біблія: Кн. Вихід, 3: 8–9; Лев 20: 24) неодноразово згадано в Старому Заповіті. Йдеться про слова Господа подарувати казкову та щедрю землю ізраїльському народу. Вираз часто зустрічається в українських і російських народних казках (“Гуси-лебеді”, “Морський цар і Василіса Премудра”), де цей фольклорний образ часто слугує символом достатку, ситого та безтурботного життя. Очевидно, завдяки давньому корінню і універсальному характеру цього образу вислів вважають інтернаціональним, і як зазначає автор словника, його зв’язок з біблійними джерелами досить імовірна [ЭСБФ, с. 370–371]. З іншого боку, конкретно-мовне оформлення образу у східних слов’ян уможливило його тлумачення про його національне втілення і суто фольклорну природу. Слід вказати, що англійський відповідник *the land flowing with milk and honey* у словнику позначено ремаркою *бібл.* [АУФС, с. 585].

Давні косметичні рецепти та народні бачення краси знайшли своє відображення у ФО як *скупаний у молоці* – “гарний зовні, виплеканий, випещений” [СФУМ, с. 661]. Представлені в фразеології також одиниці, пов’язані з іншими продуктами, отриманими від корови: масло, сметана, вершки, сир. Наприклад, як *вареник у маслі (сметані)* “живе дуже добре, безтурботно, заможнo”; *доля маслом губи змастить* “пощастило в житті кому-небудь”; ірон. як *муха в сметані* зі сл. *дибати, іти* і под., “повільно, незграбно і т. ін.”; *збирати вершки [на молоці]* “брати собі все найкраще, першим користуватися чиймись здобутками”; *купатися як сир у маслі* “жити у достатках, у розкошах, безтурботно” [СФУМ, с. 51; 412; 257; 319]. На позначення нерозумної людини вживається порівняння *дурний як масла грудка* “дуже (дурний)” [ССНП, с. 89]. Деякі ФО, до складу яких входять лексеми *молоко* і *сметана*, побудовані на специфічних властивостях цих продуктів, наприклад, жарт. *вмочити в молоко* “стати сивим (про голову, вуса, бороду); посивіти” [ФСУМ, с. 119]; *білий як сметана* – 1) про людину із світлим волоссям; 2) про не засмаглу людину; 3) про сиву людину; *як муха в сметані* – “хтось неповороткий, незграбний” [ССНП, с. 39]. У давній міфопоетичній традиції молоко вважалося напоєм життя, отриманим божеством з морської

піни. Молоко – символ вселенського порядку й гармонії [127, с. 199]. Також уважалося, що молоко символізує божественний розум, Божество, уособлює божественну вічність. Поняття божественної мудрості безпосередньо співвідноситься з поняттям продовження роду – чудом божественного творіння. Молоко і продукти з нього були не лише предметом жертвоприношення, але часто застосовувалось під час сакрального узливання. Крім того, молоко вважалося символом відродження, добра, піклування, достатку і плодючості. Характерний для спільноєвропейської міфологічної традиції образ молочного достатку відображений у численних метафорах ведійської поезії.

У слов'ян молоко разом із хлібом виступало одним із головних видів їжі та об'єктом міфологічних вірувань, магічних ритуалів і захисту. Материнське молоко як “генетичний” продукт наділений сакральним значенням [СМЭС, с. 301], також означає родинні кровні зв'язки і виступає символом материнства. Сказане підтверджується фразеологізмами: з *молоком матері* (з дієсл.) “від народження, з перших днів життя” [СФУМ, с. 403]; *всмоктувати (всисати) / всмоктати (ввіссати) з молоком матері* що “засвоювати щось з дитинства” [СФУМ, с. 132]. Фразеологізм *[ще] [материне] молоко на губах не обсохло* свідчить про неповнолітність, недосвідченість, *молоко та кров* – про здоров'я людини [СФУМ, с. 403; 315].

В англійській фразеології також фіксуємо численні вирази, пов'язані з молоком і продуктами з нього. Наприклад, вродливу жінку або чоловіка англійці порівнюють з молоком і трояндою – *like milk and roses*; з молоком і вершками порівнюють білосніжність шкіри й красу тіла – *(as) white as milk / cream* [АУФС, с. 673; 1006]. Для характеристики повної і здорової людини у позитивному сенсі вживають порівняння *(as) fat as butter / cream*, блідого обличчя або шкіри людини – *(as) pale as cream* [АУФС, с. 323]. Про людину, яка діє всупереч власним інтересам та облишає заняття, що дає засоби до існування, кажуть: *He / she quarrels with his / her bread and butter* [АУФС, с. 803]. Про недоцільність жалкувати за чимось свідчить прислів'я *It is no use crying over spilt milk* (досл. “нема користі плакати над розлитим молоком”).

Узагальнене значення цього прислів'я українською мовою звучить так: *Після бійки кулаками не махають* або *Сльозами горя не здолаєш*.

В англійців поширеним є вираз *to bring home the bacon* “достатньо заробляти для утримання себе та родини; бути успішним у чомусь”. Одна з двох версій походження ідіоми розповідає про зв'язок з *Dunmow Flich* (flich – засолений копчений свинячий бік), тобто шмат бекону, яким нагороджували англійське подружжя, що покійно стояли на колінах перед церквою у Грейт Данмоу, Есексі, і присягались, що впродовж року і одного дня вони не сваритимуться. І такий *bacon* отримати було нелегко. З 1224 по 1772 роки цих нагород було лише вісім. І дотепер подібна традиція проводиться кожні чотири роки [DIO, с. 13]. Деякі джерела вказують на іншу етимологію цього виразу. Його пов'язують із веселим видом спорту, популярного на сільських ярмарках, де учасники намагаються спіймати свиню, змащену жиром. Переможець в нагороду отримує цю свиню, таким чином успішно *brings home the bacon* (досл. “приносить додому бекон”) [там само, с. 13].

3.4. Артефактний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах

Артефактний код культури пов'язаний із стереотипами сприйняття і оцінювання певною лінгвокультурою того предметно-просторового світу, який оточує людину. Серед основних джерел інтертекстуальної культурної інформації фразеологізмів артефактного коду культури виділяємо:

- історико-культурні джерела: англ. *like a sieve* “дірява, як решето (про голову)”; *to be on the bench* “бути суддею або єпископом; одержати посаду судді або сан єпископа”; *to be in someone's black books* “бути в немилості в когонебудь” [DIO, с. 39]; *to blackball* “виключити когонебудь з соціальної групи чи клубу”; *to get the sack / to give someone the sack* “бути звільненим; усунути когонебудь з роботи” [DIO, с. 40–41; 257]; *California blankets* “каліфорнійські

ковдри” (амер. сл.) (газети, якими вкриваються безробітні, що ночують у парках); *sit on the Penniless Bench* “хвилюватися, почувати себе дуже неспокійно; сидіти, як на розпеченому вугіллі, як на жару, на голках”; *one looks like he has a roomstick* “про неприродно виструнчену людину”; *(as) pretty as a picture* “гарна, вродлива” [АУФС, с. 187; 611; 110; 68; АУСКФ, с. 21; ДІО, с. 237]; *pin money* “гроші, що давалися жінці (або зароблялися нею) на особистісні потреби, коштовності тощо”; *to know / learn the ropes* “вивчити, яким чином виконати завдання вправно” [ДІО, с. 232; 254]; *to run the gauntlet* “страждати від образи, критики або небезпеки” (від давньошведського *gatulop* “прохід, коридор”) (походить зі шведського виду покарань, під час якого правопорушник, оголений до пояса, був змушений бігти між двома рядами солдат, які його били палицями, мотузками та ін. Далі такий вид покарання перейняли німці (1630–1635), від яких воно й перейшло до англійців під час війни) [ДІО, с. 133–134] (*A heated meeting of club members yesterday finally overturned last month’s decision to **blackball** the famous soprano and nine other women who had applied to join* [ДІО, с. 40–41]; укр. *пройти крізь сито і решето* “зазнати всіляких випробувань, набути чималого досвіду в чомусь”; *під чоботом* (бути, жити і под.) “у цілковитій залежності від кого-небудь, під чієюсь владою, чийм-небудь гнітом”; *стоптати багато чобіт* “довго ходити, добиваючись чого-небудь”; *знайти сокиру під лавкою* “відкривати для себе те, що для інших давно відоме”; *ходити з торбами* “жебрати, просити милостиню”; *ламати списи* (у 2-му знач.) “боротися, сперечатися” [СФУМ, с. 574; 765; 694; 270; 280; КВУМ, с. 143];

- релігійно-обрядові джерела, традиції та забобони: англ. *bell, book and candle* 1) іст. “відлучення від церкви”, 2) жарт. по всій формі, безповоротно, остаточно [АУФС, с. 101]; *to fall on one’s sword* “брати повну відповідальність за велику помилку” [ДІО, с. 117] (вираз бере свій початок з традиції римських генералів здійснювати в разі поразки в бою або безчестя суїцид, падаючи на власний меч); *to give (one) the sack* “відмовити при сватанні” (у 2-му знач.) [АУФС, с. 406]; укр. *стати на рушнику* “взяти шлюб, одружитися”; *чаша*

(терпіння) *переповнилася* “не можна більше терпіти, зносити що небудь”; *положити на лаві* “справляти обряд поховання; ховати, хоронити кого-небудь”; *облизати макогона* “зазнати невдачі”; *кадити фіміам* “вихваляти кого-небудь” [СФУМ, с. 691; 762; 538; 452; КВУМ, с. 293] (*Справа Гонгадзе – остання крапля, що переповнила чашу терпіння*) [Кост, с. 33];

- біблійні джерела: англ. *bitter cup* “гірка чаша, чаша страждань”; *to put / get / set / one’s house in order; a whited sepulcher* “лицемір, ханжа, святенник” (досл. “побілений гріб”); *to cry / proclaim / shout something from the rooftops* “роздзвонити, розпустити плітки” [АФС, с. 138; ДЮ, с. 162; 310; АУФС, с. 776]; укр. *внести свою лепту* [СБКСВ, с. 67]; *гробу поваплені (гробу побілені)* “що-небудь лицемірне, нікчемне, безсиле, яке прикривається зовнішнім блиском” [КВУМ, с. 205–206]; *лепта вдовиці* “порівняно невеликий, посильний вклад у що-небудь спільне” (лепта – монета у стародавній Греції); *нести свій хрест* “терпляче зносити труднощі, все, що судилось і стало неминучим у чиємусь житті”; *пройти крізь вушко голки* “зробити щось неймовірне, винятково складне”; *перекувати мечі на рала* “роззброїтися, відмовитися від войовничих намірів”; *соляний стовп* “непорушність”; *Юдині срібняки (срібники)* “винагорода за зраду” [СФУМ, с. 332; 433; 576; КВУМ, с. 215; 262; СУ];

- міфи й легенди: англ. *Damocles’ sword (the sword of Damocles)* “нависла біда, небезпека, дамоклів меч”; *cask of Danaides* “бочка Данаїд, бездонна бочка”; *Hercules’ Pillars* “Геркулесові стовпи; Гібралтарська протока”; *to make fit the Procrustian bed* “вкласти в прокрустове ложе; втиснути у вузькі рамки”; *Pandora’s box* “ящик Пандори, джерело всіляких лих” [АУФС, с. 263; 197; 488; 647; 747]; укр. *дамоклів меч* “небезпека або неприємність, що постійно загрожує комусь”; *бочка Данаїд* “марна, даремна справа”; *геркулесові стовпи* “кінцева межа, край”; *скриня Пандори* “вмістилище зла, лиховісний дар”; *Прокрустове ложе* “те, що виступає мірилом, під яке штучно, насильно підганяють що-небудь, пристосовуючи до нього”; *колесо фортуни* “випадок, сліпе щастя”; *провідна нитка* “надійний дороговказ, путівник”; *чаша святого*

Грааля “предмет шукань і поклоніння; омріяна мета” [СФУМ, с. 387; 694; 37; 659; 353; КВУМ, с. 293; 232; 305] (*Сховищ для ядерних відходів не вистачає, щось треба побудувати, щось добудувати – так що дамоклів меч нікуди не дівся – як хитав його чорнобильський вітер над нашими головами, так і хитатиме* [Кост, с. 32]; *He [Kudzuvine] followed miserably, his mind functioning only vaguely and mostly in pictures of fearful genies and bottles. Or was it Pandora's Box?*) [SharG, с. 103];

- літературні й фольклорні джерела: англ. *cloak-and-dagger* “втягування у таємну інтригу” (букв. “плащ і кинджал”); *goody-two-shoes* “самовдоволена людина” (букв. “Гуді два черевика”) [DIO, с. 75; 138]; *to fight the windmills* “боротися з уявним, неіснуючим ворогом”; *to have an axe to grind* “мати на меті свої особисті наміри” [АУФС, с. 330; 460]; *hoist with one's own petard* “що піймався у свою власну пастку” [DIO, с. 157; АУФС, с. 497] (*petard* – маленький розривний снаряд, наповнений порохом, використовувався з кінця XVI ст. для взяття фортець чи розгрому укріплень. Солдати, які підпалювали такі снаряди, ризикували життям) [DIO, с. 157]; укр. *битися з вітряками* “безрезультатно боротися з уявними перешкодами”; *червона нитка* “керівна ідея, головна думка, тенденція” [КВУМ, с. 23; 305]; *як чарівна паличка* “дуже легко, просто, швидко” [СФУМ, с. 482].

Чоботи, як визначено у словниках, – “рід взуття з досить високими халявами”, “у народних традиціях символізують достаток, особливо червоні чоботи, вищий соціальний стан, тому кажуть: “Нема чобіт – взувай постолі” [СУМ, Т. 11, с. 346; СЕПТ, с. 229], колись носили не всі селяни, а переважно більш заможні люди. Взували їх, наприклад, тоді, коли йшли до церкви, у гості, на ярмарок. Чоботи берегли як дороге взуття, вони протиставлялися дешевшому виду взуття – постолом, черевикам та ін. Від весни й до пізньої осені жінки та діти ходили босими. За звичаєм в Україні наречений перед весіллям зобов’язаний як викуп за свою майбутню дружину дати її матері пару червоних чобіт [189, с. 304]. Та й дотепер у багатьох областях збереглася схожа традиція: зять взуває тещу в чоботи, а тоді бере її до танцю.

Отже, у фразеології перш за все реалізується функціональне призначення чобіт – “ходити в них”: *бити чоботи* “іти, ходити куди-небудь, перев. даремно” [СФУМ, с. 29]; *стоптати багато (не одну пару, сім пар) чобіт* “довго ходити, добиваючись чого-небудь; попоходити” [СФУМ, с. 694]; жарт. *топтати чоботи* “даремно ходити” [СФУМ, с. 716]. У ФО *кресати чобітьми* “1) танцювати з запалом, з натхненням, 2) енергійно, бадьоро йти” [СФУМ, с. 312] діє сема “інтенсивності дії”, яка передає внутрішній стан людини, її емоційне піднесення. Лексема “чоботи” входить до числа споріднених тематичних слів (чоботи, черевики, закаблуки, халяви), що зустрічаються у народних піснях.

Чоботи виступають у складі фразеологізмів, що характеризують залежність однієї людини від іншої: *під чобіт* (чий, кого) (*зі сл.* потрапляти) “у цілковиту залежність до кого-небудь, під чиюсь владу, гніт”; *під чоботом* (чий, кого) (*зі сл.* бути, жити) “у цілковитій залежності від кого-небудь”; *підгортати під чобіт* (кого) “ставити кого-небудь у повну залежність, підлеглисть” [СФУМ, с. 507; 765]. Фіксуємо фразеологізми з семантикою невисокої вартості, підлабузництва: *два чоботи – пара (на одну ногу)* “схожі між собою чим-небудь (перев. негативним)”; *зневажл. лизати чоботи, (халяву, черевики)* (кому) “підлабузнюватися до когось, догоджати комусь, принижуючи власну гідність; підлещуватися” [СФУМ, с. 333; 765] (– *Два чоботи – пара... - зітхнула я. – Сподіваюся, він мене сватати не буде*) [Мт, с. 146]. Нерідко чоботи передбачають бруд, що засвідчено у ФО *лізти з чобітьми в душу* (чию, кому і без дод.) “грубо, безцеремонно втручатися в чийсь справи, в особисте життя” [СФУМ, с. 345].

Розумову обмеженість в українській ментальності звичайно зіставляють з побутовими реаліями-образами, серед яких *баняк, довбня, пень, пеньок, чіп, ступа* та ін. До мотивувальних образів цього ряду належить і концепт *чобіт*. Серед них уживаний тавтологізм *чобіт чоботом*, порівняння (*дурний*) як *драний (дірявий)* *чобіт* [СФУМ, с. 765].

В англійській і українській культурах фіксуємо спільний аломотив ‘бути щасливим’: англ. *to be born with a silver spoon in one's mouth; to be born under a lucky star*; укр. *народився в сорочці* [DIO, с. 268; АУФС, с. 81]; ‘побажання щастя’ – *to cast an old shoe after one* [АУФС, с. 198], особливо тим, хто одружується, джерела яких сягають обрядів, звичаїв та традицій англомовної спільноти. Зокрема є народне повір’я, що черевик, кинутий комусь услід, приносить щастя. Для української лінгвокультури характерний аломотив ‘щастити’ (*щастя твоє, випадає щастя*) [СФУМ, с. 781]. Англ. ФО (*To live*) *on shoestring* (досл. “(жити) на шнуркові”) означає “жити на невеликі гроші, мати дуже низький дохід” [DIO, с. 266], що можна тлумачити так: грошей так мало, що їх вистачить хіба що на шнурки. Або ж можна розуміти таким чином: вуличні торговці мали досить невеликий дохід від продажу дешевого краму, поміж якого й шнурки для черевиків, заробляли таким чином лиш хіба лиш на їжу. *Sly boots* – так жартома британці називають хитрунів, а *too big for ones boots (shoes)*, (розм.) – самовпевнених, зарозумілих і пихатих [АУФС, с. 871; 957].

Самовдоволену, манірну людину в Британії називають *goody-two-shoes* за ім’ям маленької дівчинки Гуді, героїні оповідання ірландського автора Олівера Голдсмита. Йдеться про те, що в дівчинки був лише один черевик. Коли у неї з’явилася пара взуття, вона була дуже задоволеною, усюди ходила, вихваляючись, зі словами: “Two shoes” (*Based on the novel by Gregory Maguire, which re-images “The Wizard of Oz”, it proves the old adage that it’s not easy being young, misunderstood and green – especially with a goody-two-shoes such as Glinda running around*) [DIO, с. 138].

У давнину українська хата й усі її складові (піч, поріг, лава, стіл, ворота та ін.) мали символічне значення. *Хата* – це символ батьківщини, рідної землі, захисту (*держатися хати, виносити / не виносити сміття з хати*). Колись вираз *хата скраю* (чия) “небажання втручатися у щось” [СФУМ, с. 741] мав пряме значення, оскільки важливі події в селі чи в місті відбувалися в центрі на площі. І той, хто жив на краю села або міста, довідувався про них останнім.

Загалом цей фразеологізм – дериват прислів'я “*Моя хата скраю, я нічого не знаю*” [див. про це: 189, с. 146–153]. *Піч* – символ непорушності родини, народної обрядовості, рідної домівки (*лежати на печі, вигріватися на печі, танцювати від печі*). Коли у печі горів вогонь, не можна було галасувати, лихословити: “*Сказав би, та піч у хаті*” [СДМ, с. 149]. Піч взагалі виступає біблійним символом духовних випробувань. За біблійними переказами, до палаючої полум'ям печі за наказом царя Навуходоносора кинули трьох юних іудеїв. На превелике здивування царя вони вийшли з печі неушкодженими, що доводило перевагу їхнього Бога перед золотим ідолом, якому їх змушували поклонятися [СС, с. 277].

У свідомості британця дім – це його надійний захист, найкраще, найзатишніше місце, що підтверджується прислів'ями й виразами: *An Englishman's house is his castle; My house is my castle; There is no place like home; house and home* [АУФС, с. 304; 298; 507]. Тому й про надійну людину кажуть: *(as) safe as houses* “цілком надійний, на якого можна покластися”.

Лексема-концепт *porig* пов'язана з опозиціями “свій / чужий” [див. напр. 163, с. 26–34], “внутрішній / зовнішній”. Символічна межа між домівкою та зовнішнім світом утворює перепону для нечистої сили [СМЭС, с. 319]. Дім, двір – внутрішнє – сприймалося як замкнений, закритий простір, а зовнішнє – як відкритий. Межею між цими просторами є поріг, з яким пов'язано багато прикмет і звичаїв. Наприклад, не можна наступати на поріг або стояти на ньому, особливо в дощ, не можна зустрічатися на порозі, їсти, інакше люди роти роззявлятимуть. Поріг поділяють на **свій** – *батьківські пороги, показувати поріг, пускати / пустити на поріг, і на поріг не пускати* (кого), і **чужий** – *(високі пороги* (в кого, чії), *оббивати пороги* (чії).

Висловлюючи міркування Й. Гете щодо символіки, фразеологи В. І Д. Ужченки вказують, що вона перетворює явище в ідею, ідею в образ, до того ж таким чином, що ідея залишається в образі безкінечно діючою і непізною [189, с. 322]. Поріг як ідея позначає близькість (*на порозі* (чого)

“безпосередньо перед приходом, настанням чого-небудь”), початок (з порога “щойно зайшовши до хати”) [СФУМ, с. 545].

Лава, як і інші частини інтер'єру хати, мала сакральне значення. Це символ домівки, на лаві спали, сиділи, ставили різні хатні речі, замішували тісто, на свята її прикрашали доморобними тканими ряднами. При цьому розмежовується просторовий вектор “на / над – лава – під”: те, що на (над) лавою, сприймається як “практичне, доцільне, те, що користується повагою; сакральне”; те, що під лавою, сприймається як “занедбане, те, що треба ховати, непотрібне”. Верх – низ, верхній – нижній – одна з семантичних опозицій у слов'янській картині світу [189, с. 317]. Як щось невиразне, негарне сприймається, наприклад, ірон. *як під лавкою* (співає (говорить)) [СФУМ, с. 322]. Досить часто таке розмежування виражене фразеологізмом *бути на лаві й під лавою* “всього зазнати в житті” .

У селянській хаті під лавою зазвичай ховали непотрібні речі, а також клали віник, відро, мітлу, старе сито тощо. Іронічний відтінок ФО *знайти сокиру під лавкою* пояснює якраз те, що хтось відкриває для себе те, що для інших давно відоме [СФУМ, с. 315]. Лава слугувала й останнім пристанком людини в цьому житті. Вшановувалися померлі та культ предків. З часом виникли варіантні фразеологізми з опорною фразеотворчою лексемою *лава*: *на лаві* “померлий” [СФУМ, с. 322]; *на лаві лежати* “померти” [СФУМ, с. 351]; *положити на лаві* (кого) “справляти обряд поховання; ховати кого-небудь” [СФУМ, с. 538]; зневажл. *витягтися вздовж лави* “померти” [СФУМ, с. 91]. Екстралінгвістичною основою цих одиниць були відповідні дії поховального обряду. За давніми англійськими традиціями, під час похоронної процесії били у дзвони – *to ring the knell of* “співати відхідну комусь” (досл. дзвонити в похоронний дзвін) [АУФС, с. 822].

В англійській ментальності скрутне матеріальне становище асоціюється з сидінням на “безгрошовій лавці” – *to sit on the Penniles bench* (раніше на лавках біля церкви сиділи саме нужденні люди; пор. етимологію слова *bench* – *a table, bank for money* [CEDEL, с. 45]). Сидіння на “стурбованій” лавці пов'язане з

місцями в церкві для грішників, які каються – *to be on the anxious bench* у значенні “хвилюватися, почувати себе неспокійно; сидіти як на розпеченому вугіллі, як на голках” [АУФС, с. 68].

За даними етимологічних розвідок [127, с. 228–230], англ. *pot* “горщик” був символом долі, вважалося, що кожна людина – “гончар” своєї долі (пор. укр. *не святі горшки ліплять, а прості люди*). Тому форми горщика (людські долі) змінюються залежно від добрих або поганих вчинків людей. Крім того, горщик був предметом жертвоприношень (їх кидали у прірву), (пор. в укр. *розбити глек (горщик, макітру)*). Котел / казанок позначає певну трансформацію, достаток, відродження, омолодження, магічну силу. На найпростішому рівні котел був давнім символом чудового перетворення; асоціація, що ймовірно виникла внаслідок спостережень за процесом приготування як звичайних страв, так і чар-зілля. Котел також міг означати перехід у новий статус (ініціацію), випробування або покарання. У кельтських міфах зустрічаються підводні котли, які герой мав дістати. Найбажаніший подарунок від ірландського бога-отця Дагда – життєдайний котел, який ніколи не спустошується [СС, с. 165]. За однією з легенд, феї володіли чарівним казанком, до якого могли приходити ті, кому вкрай щось було необхідним: пара волів, гроші тощо. Усе давалося на рік або й довше, а потім обов’язково мало повертатися. Людина підходила до великого каменю в печері, стукала по ньому і говорила, чого вона потребує і коли поверне борг. Голос відповідав коли слід прийти, щоб отримати бажане. Проте одного разу казанок не повернули як було обіцяно. Та навіть після того, коли його принесли до печерного каменю, бажання більше не справджувалися [DBFEL, с. 214].

За нашими висновками, символіка котла у фразеології англійської мови загалом не збереглася, і семантика досить розмита (пор. *to keep the pot boiling* – “1) продовжувати розпочату справу, 2) заробляти на існування”) [АУФС, с. 573]. Наприклад, значення *to go to pot* пов’язують з погіршенням, розоренням, руйнацією чого-небудь, фразеологізм використовують також відносно стану людини: *The man who won Celebrity Fit Club has seen his diet go to pot during his*

holiday in Positano, Italy [DIO, с. 239]. [*Marlon Brando*] *was so beautifully made that maidens swooned and young men fell at his feet. So what did he do? Year by year he let himself go to pot, over-eating until he was grossly overweight* [DIO, с. 239]. Фразеологізм *a (fine / pretty) kettle of fish* позначає безлад, проблему, хоч основою виникнення ФО слугувала традиція пікніка, під час якого присутні ділили між собою лосося, приготовленого в великому металевому казанку. Для іронічного відтінку вживали прикметники *fine, pretty, nice*, – це означало, що вміст казанка був кращим за його зовнішній вигляд [DIO, с. 176].

В уявленнях українців котел виступає символом випробувань – *поваритися / варитися в котлі* [СФУМ, с. 523–524]. Крім того, в народних казках також простежуються дивовижні перетворення, омолодження та магичні властивості котла. Згадати хоча б казку “Коник-Горбоконики”, у якій простий хлопець Іван, потрапивши до казанів з гарячою водою і молоком, скупавшись у них, перетворюється на вродливого юнака, в якого відразу ж закохується царівна (пор. як *скупаний у молоці* – “гарний зовні”).

Цікавим видається той факт, що англ. ФО (*as pretty as a picture*) [DIO, с. 237] (в українській їй відповідає фразеологізм *як картина* [АУФС, с. 288]) є американською за походженням і з’явилася у вжитку в другій половині ХІХ ст. Будь-яка дівчина або жінка того часу, яку описували за допомогою такого порівняння, мала бути досить гарною, щоб виявити у художника бажання зобразити її на портреті” [DIO, с. 237].

Англійці, як відомо, люблять природу, чисте повітря, ліс і особливо море, з яким протягом багатьох століть пов’язане життя англійського народу. Тому англійська мова насичена лексикою з морської тематики. Серед них ми віднайшли фразеологізми, що позначають зовнішній вигляд людини. Наприклад, *broad in the beam* – “людина з широкими стегнами”; *beam* – (мор. бімс; ширина судна) – металева або дерев’яна поперечна балка [ССІС, с. 106]. Фразеологізм став активно вживатися на початку 20 ст. для характеристики людини з об’ємними стегнами. Або ж ФО *three sheets to the wind* (досл. “три вітрила до вітру”) у значенні “дуже п’яна людина”. Тут ідеться про паруси на

судні, про його стійкість і керованість. У ХІХ ст. моряки жартома визначали стан сп'яніння, посилаючись на кількість вітрил під вітром.

Кравецьке ремесло збагатило як англійську, так і українську фразеологію. Зовнішній вигляд людини позначають англ. *(as) clean as a new pin* “чистенький, охайний”; *to look as if one came out of a bandbox* “бути чисто, охайно одягненим”; укр. [як] з голочки (з голки); гарно скроєний; ірон. одним ликом шити.

За нашими спостереженнями, лише частина англійських символів представлені у фразеології, на відміну від українських, які в переважній більшості зафіксовані нами у фразеографічних джерелах.

3.5. Біоморфний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах

З-поміж складних і багатогранних взаємозв'язків людини з навколишнім світом особливе значення для розвитку людського суспільства має взаємозв'язок “Людина – Природа”, зокрема “Людина – Тваринний світ” і “Людина – Рослинний світ”, оскільки “освоєння світу є нічим іншим, як пізнанням його закономірностей та використанням їх у трудовому процесі для задоволення духовних і матеріальних потреб” [147, с. 13].

Споконвіку люди вірили, що все довкола них живе – відчуває, розуміє, бореться за своє життя, так як і людина. Природні явища мали великий вплив на життя і поведінку людини. У її свідомості поступово розвивався культ природи, що становив основу світобачення, по суті, підґрунтя релігії як одухотворення усього довкілля. Так склався анімістичний погляд як основа давніх вірувань, глибоко укорінених в народі, його мові, фразеології [73, с. 73].

Почуття, переживання людей, що виникають у процесі пізнання природи, знайшли своє відображення у мові в утворенні людської “другої природи”, зокрема в усталених словесних комплексах, що є мовними пам'ятками культурної історії народу. Фразеологія природи будь-якої мови охоплює

складну емоційну гаму, що відображає як практичний, так і естетичний досвід людини. Така фразеологія, на думку Н. Д. Петрової, “створюється за антропометричним принципом, за яким “людина – мірило всіх речей“, внаслідок чого значна кількість природних реалій стає еталоном, символом як в межах ФО, так і поза нею” [147, с. 14]. Отже, фразеологія – це символічний світ, у якому різноманітні явища, об’єкти й процеси одержують символічні позначення. Як зазначає Р. П. Зорівчак, “слова-символи відображають особливості культури, історії, традицій, звичаїв певної етнічної спільноти. Їхнє функціонування в мовленні можливе лише за наявності певних фонових знань, своєрідного глобального контексту, який супроводжує мовну комунікацію, що необхідно враховувати при перекладі” [78, с. 80].

Таким чином, важливу проблему лінгвокультурології становить національно-культурна специфіка символів. Дослідники пропонують декілька критеріїв виділення символів, з-поміж яких: 1) схожість за асоціацією, 2) полісемантичність, 3) контекстна обумовленість символу (кожен контекстуальний рівень допомагає виявити як збереження, так і втрату певних символічних значень, 4) ритуально-магічна і, далі, культурна обумовленість (виникнення символів пов’язане з появою перших елементів культури, 5) антропоцентричність (символізація задана людині через суспільство, підлягає його психологічним і соціальним настановам і самостійно активно їх виявляє) [160, с. 7]. Досліджуючи фольклорну символіку, О. О. Потебня розглядав символ не лише як стилістичну категорію, а як продукт культурно-історичного розвитку людства, пов’язаний із мовою, світоглядом, пізнанням світу. Вчений вважав символ не тільки явищем мови, міфології, але й явищем усної народної творчості в її родово-видових трансформаціях, жанровій специфіці, динаміці. Індeksuючи символи, пов’язані з міфологічними уявленнями, О. О. Потебня мав на увазі комплекс даних мови, поезії, звичаїв, традицій [70, с. 329].

Природні реалії, назви яких виступають компонентами ФО, виступають носіями узуальної чи okazіональної символіки. Так, в українській і англійській

фразеологіях “лис, лисиця” – символ хитрості (*хитрий як лисиця, витися лисом* (біля кого), *as sly as a fox*); символ здоров’я в англійській мові – кінь: (*as healthy as a horse*, а в українській – віл (здоровий як віл).

Біоморфний код культури репрезентує образи рослин, тварин, птахів, комах тощо. За результатами аналізу фактичного матеріалу джерелами інтертекстуальної культурної інформації фразеологізмів біоморфного коду культури у досліджуваних мовах можна назвати:

- біблійні сюжети: англ. *forbidden fruit* “заборонений плід”; *the apple of Sodom* “красивий, але гнилий плід; перен. оманливий успіх”; *a fly in the ointment* “щось неприємне”; *the golden calf* “золотий телець, влада грошей; багатство”; *to hold out an olive branch to* “запропонувати помиритися; намагатися уладнати справу мирно”; *a lost lamb* “зблудла вівця; людина, що збилася з правильного шляху”; *to separate the wheat from the chaff* “відділити пшеницю від полову; відокремити головне від другорядного”; *tree of knowledge* “дерево пізнання (добра і зла)” [АУФС, с. 350; 34; 343; 419; 501; 631; 849; 965]; укр. *Валамова ослиця* “мовчазна і покірنا людина, яка несподівано починає протестувати, захищаючи себе та інших”; *коні апокаліпсису* “провісники катастрофи”; *фараонова худа корова* (так кажуть про жадібного); *вівця зблукана* “людина, яка порвала стосунки з тим середовищем, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного шляху”; *золотий телець* “багатство, гроші; вигідне суспільне становище”; *козел відпущення (офірний козел)* “той, на кого звалюють чужу провину, відповідальність за інших”; *фіговий листок* (чого і без додатка) “те, чим прикривають, маскують що-небудь (перев. щось нечесне, ганебне); лицемірне маскування”; *корінь зла* “основа, підстава, першоджерело зла”; *маслинова гілка* “емблема миру і спокою” [КВУМ, с. 76–77; 282; 49; СФУМ, с. 94; 708; 303; 336; КВУМ, с. 135; 160] (*Усі так співчутливо дивилися на мене, ніби я був якимось піддослідним кролем. Або офірним цапом*) [Андр, с. 109];
- фольклорні твори (казки, байки): англ. *an ass in a lion’s skin* “ворона в павиному пір’ї” [АУФС, с. 42]; *a dog in the manger* “не давати іншим змоги користуватися тим, що тобі непотрібне” [DIO, с. 102]; *the lion’s share* “більша

частка чого-небудь” [DIO, с. 186–187]; *a cock-and-bull story* [АУФС, с. 221]; *to cry wolf* “вликати фальшиву тривогу” [DIO, с. 313] (з байок Езопа); *to kill the fatted calf* “святкувати чиє-небудь повернення”; *(to kill) the goose which lays the golden eggs* “(знищити) джерело прибутку” [DIO, с. 118; 139]; укр. казка про білого (солом’яного, рябого) бичка “що-небудь вигадане, надумане”; по щучому велінню “1) без докладання зусиль; 2) негайно, дуже швидко”; *спіймати жар-птицю (золоту рибку)* “стати везучим, досягти чогось значного”; *як собака на снізі* “такий, що сам не користується чим-небудь й іншим не дає” [СФУМ, с. 285; 56; 682; 647]; *одна ластівка весни не робить; левова частка* (чого) “дуже багато або велика частка”; *цей виноград зелений* “вживається на позначення удаваного презирства до того, чого неможливо досягти”; *синій птах* “символ невловимого щастя” [КВУМ, с. 255; СФУМ, с. 481; КВУМ, с. 202; 303]; *нести золоті яйця* (*Мені здавалося, що це моя золота рибка. – Але золота рибка виявилася піраньєю?* [Андр, с. 160]; *Марсалия знає ціну цій лисячій турботі: її бережуть, як курку, що несе золоті яйця*) [Тар, с. 165];

- сюжети стародавньої історії та міфи: англ. *dog days* “літня спека, найспекотніші дні року”, *not to rest on one’s laurels* “бути ретельним у визнанні власних успіхів, уникати самовдоволення і неминучої невдачі” [DIO, с. 100; 182]; *to capture Diomed’s horses* “наразитись на небезпеку” *the apple of discord* “яблуко розбрату, чвар”; *the flying horse* “крилатий кінь, Пегас” [АУФС, с. 34; 343; 27]; укр. *лаври Герострата* “слава, пов’язана із злочином; ганебна слава”; *яблуко розбрату* “причина ворожнечі, суперечок, незгод між ким-небудь”; *в’їхати на білому коні* [СФУМ, с. 322; 336; 784] (*Йому мало грабувати цих нещасних, так він ще хоче в’їхати на моїй спині у Верховну Раду чи куди там він преться! І, як на те вже пішло, то чому б мені самій не в’їхати на білому коні у ту саму Раду?*) [Тар, с. 197];

- література: англ. *an albatross around your neck* “важкий тягар, постійне випробування” [DIO, с. 3] (*Coleridge “Rime of the Ancient Mariner”*); *dog eat dog* “надто амбіційний, за рахунок інших” [DIO, с. 101]; *a rare bird* “виняткова людина або подія” [DIO, с. 3; 101; 245]; *he (she) wouldn’t harm / hurt a fly* “не

здатний кривдити кого-небудь” (вираз вперше з’явився у творі римського філософа Сенеки, пізніше – у романі Лоренса Стерна *Tristram Shandy*); укр. біла ворона “незвичайна людина або рідкісне явище” [КВУМ, с. 23] (*Ken wouldn't hurt a fly. He was a peaceful man of letters and always promoted non-violent demonstrating*) [DIO, с. 127];

- суспільне життя, історичні події, реалії: англ. *to be on the (one's) high horse* “пишатися, набирати поважного вигляду”; *cat to nine tails* “плетениця, батіг” (батіг з дев’яти ременів, що розходяться на кінці; до 1881 року офіційно застосовувався для покарань у англійській армії та флоті) [АУФС, с. 111; 206]; *the black ox has trod on one's foot* “1) його (її і т. ін.) спіткало нещастя; 2) він (вона) постарів (-ла)” [АУФС, с. 141]; *to run with the hare and to hunt with the hounds* “намагатися справитися з двома справами одночасно” [DIO, с. 150]; *wild horses wouldn't drag something from someone (or someone to something)* “дуже сильний натиск не сприятиме витягуванню потрібної інформації або дії” [DIO, с. 161; АУФС, с. 1010]; укр. *дуба врізати* “померти, загинути”; *чорний ворон* “машина, в якій перевозять заарештованого” [СФУМ, с. 129; 124]; (*Марсалія здогадувалася: боявся, щоб від передозування не врізала дуба*) [Тар, с. 165] (*Бо що було говорити, коли перед самим Різдом твого тата забрав чорний ворон, а маму відвезли в роділку*) [Тар, с. 12];

- народні повір’я, забобони, зви чаї, обряди: англ. *to find the bean in the cake* “пощастити”; *good wine needs no bush* “гарний товар сам себе хвалить” (походить від старовинного звичаю, за яким шинкарі вивішували гілки плюща на ознаку того, що в шинку є вино); *have seen (to see) a wolf* “втратити мову; ≈ язик відняло” (за старими забобонами людина, що зустріла вовка, втрачала мову) [АУФС, 333; 424; 478]; укр. *вбивати / вбити осиковий кіл у могилу* (кого, чого) “покінчити з ким-, чим-небудь”; *топтати ряст* “жити”; *годувати гарбузами* (кого) “відмовляти тому, хто сватається”; *давати гарбуза* “відмовляти кому-небудь у сватанні”; *лишитися з гарбузом* “дістати відмову під час сватання”; [*чорна*] *кішка пробігла* / [*чорний*] *кіт пробіг* (між ким) “хто-

небудь посварився з кимсь, між ким-небудь виникла незгода” [СФУМ, с. 53; 716; 154; 183; 470; 298].

З іншого боку, джерелами такої інформації можуть бути й результати спостережень за тваринами й рослинами: *like water off a duck's back* (пор. як з гуски вода); *to have one's tail between one's legs* “підібгати хвоста; злякатися” [ES, с. 179]; *to drink like a fish* “надмірно вживати алкоголь” [АУФС, с. 289]; *відкинути копита; як собака на посвист* (іти, бігти) [СФУМ, с. 101; 673]. Наприклад, ФО *to drink like a fish* асоціюється зі способом життя риби, яка тільки те й робить, що п’є, постійно відкриваючи і закриваючи рота у воді. Тому й людину, яка зловживає алкоголем, порівнюють із рибою (*For years he drank like a fish, but now he has traded in alcohol, which had claimed the lives of an aunt and his younger brother Piers, for Diet and fruit juice* [DIO, с. 123]. У людській діяльності відображені також особливості історико-культурного характеру, адже людину оточують не лише природні явища, але й артефакти – предмети, створені нею, в яких відображена діяльність попередніх поколінь. Наприклад, *piggy bank* – скарбничка, що має форму свині (за часів династії Тюдорів роздавалася підмайстрам як подарунок на Різдво) [147, с. 32–33]. До цієї групи відносимо також найменування особливостей побуту та звичаїв: іст. *bear garden* “ведмежий садок” (місце, де цькували ведмедів, розважаючи публіку), *victory gardens* “городи міських жителів Англії під час Другої світової війни” [АУФС, с. 70; 987].

У міфічному світосприйнятті символом життя Всесвіту, його зародження, символом гармонії, невичерпних життєвих сил, вічного оновлення і відродження вважалося “дерево життя” – всесвітній символ [Потапенко, с. 43], яке розташоване посеред моря, символізуючи центр світу. Його будова триєдина: крона – це світ богів, небесне царство, стовбур – світ людей і тварин, земля, а коріння – світ підземних богів і померлих предків, підземне царство.

У різних міфологіях відомі священні дерева: у кельтів – дуб, у німців – липа, у скандинавських народів – ясен, у праукраїнців – дуб, верба, калина та

ін. Універсальна модель Всесвіту у фольклорному та ритуальному дискурсі багатьох народів подається у вигляді “світового дерева”.

У корпусі української фразеології (значно в компаративній фразеології) так чи інакше представлені усі фітоніми (*не з дуба впасти, золоті верби ростуть, гарна як калина*) та деякі інші, з менш виразною символікою. Ми не ставимо собі за завдання описати їх усі, натомість оберемо лише одиничні в зіставляваних нами мовах, з латентно-семантичною і етнокультурною підосною, яка може бути виявлена в процесі аналізу фразеологізмів.

Дуб в українців має декілька конотацій – міцність, сила, мужність, витривалість, молодість, зрілість (*міцний як дуб, сильний як дуб, сини як дубки*). Дуб уособлював народження дитини (сина), звідки звичай садити дерево при її появі на світ. Властивості дуба зіставляють з людськими якостями, що осмислені як матеріал або речовина. Пор. укр. *дуб дубом, дубова голова* та англ. *a wooden head* “тупак, тупиця”, *wooden spoon* “той, хто зайняв останнє місце у змаганні” [у Кембриджському університеті існував звичай дарувати дерев'яну ложку студенту, який одержав найнижчу оцінку на екзамені з математики] [АУФС, с. 1023–1024]; *wooden touch* (походить із забобонного уявлення про можливість уникнути біди, доторкнувшись до дерев'яного предмета) [175, с. 51] (*Старший унтер гаркнув на нього [Тимофія Ковбасюка]: – Яка була команда? Розім'ятися. От коли надійде команда: “Струсити сніг”... Дуб дубом!* – І кулацюгою в бік [Пн, с. 8]).

У віруваннях кельтів дуб вважався чоловічим атрибутом, асоціювався з чоловічою силою і мудрістю: *heart of oak* – хоробра, мужня людина (особл. про моряків) [АУФС, с. 484]. Як важливий символ Великобританії, дуб уособлює міцність і довголіття. Вважають, що це дерево може витримати удар блискавки. Тому природно, що дуб зустрічається в англійських пареміях: *The greatest oaks have been little acorns; Great oaks from little acorns grow* та ін. З іншого боку, у свідомості носіїв української мови дуб пов'язують з темою смерті, з похованням: *дати дуба зневажл.; врзати дуба* грубо в значенні “померти” [СФУМ, с. 187; 129], бо деревина дуба була основною сировиною для

виготовлення домовин. Виникнення фразеологізму *плести (правити) смаленого дуба* пов'язують з заняттям кустарів, які виготовляли різні господарські вироби й меблі з гнутого дерева. Розігрите чи обсмалене на вогні дубове гілля можна було гнути, надаючи йому потрібної форми, проте не можна було плести з нього вироби, як наприклад з лози [170, с. 75]. Тому плетіння смаленого дуба – справа нездійсненна, звідки й виникло переносне значення українського фразеологізму: “говорити дурниці, нісенітниці, обдурюючи кого-небудь” [СФУМ, с. 518]. Пор. англ. *Oaks may fall when reeds stand the storm* (досл. дуби можуть впасти, коли очерет витримує бурю) \approx *Дуб ламається, а лозина нагинається* [АУФС, с. 710]. *Oak* набуває негативної символіки “негнучкий, непоступливий”, *reed* – гнучкий, поступливий. Ця семантична опозиція стала основою для утворення значення фразеологізму. Функціонує фітонім *oak* у складі ФО *to spot one's oak* (унів. жарг.) “зачинити зовнішні двері” (на знак того, що відвідувачі небажані) [АУФС, с. 882] (*What was happening in the Colledge was so dreadful he had to consult someone and none of the Junior Fellows was about the Dean was absent and Professor Pawley, who had been doing something astronomical during the night, had sported his oak and refused to be woken*) [SharG, p. 109].

В англійській фразеологічній картині світу в концептуальному полі “смерть” подібне символічне навантаження несе фітонім *daisy / маргаритка*: *under the daisies* “на тому світі”, *to turn one's toes to the daisies* (досл. “повернутися пальцями ніг до маргариток”) – “померти” [НБАРФС, с. 506]. Можливо, така символічність пов'язана з походженням лексеми *daisy*: Old English *day's eye* (як алюзія на закриття пелюсток увечері) [CDE, с. 250]. Хоча існує компаративний фразеологізм з абсолютно протилежним значенням: (*as*) *fresh as as a daisy* (*as a bean, as a flower, as a rose, as flowers in May*) – 1) здоровий, квітучий, 2) зовсім не стомлений; бадьорий, свіжий [АУФС, с. 358]. Пор. ще: *a mistletoe between one's ribs* “між ребрами пророслі гілочка омели”, тобто “хто-небудь помер”. Омела в давніх кельтів була в пошані, символізувала плодovitість, багатство, захист. Омелу на дубі особливо цінували, адже це було

рідкісним явищем. Її зрізали золотим серпом на шостий день нового місяця (можливо в кельтський Новий рік у листопаді) – звідси й інші найменування рослини – “дубова вода”, “та, що зцілює”. Вірили, що напій, отриманий з омели, лікує і слугує засобом проти всіх отрут. Можливо, кельтська традиція відобразилася в християнській традиції цілуватися під омелою, що віщує щасливі стосунки між закоханими.

Походження численних українських ФО пов’язують з народними повір’ями, традиціями. Вираз *топтати ряст* [СФУМ, с. 716] пов’язували з початком весни, який визначався не календарним днем, а її прикметами. Топтання рясту символізувало магічну дію, що сприяла здоров’ю, продовженню життя. Відповідно фразеологізми (нар.-поет.) *відтоптати ряст* “наблизитися до смерті; нажитися” і *лишилося недовго ряст топтати* “хтось скоро помре, загине” асоціюються зі смертю [СФУМ, с. 107; 342].

Досить яскраву семіотику проявляє конотація, реалізована на основі забобонної символізації: *to find the bean in the cake* “пощастити” (особливо про виграш у лотереї) [за старим англійським народним звичаєм на свято запікали біб. Той, кому припадав иматок з бобом, проголошувався королем святкової вечери] [АУФС, 333]. Як засвідчив аналіз матеріалу, у фразеологізмах присутні різні аломотиви, пор. *to live on beans* “жити надголодь, сяк-так викручуватися”; *full of beans* (у 2-му знач.) “живий, енергійний, повний запалу”; *(as) fresh as a bean*: 1) здоровий, квітучий, 2) зовсім не стомлений; бадьорий, свіжий [АУФС, с. 618; 365; 358].

Квітка-символ *лілея / lily* ототожнюється з християнською релігійністю, невинністю, чистотою, а також у давніх традиціях асоціюється з плодовитістю та еротичним коханням. Емблематичне значення лілеї в зображеннях християнських святих походить загалом від нагірної проповіді, під час якої Ісус використав “польові лілеї” як алегорію на те, що в власних потребах треба надіятися і покладатися на Бога [Біблія, Єв. від Матв., 6: 28–30]. Інші біблійні згадки цих квітів – “долинні лілеї”, “сніп пшениці, оточений лілеями” та порівняння губ коханого з лілеями [Біблія, Пісня Пісень Соломонових, 2: 1–2;

7: 3; 5:3, с. 675–679]. У сучасній фразеології з лілеєю пов'язують красу дівчини або жінки – (*as*) *fair as a lily*, чистоту, білосніжність і ніжність (обличчя, колір шкіри жінки, дитини) – (*as*) *pure / white as a lily* [АУСКФ, с. 68]. Існує шекспірівський вираз *to gild the lily* “прикрасити лілею”, тобто зайво прикрасити й без того гарну річ [DIO, с. 135].

З-поміж дерев, які набули символіки у світовій культурі, Дж. Тресіддер [СС] виокремлює акацію, березу, бузину, вербу, вишню, горіх, грушу, дуб, кипарис, лавр, липу, оливу, пальму, сосну, тополю, фігове дерево, яблуко, ялину, ясен та ін. Такі екзотичні дерева, як *лавр*, *олива*, *пальма* як компоненти функціонують в українській фразеології, їхня інтерлінгвальна символіка зумовлена біблійним походженням. Серед поширених українських рослинних образів зустрічаємо *бузину*, *вербу*, *вишню*, *горіх*, *грушу*, *дуб*, *калину*, *осику*, *терен*, *тополю*, *явір* та деякі інші. Однак частину цих компонентів можна вважати факультативними знаками з огляду на їхнє поодиноке вживання у складі фразеологізмів. Існує асиметрія символів у різних фольклорних жанрах (лірична та обрядова пісня, замовляння) і фразеології [117, с. 564]. Загалом рослинні символи не втратили своїх зв'язків з міфами й ритуалами та збереглися завдяки своєму функціонуванню в народних піснях. Вагома також роль біблійної традиції. Важливе місце в міфологічній моделі посідає центральне світове дерево і відповідно, дерево антисвіту, що безумовно вплинуло на фольклорну символіку фітонімів, лише рудименти якої залишилися у фразеології [там само, с. 564]. Фразеологічна символіка не відображає, наприклад, шанобливого ставлення в українців до *дуба* (див. вище), однак простежуємо пейоративне забарвлення *верби* як дерева антисвіту. Йдеться про асоціацію верби з тугою, журбою, плачем, що сягає біблійних джерел. В англ. *to wear the willow* – “носити траур; тужити за коханим або за коханою” [АУФС, с. 996]. За описом митрополита Іларіона, “цвяхи для Христа зробили з верби, і вона стягла на себе незадоволення, чому завжди росте невибагливо, а в її вітах може ховатися нечиста сила” [ЕССУМ, с. 54–55].

Збережена позитивна символіка (фольклорна) *калини*, розвинута за часів Козаччини й пізніше, що надало цьому дереву статусу державного символу.

Для опису дівочої чи жіночої краси українська мова багата на порівняльні фразеологізми: (гарна) *як мак цвіте, як маків цвіт, як ягідка, як квіточка* тощо. Пор. в англ.: (*as*) *fair as a rose (lily)*. У деяких із наведених фразеологізмів наявні слова з етноконотативною (В. Ужченко, Д. Ужченко) семантикою, як-от *мак, калина, rose*. Важливо виділити таку особливість української мови, як наявність демінутивно-пестливих суфіксів, що додає фразеологізмам емоційності: *квіточка, ягідка*.

У корпусі досліджуваного матеріалу англійської мови виділяємо такі найчастотніше вживані компоненти-ботанізми: *oak, bean, nut, rose, oat*; менш уживані: *laurel, daisy, wheat, lily*.

Специфічним культурним символом у британців вважають *maypole* – травневе дерево, весняна емблема плодовитості і поверення сонця, що має глибокі традиції в давніх ритуалах, які присвячували землеробству, а також пов'язували небо та землю з Деревом Світу. В Англії фалічний символізм травневого дерева і розпутна поведінка людей довкола нього під час Травневого дня обурювали пуритан. Припускають, що подібний атрибут існував в давньогрецьких і давньоримських весняних ритуалах, присвячених богу Атису. Його символом була сосна з обрубленими гілками, прикрашена вовняними стрічками, навкруги якої танцювали та влаштовували вистави на честь його воскресіння. Від римлян цю традицію перейняли кельти. Англійці підсилили символізм плодовитості, додавши до шеста (чоловічого начала) диск (жіноче начало) [СС, с. 209–210]. Компонент зафіксовано нами лише в порівняльній ФО (*as*) *tall as a maypole* “дуже високий на зріст” [АУФС, с. 931].

Іншим специфічним символом, притаманним лише англійській традиції, виступає фаунонім *альбатрос*, вербалізований у фразеологізмі *an albatross around your neck* “важкий тягар, постійне випробування”, символ, що вперше з'явився в поемі С. Колріджа про старого моряка *The Rime of the Ancient Mariner* (1798 р.). У ній розповідається про моряка, який, порушивши давнє

морське табу, вбиває альбатроса, тим самим накликавши прокляття на судно. Коли нависла загроза загибелі корабля, команда повісила птаха моряку на шию, таким чином вказуючи на винуватця [ДЮ, с. 3]. Традиційно вважалося, що побачити альбатроса – гарний знак; сила та виносливість цього птаха захоплювали настільки, що в фольклорі він уособлює душі померлих моряків.

Кінь у зіставлюваних мовах має глибоку символіку, це символ життєвої сили, швидкості й краси. Коні асоціювалися із стихійною силою вітру, вогню, води. Білий кінь майже завжди виступає сонячним символом світла, життя і духовного просвітлення. Христа іноді зображують верхи на білому коні, пов'язуючи таким чином коня з перемогою, сходженням, мужністю [СС, с. 201–203]. Білий кінь, символ крейдових земель Південної Англії, зображувався на знаменах саксів. Ймовірно, ця символіка була пов'язана з кельтською богинею-кобилою Епоною, яка прийшла з римської міфології і вважалася покровительницею коней [там само]. Вислів *в'їхати на білому коні* “з'явитися тріумфально” пов'язаний з символікою білого кольору. Білий кінь – утілення божественного світу предків. У західних і південних слов'ян шановані восени святі приїздили на білому коні, що пов'язувалося з першим снігом. У виразі *в'їхати на білому коні* злилися переможні та урочисті нотки концептів *кінь* і *білий*, глибинні витоки української (ширше – слов'янської) міфології й міфології античного світу, давньої символіки та її реалізації – появи на білому коні. В англійській фразеології *to be on the (one's) high horse* “досл. бути високо на коні” свідчить про поважність, зверхність, пихатість людини. Фразеологізм виник у зв'язку з тим, що феодали-вершники презирливо дивилися на піхоту, що складалася з найманців і простого люду [АУФС, с. 111] (пор. укр. (бути, почувати себе) *на коні* “у виграшному становищі” [СФУМ, с. 306]. Англійські компаративізми свідчать про здоров'я, силу коня: *(as) healthy as a horse, (as) strong as a horse* [АУФС, с. 901; 483], трансформований варіант *as strong as a young mare (Isabel suffered tortures for nearly forty hours. If she had not been as strong as a young mare, she would inevitably have died)* [Ald, с. 55].

В українській етнокультурі й відповідно фразеології серед диких тварин значущі *лис, лисиця, вовк і заєць*, в англійській – *hare, deer, wolf*. Можна говорити про деяку “привільність” семантично-символьних полів зоофразеологізмів. Так, наприклад, лексема *заєць* утворює ФО різної семантичної цілісності й значення. Загалом фразеологізми реалізують сему “полохливий”: *лякливий як заєць, дрижить як заєць, спить як заєць, спить як полоханий заєць, тікає як заєць, труситься як заєць* та ін. [ССНП, с. 57–58]. У фразеології англійської мови *заєць / hare* позначає не тільки полохливість (*as timid as a hare*, швидкість (*as fast as a hare* але й божевілья (*as mad as a March hare* [АУФС, с. 953; 323; 634]. Остання порівняльна ФО відома з твору Л. Керола “Пригоди Аліси в країні чудес”. Нібито образ божевільного березневого зайця взято з народних спостережень за шаленою поведінкою зайців під час весняного парування. Фактично, ця пора триває довший період, а не лише березень. Тоді чому саме *March hare*? Є письмові підтвердження (XVI ст.), що первісно вираз звучав *mad as a marsh hare* (досл. “божевільний як болотний заєць”), оскільки “зайці більш дикі на болотах через відсутність перешкод і прихистку” [DIO, с. 192–193].

Мисливський вислів *to run with the hare and to hunt with the hounds* (досл. “бігти з зайцем і полювати з собаками”) – “намагатися справитися з двома справами одночасно” виник ще в XV ст. [DIO, с. 150] (пор. укр. *ганятися за двома зайцями; убити двох зайців; англ. to kill two birds with one stone*) (“*Splendid*”, said Glodestone. “*The Major wants some whisky. We can kill two birds with one stone*”) [ShaV, p. 62].

У давніх народів зайця вважали демонічною істотою, і тому його назва була табу. Початково заєць міг називатися “стрибаючим”. У германців він символізував плодючість – звідси й використання цього символу разом із великодневими яйцями [ЭСГЯ, с. 255].

Проведений зіставний аналіз біоморфного коду культури засвідчив як спільні фітоніми у досліджуваних мовах (з дещо відмінними конотаціями) (*oak*,

дуб), так і специфічні (*daisy, bean, ряст, калина*). Зооніми також демонструють спільність (*horse, hare, кінь, заєць*) і відмінність (*deer, albatross*) символіки.

3.6. Тілесний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах

Принцип антропометричності фразеологічного фонду мови й антропоморфізм аналогізації предметного світу в людській свідомості зумовлюють особливе значення у номінаційних процесах знаків частин людського тіла – соматизмів як репрезентантів патронімічних відношень суперконцепту ЛЮДИНА через усвідомлення окремоті частин фізичного тіла людини та його наївно-анатомічну каритину, відображену в мові [162, с. 83]. Можна припустити, що одними з перших усвідомлених людиною реалій були природні явища та тіло людини [56, с. 7]. Численність фразеологізмів із соматизмами подано В. і Д. Ужченками у вигляді таблиці за “Покажчиком” до “Словника фразеологізмів української мови” (2003) [189, с. 46]. Найчисленніше представлені в українській фразеології одиниці з компонентами “Око”, далі – “Серце”, “Голова” і “Рука”. Найменшим фразеотворчим потенціалом характеризуються компоненти “Волосся”, “Коліно”, “Живіт”. Взагалі соматизми вже неодноразово були об’єктами ґрунтовних досліджень (див. праці О. Селіванової [162, с. 83–124;], Д. Гудкова та М. Ковшової [59], Государської [56] та ін.). Тому не вважаємо доцільним опис у роботі фразеологізмів з усіма соматичними компонентами, фразеосемантичні поля тощо. Натомість виділимо ФО, в яких “закодована” інформація про народні вірування, уявлення й побут.

Проаналізувавши інтертекстуальні фразеологізми тілесного коду культури, основними джерелами їхньої лінгвокультурної інформації вважаємо такі:

- біблійні джерела: англ. *to turn the other cheek* “вміти терпіти й прощати при неправильному чи недоброму ставленні”; *by the skin of one’s teeth* “ледве,

насилу, якимось дивом”; *finger on the wall* “зловісна прикмета; передвісник загибелі”; *to see a mote in one’s eye* “бачити сучок в оці ближнього, бачити порошок в чужому оці, перебільшувати чужі недоліки”; *feet of clay* “слабкість, виявлена у людини, яка користується великою повагою” [DIO, с. 72; 271; АУФС, с. 185; 334; 842; DIO, с. 119–120]; укр. *адамове реберце* жарт. “жінка”; *око за око, зуб за зуб* “відплата повною мірою за кимось заподіяне зло” (вислів Старого Заповіту; у Новому Заповіті ця формула спростовується – Ісус Христос в одній із своїх проповідей каже: “Прощайте ворогам вашим”); *живий труп* “1) про людину, морально спустошену, духовно зламану, 2) хвора, виснажена людина” (у розширеному значенні – щось, що відмерло, віджило або пережило себе); *у поті чола* “здобувати щось тяжкою працею, з великими труднощами”; *відкривати / відкрити очі* (кому, на що) (у 2-му знач.) “допомагати правильно або глибше розуміти, сприймати, пізнавати що-небудь”; *і волосина не спаде з голови* (чий, у кого) “з ким-небудь нічого не трапиться”; *посипати голову попелом* “вдаватися в тугу, в розпач, втрачати мужність, надію; картати себе”; *кістки та шкіра* “дуже, надто худий”; *не мати де голову (голови) прихилити* “бути самотнім, залишитися без рідних і близьких”; *язик приріс до піднебіння* (у кого, чий) “хто-небудь замовк, втратив здатність говорити через хвилювання, тривогу”; *умивати руки* “ухилитися від відповідальності” [КВУМ, с. 20; 73; 271; 24; СФУМ, с. 103; 123; 547; 297; 379; 786; КВУМ, с. 283];

- народні уявлення, вірування, забобони, традиції: англ. *one’s ears are burning* [DIO, с. 111] (“досл. “чий-небудь вуха горять”); *to offer one’s hand and heart* “запропонувати руку і серце, освідчитися”; *to win one’s hand* “запропонувати комусь руку і серце, освідчитися і дістати згоду; завоювати чийсь серце” [АУФС, с. 712; 1012]; укр. *дух у п’яти ховається* “хто-небудь дуже боїться, втрачає від страху здатність реально мислити”; *душа в п’яти тикає* (чия, у кого) “хто-небудь раптово відчуває сильний переляк; комусь стає страшно”; *зав’язати косу* “вийти заміж”; *покривати голову* етн. заст. “одружуватися (про дівчат)”; *просити руки* “звертатися до дівчини (жінки) або

її батьків з проханням дати згоду на шлюб”; *світити волоссям* “ходити з непокритою головою, не зав’язуюючи на голові хустки”; фам. *винести ногами вперед* “хто-небудь помре, загине або буде похованим”; *встати на ліву ногу* “бути в поганому, роздратованому настрої”; *просити руки* (в кого, кого, чиєї) “звертатися до дівчини (жінки) або до її батьків з проханням дати згоду на шлюб” [СФУМ, с. 224; 226; 240; 536; 579; 634; 78; 132; 579] (*And indeed, under the surface there is, apparently, a simmering undercurrent of rivalry. As one would expect, it is Victoria Beckham, wife of the English captain, whose ears are burning the most*) [DIO, с. 111]; (*To win her hand and all the rest of her he had to be a proper man*) [ShaGr, с. 141]; (– *А Боже! – жахалась моя бідна душечка, намалювавши собі Бога страшним дядьком із ножем, і, скрутившись їжачком, ховалася в п’яти*) [Тар, 64];

- джерела грецької, римської і сучасної літератури: англ. *to go in one ear and out the other* (досл. “зайти в одне вухо і вийти з іншого”) “почути, але ігнорувати чи швидко забути” (пор. укр. *пропускати повз вуха*); *to have / take the bit between one’s teeth* “закусити вудила; понести; перен. піти, йти напролом”; *a King Charles’s head* “нав’язлива ідея” (вона ввижалася містеру Діку, персонажу роману Ч. Діккенса “Девід Коферфільд”) [DIO, с. 110; 36, АУФС, с. 383; ODEI, с. 334];

- суспільно-історичне життя і діяльність людини: англ. *to rack one’s brains* (букв. “мучити, катувати мізки”) “перенапружувати мозок, намагаючись щось пригадати; обмірковувати щось”; *to turn a blind eye* “вирішити проігнорувати якусь неприємну ситуацію”; *living (from) hand to mouth* “існування, за якого запаси закінчуються, тільки-но з’явившись”; *hand over fist* “швидко, у великих кількостях”; *to win hands down* “перемогти з легкістю”; *to pull someone’s leg* “зробити кого-небудь об’єктом жарту чи обману” [DIO, с. 147; 148; 184]; укр. *знімати полуду з очей* “роз’яснювати кому-небудь справжню сутність чогось, повідомляти правду”; *хоч обіддя гни* (про шию, статуру) “дуже товстий, дебелий, гладкий”; *милити шию (голову)* (кому) “робити зауваження, дорікати кому-небудь за щось; ляяти, картати когось”; *без клепки в голові* “хто-

небудь дурний, розумово обмежений, недоумкуватий” [СФУМ, с. 270; 150; 387; 301];

- міфологія: англ. *Achilles' heel = the heel of Achilles* “ахіллесова п’ята, уразливе, слабе місце” [АУФС, с. 15]; укр. *ахіллесова п’ята* [КВУМ, с. 18].

Як бачимо, найчисленнішими є фразеологізми біблійного походження і фразеологізми, пов’язані з суспільно-історичними подіями. Так, наприклад, походження виразу *кістки та шкіра* (англ. *skin and bones*) пов’язують зі Старим Заповітом, де згадано про надзвичайно виснажених, вихудлих людей і використано гіперболу “шкіра їхня прилипла до кісток” або навпаки [ЭСБФ, с. 308–309]. Праведний Іов, якому випало чимало фізичних і моральних страждань, говорив: “До шкіри моєї й до тіла мого приліпилися кістки мої, ще біля зубів лиш зосталася шкіра моя” [див. Біблія Кн. Іова, 19: 20] (*У Надьчиної Вірусі – шкіра та кості і то не першої свіжості, тоді ж як моя Ольга – пишечка здобна*) [Чм, с. 40]. Тут мова йде про фразеологізм як біблійну алюзію, що має у своїй семантико-синтаксичній структурі слова-компонети біблійного походження, а не біблійну цитату в чистому вигляді, що сформувалася як ФО вже в біблійних текстах [див. 16].

Тіло людини розглядається етносом як форма існування індивідуальності, як умістилище душі [56, с. 112]. На думку, А. Д. Шмельова, відношення між *душею* і *тілом* виявляються досить складними. Душа, з одного боку, протиставлена тілу як нематеріальне матеріальному, а з іншого, мовби входить у нього. Душа сприймається як певне “вмістилище” внутрішнього стану людини, а її субстанцією є дух, що наповнює душу, подібно до того, як субстанцією тіла є плоть [204, с. 121].

Таким чином, жива людина існує в єдності тіла з душею (*душею і тілом; body and soul*) [СФУМ, с. 230; АУФС, с. 150]. Відповідно смерть людини означає розрив цієї єдності (*душа вилітає (відлітає, тікає) / вилетіла з тіла, душа прощається з тілом, погубити душу [з тілом]*) [СФУМ, с. 226; 227; 528] (*І справа не в тому, що голова похнюплена, руки звішені. Справа в тому, що душа відлітає*) [Кост, с. 176]. Негативна символіка чорного кольору зумовлює

значення фразеологізму *тримати в чорному тілі* [СФУМ, с. 192]: *Ні, цю банду нахлібників треба розігнати! А Боса послати к чорту і самій, самій крутити... А то роз'ївся, а мене в чорнім тілі тримає, як Ізауру яку* [Мт, с. 138].

Серце в уявленнях британців вважається емоційним центром людського тіла, вмістилищем багатьох емоцій. Людина може бути *in good heart* “в гарному настрої, бадьорою”, *light at heart*, тобто безтурботною, *heavy at heart* “з важким серцем, засмучений” [DIO, с. 114], *to have one's heart in the right place* “мати добрі наміри; бути доброзичливою, чуйною людиною” [АУФС, с. 475]. Пор. укр. з *важким серцем* “у гнітючому стані, в тривозі”, *серце як не вискочить* “хто-небудь відчуває сильне серцебиття від хвилювання, страху і т. ін.”; *гаряче серце* (у кого) “хто-небудь сповнений пристрасті, здатний на сильні почуття” [СФУМ, с. 643; 642; 639] та ін. Спираючись на тексти з Біблії, І. Огієнко (митрополит Іларіон) пропонує своє бачення значення слова “серце”, а саме: серце – це центр розуму, розумової діяльності людини. І перше значення давньоєврейського *lev* або *levar* було саме “розум” [ЕССУМ, с. 247–249]. Біблія, на думку дослідника, переповнена місцями, де слово “серце” треба розуміти й перекладати як “розум”. Наприклад, “чоловік серця” (Іов 34: 10, 34) – це мудрий чоловік (в англ. *a man after his own heart*) [DIO, с. 271]. І. Огієнко додає: “Таке розуміння серця перенеслося з Біблії до життя, й трималося і в науці до ХІХ ст., а серед людей тримається й тепер: серце – центр волі, бажання, розуму. І лише з ХІХ ст. центром “розуму” остаточно став мізок. І серед українського народу ще можна почути вирази, коли функції мозку переносяться на серце” [ЕССУМ, с. 249].

При аналізі ІФ із соматизмом *серце* бачимо, що семантика “деструктивної фізичної дії” сполучається із компонентом *серце* на позначення семантики “журби, смутку” як негативно маркованих емоційних проявів, напр., *серце болить, щемить серце* [СФУМ, с. 640; 642]; *to eat / tear one's heart, to loose one's heart* [LDEI, с. 157; 158]; *Every heart has its own bitterness; Every heart has a pain* [АУФС, с. 308]. – *У кожного серця свій біль.*

Сюди можна віднести фразеологізми на позначення якихось негативних, підступних дій і вчинків зі стрижневим дієслівним семантичним компонентом деструкції, представлених образами порізаних, понівечених речей, предметів (семантика “ураження, поранення, різання”). Напр., укр. *різати серце, роздирати серце [на шматки], рвати серце* [СФУМ, с. 312; 608]; англ. *one's heart is breaking* (букв. “чиєсь серце розбивається (ламається)” або *one's heart bleeds* “серце крається, серце кров'ю обливається” [АУФС, с. 483].

Деякі акціональні й атрибутивні характеристики, які приписують серцю в британській лінгвокультурі, визначають такі його параметри, як **розмір** – серце може бути великим, легким, **склад** (метафорично переосмислені – золоте, тверде (дубове, кам'яне), **відчуття температури** (здебільшого тепла), **якісна характеристика** (наповнене – не-наповнене). Пор. в укр.: серце може бути великим, його можна стискати; золоте, тверде (кам'яне), м'яке; відчуття тепла і холоду; наповнене – не-наповнене.

З почуттями і якостями людини семантично пов'язані ФО з температурною ознакою, номінації чогось гарячого, що стало вже своєрідною семантичною універсалією. Метафоричний оксюморонний образ холодної руки і гарячого серця представлений англ. *cold hand, warm heart* [АУФС, с. 223]. В українській мові наявний такий самий образ і таке ж маркування.

Відомий у нас вислів “*вуха горять*” (або щоки), що означає “тебе обговорюють інші”, знайомий і англійцям, які кажуть: *my ears are burning* (пор. *Тепер я дудлю віскі в “Манго”, згадую Амстердам, і чую, як горить моє обличчя. Десь мені миють кістки*) [Мт, с. 82]. Вживали вираз ще давні римляни, зокрема Пліній, римський історик, письменник (автор “Природничої історії” в 37-ми книгах, 77 р. до н. е.), який керувався давнім віруванням, що все ліве позначало зло, а праве – добро. Видатний представник давньоримської комедії Плавт, так само як і Пліній, вважав, що коли в людини “палає” праве вухо, то її хвалять, а коли ліве вухо, то вона стає об'єктом чийх-небудь лихих намірів [DIO, с. 111]. За іншими повір'ями, якщо миготить праве око, зустрінеш

друга або справдиться бажання, якщо ліве – буде невдача. Пор. прислів'я: *Праве око свербить – радіти, ліве – на сльозу* [ППБ, с. 343].

За українськими повір'ями, якщо хочеш, щоб добре велося і щастило, вставай уранці на праву ногу, бо встанеш на ліву – весь день не везтиме. Звідси й забобонний вислів *встати на ліву ногу* [СФУМ, с. 133]. Хрестимося правою рукою, а відхрещуватися від нечистого радять лівою. Здавна в народі на шульгу дивилися з підозрою, бо ніби-то він може бути нечистим [73, с. 51]. Отже, в свідомості українців права і ліва сторони так само пов'язані з добрим / поганим.

Звичка заціпити верхню губу стосується суто характеристики типового британця: *to keep a stiff upper lip* “залишатися спокійним перед обличчям небезпеки або проблемами; контролювати власні емоції”. Проте, як зазначають укладачі ідіоматичного словника [DIO], перші згадки цього виразу зустрічаються якраз у творах американців Джона Ніла, Вільяма Томпсона, канадця Томаса Чендлера [DIO, с. 281] (*Keeping a stiff upper lip and martyrishly not wanting to make a fuss about yourself is an extremely British and peculiar way of dealing with things*).

Частина висловів утворилася внаслідок певних суспільно-історичних подій. Так, наприклад, *to rack one's brains* у значенні “перенапружувати мозок, намагаючись щось пригадати; обмірковувати щось” (пор. укр. *крутити мізками* “думати, мислити, міркувати”) виник унаслідок застосування до людей різних тортур. *Rack* (перен. *тортури, мука*) – інструмент для тортур, що складався з каркасу із валами на кожному кінці. Людину прив'язували до цього пристрою ремнями і розтягували, викликаючи цим нестерпний біль [DIO, с. 243].

Фразеологізм *to turn a blind eye* “вирішити проігнорувати якусь неприємну ситуацію” виник “завдяки” адміралу Нельсону. У 1801 р. британський флот під керівництвом тоді ще віце-адмірала Нельсона виграв бій проти датчан завдяки тому, що Нельсон проігнорував наказ адмірала Паркера про відступ. Справа в тому, що Нельсон втратив зір в одному оці під час попередньої битви. Тому нібито не побачив сигнала відступати, пославшись на

сліпе око. Кажуть, що тоді Нельсон сказав: *I have a right to be blind sometimes*. А згодом, приклавши до сліпого ока лінзу, мовив: *I really do not see the signal* [DIO, с. 43].

В основі сюжету внутрішньомовного фразеологізму *to live from hand to mouth* “жити сьогоднішнім днем, не надіятися на майбутнє; жити надголодь, злиденно, бідувати” [АУФС, с. 617] лежить ситуація, яку переживало британське суспільство у XVI ст. Перш за все, це наслідки війн попередніх років, що проявлялося у значному рівневі безробіття, бідності. Це й захоплення общинних сільськогосподарських земель поміщиками задля розведення овець. Крім того, існувала проблема бродяжництва. Бідняків описували як таких, хто живе “з руки й до рота”, тобто голод змушував їх відразу з’їдати всю милостиню, що подавали, не залишаючи на завтрашній день [DIO, с. 148]. В українській культурі бідність і злиденність асоціюється з хлібом і сіллю (водою) як найпростішим харчем – *перебиватися з хліба на воду*.

В сюжеті українського ІФ *падати в ноги* опозиція “верх – низ” проявляється у сфері міжособистісних і соціальних взаємин. Як правило, вислів уживають тоді, коли хочуть наголосити про різний соціальний статус людей. До того ж, звернення до іншої людини, вищої за соціальним станом, – це ніби останній засіб у вирішенні її проблеми. У метафорі, що лежить в основі цього образу, благання виконати прохання уподібнюється до готовності того, хто просить, “*знизитися*”, впасти до ніг свого добродія, опустити себе, свою голову до рівня бруду.

Давній український побут і ремесла також започаткували появу багатьох фразеологізмів. Небагатьма висловами відображено лудильне ремесло (*лудити очі; полуда на очі впала* (кому); *знімати з очей полуду*), бондарське ремесло (*без клепки в голові; не вистачає однієї (третьої, десятої) клепки в голові*) [СФУМ, с. 355; 539; 270], які характеризують інтелектуальні здібності людини), ремесло ковалів (*клепати язиком, клепаний на язик* [СФУМ, с. 301; 301], тобто гострий на слово; дотепний – за аналогією до коси, яка після клепання краще зрізає стебла трави, збіжжя), колісників (*хоч обіддя гни*) [СФУМ, с. 150]. Залишилися

деякі відшарування мовлення рибалок (*клювати носом*), перукарів (*милити шию (голову)*) (кому) [СФУМ, с. 301; 387].

3.7. Антропний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах

Антропний, або власне *людський код культури*, – це сукупність номінацій людини в її фізичних, реляційних або функціональних іпостасях, що позначають різні аспекти людини, її якісні і кількісні характеристики, фізичні, емоційні стани.

Основними джерелами культурної інтертекстуальної інформації фразеологізмів антропного коду культури виступають такі:

- родинне, суспільне життя та взаємини: англ. *cousin seven times removed* “дальній родич”; *a son of shame* “позашлюбний, незаконнонароджений син” [АУФС, с. 244; 876]; укр. *мамин синок* “розпещений хлопчик або юнак”; *батьків син* “спадкоємець заможних батьків”; *як за рідного батька* (правити, гнути) “занадто дорого, дуже багато”; *лізти поперед батька в пекло* “випереджати інших у чому-небудь”; *у сини (у дочки і т. ін.) годитися* “бути набагато молодшим від кого-небудь”; *ні сват ні брат* “зовсім чужа людина”; *як засватана дівка* (стояти, сидіти) “1) ніяково, несміливо, сором’язливо, 2) гордо, з почуттям власної гідної” [СФУМ, с. 646; 647; 23; 345; 154; 630; 201];

- фольклорні жанри: англ. *Jack Homer* “самовдоволений, пихатий хлопчисько”; *Jack Sprat* “карлик, нікчема” [АУФС, с. 558–559]; *to add insult to injury* “завдати нових образ, скривдити та ще й образити” [АУФС, с. 661; ДЮ, с. 167]; *a man of Gotham* “недалека людина” (*Готам* – за переказами, глухе англійське село, відоме простодушністю своїх жителів); *peering Tom* “цікава людина”; *the sandman is about* “дітям час лягати спати” (*sandman* – казковий чоловічок, що засипає дітям пісок в очі, щоб їм хотілося спати); *sister Anne* “вірний друг” (за ім’ям вірної сестри сьомої дружини Синької Бороди в однойменній казці) [АУФС, с. 661; 753; 885; 865]; укр. *язиката Хвеська, за царя*

Гороха “дуже давно”, страшків син “боязка, ляклива людина”; Баба Яга [СФУМ, с. 756; 646]; Марко Проклятий (персонаж українських казок та легенд) “вічний блукач, великий злочинець, неспокійна людина” [КВУМ, с. 158] (*А всі разом хочуть насясти на великих, витерти ноги об попередників, проголосивши у тональності язикатої Хвеськи: “Літератури у нас нема”* [Кост, с. 105]; *А ти бачила те чудо болотяне, з яким він живе? Як Баба Яга! Ще й кажуть, не всі вдома. Лісом в одній сорочці гасає, як скажене!*) [Тар, с. 271];

- біблійні джерела: англ. *Adam's race* “людство, рід людський” [АУФС, с. 17]; *a besetting sin* “головна вада” [DIO, с. 31, АУФС, с. 119], *the blind leading the blind* (досл. “сліпий веде сліпого”) “про того, хто не маючи знань або досвіду, намагається навчити іншого” [DIO, с. 42]; *the daughter of Jesebel* “злочинна, нахабна жінка”; *fallen angel* “диявол, скинутий ангел”; *(as) poor as Job* “бідний, як Іов, злиденний”; *a Doubting Thomas* “Хома невірний; скептик”; *the fall of Man* “гріхопадіння”; *the Father of all devil* “батько сякого зла, біс, сатана”; *as old as Methuselah* “старий”; *to stagger like a drunken man* “іти, хитаючись, як п'яний” [АУФС, с. 261; 317; 769; 284; 319; 324; 716; 884]; *the kiss of death (Juda's kiss)* “зрадницький поцілунок” [DIO, с. 179]; укр. *адамові діти* “нащадки Адама, рід людський”, *відійти у Царство Небесне* “померти”; *блудний син* “той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин”; *цар тьми* “чорт”; *ветхий Адам* “грішна людина”; *вавилонське стовпотворіння* “шум, галас, метушня”; *Соломон мудрий (мудрий, як Соломон)* “вживається коли хочуть (часом жартома або й іронічно) підкреслити чийсь розум, кмітливість, інтелектуальну перевагу”; *Хома невірний* “людина, яка не хоче повірити очевидним фактам, сумнівається в тому, що є істиною для інших” [КВУМ, с. 10–11; СФУМ, с. 101; 646; 755; КВУМ, с. 20; 39; 96; 177]; *воскресіння Лазаря* “видужання після важкої хвороби”; *Мафусаїлів вік* “старий”; *співати Лазаря* “прибіднюватися”; *служити Мамоні* “прагнути до збагачення, дбати лише про матеріальні цінності” (*Мамон – сирійський бог багатства, звідси мамона – синонім багатства*) [КВУМ, с. 52; 160; 143; 157];

Іов Великострадний (про людину, яка в своєму житті несправедливо зазнала багато лиха, горя, численних випробувань, злигоднів життя, але мужньо перенесла усі незгоди й лишилася добропорядною, доброчесною, вірною своїм ідеалам, ідеям тощо) [130, с. 120]; *каїнове діло* “підступні, лукаві вчинки; зрада, убивство” [СУ] (*Mr Franklin, keeping the ball up on his side, said he had often heard of the blind leading the blind, and now, for the first time, he knew what it meant*) [Coll, p. 70]; *Так, з одного боку я покидав його, як усі блудні сини, це ясно. А з другого – я все одно не міг без нього жити*) [Андр, с. 117];

- звичаї, традиції, рід занять: англ. *dance attendance on somebody* “бігати за ким-небудь; ходити на задніх лапках” (за давнім англійським звичаєм на весіллі наречена мала танцювати з будь-яким гостем, який запросив її до танцю); *baker’s dozen* “тринадцять” (за старим звичаєм торговці хлібом одержували від булочника 13 хлібів замість 12, що й становило їх прибуток); *as mad as a hatter* “божевільний” [ДЮ, с. 15–16; 192]; *Mother Bunch* “ворожка” (за ім’ям англ. ворожки XVI ст.); *Joe Miller* “заяложений дотеп, жарт” (за ім’ям актора Дж. Міллера, який видав в Англії першу збірку жартів); *seven daughter of a seven daughter* “пророчиця, провісниця, віщунка” [АУФС, с. 674; 853; 557]; укр. *баба надвоє ворожила* “невідомо, чи відбудеться, здійсниться щось, чи ні; побачимо”; *як сім баб пошептало* “набагато кращий”; рел. *Божий слуга* “представник духовенства”; етногр. *засилати старостів* “просити згоди на шлюб в обраної особи та її батьків”; *дурний ніп хрестив* (кого) “нерозумний, нерозторопний” [СФУМ, с. 22; 651; 666; 662; 752] (*Не вдавалися до подробиць і мої баба, охочі попліткувати навіть про себе, лише казали, буцім приказку “дурний тебе ніп хрестив” вони придумали*) [Тар, с. 46];

- літературні джерела: англ. *Cordelia’s gift* “тихий, ніжний жіночий голос” (голос, схожий на голос Корделії – героїні трагедії Шекспіра *King Lear*); *flannelled fool* “бевзь у фланелевому костюмі” (*жартівливе прізвисько багатого нероби спортсмена – з твору Р. Кінлінга “Острів’яни”*); *(as) pleased as Punch* “дуже радий, задоволений”; *Derby and Joan = Darby and Joan* “нерозлучна стара пара, віддані один одному люди” (за ім’ям героїв балади Г. Вудфолла,

опублікованої у 1735 р.) [АУФС, с. 241; 338; 766; 273]; укр. *Іван Іванович та Іван Никифорович* “сварливі люди” (герої “*Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем*” М. В. Гоголя. *Імена цих двох героїв стали загальною назвою для “людей, що постійно лаються один з одним”*) [КВУМ, с. 114]; *баба Палажка і баба Параска* “язикатий, чванливий; *Сізіфова праця* “надзвичайні зусилля, спрямовані на досягнення чогось, які не дають бажаних результатів; непосильне щось” [СФУМ, с. 22; 556]; *бальзаківський вік* “жінка 30-40 років”; *злії люди* “втілення темних сил реакції, національного поневолення, підступу, зради” [КВУМ, с. 19; 109–110];

- міфи: англ. *to be as Pandora* “бути підступною і злою людиною”; *a Herculean labour* “геркулесова праця, винятково важка праця”; *to give a sop to Cerberus* “задобрити Цербера, дати хабара”; *Son of Aesculapius* “лікар”; *Son of Mars* “військовий”; *Son of Neptune* “моряк”; *Son of Vulcan* “коваль” [АУФС, с. 29; 488; 344; 872]; укр. *геркулесова праця* “винятково важка праця”; *Цербер* “злий, невмолимий вартовий” [КВУМ, с. 62; 303]; *Геракл засушений* “дуже худий” [ФСССГД, с. 62].

З давніх-давен родина була осередком родоводу, про що свідчать слова ще прамови на позначення кровної спорідненості – *брат, син, сестра, дочка*. Назви за спорідненістю становлять своєрідне родовідне дерево. Основні серед них – чотири слова: *батько* (рідний), *мати* (рідна), *син* (рідний), *дочка* (рідна) [73, с. 211]. Як старший у родині, її голова, за давніми звичаями батько був господарем, мудрий порадник і вихователь дітей. Віддавна вважають, що діти, особливо син, успадковують не лише батьківське добро, а й вдачу, тому прислів'я каже: “*Яка вода, такий млин, який батько, такий син*”. Відповідно, маємо досить широкий фразеологічний ряд на позначення рідні, свояцтва: *бідний родич* “нещасний, невлаштований”, *ні сват, ні брат* “зовсім чужа людина”; *ні роду, ні плоду* “хто-небудь зовсім самотній”, ірон. *своjak з лівої щоки* “нерідна, чужа людина” [СФУМ, с. 603; 630; 603; 637]. В англ. зафіксовано: *seven daughter of a seven daughter* “пророчиця, провісниця, віщунка” (за старим повір'ям, сьома дочка сьомої дочки має дар віщування);

cousin seven times removed “дальній родич” [АУФС, с. 853; 876]. Взагалі число *сім* здавна вважалося магічним. Сім днів тривав потоп, кожна із семи планет мала свій день. Додамо до цього сім чудес світу, сім днів тижня. Піфагорійці вважали, що числам були властиві навіть деякі моральні якості: справедливість, душа. Числа 7 і 4 у них були початком пропорційності, а відтак гармонії та розуму. За висновками І. Огієнка, сім – спільнослов’янське й індоєвропейське слово [ЕССУМ, с. 262]. Як бачимо, ця цифра увійшла до складу деяких англійських ФО. Входить вона й до складу багатьох вживаних українських фразеологізмів і паремій: *сім п’ятниць на тиждень; дерти сім шкур; як сім баб пошентало; сім мішків гречаної вовни* (наговорити, наплести) [СФУМ, с. 651; 195; 651]; *Сім баб – сім рад, а дитя безпутне; Прийде сім баб та скаже сім рад; Свято – сім баб розп’ято* [ППа, с. 147; ППб, с. 316]

Частину етносимволів становлять фольклорні етносимволи – назви людей: *дідова дочка, бабина дочка, Іван-Побиван, Івасик-Телесик* та ін. У фразеології закріпився образ *язикатої Хвеськи* на позначення дуже говірливої людини, переважно жінки, образи неіснуючих царів – *за царя Гороха (Тимка (Панька)* “дуже давно, у давні часи” (пор. англ. *When Queen Anne was alive* “ще за царя Панька, дуже давно”) [АУФС, с. 1003]. В українському мовно-культурному просторі функціонує ФО з прецедентними іменем *баба Палажка [і баба Параска]* – персонажі оповідань І. С. Нечуя-Левицького в значенні “язикатий, чванливий, пихатий”. Слід сказати, що фразеологічним зворотам казкового походження властиві всі особливості малих фольклорних жанрів – прислів’їв, приказок, примовок, загадок – глибинна символізація значення, усталеність форми, художня виразність. Наведемо найхарактерніші з них, які стали народними приповідками: *Ні здумати, ні згадати, ні пером описати; за діда-прадіда; Стоїть на воротях у червоних чоботях; Ось тобі казка, а мені бубликів в’язка; За царя Панька (Тимка), як була земля тонка*. Символізація імені на українському мовному ґрунті виразно постає на прикладі засвоєних християнською церквою власних імен людей. Так, наприклад, давньоєврейське *Gabri’el* (“моя міць”, “Бог”) переосмислене на християнському тлі як “сила

Божа” чи “людина Божа”, ввійшло в церковний іменник як ім’я *Гавриїл* [73, с. 178]. У ряді релігій це ім’я носить один із старших ангелів (у християнстві – архангел). Він завжди з’являється серед людей, щоб повідомити їм радісну звістку про народження Ісуса Христа. За Біблією, саме архангел Гавриїл приніс Діві Марії звістку про народження у неї Бога-Сина [там само, с. 179]. В етносвідомості українців це ім’я символізує вайлувату, неповоротку, невправну, не надто розумну людину. Пор.: фам. *крути, Гаврило* (вживається для спонування, заохочення; жарт. *сім мішків гречаного Гаврила* “багато зайвого, безглузлого” [СФУМ, с. 317; 651] (*Та й чуло їхнє серце материнське, що з церкви їм якогось Гав-ще-й-рила принесуть*) [Тар, с. 46].

У народній фразеології найчастіше зустрічаємо імена *Іван, Макар, Мартин, Петро, Хома, Параска, Хима*. Особливо показовими є прислів’я та приказки, згруповані навколо імені *Іван*, що уособлює поняття “проста людина”, “бідняк”: *Іван – не пан, а сто золотих – гроші; Як не буде Івана, то не буде пана; Не буде з Івана пана* [див. інші імена ППа, с. 204–223].

В англійській фразеології виразну етносимволіку має ім’я *Jack*: *Jack Homer* “самовдоволенний, пихатий хлопчисько”; *Jack Sprat* “карлик, нікчема” (вирази взяті з дитячих віршів); *Jack of all trades* “майстер на всі руки; людина, що виконує різні доручення”; *Jack of both sides* “дворушник, людина, що намагається служити багатьом; і нашим, і вашим”; *Jack Tar* “англійський матрос” (*Tar* у цьому виразі є скороченням *tarraulín* – брезент, костюми з якого носять матроси у штормову погоду [АУФС, с. 558–559]). Популярним є також ім’я *Tom*: *Tom fool* “дурень, блазень”; *Tom Perper* (мор. жарг.) “дуже брехлива людина” [АУФС, с. 956].

Мотиваційною основою деяких англійських фразеологізмів послуговували імена героїв лялькової вистави “Панч і Джуді” – *Punch and Judy*: *Punch-and-Judy chin* “загостре підборіддя, що виступає наперед”; *Punch and Judy man* “балаганник”; *Punch’s voice* “пронизливий голос”; *(as) pleased as Punch* “дуже радий, задоволений” [АУФС, с. 781; 766] (“*You look as pleased as Punch*”, the doctor said irritably. Davidson’s eyes shone with ecstasy) [MRain, p. 74].

Частково представлені в зіставляваних мовах вислови з мовлення чи й жаргону картярів. Зовнішність людини відображають такі ФО: англ. *poker-faced* “байдуже, кам’яне обличчя; обличчя, що нічого не виражає” [DIO, с. 238] (англ. *poker* (покер) – картярська азартна гра) [ССІС, с. 547]; укр. *однієї масті* “дуже схожі між собою в чому-небудь; однакові” [СФУМ, с. 369]. Зафіксовані нами серед цієї групи й ті фразеологізми, які характеризують досвід людини, її поведінку: англ. *to call someone’s bluff* “звернути увагу на чий-небудь обман” [DIO, с. 48] (англ. *bluff* – обман) – (у картярській грі (покер) – це спосіб напустити оману на учасників гри: гравець з поганими картами вдає, що у нього є шанс виграти) [ССІС, с. 547]; укр. *битий козир, гнути козира, ходити тузом* [СФУМ, с. 303;151; 750].

3.8. Духовно-предметний код культури в англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмах

В основі внутрішньої форми ФО духовно-предметного коду культури перебувають як предметні, матеріальні реалії, так і реалії духовного світу. За висловами фразеологів, “матеріальне й духовне життя народу становлять невичерпне джерело фразеотворення й водночас є екстралінгвістичним тлом, на якому об’ємніше проступають і мовні цінності” [189, с. 339]. З-поміж основних джерел інтертекстуальної інформації у фразеологізмах англійської та української мов у межах духовно-предметного коду культури виділяємо такі:

- міфічні уявлення, вірування: англ. *to have one’s heart in one’s mouth* 1) “злякатися”, 2) “бути дуже враженим, здивованим” [АУФС, с. 474]; укр. *душа обливається кров’ю* (у кого, чия) “хто-небудь дуже страждає з якогось приводу”; *влизати в душу* (чий, кому) 1) “дізнаватися про щось особисте, інтимне, про внутрішній світ, почуття, думки, наміри іншої людини”, 2) “будь-якими засобами домагатися чиеїсь прихильності, любові”, 3) “глибоко зачіпати, хвилювати кого-небудь”; *лишати глибокий слід у душі* “дуже вражати когось,

впливати на когось, надовго запам'ятовуватися” [СФУМ, с. 226; 116–117; 341]; *коти шкребуть на душі* [СФУМ, с. 309];

- християнсько-біблійне походження: англ. *the curse of Cain* “прокляття Каїна”; *guardian angel* “добрий геній, ангел-хранитель”; *to sell one's soul to the devil* “продатися, продати душу чортові”; *seven deadly sins* “сім смертних гріхів” [АУФС, с. 256; 443; 845; 853]; укр. *брати / взяти гріх на душу* 1) “діяти проти власної совісті, прийнятих норм моралі; робити щось несхвальне”, 2) “чинити злочин, убивати”; *віддати Богу душу* “померти”; *пйти до Бога* “померти”; *смертний гріх* “найтяжчий гріх”; *каїнова душа* “зрадлива, підступна людина”; *поклонятися чужим богам* “зрадити свої переконання; служити неправді”; *смертний гріх* “гріх, який не можна відмолити (він веде за собою вічні муки на тому світі)”; *ходіння по муках* “християнське вірування в те, що душі померлих грішників ходять по муках 40 днів, зазнаючи тортур і всіляких знущань”; *Царство Боже* “щось вимріяне, прекрасне і недосяжне для людини” [СФУМ, с. 99; 39; 516; КВУМ, с. 259; СУ; КВУМ, с. 111; 275; 292; 285];

- історико-культурні та предметні реалії: англ. *to pray without one's beads* (досл. “молитися без чоток”) “прорахуватися, припустити помилку” [АУФС, с. 773]; *to hold a candle to another* “бути нижчої рівня; грати допоміжну роль по відношенню до когось” [ДЮ, с. 65]; укр. *три чисниці до смерті* “хто-небудь скоро помре через старість або невиліковну хворобу”; *на ладан дихати* “бути безнадійно хворим, близьким до смерті; померати (у 1-му знач.)”; *як мертвому кадило* (допомагати, помагати) “зовсім не (допомагати)”; *і паски не посвятаються* (без кого) “ніщо не обійдеться без кого”; *як піп на ризи* (дивитися) “гордо, з гідністю”; *продзвонити по душі* “оповістити про чиюсь смерть”; *як по псалтирю читати* “дуже чітко, швидко, без запинки” [СФУМ, с. 764; 200; 284; 486; 515; 573; 765];

- міфологія: англ. *the god of heaven* “володар неба, Зевс”; *the god of hell* “бог підземного царства, Плутон”; *the god of love* “бог кохання, Ерот, Амур, Купідон” [АУФС, с. 414].

Основним ключовим поняттям духовного коду культури, що концентрує

чималий обсяг культурологічної інформації релігійного, міфологічного, фольклорного характеру виступає, на нашу думку, поняття *душа*. Відхід життя, який первісна людина спостерігала у вигляді припинення дихання й зникнення тіні, наштовхнув людську думку на те, що такі явища не зникають безслідно, а десь перебувають. Складний процес утворення поняття *душа* відбувався шляхом встановлення зв'язків між власною психічною діяльністю і спостереженнями за явищами зовнішнього світу [85, с. 10]. Аналізуючи фразеологізми української мови з компонентом “душа”, дослідниця спирається на декілька значень смислової структури лексеми *душа*: 1) внутрішній психічний світ людини з її почуттями, переживаннями; 2) *розм.* про людину (часто при визначенні кількості); 3) *перен.* найголовніше в чому-небудь, сутність чого-небудь; 4) сукупність рис, якостей, властивих певній особі [там само, с. 43]. “Душа – за релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварин” [СУМ, Т. 2, с. 445].

Уживання окремих значень лексеми “душа” в Біблії подано в монографії М. В. Скаб [168, с. 119–120]. За висновками мовознавця, душа – це істота / людина, душа – це внутрішній стан людини, душа – життя, душа – частина людини. У фразеологізмах душа антропоморфізована, тобто може здійснювати ті ж дії, що людина [там само, с. 380] (пор. *душа радіє, душа співає, крик душі*) [СФУМ, с. 227; 228; 313].

Безперечно, історико-етимологічний аналіз ІФ спрямований на виявлення набору мотивів – субстанції душі, її місцеперебування (локуси), переміщення в тілі, відділення душі від тіла в момент смерті [200].

Деякі дослідники [54; 181] зазначають, що міфологічні уявлення про душу в структурному, змістовому і генетичному планах виразно корелюють з двома сферами традиційної духовної культури – народною демонологією і поняттям смерті, потойбічного життя, загробного світу. Глибинний (лінгвосеміотичний і культурологічний) рівень їхньої реконструкції дає змогу експлікувати ідеографічний “мовний образ душі” шляхом відтворення

зовнішнього компаративного аспекту, що містять стійкі образні одиниці, за якими стоять різні за обсягом і змістом мовні вербалізації фрейма *душа / серце* англійської і української мов.

У рамках “наївної моделі світу” до вивчення цих понять зверталися різні дослідники, намагаючись розшукати мовні механізми, способи їхньої вербалізації і концептуалізації у різних мовах і культурах. Зокрема, за А. Вежбицькою, концепт *душа*, крім суто релігійного значення, має у своєму семантичному спектрі широку ідею внутрішнього життя людини, передусім її емоційно-психічний бік [236, р. 95]. Душа – це один із двох складників людини, яка протиставлена тілу за ознакою належності до духовного, трансцендентного, невидимого світу.

На відміну від українця, для якого вагоме місце в національній системі цінностей займає духовність, душа, для типового англійця переважає розсудливість, поміркованість. Тому тіло *body* протиставляється не душі, а розуму *mind*. Про англійців кажуть: “*Foreigners have souls, the English haven't. The English have no soul, they have the understatement instead*”. Тобто в англійців нема поняття душі, натомість існує концепт *Understatement*, який перекладається як “стриманість”, “недомовлене висловлення” [222]. І це явище настільки притаманне англійській мові, що пронизує її усю, виражаючись перш за все в лексиці, фразеології, а також в синтаксисі й навіть в інтонаційному оформленні висловлювань.

В українській фразеології поняття *душа* пов’язане з серцем. Декілька проаналізованих нами фразеологізмів до компонента *душа* мають синонім-варіант *серце*, що не є типовим для англійської мови (про особливості компонента *heart* в англійській фразеології див. вище). Пор.: *щира (золота) душа – щире (золоте) серце; широка душа – широке серце; черства душа – черстве серце: “Ти... брат, а душа в тебе черства”*; “*Фесенко людина з черствим серцем, людина з матеріальним поглядом на все*” [СФУМ, с. 229].

Спільним для обох мов, на нашу думку, є уживання слова “душа” у значенні “людина”, що проявляється у фразеологізмах як з позитивною

оцінною конотацією, так і з негативною. Пор.: укр. *чесна душа; щира душа; хвацька душа; ні [живої] душі*; англ. *a good soul; a kind soul; an honest soul; not a soul; no to see a soul* (Адже і тут, в реанімації, а далі – в обласній психіатричній лікарні, куди переведуть цих двох нещасних, знайдеться якась **добра душа**, що переповість пригоди слабкої жінки своїм родичам, сусідам, знайомим) [МТ, с. 54]; *Тобі це, безумовно, подобається – як і цей добряга-прапорщик, який тебе сюди довів, щира українська душа з велетенськими граблями на всі-руки-майстра, прапорщик Кочержук* [Андр, с. 177]; *Not a soul was told the girl's story, excepting Miss Rachel and me* [Coll, p. 28]).

За християнським ученням, тіло людини має повернутися до землі, з котрої воно бере свій початок, а душа – до Бога (на небо, до раю тощо) [188, с. 201]. Звідси вислови з концептами *Бог, небо, рай: віддати Богу душу, піти до Бога, іти на небо*, книжн. *відійти у Царство Небесне* [СФУМ, с. 994; 516; 279; 101]; *Рада б душа в рай, та гріхи не пускають* [ППб [29], с. 314]; пор. англ. *to go behind the eternal cloud* “померти”; *to come to ground* 2) діал. “померти, бути похованим” [АУФС, с. 233]. Англ. *to go down to Hades* “умерти; піти до праотців” [АУФС, с. 414] має міфологічне походження, де важливу роль у творенні значення ФО відіграє її компонент – міфічний топонім *Hades* (*Hades*, міф. Гадес – пекло), що несе негативне семантичне навантаження “потойбічний світ – місце, куди відправляються грішні душі людей після смерті”.

У результаті аналізу фразеологічного матеріалу простежуємо деякі ФО, в основі значення яких лежать основні елементи космогонічної системи: вода, вогонь, повітря. До того ж, ми не обмежуємося лише словами, які називають природні стихії, а й враховуємо ті лексеми, які виражають певні їхні властивості. Наприклад, воді властива магічна очищувальна сила, властивості руху персоніфікуються в образах русалок, водяників тощо. У фразеологізмах відображаються ознаки води як стихії і як субстанції душі: *коливання води – скаламутити душу, сколихнути душу* [СФУМ, с. 654; 658]; *вода як водойма – до глибини душі* (вразити, схвилювати), *на дні душі* [СФУМ, с. 148; 149]; пор. в англ. *from the bottom of one's heart, to pour out one's heart* [LDI, с. 157; 158]. ФО,

в яких простежується зв'язок внутрішньої форми (конкретний вогонь, полум'я) і окремих компонентів структури значення, характеризуються за ознакою наближення – віддалення: пече вогонь – болить (*некти душу*) [СФУМ, с. 488]; гріє – задоволення (*зігріти душу, потеплішало на душі*) [СФУМ, с. 264; 549]. За спільною ознакою дії двох явищ побудовані антонімічні паралелі: вогонь – холод (*похололо в душі, аж холоне душа*) [СФУМ, с. 552; 639]. Подібної семантики в англійських фразеологізмах не було.

За визначенням О. М. Каракуці, “душа – фантом, створений людською свідомістю для осмислення свого буття, якнайкраще збігається з уявленнями про душу як повітря внаслідок аморфності останнього, неможливості обсервувати як матеріал. Міфологема *душа* намагнічена гетерогенними міфологічними уявленнями, тому одну й ту ж словесну формулу можна трактувати з погляду різних вірувань” [85, с. 11]. Наприклад, спостерігаємо схрещення уявлень світової і слов'янської міфології про душу як повітря, пару, хмаринку, вітер у міфополі фразеологізму *душа вилітає з тіла*. Або ж як образ птаха, що співвідноситься із зооморфними уявленнями про душу, яка готова полетіти [210, с. 258; 388]. Таке уявлення, імовірно, залишило свої сліди в багатьох мовах і продовжує своє існування як поетична метафора. Наші пращури вірили в те, що душу мають як люди, так і тварини та рослини, хоча людську душу виділяли з-поміж інших, цінували значо вище [168, с. 124]. Пор. ФО, пов'язані з тими зоонімічними образами, в яких виділені риси, ідентичні людським: *заяча душа, мишача душа*. Засобом евфемізації виступає фразеологізм *ні за цапову душу* (образ цапа пом'якшує пейоративне забарвлення ФО, – цап виступає субституттом табуйованого в мовленні слова *чорт*) [85, с. 12] (*Це, як правило, призводить іще до більших гальм – і пацієнта можна втратити ні за цапову душу, як не раз траплялося з іншими*) [Мт, с. 44]. У деяких народів побутовали уявлення про те, що душа (або життя) може вискочити з тіла через рот або ніс [193]. Англійські фразеологізми *to have one's heart in one's mouth* (досл. “мати власне серце в роті”) і *to make one's heart leap*

out of one's mouth (досл. “змусити серце вискочити з власного рота”) підтверджують ці уявлення [АУФС, с. 474; 165].

Образ фразеологізму *брати / взяти гріх на душу* узгоджується з релігійними уявленнями про гріх і душу, про *смертний гріх* “найтяжчий злочин” [КВУМ, с. 259]. У християнстві існує традиційний погляд на людину як на грішну істоту, бо ж кожній людині властиво грішити, *впадати в гріх*, що пов'язано з першородним гріхом. З переліку гріхів, що визначені в бословських працях, до образу ФО *брати гріх на душу* мають відношення: гріх вчинку або порушення і гріх вільний. Гріх вчинку передбачає, що людина робить те, що заборонено. Вільний гріх означає, що людина цілком усвідомлено чинить протизаконно. Компонент *брати / взяти* вказує на те, що людина вчиняє свідомо [23, с. 396–397] (*Вмовили не брати на душу такого страшного гріха, за який уготована на тому світі гієна огняна, а на цьому – печать антихриста* [Тар, с. 46]; *Філо, подумай, і прошу тебе – не бери зайвого клопоту на голову, а гріха – на душу* [Тар, с. 220]). Образ гріха в християнстві пов'язаний з виною, а також зі спокутою провини. Компонент фразеологізму *на душу* вказує на сукупність людських увлень про душу людини як про її “друге я” (*alter ego*), що бере відповідальність за вчинки людини. Пор. близькі за значенням: *взяти гріх на себе, взяти провину на себе; грішна людина і грішна душа*. У християнстві душа – це безсмертна духовна сутність, яка володіє розумом і волею. Образ фразеологізму також створюється метафорою, яка уподібнює душу до поверхні, на якій ніби-то розташовуються почуття або предмети, які символічно їх представляють (пор. також *камінь на душі, тяжко на душі* [СФУМ, с. 286; 730]).

В образі ФО *коти шкребуть на серці / душі* стан тривоги уподібнюється до такого стану, коли серцю або душі, що символізують почуття-простір, ніби-то наносять дрібні болючі рани (пор. *ранити душу (серце) кому, чию “завдавати кому-небудь душевного болю, страждань”*) [СФУМ, с. 309; 593]. Цей образ узгоджується з міфопоетичними уявленнями про тілесну душу, невіддільну від тіла. За народними уявленнями, в кішці сидить диявол, і це може створювати додаткові асоціації: дії темних сил, втіленням яких виступають негативні

почуття на серце або душу людини: *Не можу сказати, що в мене на душі не шкребли жахливі коти* [Мт, с. 155].

У фразеологізмі *три чисниці до смерті* (кому) [СФУМ, с. 764] три чисниці для прядильниці так само мало, як і одна (чисниця – це десята частина (3 нитки) пасма [СУМ, Т. 11, с. 330]). У головах важко хворої людини зазвичай горіла лампадка з ладаном, тому природним видається фразеологічний образ *на ладан дихати* “бути безнадійно хворим, близьким до смерті; померати” [СФУМ, с. 200] (ладан – ароматична смола, яку добувають із тропічного дерева босвелії; використовують звичайно для куріння (кадіння) під час виконання релігійних обрядів [СЕПТ, с. 211]). Вірять, що ладаном звідусіль можна “викурити” нечисту силу, яка до того ж боїться свяченої води: *як чорт від ладану* (тікати, втікати) “надзвичайно швидко і злякано”; *як чорт від ладану, як дідько свяченої води* (боятися) “дуже сильно” [СФУМ, с. 769]. Пор. англ. *to fear as the devil fears holy water* (досл. “боятися як чорт святої води”) [АУФС, с. 325]. Відповідно, *не викурити і ладаном* означає “ніяк не можна вигнати кого-небудь звідкись” [СФУМ, с. 74].

Свічка / candle вважається важливим символом християнських традицій, виступаючи емблемою Церкви, Христа, Віри; чистоти серця. Символіка свічки була відома в міфах народів світу задовго до прийняття християнства. Мав глибоку символіку й матеріал, з якого робили свічки. Віск символізував чистоту і відсутність скверни у людини, що його приносить. Це був знак каяття, готовності служити Богу [Потапенко, с. 110]. У вужчому смислі свічка короткістю свого існування символізує самотню тремтливу людську душу. У XVI ст., коли багато справ з настанням темряви робили при свічці, *to hold a candle to another* буквально означало “допомагати комусь, близько тримаючи свічку” (наприклад, художнику під час написання картини). Зазвичай така робота була прерогативою прислуги, помічника. Звідси й з’явилося прислів’я: *Who that worst maie, shall holde the candell* (John Heywood, *Proverbs*, 1546), і згодом *He that worst may, still holds the candle* (*English Proverbs*, 1670) [DIO, с. 65]. Отже, цей вираз вживався як порівняння кращого з гіршим – *Can / cannot*

hold a candle to (one), що фіксується фразеологічними словниками [АУФС, с. 190–191; ДІО, с. 65]. Спільним для обох культур є вираз французького походження “(*The game is) not worth the candle*” “Не варта гра свічок; не варта справа заходу”, що з’явився ще у XVII ст. як алюзія на азартні ігри – гру в кості або карти. Вважалося, що коли ставки були занадто низькими, то й не варто витратити свічку для такої не вигідної гри [ДІО, с. 65; АУФС, с. 369].

В образі свічки у британському фольклорі уособлено плинність, згасання життя, яке триває доти, доки горить свічка (*Life bound up with candle; Let me live as this candle lasts*) [DBFEL, с. 45; 53]. В українських обрядах, ритуалі й побуті свічки використовують досить широко (під час вінчання, хрещення, похорону). У народі вірили, що в кожній людині є своя зірка або свічка, і коли вона згасає, то помирає і людина (пор. *догорає життя*) [Потапенко, с. 110]. Погіршення стану здоров’я через важку хворобу або горе людини уподібнюється до згасання, танення свічки: укр. *танути / станути як свічка* “швидко втрачати сили, здоров’я; марніти, худнути”, *як скапувати свічкою* “худнути, марніти від переживань, хвороби” [АУФС, с. 654, 754]; англ. *to melt like a candle* “втрачати вагу, худнути”; *to go out like a candle in a snuff* “помирати; \approx гаснути як свічка” (у 2-му знач.); *to waste away like a candle* “помирати” [АУСКФ, с. 24–25]. Про м’яку, безвольну, слабохарактерну людину кажуть *хоч свічки ліни* (з кого) або *свічки можна сукаати* (з кого) [СФУМ, с. 348, 701], про рівну й струнку дівчину – *як свічка* [СФУМ, с. 637].

Злий, нечистий дух (нечиста сила) – надприродна сила, що втілює у собі зло; сатана, чорт, диявол. Зі злими силами асоціюється також різна нечисть – біс, дідько, сатана, відьма та ін. На чолі усієї нечистої сили, за уявленнями наших предків, стоїть чорт – надприродна істота, що втілює в собі все зло і має вигляд темношкірої людини з цапиними (собачими, курячими) ногами, хвостом, козячими рижками, свинячим рилом, собачою мордою. Його ще називають царем тьми; уживається також як лайка. Водиться нібито в безлюдних нечистих місцях (прірвах, проваллях, ровах, безоднях, на перехрестях доріг, в очереті, бур’янах, в бузині, в порожніх хатах, пустках,

руїнах, млинах, у болоті, в лісі, особливо в пущі. Улюблене місце – комин і болото [Жайв., с. 643; СЕПТ, с. 157].

На позначення злого духа існує цілий синонімічний ряд: *диявол, біс, дідько, сатана, люцифер (люципер), антихрист, демон, лукавий, нечистий* тощо. Колись ці назви не були синонімічними, але під впливом християнства поступово стерлися ознаки, за допомогою яких колись відрізняли дідька від чорта, чорта від диявола. Демонічний образ нечистого зазнав значної еволюції та християнських впливів. Ранній чорт не мав ніякого відношення до пекла, на відміну від нинішнього. Пізніший чорт, якого християни називають сатаною, допомагав Богові творити світ, як розповідають легенди. Водночас вважали, що від чорта пішли усі нечисті духи на землі (водяники, болотяники, лісовики тощо) [145, с. 136]. Чорта не прийнято було називати вголос, щоб часом не накликати, тому у мовах було створено багато евфемістичних назв: *лихий, нечистий, куций, лукавий, рогатий, дідько, бородатий* тощо [Жайв., с. 643]; англ. *enemy of mankind, Old Harry, Old Nick, the Old Boy, the Old Gentleman* та ін.) [АУФС, с. 303]. Старе англійське прислів'я каже: *Speak of the devil and he will appear* [АУФС, с. 879] (досл. “Заговори про диявола і він з'явиться”; пор. укр. *Про вовка промовка*), українське мовить те саме: *Дідька не клич, він сам прийде*) [ППБ, с. 285].

Диявол – за християнськими віруваннями, господар пекла, старший над злими духами, Сатана [Власова, с. 162]. Слово з'явилося разом із християнством як нова назва зла (нечистої сили). У релігійній та фольклорній свідомості носіїв англійської мови існує диявол, який уособлює надприродне зло, спокушає людей, прагне заволодіти їх душами, має багато личин (*the cloven foot* “погані, злі наміри; диявольський характер” (диявола звичайно зображували з роздвоєними ратицями); *the cloven-footed gentleman* евф. “біс, сатана, дідько” [АУФС, с. 220]. Появу нечистої сили, до того ж в декількох перевтіленнях, спостерігаємо і в британському фольклорі: добре вбраний чоловік, чорний лис, чорний півень [DBFEL, с. 46–47]. Найчастіше вживаними є мотиватори *devil, Satan, demon*; рідше використовуються лексеми, обмежені

рамками розмовного стилю (жарт. *Old Harry, Old Nick, the Old Boy, the Old Gentleman*) [АУФС, с. 303] чи літературною мовою (*the prince of darkness; the Tempter*) [АУФС, с. 775]. Пор. численні паремії в обох мовах: укр. *Того чорт бідний, що душі не має; Чорт ладану боїться* [ППБ, с. 290, 291]; англ. *The devil knows many things because he is old* “Диявол багато знає, бо він старий”; *The devil lurks behind the cross* “За розп’яттям сатана ховається” (пор. *Богу молитися, а сам з чортом водиться*); *The devil (satan) rebuking sin* (досл. “чорт (сатана), що засуджує гріх”) [Васильєва, с. 75–76].

Біс – уявна істота, що втілює зло, “ходить в личинах”, перетворюється в жабу, мишу, пса, kota, вовка, змія [Власова, с. 41]. Складає мотиваційну базу численних українських фразеологізмів: *біс вселився* (в кого) “хто-небудь перебуває в збудженому стані, робить незрозумілі вчинки”; зневажл. *біс узяв* (кого) “хто-небудь помер, загинув”; *бісів син* “уживається для вираження незадоволення, обурення” [СФУМ, с. 32; 646]; прокльонів: *біс [його (вас, тебе)] бери (забирай) / візьми (побери, забери і т. ін.)* [СФУМ, с. 768] та ін.

Зіставлення ІФ за культурними кодами дає можливість визначити можливі джерела лінгвокультурної інформації досліджуваних одиниць (таблиця 1).

Таблиця 1

**Кількісно-якісна характеристика
англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмів
(357 англійських ІФ і 464 українських ІФ)**

Джерела інформації	Природний код		Харчовий код		Артефактний код		Біоморфний код		Тілесний код		Антропний код		Духовно-предметний код	
	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.	англ.	укр.
Біблія, християнство	7	5	3	4	5	7	8	9	6	12	12	14	6	12
Звичай, традиції, вірування	5	10	2	2	6	8	6	7	10	20	6	5	7	12
Історико-суспільні, культурні	3	-	10	8	15	16	12	4	7	12	9	16	10	12
Література	5	3	2	-	5	3	5	1	3	-	6	5	-	-
Людські спостереження і порівняння	8	15	7	21	5	4	16	12	6	1	5	2	4	6
Фольклор	-	2	-	1	1	-	7	8	-	-	7	7	-	-
Міфологія	3	5	-	-	5	8	6	3	1	1	6	3	4	-
Затемнена внутрішня форма	9	17	3	15	4	18	9	12	5	2	-	-	13	20
Усього ФО	40	57	26	51	45	63	69	56	32	46	51	65	44	65

Виявлені у кожній з мов джерела лінгвокультурної інформації досліджуваних одиниць, що сягають певних кодів культури, дають змогу реконструювати мотиви формування їх образного значення (рис. 1.)

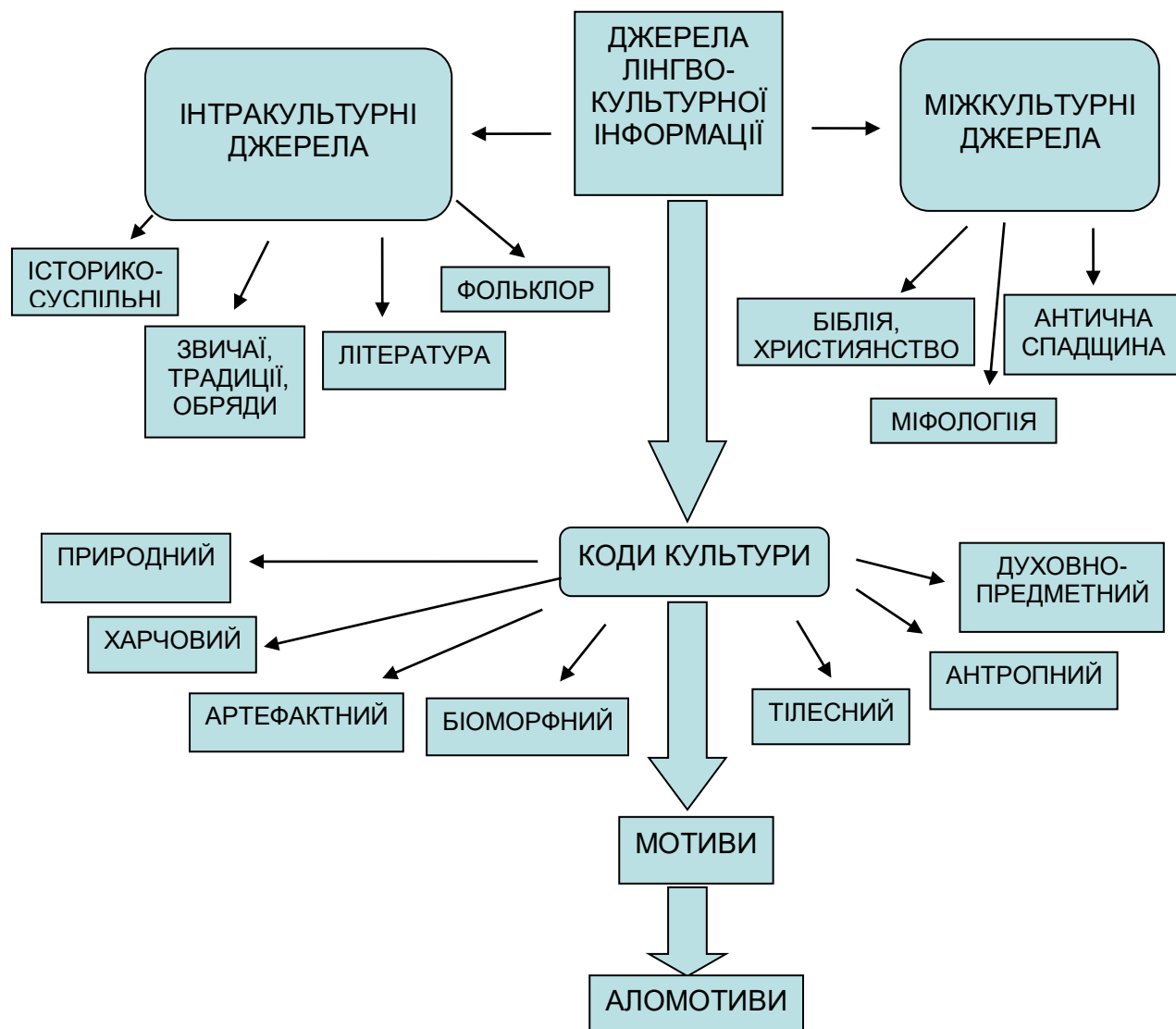

Рис. 1. Модель мотивації лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів.

Основними мотивами в досліджуваних мовах є *щастя, здоров'я, достаток, бідність, страх, смерть, дурість, одруження, врода* та ін. Спільні мотиви для обох мов та варіанти аломотивів є:

- **мотив “щастя”** (англ. *in seventh heaven*; укр. *бути на сьомому небі*) з аломотивом ‘бути щасливим’ (англ. *to be born with a silver spoon in one's mouth*;

to be born under a lucky star; укр. *народився в сорочці*); в англ. ‘побажання щастя’ (*to cast an old shoe after one*); в укр. ‘щастити’ (*щастя твоє, випадає щастя*); ‘спробувати щастя’ (*попитати щастя*);

- **мотив “здоров’я”** з аломотивами ‘гарного здоров’я’ (англ. *(as) strong as an oak*; *здорова як вода*; ‘погіршення здоров’я’ (англ. *to melt like a candle*; укр. *танути як свічка*);

- **мотив “достаток”** з аломотивами ‘заможного життя’ (англ. *to eat the bread of luxury*; укр. *молочні ріки і киселеві (масляні) береги*); ‘життя в достатку’ (англ. *to bring home the bacon; the land flowing with milk and honey*; укр. *медові та молочні ріки; [і] хліб і до хліба*);

- **мотив “бідність”** (англ. *living from hand to mouth*; укр. *перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на сіль, на квас)*);

- **мотив “страх”** з аломотивом ‘боятися’ (англ. *to fear as the devil fears holy water*; укр. *як дідько свяченої води (боятися); душа в п’яти тікає*);

- **мотив “смерть”** із аломотивами ‘помирати’ (укр. *to waste away like a candle*; укр. *душа вилітає з тіла*); ‘померти’ (англ. *to come to ground; a mistletoe between one’s ribs*; укр. *покритися землею; винести ногами вперед*);

- **мотив “небезпека”** (англ. *between the devil and the blue sea*; укр. *між двох вогнів* з аломотивом ‘випробування’ (англ. *to go through fire and water; a baptism of fire*; укр. *пройти вогонь і воду*).

- **мотив “дурість” / “тупість”** (англ. *wooden head*; укр. *дуб дубом*);

- **мотив “одруження”** (англ. *to offer one’s hand and heart*; укр. *просити руки*) з аломотивом ‘відмова при сватанні’ (англ. *to give the sack* (у 2-му знач.); укр. *давати гарбуза*); укр. аломотив ‘розпущене волосся’ (*зав’язати косу; покривати косу; світити косою*).

- **мотив “врода”** (англ. *(as) fair as a lily; (as) pretty as a rose*; укр. *як мак цвіте; як квіточка*);

- **мотив “соціальні відносини”** (англ. *dance attendance on somebody*; укр. *(бути, жити) під чоботом (чийм, кого)*);

- **мотив “глиняної людини”** (англ. *feet of clay*; укр. з однієї глини зліплений).

Суто українськими є нижче проаналізовані мотиви й аломотиви.

- **мотив “передбачування долі”** (як у воду дивитися);

- **мотив “гріх”** (смертний гріх; грішна душа);

- **мотив “душевний стан”** з аломотивами: ‘тривога’ (коти шкребуть на душі); ‘страждання, біль’ (ранити душу); ‘збуджений стан’ (біс вселився (в кого));

- **мотив “балакучість”** (клепати язиком; язиката Хвеська).

Таким чином, встановлено основні джерела лінгвокультурної інформації англійських і українських внутрішньомовних і міжмовних інтертекстуальних фразеологізмів (історико-суспільні, традиції, звичаї, обряди, Біблія, християнство, література, міфологія та ін.). Виявлено подібності й відмінності в символіці, уявленнях обох етносів, а також те, що зумовлювало мотивацію образних значень зіставляваних інтертекстуальних фразеологізмів.

Висновки до 3 розділу

Аналіз фразеологічного матеріалу (357 ІФ англійської мови та 464 ІФ української мови) засвідчив, що співвідношення з кодами культури – це кореспонденції фразеологізмів з тими джерелами – предметами, явищами, живими істотами тощо, які тривалий час осмислювалися й оцінювалися людиною в процесі її життєдіяльності.

Проаналізовано сім кодів культури: природний, харчовий, артефактний, тілесний, біоморфний, антропний і духовно-предметний. Зіставлення інтертекстуальних фразеологізмів за культурними кодами дало змогу реконструювати основні джерела лінгвокультурної інформації досліджуваних одиниць. На основі цих джерел визначено внутрішньомовні та міжмовні інтертекстуальні фразеологізми. Виявлено спільні для обох мов мотиви та сюжети аломотивів.

Одне із численних і потужних джерел інтертекстуальної культурної інформації фразеологізмів у досліджуваних мовах – Біблія – представлена одиницями, що походять з біблійних сюжетів і часто мають однакові образні основи, тобто належать до міжкультурного фонду. Ще одне важливе джерело культурної інформації – міфологія та антична спадщина – справила не менший вплив на мови українського й англійського етносів, значно обумовивши мотивацію образних значень і їхню дистрибуцію. Фразеологізми, що представляють народні звичаї, традиції, обряди, побут, рід занять, засновані загалом на інтракультурній інформації. Вони частково мають аналоги в іншій мові, однак з іншими мотиваційними основами.

Джерелами внутрішньомовних ІФ є історичні події і суспільні явища, звичаї, традиції, обряди, вірування, література, фольклор, міжмовних – Біблія, християнство, міфологія і антична спадщина. Історико-суспільні джерела простежуються в тих ІФ, де актуалізуються переважно артефактний, антропний, духовно-предметний коди культури. Традиції, звичаї та вірування відтворилися здебільшого у фразеологізмах, де реалізується тілесний, духовно-предметний і природний коди. Біблія і християнство спостерігаються в зіставлюваних ІФ, де найбільше відображено антропний код культури. Література відтворилася у тих фразеологізмах, де актуалізується антропний, артефактний і природний коди, фольклор – де реалізується біоморфний та антропний, міфологія – артефактний коди.

Розмитість меж між кодами культури ускладнює віднесення ІФ до того чи іншого коду культури. Як наслідок, спостерігаємо накладання одного коду на інший. Так, наприклад, компоненти тілесного коду використовуються на позначення природного (як *grim na голову*, *to flow like water through one's fingers*) або біоморфного коду культури (*дубова голова*, *an albatross around your neck*), компоненти біоморфного коду культури – на позначення духовно-предметного (*коти шкребуть на душі*, *мишача душа*) та ін.

Основні положення цього розділу висвітлено у працях автора [41; 45; 46; 48;].

РОЗДІЛ 4

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ГРАМАТИЧНІ КОДИ АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Свого часу В. фон Гумбольдт замислювався над питанням, чи передбачає або обумовлює певний рівень розвитку мови певний рівень культури. В одній із своїх праць дослідник зазначає: “Оскільки граматичні відмінності мов полягають у різних граматичних баченнях, то граматики більш споріднені з духовною специфікою націй, ніж лексика” [61, с. 20–21]. І тут навч коріння внутрішньої форми. Можна погодитися з думкою вченого, що граматичний устрій мови дає нам уявлення про внутрішню організацію мислення [там само, с. 347].

У мовознавстві певний час існувало твердження окремих дослідників, що об’єктом граматики є лише вільні словосполучення, які побудовані за певними моделями і зберігають роздільність своїх компонентів, а фразеологічні словосполучення не можуть належати до сфери синтаксису (Н. С. Валгіна). У словосполученнях виділяють головний (стрижневий, ведучий) компонент, який виступає пояснювальним елементом, і залежний компонент (у двокомпонентній ФО) або залежні компоненти (у багатоконпонентній ФО). Беручи до уваги спосіб вираження головного слова, розрізняють іменникові (субстантивні) словосполучення, прикметникові (ад’єктивні), дієслівні, прислівникові тощо.

Цілком поділяємо думку І. К. Кучеренка, що ФО не варто вилучати із синтаксису, адже вони так само, як і вільні словосполучення, не позбавлені синтаксичних рис – структурних і граматично значенневих. В обох виділяються два структурні компоненти, які формують такі словосполучення (у двокомпонентній ФО): головне слово (стрижнєве, пояснюване), яке називає предмет або явище об’єктивної дійсності, в чому полягає їхня функція називання, зв’язуючи з дійсністю; і залежне слово (пояснює, підпорядковане головному) – характеризуючий компонент, що виражає якусь ознаку предмета

названого головним словом [113, с. 62]. Відмінність фразеологізму полягає у тому, що головне слово в ньому – це засіб вираження образного уявлення про будь-який предмет, а характеризуюче слово у своєму значенні ускладнюється оцінним характером вираженої ним ознаки, пов'язаним із вживанням переносності.

Поглиблення наукових досліджень загальномовної фразеології, розширення сфер її використання (вивчення фразеології з погляду генези, стильове та функціональне розшарування, фразеографія, типологічне висвітлення фразеологічних сходжень і розходжень) потребують аналізу груп фразеологізмів, близьких за значенням, синтаксичною структурою, і приводять до системного аналізу фразеосемантичних мікроструктур на основі моделей, схем, полів, груп, рядів тощо [189, с. 158].

Порівняльно-зіставний аналіз ФО у структурному плані спрямований на виявлення структурно-граматичного паралелізму і їх структурно-граматичних розбіжностей в українській і англійській мовах.

Проблема систематизації і класифікації фразеологічного матеріалу постійно перебуває у полі зору лінгвістів. Актуальним залишається структурно-семантичний аналіз фразеологізмів із подальшим розв'язанням особливостей їхньої мотивації. Поміж різних спроб класифікувати фразеологічні одиниці помітне місце посідає семантико-граматична класифікація. Проте дослідники по-різному виділяють семантико-граматичні класи чи розряди фразеологізмів. Частина мовознавців співвідносять ФО з частинами мови, роблячи спроби розподілити їх за різними граматичними групами (Л. Г. Авксентьев, М. Т. Демський, О. В. Кунін), інші визначають їх категоріальну належність за формально-граматичними ознаками стрижневого компонента (А. І. Альохіна, О. Ф. Арсентьева), дехто взагалі не виділяє семантико-граматичних категорій (М. М. Копиленко).

Погоджуючись із М. Ф. Алефіренком, вважаємо, що фразеологізми утворюють семантико-граматичні розряди, які не збігаються з частинами мови

як лексико-граматичними категоріями, хоча й інколи співвідносяться з ними за своїми функціями [5, с. 42].

Виникнувши внаслідок первинного або вторинного фразотворчого процесів, фразеологічні одиниці можуть по-різному актуалізуватися у мовленні. Причини цього, на думку М. В. Гамзюка, полягають у тому, що, крім загальної ознаки – емотивності, вони мають різні емотивні форми [49, с. 63]. Серед ФО виділено елементарні мікротексти у формі словосполучення і мікротексти у формі речення, які за граматичними семемами поділяють на субстантивні, ад'єктивні, дієслівні й адвербіальні. Існують також мікротексти-фразеологізми у формі речень, які мають відповідне інтонаційне оформлення, до них належать і емотивні фразеологічні одиниці [там само, с. 63].

Досліджувані фразеологізми в українській і англійській мовах поділяємо на ФО, співвідносні за своїми моделями зі словосполученнями та ФО предикативної структури. Серед фразеологізмів предикативної структури частину складають одиниці, будова яких співвідноситься з односкладними реченнями: англ. *to set a stone rolling* “ступити на небезпечний шлях”; *to eat a peck of salt with one* “добре пізнати людину”; укр. *мухи не зобидить, пальця в рот не клади* (кому); і фразеологізми, які за своєю структурою відповідають двоскладному реченню: англ. *There is no smoke without fire; every bird likes its own nest*; укр. *вітер у голові [грає (віє, свище, посвистує)]* (у кого, чий); *молоко на губах не обсохло* (у кого). У межах цих структур ми проаналізуємо інтертекстуальні елементарні фразеологічні мікротексти – **дієслівні фразеологічні одиниці** (далі ДФО), **субстантивні фразеологічні одиниці** (далі СФО) та **ад'єктивні фразеологічні одиниці** (АФО) у зіставлюваних мовах, виділимо характерні для кожної мови структурні моделі, встановимо співвідношення мотивів і кожного з аналізованих типів мікротекстів, зокрема їх залежність від кодів культури в англійській та українській мовах.

4.2. Дієслівний код англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів.

Найчисленнішою групою фразеологізмів у межах англійської та української фразеології є дієслівна (М. Демський, Г. Висоцька, В. Скнар). Дієслівними (далі ДФО) можна вважати ФО, функціонально співвідносні з дієсловом, тобто стрижневим компонентом яких є дієслово, та об'єднані загальним значенням дії. Ця група фразеологізмів, на нашу думку, має таку особливість, що більшість з них називає дії та процеси, джерелом яких виступає людина.

Виділяємо такі основні підкласи, характерні для фразеології обох мов:

1. ДФО зі структурою V + N / дієслово + іменник: англ. *to weather the storm; to wear the red flannel; to wear the willow; to beat the air; to break stones; to see a wolf; to take the cake* [АУФС, с. 819–820; 996; 996; 78; 158; 842; ДЮ, с. 64;]; укр. *торби почепити; лизати халяви; гнути горба; повернути хліб; кинути камінь* (на кого, в кого) [СФУМ, с. 333; 151; 524; 291]. Сюди ж відносимо ФО з препозитивним розширенням іменника через присвійний займенник (модель більше притаманна англійській мові): англ. *to reap one's laurels; to win one's hand; to crack one's brain; to pour out one's heart; to butter one's bread* [АУФС, с. 811; 1012; 245; 734; 178]; укр. *нести свій хрест; жити своїм розумом* [СФУМ, с. 433; 236]. Невелика кількість фразеологізмів як англійської, так і української мови мають у своєму складі заперечення: англ. *not to have the heart (to do або to say something); not to see a soul* [АУФС, с. 705; 707]; *мухи не зобидить; не жаліти рук* [СФУМ, с. 271; 233]. В українських ДФО трапляються випадки зворотного компонентного порядку, як-от *хліб-сіль забувати; голова варить; ворон лічити; думки обсіли* [СФУМ, с. 156; 221; 349].

2. Підклас із структурою V + prep + N / дієслово + прийменник + іменник: англ. *to live on beans; to come to ground; to pay through the nose* [АУФС, с. 618; ДЮ, с. 220]; укр. *заглядати в горшки; валитися з ніг; стелитися під ноги* [СФУМ, с. 241; 50; 693]. На відміну від фразеологізмів англійської мови в

деяких українських ФО спостерігаємо зворотний порядок компонентів: *в ярмо лізти; під чоботом бути* (чий); *на ладан дихати; у батьки годитися* [СФУМ, с. 346; 765; 200–201; 154].

3. ДФО зі структурою V + (prep) Adj + N / дієслово + (прийменник) + прикметник + іменник: *to have a quick wit; to turn a blind eye; have clean hands; to be on the high horse; to keep open doors; to sit on the penniless bench; to fall on stony ground* [АУФС, с. 149; ДЮ, с. 43; АУФС, с. 466; 111; 572; 866; 319]; укр. *шукати вчорашнього дня; світити грішним (голим) тілом; виводити на чисту воду; встати з лівої ноги; плести сухого дуба* [СФУМ, с. 780; 635; 66; 133; 518].

4. В окрему підгрупу виділяємо компаративні ДФО з структурою V + comp + N / дієслово + порівн. + іменник: англ. *to blush like a rose; to melt like a candle; to strut like a turkey-cock; to look like thirty cents* [АУФС, с. 149; 901; 624]; укр. *танути мов свічка; купатися як сир у маслі; товктися як у ступі; носитися як курка з яйцем* [СФУМ, с. 702; 319; 714; 441]. Фіксуємо кілька фразеологізмів із супровідними словами або словами фразеологічного оточення (про це див. далі), які до складу ДФО не входять: *як свиня в хомуті* (зі сл. *виглядати*); *як муха в сметані* (зі сл. *дибати, іти* і под.) [СФУМ, с. 631; 412].

5. Підклас зі структурою V + N + prep + N / дієслово + іменник + прийменник + іменник (іноді з препозитивним розширенням одного з іменників через присвійний займенник): англ. *to hold a candle; to eat the fat of the land; to find the bean in the cake; to be a slave to one's work; not to earn salt for one's porridge; to have not a penny to one's name; to sell one's soul to the devil; to have snakes in one's boots; to see a mote in one's eye* [АУФС, с. 852; 301; 333; 73; 704; 471; 845; 478; 842]; укр. *лізти чортові на роги; лити воду на млин* (чий); *слати язик під ноги; наколоту гороху з капустою; надівати ярмо на свою шию* [СФУМ, с. 347; 336; 662; 421; 420].

6. ДФО зі структурою V + prep + N + (prep) N: англ. *to fit for the paper basket; to blush to the roots of one's hair; to live from hand to mouth* [АУФС, с. 337; 149; ДЮ, с. 148]; укр. *робити з муха слона; піднімати на щит слави* [СФУМ, с. 661; 511]. Така модель не дуже поширена в досліджуваних мовах.

В українській мові є підклас із структурою дієслово + іменник + іменник: *додавати куті меду, мазати медом речі, мазати салом п'яти* [СФУМ, с. 212; 363]. В англійській фіксуємо лише одну ДФО: *have kissed the Blarney stone* [АУФС, с. 468–469].

Фразеологізми набувають символічного значення або утворюються на основі компонентів-символів. Символи-фразеологізми виникають шляхом цілісного переосмислення словосполучення (В. Ужченко). Так, дії, які називаються подібними фразеологічними зворотами в прямому значенні, за певних умов набувають символічного змісту. Їх символічна семантика ґрунтується на символічному змісті, зумовленому певною ситуацією, тобто символічною є власне сама ситуація. Мотивувальні ситуації в обох мовах містять знакову лінгвокультурну інформацію, зокрема, це англійські дієслівні інтертекстуальні фразеологізми: *to laugh up one's sleeve* “сміятися нишком, крадькома, приховуючи сміх” (у XVI ст. носили широкі рукава, за якими можна було приховати недоречний чи небажаний сміх або посмішку) [ДІО, с. 273]; *to find the bean in the cake* “пощастити” (за старим англійським звичаєм на свято у пиріг запікали біб; той, кому припадав шматок із бобом, проголошувався королем святкової вечері) [АУФС, с. 333]; *to know the ropes* “добре орієнтуватися, розбиратися в чомусь” (вираз вживали матроси) [ДІО, с. 254] та українські: *стати на рушнику* “взяти шлюб, одружитися” (рушник – символ матеріальної культури слов'ян, важлива складова обрядів і традицій) [СФУМ, с. 691]; *милити шию* (кому) (відшарування мовлення перукарів) [СФУМ, с. 387]; *топтати ряст* (дія пов'язана з початком весни, який визначався не календарним днем, а її прикметами; топтання рясту символізувало магічну дію, що сприяла здоров'ю, продовженню життя) [СФУМ, с. 716].

Структурно-граматичний аналіз дієслівних ІФ засвідчив певні відмінності. Інтертекстуальні фразеологізми зі структурою V + N кількісно переважають в українській мові, однак препозитивне розширення іменника через присвійний займенник *one's* більш характерне для фразеологізмів англійської мови. Особливістю української мови вважаємо зворотний порядок

компонентів у деяких одиницях (*хліб-сіль* забувати), чого не спостерігаємо в англійській. Найкраще представлені артефактний, біоморфний і тілесний коди культури (таблиця 1). Отже, предмети, рослинний і тваринний світ, що оточували людину, ставали джерелом появи багатьох ІФ. Символи і коди зумовили різні дії, процеси та поведінку людини, наприклад, традиційну (англ. *to take the cake*; укр. *повернути хліб*), культурну (англ. *to keep open doors*; укр. *уклонятися до землі*), обрядово-символічну (англ. *to wear the willow*; укр. *положити на лаві*). Для дієслівних інтертекстуальних фразеологізмів найбільш характерні історико-суспільні джерела, традиції, звичаї (таблиця 2, 3).

Таблиця 2

Культурні коди	Англійські ДФО (50 од.)	Українські ДФО (54 од.)	Всього ДФО (104 од.)
Артефактний	12	13	25
Біоморфний	11	9	20
Тілесний	9	11	20
Антропний	5	6	11
Природний	6	6	12
Харчовий	4	5	9
Духовний	3	4	7

Таблиця 3

Джерела ДФО	Англійські ДФО	Українські ДФО
Суспільно-історичне життя	21	22
Звичаї, традиції тощо	9	9
Біблійно-релігійні	7	6
Спостереження, порівняння	6	9
Уявлення і вірування	7	8

4.2. Субстантивний код англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів

На лексичному рівні субстантивні словосполучення неодноразово були об'єктом досліджень українських, російських і зарубіжних лінгвістів (І. М. Калиновська, Н. І. Лихошерст, А. А. Мізак, П. Ф. Шанін, О. Jespersen, F. T. Wood та ін.). У фразеології субстантивні фразеологічні одиниці розглядали М. Ф. Алефіренко, Л. Б. Давиденко, М. Т. Демський, В. Д. Ужченко (на матеріалі української мови), А. І. Альохіна, О. В. Кунін (на матеріалі англійської мови). У зіставному аспекті група субстантивних ФО майже не досліджувалася. Слід виділити монографію О. Ф. Арсентьєвої, в якій проводиться аналіз структурно-граматичних особливостей ФО англійської і російської мов, в тому числі субстантивних [8].

Більшість дослідників фразеології однастайні в тому, що стрижневим компонентом або граматичним центром субстантивних ФО виступає іменник (Л. Г. Авксентьєв, М. Ф. Алефіренко, О. Ф. Арсентьєва, Л. Г. Скрипник, М. М. Шанський). Зустрічаються також визначення “іменникові фраземи” (М. Т. Демський, О. М. Демська-Кульчицька), “іменні фразеологізми” (О. І. Молотков, Л. Г. Скрипник). Під *субстантивною фразеологічною одиницею* (далі СФО) ми розуміємо номінативну одиницю, до складу якої входять опорний і залежний компоненти. До того ж опорним компонентом виступає іменник, що має залежний елемент чи кілька таких елементів, які займають препозитивну або постпозитивну щодо нього позицію. До них належать англ. *old screw* “жадібна людина” [АУФС, с. 719]; *good soul* “добра, чуйна людина” [АУФС, с. 424]; укр. *мідний лоб* “хтось не дуже розумний” [СФУМ, с. 350]; ірон. *мішок мішком* “огрядна, неповоротка людина” [СФУМ, с. 399] та ін. У реченні такі ФО виконують здебільшого функції підмета, додатка або іменної частини складеного присудка. Компонентам цієї групи фразеологізмів в українській мові властиві форми роду, відмінка і числа. Детальніше зупинімося на граматичній категорії роду в українських СФО,

оскільки при її наявності найбільш яскраво простежуються особливості української мови, і категорії числа, притаманній обом досліджуваним мовам.

Граматична категорія роду в СФО представлена переважно формами чоловічого і жіночого роду, рідше – середнього і спільного роду. Слушно зауважував О. І. Молотков про те, що рід іменників за своїм значенням не завжди залежить від того, чи збігається саме значення фразеологізму з особою чоловічого чи жіночого роду [137, с. 129]. Разом з тим, зафіксовано також незначну кількість прикладів з формами середнього та спільного роду. Наприклад:

а) субстантивні ФО з опорним словом у формі чоловічого роду: *твердий горішок, набитий дурень, старий сич, злий геній* [СФУМ, с. 161; 222; 649; 147–148];

б) субстантивні ФО з опорним словом у формі жіночого роду: *підколодна гадюка, сліпа курка, черства душа, глуха тетеря* [СФУМ, с. 145; 320; 229; 790];

в) субстантивні ФО з опорним словом у формі середнього роду: *покірненьке телятко, черстве серце, бите око, боже теля* [СФУМ, с. 708; 229; 462; 708];

г) субстантивні ФО з опорним словом у формі спільного роду: *битий собака* і рідше *бита собака, казанська сирота* [СФУМ, с. 673; 648].

Більшість наведених прикладів побудовані за моделлю “прикметник + іменник”, і саме тут спостерігається вплив морфологічної підсистеми мови на функціонування категорії роду у ФО. М. Алефіренко зазначає, що “внаслідок фразеологізації синтаксичних словосполучень родова парадигма іменника деформується: у складі фраземи він фіксується в одній родовій формі. Це насамперед стосується тих фразем, до складу яких входить субстантивна лексема із значенням істоти – людини або тварини” [5, с. 48]. Візьмімо для прикладу кілька ФО, щоб простежити таку особливість: *старий сич, глуха тетеря, сліпа курка* [СФУМ, с. 649; 709; 229]. Іменники у складі цих фразеологізмів не мають співвідносної корелятивної родової форми. Така особливість зумовлена семантикою субстантивної лексеми, яка і на

морфологічному рівні не має корелятивної форми роду (*сич, тетеря, курка*). М. Алефіренко вказує, що іменник у складі таких ФО виступає фраземотворчим компонентом, тобто актуалізація денотативних ознак іменника певної родової форми лежить в основі фраземотворчої семи. У нашому випадку фразеологічні одиниці із субстантивним компонентом на позначення тварини надають оцінну характеристику людині (*старий сич* “старий, з багатим життєвим досвідом чоловік” – ФО з опорним словом у формі лише чоловічого роду стосується тільки особи чоловічої статі, а *глуха тетеря* – “людина, яка погано чує, недочуває”, *сліпа курка* “людина, яка погано бачить” – ФО, які стосуються осіб як чоловічої, так і жіночої статі). А утворення паралельної родової форми деактуалізує фраземотворчу сему, що призводить або до розпаду фразеологізму як мовної одиниці, або переводить його до іншого, синтаксичного рівня (пор. *стара сичиха* (форма можлива, але не вживана), *глухий тетерук, сліпий півень*). Деякі досліджувані нами фразеологізми мають форми як чоловічого, так і жіночого роду, напр., *підколодна гадюка / підколодний гад; великий пан / велика пані; старий лис / стара лисиця* [СФУМ, с. 145; 484; 335].

Разом з тим досить часто СФО, яким притаманна виключно одна родова форма, використовуються для характеристики осіб як чоловічої, так і жіночої статі: *твердий горішок; розумна голова; глуха тетеря*. Пор.: – *Ця дівчина – твердий горішок, з нею треба поводитися обачніше* [СФУМ, с. 161]; – *Дуже він мені подобався, бо був добрий сусід і розумна голова* [СФУМ, с. 158].

Трапляються випадки, коли ФО має форму жіночого роду, але частіше використовується для характеристики особи чоловічої статі або навпаки, як-от: *щира душа, ходяча енциклопедія, золота голова* [СФУМ, с. 229; 232; 157]: *Прохор Осауленко був козак не з величних, щира душа, себе на посміх не подасть* [СФУМ, с. 229]; *Широка, щира душа в Андрія Янковського, йому весь білий світ подавай, безкрає небо й безліч зірок, що майорять манною* [ПнП, с. 85]; *Михайло Францович Блюменфельд – це ходяча енциклопедія* [СФУМ, с. 232]; *За лісника служив Онисько Вертихвіст; чоловік – просто золота голова, коли б не такий внадливий до скляного бога* [СФУМ, с. 157].

Можливі варіативні компоненти типу *черства душа / черстве серце, широка душа / широке серце, золота душа / золоте серце* [СФУМ, с. 229]. Це стосується переважно фразеологізмів із компонентами-концептами *душа / серце*.

Функціонування категорії числа у ФО зумовлюється значною мірою граматичним числом їхнього субстантивного компонента. Так, іменники у формі однини чи множини, а також субстантивні компоненти із абстрактним, речовинним і збірним значенням у складі українських і англійських ФО повністю передають їм своє числове значення: пор. англ. *a walking dictionary; pests of society; heart of gold; milk and roses* [АУФС, с. 989; 755; 484; 673]; укр. *синя панчоха; голова з вухами; туман вісімнадцятий; кропив'яне сім'я* [СФУМ, с. 484; 156; 726; 651] та ін. Звичайно, не завжди іменники у зіставляваних мовах збігаються за формами (укр. *вершки, багатство*; англ. *cream, means*): *the cream of society* “вершки суспільства”; *a man of means* “людина з достатком, при грошах, багата людина” [АУФС, с. 245; 662]. Деякі ФО вживаються як у однині, так і в множині, наприклад: *гаряча голова – гарячі голови, заяча душа – заячі душі* [СФУМ, с. 156; 228]. Пор.: *Голова гаряча в дівчини, і в голові такі божевільні склалися плани; Більша частина делегатів стоїть на твердих, виважених позиціях, але були й гарячі голови, які заходили надто далеко у своєму радикалізмі* [СФУМ, с. 156].

У випадках, коли вихідною формою іменникового компонента виступає множина, однина не вживається: *руки загребуці, очі рогом, злі язики, брудні руки, золоті уста* [СФУМ, с. 623; 474; 786; 734].

Зазначимо, що синтаксична структура фразеологізмів теж впливає на функціонування категорії числа. В українській мові субстантивні компоненти тих ФО, які побудовані за моделлю сурядних словосполучень, граматичне число втрачають. Наприклад, *ні кола, ні двора* в кого “дуже бідний, злидений”; *маг і чародій* “людина, яка робить щось дуже легко, вправно, спритно, красиво і т. ін.” [СФУМ, с. 303–304; 362] : *То ледар, волоцюга. Йому [Василеві] теряти [втрачати] нічого, у його ні кола ні двора, а в мене – он город, вибудував*

[СФУМ, с. 303–304]; *Звісно, такий Хома або Андрій не мали чого боятись. Що з них візьмеш? Ні кола, ні двора. Харпаки, злидні, призвели до біди та й поховали* [Картотека].

Не властива категорія числа і компонентам тавтологічних фразеологізмів: *кат катом* “дуже жорстокий, немилосердний”; *мішок мішком* “огрядна, неповоротка і т. ін. постать людини”; *хмара хмарою* (у 2-му знач.) “дуже сумний, похмурий, невеселий” [СФУМ, с. 289; 399; 746].

В англійській мові компонентам СФО притаманна форма однини і множини, проте категорія числа властива невеликій частині СФО: *slow coach* – *slow coaches* “млява, тупувата людина” (букв. “повільний екіпаж”); *a man of pleasure* – *men of pleasure* “гуляка, марнотратник життя” (букв. “людина задоволення”) [АУФС, с. 870; 662; 277] та ін. Наприклад: *There are plenty of lazy people and plenty of slow coaches, but a genuine idler is a rarity* [АУФС, с. 870].

Є у складі СФО іменники, які вживаються лише в множині, хоча як окремі лексеми такі іменники можуть вживатися як в однині, так і в множині. Наприклад, *sly boots* “хитра людина” (букв. “хитрі черевики”); *man of years* “літня людина” (букв. “людина років”); *dog days* “найспекотніші дні” (букв. “собачі дні”) [АУФС, с. 870; 664; 277].

Серед субстантивних фразеологічних одиниць виділяємо типові для української і англійської мов моделі.

1. Модель “**прикметник + іменник**” (A + N): англ. *hard nail* “нечутлива, уперта людина”; *good soul* “добра, чуйна людина”; *a deep card* “хитра, лукава людина”; *the Old Boy* “диявол”; *a blue stocking* “синя панчоха; вчена жінка, педантка” [АУФС, с. 453; 424; 267; 717; 149]; укр. *гаряча голова* “запальна, нестримна людина”; *курячий мозок* у кого, ірон. “нерозумний, нетямущий”; *довгий язик* у кого “дуже балакучий, любить пліткувати”; *блудний син* “про людину, що після довгих блукань і розпусного життя з каяттям повертається до своєї родини”; *золотий телець* “гроші, багатство” [СФУМ, с. 156; 401; 785; 646; 708] та ін. В українській мові специфіка цієї моделі проявляється у вираженні категорії роду, про що вже йшла мова вище. Тобто форми чоловічого і

жіночого роду можуть використовуватися для характеристики людей як чоловічої, так і жіночої статі: *глуха тетеря*; *твердий горішок* (характеризує особу як жіночої, так і чоловічої статі). Пор.: – *А Гребенюка навіть не ворухнулася в мій бік. Позакладало їй чи що? Глуха тетеря!*; – *Той хам, пан доктор, вдає з себе глуху тетерю: дивиться їй нахабно у вічі й хоч би бровою тобі повів!* [СФУМ, с. 709].

В англійській мові спостерігаються фразеологізми, де опорний іменник – Noun один і той самий, а означувальні прикметники різні, і залежно від цього змінюється значення ФО: *clever dog* “розумник”; *lazy dog* “ледар, нероба”; *sad dog* (у 1-му знач.) “жартівник, весела людина”; *big dog* “поважна особа, шишка”; *dirty dog* “погана, підла людина” [АУФС, с. 218; 595; 839; 133; 273]. Або означувальний прикметник один і той самий, а опорні іменники різні: *big mouth* “балакун, базіка, хвалько”; *big heart* (у 1-му знач.) “великодушна, благородна людина”; *big pot* “важна особа, шишка” [АУФС, с. 134]. У першому випадку модель можлива тому, що сам іменник позначає особу і щоразу з різними означеннями набуває різної семантики (розумна людина; ледача людина; весела людина тощо). Такий структурний тип характеризує різні якості людини – як позитивні, так і негативні. У другому випадку ознака, виражена одним і тим самим прикметником, є спільною ознакою, незалежно від того, позитивна вона чи негативна. Тому така модель позначає різних людей, але з однією спільною рисою, ознакою (“big” – щось велике, важливе, значне тощо).

На відміну від англійської мови, в українській можливе вільне розташування компонентів ФО, і це стосується не лише фразеологізмів цього структурного типу: *світла душа – душа світла*; *бите око – око бите*; *тверда рука – рука тверда*. Пор.: *Та не в імені справа, головне, що в людини в душі й на душі... А у Даринки душа чиста, світла, мов у янгола, що відчиняє ворота в рай* [ПнП, с. 261]; *Побачив би Ніну... Побачити б – побачив, та... чи роздивився б її світлу душу, не відчувши тепла її рук, не зазирнувши в очі, занепокоєні різким поворотом долі?..* [Пн, с. 332].

2. Модель “іменник + іменник” (N + N). Також більш типова для англійської мови. Як правило, це двочленні структури атрибутивного типу, де опорним компонентом є звичайно один іменник, а інший виступає залежним компонентом. Наприклад, *moon face* (поєднання англійських слів “місяць” і “обличчя”) у значенні “велике кругле обличчя”; *chair warmer* (у 2-му знач.) “ледар, нероба” (поєднання слів “стілець” і “грілка”, *button eyes* “круглі очі; як гудзики” (поєднання лексем “гудзик” і “очі”), *bear garden* “ведмежий садок” [АУФС, с. 677; 208; 178; 70]. *Gazing at her upturned moon face, a ribald thought crossed his mind; Glancing round it [the room], while her black button eyes searched his face, he said with anxious politeness: “This looks very comfortable, Mrs. Page”* [АУФС, с. 677; 178].

Інтерес становлять субстантивні ФО, в яких перший компонент стоїть у присвійному відмінкові – Possessive Case: *taylor’s dummy* “вилощений молодий чоловік, франт, піжон”; *barber’s cat* “балакун, базіка”; *dumb Dora’s brother* “дурний хлопець; дурень”; *Damocle’s sword*, “нависла біда, небезпека, Дамоклів меч”; *Pandora’s box* “ящик Пандори, джерело всіляких лих” [АУФС, с. 908; 63; 295; 258; 746]. Тут також фіксуємо ФО з одним іменником, але різними означувальними словами, як-от: *taylor’s dummy*, *hairdressers’ dummy* або типу *barber’s cat*, *barber’s block* [АУФС, с. 905; 446; 63]. Пор. укр. *Дамоклів меч; геркулесові стовпи; адамові діти; прометеїв вогонь; бісів син* [СФУМ, с. 386; 694; 208; 120; 646].

Такій групі англійських ФО в українській мові відповідає наведена вище ад’єктивно-іменникова модель препозитивного типу з узгодженням. В українських фразеологізмах залежний компонент, який частіше стоїть у постпозиції до опорного компонента, виражається у ФО іменником у формі одного із відмінків, звичайно родового. Українських СФО ми зафіксували небагато: *макітра розуму* в кого “дуже розумний, розсудливий”; *мішок сліз* “плаксива людина”; *козел відпущення* “людина, на яку постійно перекладають провину, людина, яка несе відповідальність за інших”; *камінь спотикання* “перешкода, на яку наражаються в якійсь справі”; *пуп землі* “людина, що

вважає себе найважливішою серед усіх інших [СФУМ, с. 365; 303; 286; 583–584].

Для англійської мови досить поширеними є ФО з власними назвами, що вживаються як у функції стрижневого, так залежного компонента: *sister Ann* “вірний друг”; *a Mark Tapley* “людина, що ні за яких обставин не втрачає бадьорості, настрою”; *King Log* “король-колода (про пасивну людину)”; *Tom Pepper* “дуже брехлива людина” [АУФС, с. 865; 665; 577; 956] та ін.

3. Модель “іменник + прийменник + іменник” (N + prep +N)

Поєднання іменника з іменником у цьому структурному типі ФО здійснюється через прийменниковий підрядний зв'язок. В англійській мові більшість прийменників виконують ту функцію, яка в українській покладена на відмінки. Англійські прийменники перейняли і виконують функції попередніх відмінкових флексій іменників відтоді, коли зникла система відмінювання іменників [133, с. 128]. Дослідник умовно використовує термін “граматичні” або “граматизовані” прийменники, оскільки вони у певних випадках виражають ті відношення, які раніше в англійській і сьогодні в українській мові виражаються морфологічно, тобто за допомогою флексій.

Ряд дослідників (О. Арсентьєва [8], Н. Лихошерст [120], А. Мізак [133]) вказують на те, що конструкції N₁ of N₂ з прийменником *of* у їхньому складі – найбільш поширений вид субстантивних прийменникових конструкцій.

При утворенні англійських СФО цього структурного типу характерні такі найчастіше вживані прийменники: *of, in, on*:

– *of*: *a bag of wind* “балакун, базіка, хвалько”; *the picture of health* “здоровий (на) вигляд”; *a mountain of flesh* “висока, товста людина”; *enemy of mankind* “зло людства; сатана, диявол”; *tree of knowledge* “дерево пізнання”; *a baptism of fire* “суворе випробування”; *waters of forgetfulness* “Лета, забуття, смерть”; *water of life* “духовне оновлення” [АУФС, с. 61; 756; 681; 303; 965; 63; 994];

– *in*: *a pain in the neck* “набридлива людина”; *a bull in a china-shop* “незграбна людина”, *a storm in a teacup* “буря в склянці води; велике хвилювання з незначного приводу” [АУФС, с. 745; 173; 895];

– *on*: *a beggar on horseback* “вискочка”; *a bump on a log* “пусте місце, нікчема”; ірон. *a fly on the coach-wheel* “людина, що перебільшує своє значення” [АУФС, с. 88; 173; 344].

Зустрічаються приклади фразеологізмів з іншими прийменниками, проте їх небагато. Наприклад, *game to the backbone* “наполеглива людина”; *tight-fisted hand at the grindstone* “дуже скупа людина” [АУФС, с. 369; 951].

Серед фразеологізмів представленої моделі зустрічаються одиниці з розширенням значення компонентів ФО, а саме: 1) з препозитивним розширенням семантики першого іменника, наприклад, *long drink of water* “дуже висока людина” [АУФС, с. 621]; 2) препозитивним розширенням семантики другого іменника *wolf in sheep's array* [АУФС, с. 1023]. Рідше ФО англійської мови мають у своєму складі присвійний займенник, наприклад, *cloud on one's brow* “у кого-небудь похмурий вигляд” [АУФС, с. 220]. Українські відповідники такого типу подаються у словниках звичайно без займенника, а замість нього подається керування.

В українських фразеологізмах субстантивного типу найчастіше вживаються прийменники *в, у, з, на*. Напр.:

- *в, у*: *спичка в носі* (у кого) “тямущий, кмітливий”; *небо в алмазах* втілення заповітної мрії про щастя; *жуки в голові* (у кого) “не дуже розумний, недоумкуватий”; *вітер у голові* (у кого) “хто-небудь легковажний, несерйозний” [СУФМ, с. 681; 237; 111];

- *з*: *серце з перцем* (у кого) “хто-небудь з непокірним, норовистим, запальним характером”; *лантух з кістками* “дуже худа, виснажена людина”; *кат з катів* “дуже жорстокий”; *кров з молоком* “здоровий, рожевovidний, рум'яний” [СУФМ, с. 377; 328; 289; 315];

- *на*: *зуби на продаж* “хто-небудь завжди усміхнений, посміхається”; *туман в (на) очах* (у кого) “хто-небудь погано почуває себе”; *майстер*

(*мастак*) на всякі (всі) штуки “1. Дотепна, вигадлива людина; 2. зневажл. Людина, здатна на погані вчинки”; *рубець на рубці* “латаний, дуже старий, зношений (про одяг)” [СУФМ, с. 727; 364; 618].

4. Модель “дієприкметник (Participle I (II) + іменник” найменше поширена у досліджуваних нами мовах. При утворенні цієї моделі простежуються відмінності, що полягають у вираженні дієприкметникових форм в українській мові та форм Participle I і Participle II в англійській (I. V. Korunets’).

Дієприкметник як явище граматики сьогодні не має єдиного теоретично обґрунтованого висвітлення. Існують три основні розуміння дієприкметника: 1) він являє собою дієслівну форму, 2) він є прикметником дієслівного походження і 3) дієприкметник як окреме утворення має ознаки дієслова і прикметника.

Український мовознавець І. К. Кучеренко пропонує свою, цілком обґрунтовану позицію щодо функції дієприкметника. На його думку, дієприкметник виражає оякіснену дію; це звичайний відносний прикметник (віддієслівний) [113]. У прикметнику відчувається притаманність, характерність, постійність, невід’ємність ознаки, що виявляється “зсередини”. А у дієприкметнику відчувається дійовість, тимчасовість, іноді невідповідність ознаки, що виявляється “зовні” [113, с. 16]. Певні міркування з цього приводу наводить і Г. М. Гнатюк, констатує, що спостерігається наростання певної семантичної самостійності дієприкметника, і нерідко він набуває ознак, які віддаляють його від дієслова [52, с. 1975]. І. Р. Вихованець про двоїстий характер дієприкметника писав, що він “полягає в тому, що синтетичні дієприкметникові форми входять до складу прикметників, а аналітичні дієприкметникові форми (з аналітичною синтаксичною дієслівною морфемою-часткою *бути*) – до класу дієслів <...>. Граматична роздвоєність дієприкметника, породжувана специфічним співвідношенням у ньому синтетизму і аналітизму, адекватно відбиває семантико-граматичну природу цієї форми” [34, с. 132–133].

На неоднозначність у поглядах дослідників при розгляді дієприкметника та відмінності між ним і герундієм в англійській мові вказує В. В. Рачкевич. Він наводить думки деяких лінгвістів (В. Жирмунського, О. Савченка) про те, що дієприкметник (причастие І) має двояку природу і має як вербальні, так і іменні ознаки [154]. На думку В. Рачкевича, англійські й американські граматисти (G. O. Curme, J. C. Nesfield, R. Quirk) обмежуються визначенням дієприкметника як форми, що має ознаки прикметника та дієслова. Дж. Лайонз визначає дієприкметник як слово, похідне від дієслова, що вживається як прикметник [там само]. Дослідник О. Джесперсен вважає, що дієприкметники – це вид прикметників, хоча синтаксично вони зберігають характеристики дієслова [216, с. 7]. Загалом питання, чи дійсно правомірно відносити дієприкметник Participle I до класу прикметників, залишається не вирішеним остаточно.

Аналізуючи прикметники англійської мови, Б. Ворен деякі з них називає вербальними (*verbal adjectives*), аргументуючи це тим, що вони походять від дієслів. Таким прикметникам, на думку дослідниці, властива тимчасовість [234, с. 106–107].

Серед українських СФО частіше зустрічаємо форму пасивного дієприкметника минулого часу, наприклад, *набитий дурень* “дуже обмежена, нерозумна людина”; *розкрита душа* у кого, чия “хто-небудь прихильно, щиро ставиться до кого-небудь”; *битий горем* “людина, яка має поганий вигляд через хворобу, якісь переживання, втому; знесилений і т. ін.” [СФУМ, с. 222; 225; 30]. Не маючи при собі залежних слів, такі ФО наближаються за своїми функціями і граматичною природою до прикметника. Рідше в українській мові вживається форма дієприкметника теперішнього часу, яка набула прикметникового значення, у порівнянні з формою Participle I в англійській: *ходяча совість* “людина, основною рисою якої є чесність, порядність”; *ходяча енциклопедія* “людина, що має різнобічні знання і може дати довідку з багатьох питань”; [СФУМ, с. 675; 232]; *a walking skeleton* “дуже худий; живий скелет, шкіра та кості” (букв. “ходячий скелет”); *blooming fool* “страшений дурень, дурень

дурнем” (букв. “квітучий дурень”); *peering Tom* “цікава людина”; *a doubting Thomas* “скептик” (букв. “Томас, що сумнівається”) [АУФС, с. 989; 146; 753; 284] (пор. укр. *Хома невірний (невірячий)* [СФУМ, с. 752].

Натомість ми більше зафіксували англійських СФО, у складі яких залежним компонентом виступає у дієслівній формі Participle II: *boiled shirt* “бундючна, зарозуміла, непривітна людина” (букв. “варена сорочка”); *crooked stick* “незгідлива, незговірлива людина” (букв. “викривлена палиця”); *deranged in one’s head* “божевільний, не сповна розуму” (букв. “доведений до безладу у власній голові”); *born in a barn* “невихована людина” (букв. “народився у сараї”); *the cloven-footed gentleman* “біс, сатана, дідько” [АУФС, с. 150; 246; 267; 151; 220].

Слід зазначити, що спільна мотиваційна основа субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів пов’язана з Біблією та міфологією, а також з окремими історичними подіями (укр. *червона нитка* “керівна ідея, головна думка, тенденція” (у корабельні снасті англійського королівського флоту впліталася червона нитка; вираз вживав Й.-В. Гете) [КВУМ]; відмінна – з історико-суспільним життям (англ. *bear garden* “ведмежий садок” – місце, де цькували ведмедів, розважаючи публіку [АУФС, с. 70]; укр. *чобіт чоботом* (чобіт в українській ментальності – мотивувальний образ розумової обмеженості), фольклором і літературою (англ. *an albatross around your neck* “важкий тягар, постійне випробування” (альбатрос – морський символ, у фольклорі він уособлює душі померлих моряків) [ДІО, с. 3].

Окремі мотиви ІФ виражено різними граматичними формами. Наприклад, мотив “стан сп’яніння” в англійській мові (*three sheets to the wind* “дуже п’яна людина”) реалізується за допомогою субстантивної одиниці та відображає прихильність англійців до моря та морських подорожей (йдеться про паруси на судні, про його стійкість і керованість; у ХІХ ст. моряки жартома визначали стан сп’яніння, посилаючись на кількість вітрил під вітром) [ДІО, с. 264]. В українській же мові маємо компаративну одиницю (*п’яний*) як *chip* (чіп – дерев’яна конусоподібна пробка для закупорювання отвору в бочці або іншій

посудині, яка звичайно просотувалася вином або іншим напоєм цієї ємності) [АУФС, с. 765].

Таблиці 4 і 5 демонструють кількісне представлення культурних кодів та основні джерела, представлені зіставлюваними субстантивними інтертекстуальними фразеологізмами. Як видно з показників (табл. 4), в основі творення ФО цього структурного типу лежать образи тварин, якими їх бачили і сприймали люди, а також уявлення про душу людини, її фізична характеристика через предмети побуту, природні явища та ін. За результатами проаналізованих джерел виникнення СФО робимо висновок, що істотно представлені історико-суспільне життя, Біблія, античні джерела англomовного й українського народів.

Таблиця 4

Культурні коди	Англійські СФО (66 од.)	Українські СФО (60 од.)	Всього СФО (126 од.)
Біоморфний	14	16	30
Тілесний	8	17	25
Антропний	14	9	23
Артефактний	14	7	21
Природний	10	5	15
Духовний	4	5	9
Харчовий	2	1	3

Таблиця 5

Джерела СФО	Англійські СФО	Українські СФО
Історико-культурне життя	12	10
Біблійно-релігійні	7	6
Антична спадщина	6	5
Літературні	4	2
Народні уявлення	3	5
Інші джерела	34	32

4.3. Ад'єктивний код англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів

До групи *ад'єктивних* ФО (далі АФО) або прикметникових належать одиниці з якісним прикметником у ролі граматично стрижневого компонента, який повністю визначає семантичні і граматичні властивості всього фразеологізму [5, с. 59–60]. Наприклад, англ. *full of beans* “жвавий, енергійний, повний запалу”; *easy on the eye* “вродливий, гарний, приємний на вигляд”; *light in hand* “який легко підпадає під чий-небудь вплив, податливий”; *not right in one's head* “не при своєму розумі, несамовитий” [АУФС, с. 365; 298; 702]; укр. *лепетливий на язык* “той, який любить багато говорити; балакучий, язикатий”; *гострий на око* “спостережливий, уважний, пильний”; *бідний на розум* “тупий, нетямущий” [СФУМ, с. 332; 163; 31].

Такі ФО об'єднані або якісною характеристикою особи, або станом цієї особи. Вони співвідносяться з якісними прикметниками як за семантикою, так і за граматичними ознаками. Назвемо їх “класичними” або “некомпаративними” (за визначенням О. Куніна) ад'єктивними фразеологічними одиницями. Проте кількість таких фразеологізмів від усього загалу одиниць цієї групи в обох мовах незначна. Це пояснюється особливостями синтаксичної сполучуваності прикметника, що має обмежені можливості щодо утворення словосполучень, у яких він виступає граматичним ядром.

Розглядаючи структурно-семантичні моделі фразеологічних одиниць англійської мови, А. І. Альохіна [6, с. 101–102] виділяє ад'єктивні моделі, які у неї представлені двома групами:

- 1) $As + Adj + As + N \pm Prep + N$;
- 2) $A + Cj + A \text{ or } N + Cj + N$,

де *Adj* або *A* – це прикметник, *As* – повторюваний сполучник у складі фразеологічної моделі, *N* – іменник, *Prep* – прийменник, *Conj* – сполучник.

Як бачимо, перша група ФО – це група порівняльних зворотів, друга – ад’єктивні ФО з сурядною структурою. Поза увагою дослідниці залишилися фразеологізми з підрядним зв’язком, тому така класифікація, на наш погляд, не є вичерпною.

О. Ф. Арсентьева ад’єктивними вважає ФО, які функціонально співвідносні з прикметниками, тобто ті фразеологізми, стрижневим компонентом яких є прикметник [8, с. 30]. Ад’єктивні ФО англійської та російської мов дослідниця поділяє на два основні підкласи: 1) ад’єктивні компаративні ФО (які у своєму складі мають порівняльний компонент *as / как* (наприклад, *(as) greedy as a wolf; беден как церковная мышь*); 2) ФО зі структурою *adj + prep + noun* (наприклад, *full of beans; остер на язык* тощо). У цій структурі допускається розширення залежного компонента за рахунок присвійного займенника (*true to one's word* “вірний своєму слову”) [АУФС, с. 967]. Не погоджуємося із таким визначенням О. Арсентьевої, оскільки, на наш погляд, ад’єктивними не слід уважати всі стійкі словосполучення, до компонентного складу яких входять прикметники. Тут важливо враховувати категоріальні ознаки цього класу фразеологічних одиниць: семантику, морфологічні особливості й синтаксичні функції.

Про це наголошують також В. М. Білоноженко та І. С. Гнатюк, які морфологічне оформлення фразеологізмів, співвіднесених з певними частинами мови, поділяють на дві групи. До першої зараховують фразеологізми, лексико-граматичні властивості яких визначені збереженими лексико-граматичними особливостями граматично опорного компонента. До другої – фразеологізми, лексико-граматичні особливості яких у цілому не зумовлюються особливостями граматично опорного компонента, а співвіднесеність ФО з тією чи іншою частиною мови визначається їхнім синтаксичним функціонуванням [21, с. 58–59]. Отже, вважаємо, що співвіднесеність ФО з частинами мови визначається і семантично, і за морфологічними показниками, і в плані синтаксичного функціонування.

Дещо повніше аналізує ад'єктивні ФО О. Кунін, класифікуючи їх на такі групи:

- 1) некомпаративні ад'єктивні фразеологічні одиниці з підрядною структурою;
- 2) некомпаративні ад'єктивні фразеологічні одиниці з сурядною структурою;
- 3) компаративні фразеологічні одиниці [110].

До того ж, фразеолог визначає семантичні і граматичні особливості досліджуваних ФО, розглядає алітерацію у порівняннях як один із поширених видів евфонічних засобів в ад'єктивних фразеологічних одиницях, визначає особливості вживання сполучника *as* у складі компаративних зворотів.

Важливою ознакою АФО у сучасній українській мові, на думку М. Т. Демського, є те, що вони, як правило, позначають не ознаку взагалі, як це роблять прикметники, а конкретну ознаку, що належить тільки особі, неособі, власне предметові чи абстрактному предметові [67, с. 15]. Серед відібраних нами з фразеологічних словників ФО ад'єктивні фразеологізми, які сполучаються з іменниками-назвами особи, позначають ознаки, що називають:

- **риса характеру людини, її вдачу:** *мухи в носі грають* “гордовитий, пихатий”; *з медом на вустах* “облесливий, нещирий”; *хоч свічки ліпи* “м'який, непринциповий, слабохарактерний”; *гострий на слово* “здатний влучно, дошкульно, різко, дотепно висловлюватися” [СФУМ, с. 413; 384; 348; 163]. Пор. *Сит Бассім – то хлоп не швайка! Гордий трохи, та се байка – Грають мухи в носі, бач* [СФУМ, с. 413]; *Завідуючий був старий лис, з медом на вустах, якого, проте, радили мені стерегтися* [СФУМ, с. 384]; *Маруся давно подобалася Гуцуляку. Вона нам усім подобалася. Гарна і гостра на язик, нівроку* [Дн, с. 193];

- **розумові здібності:** *не з дурного десятка* “розумний, кмітливий”; *кур'ячий мозок* у кого “нерозумний, нетямущий”; *бистрий на розум* “кмітливий”; *голова з вухами* “некмітливий, нетямущий”; *на розум кволий* “розумово обмежений, недоумкуватий” [СФУМ, с. 195; 401; 27; 156]. Наприклад, – *Ви, Іполите*

Савичу, не відвертайтеся, я не з дурного десятка. В керівництво не обирався, але добре бачу, як не по-хазяйськи розтринькуємо народну копійку [СФУМ, с. 195]; Але ж **мозок** у єзуїтів **курячий**, не наказали ландскнехту... Той залишив тіло на місці. От і зробили з Андрія Ковача Андрія Великомученика [ПнП, с. 222]; **Бистра на розум**, вона розмовляла так жваво й дотепно, що слухати її не можна було без зворушення і теплої посмішки [СФУМ, с. 27]; Коли ви, Онисю, такі... розумні, такі проворні такі падковиті до хазяйства, що й сказати не можна, - промовив отець Харитін солодким голосом. – **Голово з вухами!** Хоч при людях кажи на мене ти! – сказала Онися, торкнувши його по руці [ФСУМУД, с. 144];

- **фізичні особливості та спроможності:** ребра світяться “дуже худий”; міцно збитий “здоровий на вигляд; дебелий, кремезний”; кулаком вола вб’є “дуже сильний” [СФУМ, с. 596; 257; 53]. Пор.: При батькові і при матері є що їсти й пити, а **ребра** в дитини **світяться** проти сонця [СФУМ, с. 596]; Він [парубок] мав рацію бажати зустрічі лицем до лица: плечі широкі, важкі, шия жилава, сам кремезний, **міцно збитий**, весь як з чавуну [СФУМ, с. 257];

- **зовнішній вигляд, сукупність уроджених фізичних рис:** хоч картину малюй “гарний, вродливий”; скупаний у молоці “гарний, виплеканий”; і глянути гідко “дуже поганий” [СФУМ, с. 366; 660; 149]; Молодий [хлопець]. А гарний – хоч картину малюй [СФУМ, с. 366]; Посадник Коснятин...був завжди **мовби скупаний у молоці** – пещено-білий, червоногубий, а здоров’я в ньому так і двигтіло [СФУМ, с. 661]; Коли б вона була гарна, то мені не так було б жаль, а то ж така тобі погана, що й **глянути гідко** [СФУМ, с. 149];

- **матеріальні статки:** тільки душа в тілі “бідний, убогий”; із горла лізе (у кого) “дуже багатий”; вітер у кишенях свистить у кого “хто-небудь бідний, не має грошей” [СФУМ, с. 229; 343; 112] та ін.: “Отак увесь вік свій прожила, - думала баба Сикліта, – **тільки душа в тілі**” [СФУМ, с. 229]; Отож якраз він такий злидар. Не бійсь, в нього з горла лізе [СФУМ, с. 343].

Аналізуючи групу ад’єктивних ІФ, в українській мові ми виділяємо такі найбільш поширені структурні типи:

1. прикметник + іменник у непрямому відмінку: *м'який серцем* “добрий, лагідний”; *лобом неширокий* “не здатний добре мислити, нерозумний”; *середньої руки* “який нічим не вирізняється серед інших; звичайний або посередній” [СФУМ, с. 413; 434; 625];

2. прикметник + прийменник з іменником: *проворний на язик* “говіркий, балакучий”; *мудрий по шкоді* “той, хто зазнавши втрат, збитків, невдач, став дуже обачним і далекоглядним”; *важкий на руку* “який без особливих зусиль може боляче вдарити; дуже сильний” [СФУМ, с. 572; 410; 49];

3. прикметник + прикметник із сурядним сполучником: *голодний і голий* “дуже бідний”; *молодий, та ранній* “не за віком досвідчений, знаючий, здібний” [СФУМ, с. 159; 402]. Остання модель представлена небагатьма прикладами ІФ.

Окрему групу становлять ФО з дієприкметником *дієприкметник + іменник з прийменником*, який має самостійне значення. Наприклад, *купаний в окропі* “дуже запальний, невитриманий”; *клепаний на язик* “здатний дотепно і влучно говорити”; *прибитий на цвіту* “розумово обмежений, психічно нездоровий; дурнуватий” [СФУМ, с. 319; 301; 557].

Проаналізувавши ФО англійської мови, ми виділяємо серед них такі основні моделі:

1. Adj + Prep + Noun: *easy on the eye* “вродливий, приємний на вигляд”; *fresh from the nursery* “молодий”; *soft in the brain* “дурний, придуркуватий, недоумкуватий”; *quick on one's pins* “рухомий, жвавий, швидконогий” [АУФС, с. 298; 359; 874; 804];

2. Adj + Cj + Adj: *prim and proper* “манірний”; *rough and tough* “грубий, брутальний” [АУФС, с. 775; 825].

У результаті порівняльно-зіставного дослідження виділяємо спільні для обох мов моделі:

1. прикметник + прийменник + іменник / Adj + Prep + Noun (ад'єктивні ФО з підрядним зв'язком). Наприклад, укр. *гострий на око* “спостережливий, уважний, пильний”; *скутий на слова* “який не любить багато говорити; небагатослівний” [СФУМ, с. 163; 661]; англ. *light in hand* “який легко підпадає

під чий-небудь вплив, податливий”; *dead to all feeling* “нечутливий, черствий, безсердечний”; *dead above the ears* (амер. сл.) “дурний, тупий” [АУФС, с. 609; 262].

2. прикметник + сполучник + прикметник / Adj + Cj + Adj (ад’єктивні ФО з сурядним зв’язком). Наприклад, укр. *ситий і вкритий* “забезпечений усім необхідним для існування”; *босий і голий* “дуже бідний, убогий” [СФУМ, с. 648; 36]; англ. *high and mighty* “зарозумілий, пихатий”; *hale and hearty* “повний енергії, жвавий” [АУФС, с. 492; 446].

Як бачимо, ФО ад’єктивного типу української мови характеризуються дещо більшою структурною розмаїтістю порівняно з англійськими, що можливе завдяки наявності в українській мові ширшої системи відмінювання, особливостей вираження граматичних категорій роду у межах досліджуваної групи. Відмінності в структурі ФО між названими мовами зумовлені відсутністю категорії роду в англійській мові.

Ад’єктивні ІФ в зіставлюваних мовах становлять не дуже численний розряд порівняно з субстантивними й дієслівними. Проте до їх складу входять цікаві для дослідника порівняльні (компаративні) звороти, які дають оцінку людині, її внутрішнім якостям, фізичним особливостям, зовнішньому вигляду, матеріальним статкам тощо, і в яких спостерігаються як спільні, так і специфічні для кожної мови риси.

Компаративні фразеологічні одиниці (далі КФО) як окрему групу стійких і відтворюваних словосполучень із яскраво вираженими структурними ознаками однією з перших виділяла І. І. Чернишова [196]. Дослідниця виокремлює дві характеристики, на підставі яких нею виділяються стійкі порівняння. Це продуктивність і структурно-граматичні особливості, що дає можливість ідентифікувати їх як окремий підвид фразеологічних єдностей [196, с. 49].

У зіставному аспекті група німецьких і українських ад’єктивних компаративних фразеологічних одиниць була об’єктом аналізу в дисертаційному дослідженні С. М. Муніци, яка виділяла такі структурні моделі

й типи в обох мовах [139]. Дослідниця проводить зіставний аналіз типової, на її думку, структурної моделі $A + \text{wie} / \text{як} + S_n$, де A (Adjective) / прикметник – це стрижневе слово в ад’єктивній компаративній ФО, а S_n (Substantive) / іменник у називному відмінкові – її опорне слово [там само, с. 11]. Крім того, авторка детально розглядає структурні типи цієї моделі, можливі розширення компонентів ад’єктивних компаративних ФО зіставлюваних мов, а також фразеологічні варіанти.

Звертає увагу на особливості компаративних ФО в українській і англійській мовах також Р. П. Зорівчак. Вона зазначає, що при зіставленні українських і англійських фразеологізованих порівнянь спостерігаються як конвергентні, так і дивергентні властивості [79, с. 40–41, 138–140]. Щодо синтаксичної структури КФО, то вони мають подібну синтаксичну структуру із з’єднувальними словами *ніби, мов, немов, неначе, як* в українській мові; *like, as, such as* тощо в англійській мові. Основою порівнянь в обох мовах часто виступають лексеми основного словникового складу, назви тварин, рослин, явищ навколишньої дійсності, тому багато компаративних ФО побудовано на загальнолюдських образах і асоціаціях. Спільним для порівнюваних мов є і те, що значна кількість фразеологізованих порівнянь сприймаються як кліше, оскільки через частоту вживання ФО з’являється затертість образу. Відмінності полягають у тому, що в українській мові частину компаративних одиниць становлять ФО, що виникли через компресію семантично надлишкових елементів (*соловейком щебече*), а також завдяки відносно вільному порядку слів в українській мові, своєрідності української символіки і особливостях побуту.

Серед цієї групи ФО ми розглядаємо порівняльні звороти, які або семантично співвідносні з прикметниками, або уточнюють (здебільшого підсилюють) їх зміст. Такі структури відносно однотипні для зіставлюваних у нашому дослідженні мов – української і англійської.

У складі ФО, співвідносних з прикметником, що сприймаються як зрозумілі поза контекстом, належать, наприклад, укр. *як мак цвіте* (гарний, здоровий), *як з хреста знятий* (дуже блідий, замучений), *як палець* (самотній),

як в'юн (верткий), як шовковий (дуже покірний, слухняний) [СФУМ, с. 364; 271; 144; 779] тощо. Такі фразеологізми в українській мові мають у своїй структурі порівняльний сполучник **як** або його еквіваленти – **мов, немов, ніби, наче** тощо, які є обов'язковою основою реалізації змісту порівняльної ФО, відіграючи фразеоутворювальну роль: *Такий зробивсь несміливий, мовчазний, аж жаль бере: чолов'яга, як мур, як мак цвіте, ще краще, ніж парубком був, а якийсь приголомшений* [СФУМ, с. 364]; *І коло того всього – квокче мама, як із хреста знята* [Тар, с. 24;] *Чи тебе мати не годує?; Як палець я... У наймах родивсь, у наймах ріс, у наймах... батько й мати померли* [СФУМ, с. 481]; *Підождіть трохи, буде вона [жінка] в мене як шовкова: й говоритиме, співатиме, ще й танцювати буде!* [СФУМ, с. 779]. Адже без порівняльного сполучника будь-яка компаративна ФО була б вільним словосполученням або реченням, а іноді й втрачає свій зміст, тобто порівняльна семантика в такому випадку не реалізовувалася б. Пор.: *як мак цвіте* – *мак цвіте*; *як палець я* – *палець я* та ін.

В англійській мові відповідниками порівняльних ФО української мови звичайно є конструкції з компонентом *like*, якщо вони вживаються без прикметника як його еквіваленти: *like a bear with a sore head* “засмучений, сердитий, у поганому настрої”; *like a bull in a china-shop* “незграбний”; *like a sieve* “дірява, як решето” (про голову); *like a stuffed calf* розм. “як опудало, несосвітений дурень”; *like a lamb* “покірливо, безмовно; як вівця” [АУФС, с. 610; 611; 611]. Проте переважна більшість ФО з компонентом *like* мають у своєму складі дієслово і належать до компаративних дієслівних одиниць: *feel like a fighting cock; chatter like a magpie; live like a dog; speak like a mouse in a cheese; eat like a wolf* [АУФС, с. 327; 210; 617; 879; 299] та ін.

Разом з тим в українській мові значно більшу кількість становлять компаративні ФО, прив'язані до певного прикметника, підсилюючи на основі порівняння з чим або ким-небудь його значення, роблячи його ознаку більш виразною і яскравішою. Наприклад, (здоровий) *як віл* – “дуже (здоровий)”; інакше можна витлумачити – “такий (здоровий), як віл”; (рівна, струнка) *як*

свічка – “дуже (рівна, струнка)” або “така (рівна, струнка), як свічка” [СФУМ, с. 109; 637]; – *А коли ж то його [пана] вхопить, коли він здоровий як віл, – знов обізвався Кавун і похилив на стіл свою русяву голову; Олександра стояла, спершись на сапу, рівна, як свічка* [СФУМ, с. 109; 637].

Залишається неоднозначним питання чи входять до складу таких порівнянь лексеми, що стоять перед порівняльним сполучником. У дослідників структури ФО у слов'янських мовах тривалий час спостерігається неоднозначність у підході до висвітлення цього питання. Скажімо, В. М. Огольцев [144, с. 6] вважає стійкими порівняннями лише фрагменти після порівняльного сполучника (*как снег, как ветер*), які власне не є номінативними одиницями. З іншого боку, дослідник у цій же роботі порівняння типу *голодный как волк, как собака; сильный как бык, как медведь* і т. ін. називає синонімічними конструкціями. Виникає запитання: як такі порівняння могли б бути синонімічними, якби основа порівняння не входила до структури цього порівняння? Адже окремо взяті *как волк, как собака* і *как бык, как медведь* не є синонімами.

Співавтори праці з фразеології М. М. Копиленко і З. Д. Попова вважають, що до складу компаративних фразеосполучень обов'язково входить визначальний компонент [93, с. 104].

В. М. Бойко вказує на те, що “обов'язковим структурним елементом переважної більшості ФО компаративного типу є *прифразеологічне слово* (*курсив наш* – О. Г.) (як правило, прикметник), яке служить зовнішнім показником, сигналізатором категоріального значення ФО” [22, с. 53].

Українські дослідники фразеології В. і Д. Ужченки слова фразеологічного оточення (найчастіше це дієслова й прикметники), до складу компаративізмів не зараховують [189, с. 28]. Вважаємо, що ці слова (назвемо їх услід за укладачами СФУМа супровідними словами) є обов'язковим словесним оточенням ФО. Вони зберігають своє значення і перебувають поза межами фразеологізму, проте необхідні для його функціонування і реалізації лексичного значення. Звичайно, в українській мові перший компонент

порівняння може часто пропускатися, не порушуючи при цьому ні поняттєвого, ні образного значення ФО. Це відзначає і С. М. Муніца, розмірковуючи над тим, чи правомірно виключати перший компонент із структурної моделі компаративної ФО, оскільки він факультативний [139]. Іноді дійсно можливі пропускання першого компонента порівняння. Проте в такому разі, на нашу думку, з'являється певна нечіткість, “затемненість” значення порівняння. Це простежується при “перенасиченості” прикметників, які виступають структурними стрижнями порівняльних ФО і можуть приєднувати до себе якийсь один іменник у ролі порівняльного, тобто другого компонента. Іноді перші компоненти виступають синонімічними, іноді вони досить віддалені за своїм лексичним значенням. Пор.: *як тополя* (тонка, струнка, гнучка, пряма, одинока); *як собака* (злий, клятий, лютий, сердитий, голодний, старий) [ОС]. При опущенні першого компонента у порівняльній *як тополя* чіткість інформації може втрачатися, тобто чи то така струнка, як тополя, чи то одинока. Або ж *як собака* – злий, старий чи голодний? Насправді деяким назвам понять (тварин, рослин, предметів тощо) у процесі повсякденного спілкування люди приписують не одну, а декілька якостей або характеристик, тому семантична структура таких порівнянь іноді буває складною. У фразеологічних словниках порівняльні ФО подаються звичайно за таким зразком: *як собака* зі сл. голодний, злий і т. ін. “дуже, надзвичайно”; *як табака* перев. зі сл. темний, сліпий і т. ін. “зовсім, абсолютно неосвічений, некультурний”; *як індик* зі сл. *наприндитися, надутися* [СФУМ, с. 674; 705] тощо. Доцільно вказати на той факт, що ці частини мови семантично дещо обмежені у своїй кількості. На таку притаманну для фразеологічних порівнянь обмеженість у кількісно-якісному обсязі звертає свою увагу І. К. Кучеренко [114, с. 36].

Для української мови звичайно характерні структурні типи порівняльних ФО:

1. як (мов, ніби) + іменник в називному відмінку: *як писанка*; *як мазниця*; *як ніч*; *як оса*; *як мітла* [СУФМ, с. 502; 363; 473; 469];

2. як (мов, ніби) + прикметник (дієприкметник): *як шовковий; як мертвий; як намальований; як засватаний; як перемитий* [СФУМ, с. 779; 385; 422; 251; 496];
3. як (мов, ніби) + іменник в називному відмінку + узгоджене означення: *як дірявий чобіт; як нова копійка; як сонна муха* [СФУМ, с. 765; 307; 413];
4. як (мов, ніби) + дієприкметник пасивного стану + іменник у ролі додатку або обставини: *як скупаний у молоці; як з воску зліплений; як з хреста знятий* [СФУМ, с. 661; 266; 271];
5. як (мов, ніби) + дієслово в особовій формі + іменник у непрямому відмінку з прийменником або без нього: *як гаву ковтнув; як на кір горить; як з гробу встав* [СФУМ, с. 303; 161] і т. ін.

Що ж до англійської мови, то дієслова і прикметники обов'язково присутні в складі чи то дієслівної, чи прикметникової КФО. Нами не були зафіксовані праці, у яких дослідники торкалися питання належності чи неналежності основи порівняння до складу фразеологізму.

Крім розглянутої вище порівняльної конструкції з словом *like* в англійській мові як еквівалент порівняльних ФО української мови звичайно відповідає один із різновидів конструкцій з повторюваним сполучником *as*: *as...as*, які можна витлумачити за допомогою поєднаного з відповідним прикметником прислівника міри, ступеня якості “дуже”. Наприклад, *(as) bland as oil* “дуже (люб’язний, ввічливий)”; *(as) fat as butter* “товстий, опецькуватий”; *(as) hard as nails* “твердий, рішучий”; *(as) honest as the day* “дуже (чесний)”; *(as) plain as a pikestaff* “цілком ясний, зрозумілий”; *(as) slow as a snail* “дуже млявий, повільний”; *(as) silly as a goose* “дурний” [АУФС, с. 142; 323; 452; 504; 760; 870; 863]. Напр.: *For a day or two Mr. Simpson continued as bland as oil* [АУФС, с. 142]; *The murderer then made the mistake of removing the bottle to prevent the police finding his fingerprints on it. I hope that too is as plain as a pikestaff* [ShaGr, с. 5].

Своєрідною особливістю порівняльних фразеологізмів англійської мови є більша кількість, ніж в українській мові, стійких словосполучень з власними

іменами, зокрема з іменами біблійних, міфологічних, античних персонажів. Наприклад, *(as) poor as Job* “бідний, багатостраждальний Іов”; *(as) proud as Lucifer* “гордовитий, зарозумілий”; *(as) old as Methuselah* “дуже старий”; *(as) poor as Lazarus* “дуже бідний”, *(as) wise as Solomon* “(мудрий) як Соломон”; *(as) rich as Croesus* “дуже багатий; багатий як Крез” [АУФС, с. 777; 716; 769; 1013; 819] та ін. В англійській мові слова на позначення цих персонажів використовуються в порівняннях. В українській же мові вони частіше виступають у функції метафоризованих образів: *Стоптала подвір'я із садом Люциперів чорних навала; Чудо! Чудо звершилося! Велике чудо! Лазар ожив! Ви бачили, грішники?! Цей чоловік зцілювся, бо покався!* [Тар, с. 130].

Представлена модель КФО “*Adi + as + Noun*” досить типова для англійської мови. Можна говорити, що зустрічається вона і в українській мові, проте прикладів ФО ми зафіксували небагато. Пор.: (худий) як *тріска*; (дурний) як *сак*; (сивий) як *голуб*; (схожий, подібний) як *дві (три) краплі води* [СФУМ, с. 623; 169; 311].

Як бачимо, українські відповідники вживаються зі словами фразеологічного оточення, які до складу ФО в роботі ми не зараховуємо. Зазначимо, що англійські порівняння можуть вживатися як з початковим сполучником *as*, так і без нього. Іноді сполучник пропускається, наприклад, в еліптичних реченнях, також коли порівняльна ФО вживається на початку речення, і в тому випадку, коли перед фразеологізмом стоять сполучники *but* чи *yet*, хоча це спостерігається не завжди.

Для багатьох порівняльних ІФ англійської мови характерний прийом алітерації, тобто симетричне повторювання подібних приголосних звуків на початку або наприкінці слів (див. О. Кунін, R. Moon). У складі компонентів ФО зустрічається повторювання однакових приголосних на початку їхніх компонентів: *plump as a partridge* “товстенький, опецькуватий”; *pretty as a picture* “дуже гарна, приваблива”; *touchy as tinder* “дуже запальний, образливий”; *fit as fiddle* “в гарному настрої; при доброму здоров'ї”; *gaunt as a grey-hound* “дуже худий, виснажений”; *proud as peacock* “гордовитий,

чванливий, пихатий” [АУФС, с. 767; 774; 963; 337; 370; 777] тощо. В українській прийом алітерації в порівняннях зустрічається рідше: (потрібний) *як повітря*; (сухий) *як шкірка* [СФУМ, с. 526; 657].

Окрім того, для англійських КФО характерне препозитивне і постпозитивне розширення компонентів, тобто у складі КФО наявні визначальні або уточнювальні слова при другому компоненті. Структурний тип із препозитивним розширенням зустрічається нечасто, наприклад, *(as) clean as a new pin* “дуже (чистий, охайний)”; *(as) poor as a church mouse* “дуже (бідний)”; *(as) mad as a March hare* “дуже (божевільний)” [АУФС, с. 216; 769; 632;]. До порівняльних ФО із постпозитивним розширенням належать *(as) courteous as a dog in a kitchen* “дуже (нечесний, непорядний)”; *(as) wanton as a calf with two dams* “дуже (покірний)”; *(as) crooked as a dog’s hind leg* “дуже (нечесний)” [АУФС, с. 243; 991; 246].

Таким чином, при зіставленні англійських та українських КФО спостерігаються як спільні, так і певні відмінні риси. Спільним є те, що у порівняннях зіставляваних мов обов’язковим елементом виступає порівняльний сполучник *як, ніби, мов, as, like* та ін., отже, вони мають подібну синтаксичну структуру. Такі моделі в обох мовах досить поширені. Особливістю порівняльних ФО української мови є те, що вони часто вживаються зі словами фразеологічного оточення, які до складу цих ФО не входять. Виділення основних структурних типів компаративних ФО свідчить про більшу їх розмаїтість і продуктивність в українській мові, що пояснюється віддаленою спорідненістю зіставляваних мов. Таблиці 6 і 7 демонструють кількісний аналіз культурних кодів і основних джерел походження АФО.

Таблиця 6

Культурні коди	Англійські АФО (66 од.)	Українські АФО (85 од.)	Всього АФО (151 од.)
Біоморфний	22	20	44
Антропний	12	22	34
Тілесний	9	14	23
Артефактний	8	12	20
Природний	7	8	15
Харчовий	5	5	10
Духовно-предметний	3	4	7

Таблиця 6

Джерела АФО	Англійські АФО	Українські АФО
Результати спостережень за тваринами й рослинами	22	20
Порівняння з предметами навколишнього світу	9	13
Історико-суспільне життя	8	12
Біблія і релігійні уявлення	6	5
Антична спадщина	3	2

Висновки до розділу 4

Проаналізувавши формально-граматичні особливості ІФ в англійській і українській мовах, засвідчуємо наявність в обох мовах граматичних конструкцій – елементарних фразеологічних мікротекстів – дієслівних, субстантивних і ад’єктивних, яким притаманні як спільні, так і відмінні характеристики, пов’язані зі своєрідністю кожної із мов.

Структурно-граматичний аналіз дієслівних інтертекстуальних фразеологізмів засвідчив певні відмінності. ІФ зі структурою V + N кількісно переважають в українській мові, однак препозитивне розширення іменника

через присвійний займенник *one's* більш характерне для фразеологізмів англійської мови (*to rack one's brain; to sell one's soul to the devil*). Особливістю української мови вважаємо зворотний порядок компонентів у деяких одиницях (*хліб-сіль забувати*), чого не спостерігаємо в англійській. Для дієслівних ІФ характерні історико-суспільні джерела, традиції, звичаї та Біблія. Найкраще представлені артефактний, біоморфний і тілесний коди культури. Отже, предмети, рослинний і тваринний світ, що оточували людину, ставали джерелом появи багатьох інтертекстуальних фразеологізмів. Символи і коди зумовили різні дії, процеси та поведінку людини, наприклад, традиційну (англ. *to take the cake*; укр. *повернути хліб*), культурну (англ. *to keep open doors*; укр. *уклонятися до землі*), обрядово-символічну (англ. *to wear the willow*; укр. *положити на лаві*).

Граматична специфіка субстантивних ІФ виявляється насамперед у функціонуванні граматичної категорії роду в українській мові, де внаслідок фразеологізації синтаксичних словосполучень часто спостерігається деформація родової парадигми іменника. В українській мові можливе вільне розташування компонентів фразеологізму (*світла душа – душа світла*). Категорія числа притаманна обом досліджуваним мовам, проте не завжди іменники збігаються за формами; частина фразеологізмів уживається як в однині, так і у множині. Відмінності полягають у вираженні форм Participle I і Participle II в англійській мові та дієприкметникових форм – в українській. Зіставлення граматичної форми англійських і українських субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів засвідчило, що це атрибутивні конструкції, препозитивними елементами яких є прикметники, іменники, іменники з прийменником, а також дієприкметники. В основі творення фразеологізмів цього граматичного типу лежать образи тварин, фізична характеристика людини через предмети побуту, природні явища. Для субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів характерний біоморфний, антропний, артефактний коди культури – в англійській мові і тілесний, біоморфний – в українській.

Символічні сюжети ад'єктивних інтертекстуальних фразеологізмів сягають національних традицій оцінки людини, зокрема її порівняння з тваринним і рослинним світом, з предметами побуту тощо. Порівняльні ІФ утворено на загальнолюдських образах і асоціаціях (англ. *(as) poor as a church mouse*; укр. (бідний) як церковна миша). Зіставлявані одиниці мають подібну граматичну форму з порівняльними компонентами як, ніби, мов, немов, неначе в українській мові; *like, as, such as* – в англійській. Особливістю порівняльних інтертекстуальних фразеологізмів української мови є те, що вони часто вживаються зі словами фразеологічного оточення, які до складу цих фразеологізмів не входять.

АФО української мови характеризуються трохи більшою кількістю структурних типів, і результати аналізу засвідчили кількісну перевагу українських фразеологізмів над англійськими, як видно з таблиці. Відмінності полягають у вираженні відмінків, – в українській мові вони виражаються флективно, в англійській – поєднанням іменника з прийменником.

Проаналізовані КФО мають подібну синтаксичну структуру і є відносно однотипними у досліджуваних нами мовах. Істотна відмінність українських компаративних ФО від англійських, яку ми визначали, полягає у наявності слів фразеологічного оточення, які до складу порівнянь не зараховуємо. Аналіз джерел виникнення АФО показав, що на формування граматичного коду мали вплив результати спостережень людини за тваринами й рослинами, порівняння з предметами побуту. Найбільше представлений біоморфний, антропний і тілесний коди культури.

Аналіз кількісного представлення ФО в культурних кодах засвідчив, що домінуючі біоморфний, тілесний, антропний і предметний культурні коди представлені усіма трьома структурними типами ФО, частіше це СФО (біоморфний, предметний і антропний культурні коди в англійській, біоморфний, тілесний – в українській). АФО англійської мови численніше представлені в біоморфному, української мови – в антропному культурному коді. Спільними є, перш за все, такі джерела виникнення фразеологізмів, як

історико-суспільні, Біблія, звичаї, традиції. Специфіка виявлена в ад'єктивних фразеологізмах зіставляваних мов, що виконують переважно характеризуючу функцію, основою мотивованості яких є результати тривалих спостережень людини за світом тварин і рослин.

Основні положення цього розділу висвітлено у працях автора [43; 44].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічна концепція дисертаційного дослідження базується на таких положеннях: 1) інтертекстуальний фразеологізм – це згорнутий текст у тексті з різними типами лінгвокультурної інформації; 2) мотиваційну основу інтертекстуальних фразеологізмів становить їх лінгвокультурна інформація, джерелами якої є традиції, звичаї, обряди, побут, історико-суспільні джерела, література, фольклор, Біблія, міфологія, антична спадщина, а також образність, пов'язана з екстралінвальними факторами, які впливають на розуміння символіки інтертекстуальних фразеологізмів представниками англomовного та українського етносів; 3) лінгвокультурна мотивація – це психоментальна операція встановлення образності фразеологізму з символічним компонентом, яка ґрунтується на лінгвокультурній інформації, закодованій у його символіці; 4) культурний код – це система знаків матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних смислів.

Запропонована методика виявилась ефективною у визначенні спільних і відмінних рис у мотивації лінгвокультурної інформації інтертекстуальних фразеологізмів англійської та української мов, а також при встановленні джерел лінгвокультурної інформації у зіставлюваних інтертекстуальних фразеологізмах.

Фразеологізми виконують як власне мовну, так і культурну функцію, образно відображаючи інформацію про навколишній світ і водночас транслюючи культурні смисли. Розуміння фразеологізмів як вербальних знаків культури, реліктів культурної інформації, – це шлях до пізнання менталітету народу. Фразеологічні знаки ґрунтуються на інтерсеміотичних сценаріях культури етносу, адже більшість із цих одиниць є фрагментами інших текстів: міфів, пісень, казок, байок та ін. Виходячи з цього положення, було визначено одне із завдань лінгвокультурологічного аналізу – виявлення джерел формування культурного конструкта на фразеологічному матеріалі та коментар

фразеологічних одиниць як *інтертекстів*, що сформувалися під впливом різних типів дискурсу – релігійного, літературного, міфологічного тощо.

У роботі *інтертекстуальний фразеологізм* розглянуто як згорнутий текст у тексті з різними типами *лінгвокультурної інформації*, що представляє колективного узагальненого адресата, який транслює цю інформацію наступним поколінням, ідентифікуючи їхню етносвідомість і культуру. Лінгвокультурна інформація інтертекстуальних фразеологізмів закладена в їх мотивації – психоментальній операції реконструкції джерел їх образності. Джерелами лінгвокультурної інформації є звичаї, традиції, обряди, побут, історико-суспільні джерела, Біблія, християнство, література, фольклор, міфологія, антична спадщина, тобто екстралінгвальні фактори, які впливають на розуміння символіки інтертекстуальних фразеологізмів представниками різних етносів.

Англійські й українські інтертекстуальні фразеологізми у результаті зіставлення скласифіковано за 2 типами: внутрішньомовні та міжмовні. Так, Біблія та християнство представлені міжмовними інтертекстуальними фразеологізмами, які походять з біблійних або християнських сюжетів і часто мають однакові образні основи, тобто належать до міжкультурного фонду. Міфологія і антична спадщина справила не менший вплив на мови українського й англійського етносів, значно обумовивши мотивацію образних значень. Джерелами внутрішньомовних інтертекстуальних фразеологізмів є історичні події і суспільні явища, звичаї, традиції, обряди, народні вірування та уявлення, побут, а також література й фольклор. Таким чином, ці інтертекстуальні фразеологізми засновані звичайно на інтракультурній інформації. Вони частково мають аналоги в іншій мові, однак з іншими мотиваційними основами.

Аналіз міжмовних інтертекстуальних фразеологічних *еквівалентів* (повних, часткових) і *аналогів* (близьких, наближених) з урахуванням образності та структурно-граматичної організації сприяв виявленню ступеня ізоморфності й аломорфності англійських та українських кодів культури.

Розглядаючи інтертекстуальні фразеологізми як тексти, які зберігають культурну інформацію (інформацію про світ, що закріпилася у символічній формі, тобто має лінгвокультурну маркованість), встановлено, що вони є відображенням культурних кодів.

У роботі проаналізовано сім кодів культури: *природний, харчовий, артефактний, тілесний, біоморфний, антропний і духовно-предметний*. Класифікація англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмів за кодами культури дала змогу виявити спільні мотиви лінгвокультурної інформації досліджуваних фразеологізмів (щастя, здоров'я, достаток, бідність, страх, смерть, небезпека, дурість / тупість, одруження, врода, соціальні відносини), а також спільні ('бути щасливим', 'гарного здоров'я', 'погіршення здоров'я', 'жити в достатку', 'боятися', 'помирати', 'померти', 'відмова при сватанні') та відмінні ('щастити', 'виходити заміж', 'пророкування смерті', 'грішити') сюжети аломотивів, запозичені з представлених кодів культури. Виявлено суто українські мотиви й аломотиви (мотиви передбачування долі, гріх, душевний стан, балакучість; аломотиви 'тривога' 'страждання, біль', 'збуджений стан').

Проведений аналіз дав змогу простежити, як відобразилися аналізовані джерела лінгвокультурної інформації у кодах культури. Історико-суспільні джерела простежуються в тих англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах, де актуалізуються переважно артефактний, антропний, духовно-предметний коди культури. Традиції, звичаї, обряди та вірування відтворилися здебільшого у фразеологізмах, де реалізуються тілесний, духовно-предметний і природний культурні коди. Літературні джерела спостерігаються у фразеологізмах, де актуалізуються антропний, артефактний і природний коди, фольклор – біоморфний та антропний коди культури. Біблія і християнство відтворилася в тих інтертекстуальних фразеологізмах, де найбільше відображений антропний код, на відміну від джерел із міфології, де представлений артефактний код культури .

Граматичні коди інтертекстуальних фразеологізмів кожної з мов демонструють внутрішню організацію мислення їх носіїв. Кожен етнос експлікує у граматичні формули особливості свого світосприйняття, що чітко простежилося в зіставлюваних англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах. У роботі досліджувані одиниці скласифіковано у три граматичні типи – елементарні фразеологічні мікротексти: 1) дієслівні (ДФО); 2) субстантивні (СФО); 3) ад'єктивні (порівняльні) (АФО (КФО)). У результаті аналізу встановлено залежність граматичних кодів інтертекстуальних фразеологізмів від культурних кодів.

Встановлено, що для дієслівних інтертекстуальних фразеологізмів характерні історико-суспільні джерела, традиції, звичаї та Біблія, що відображено через артефактний, біоморфний і тілесний коди культури.

Спільною мотиваційною основою субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів в англійській та українській мовах є Біблія та міфологія, відмінною – історико-суспільні джерела. Для субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів характерні біоморфний, антропний, артефактний коди культури – в англійській мові і тілесний, біоморфний – в українській.

Специфіка ад'єктивного коду полягає в тому, що, на відміну від дієслівних і субстантивних інтертекстуальних фразеологізмів, основою мотивованості яких є історико-суспільне життя, звичаї, традиції, Біблія, в ад'єктивних (порівняльних) інтертекстуальних фразеологізмах – це здебільшого результати тривалих спостережень людини за тваринним і рослинним світом. Ад'єктивні фразеологізми в досліджуваних мовах виконують переважно функцію якісної характеристики людини.

Зіставний аналіз засвідчив, що ад'єктивні інтертекстуальні фразеологізми характерні для біоморфного, антропного, тілесного, артефактного кодів культури в обох мовах.

Проведений у дисертаційному дослідженні аналіз інтертекстуальних фразеологізмів англійської та української мов не є вичерпним. Нові аспекти глибшого вивчення інтертекстуальної фразеології на матеріалі цих та інших

мов становлять перспективи подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія / Леонід Григорович Авксентьев [2-ге вид., доп. і перероб.]. – Х. : Вища школа, 1988. – 134 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 288 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : [монография] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : ООО Изд-во “Элпис”, 2008. – 271 с.
4. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремиология / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 344 с.
5. Алефиренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / Микола Федорович Алефиренко. – Х. : Вища школа, 1987. – 135 с.
6. Алехина А. И. Фразеологическая единица и слово : К исследованию фразеологической системы / А. И. Алехина. – Минск : Изд-во БГУ, 1979. – 152 с.
7. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / Ирина Викторовна Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 384 с.
8. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале ФЕ семантически ориентированных на человека) / Елена Федоровна Арсентьева. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 124 с.
9. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли ; [пер.с 3-го фр. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель]. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
10. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли ; [пер. с фр. К. А. Долинина; под ред. Е. Г. Эткинда]. – М. : Либроком, 2009. – 393 с.
11. Барабуля А. М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення (на матеріалі української та англійської мов) :

дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Барабуля Антон Миколайович. – Кіровоград, 2007. – 201 с.

12. Баран Я. Фразеологія у системі мови / Ярослав Баран. – Івано-Франківськ : “Лілея – НВ”, 1997. – 176 с.

13. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Роланд Барт ; [пер. с фр.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 616 с.

14. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.

15. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови : Лінгвофілософські нариси : [монографія] / Флорій Бацевич. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 192 с. (Серія “Монографія”).

16. Беликова Г. В. Цитата как видение мира : [монография] / Галина Васильевна Беликова. – М. : Прометей, 2005. – 176 с.

17. Белімова Т. В. Інтертекстуальна основа художньої прози В. Домонтовича (на матеріалі романів “Дівчинка з ведмедиком”, “Доктор Серафікус”, “Без ґрунту”) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 “Українська література” / Т. В. Белімова. – К., 2005. – 19с.

18. Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / Елена Львовна Березович ; под ред. А. К. Матвеева [Изд. 2-е, испр. и доп.] – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 328 с.

19. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура : Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М. : “Индрик”, 2007. – 600 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).

20. Біблія – Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське біблійне товариство, 1992. – 296 с.

21. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 156 с.

22. Бойко В. М. Структурно-граматична характеристика ад'єктивних фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом / В. М. Бойко // Мовознавство. – 1989. – № 3 (135). – С. 50–54.

23. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре / Наталья Георгиевна Брагина. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 520 с. – (Studia Philologica).

24. Брагина Н. Г. Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия) / Н. Г. Брагина // Фразеология в контексте культуры [Отв. ред. В. Н. Телия]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 131–138.

25. Братусь М. Ф. Ознаки сьогодення в семантиці й стилістиці фразеологізмів (на матеріалі сучасної художньої прози) / М. Ф. Братусь // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2009. – Том 22 (61). – № 4. – С. 119–123.

26. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : [учебник] [Электронный ресурс] / Нина Сергеевна Валгина [авторы эл. версии: Каллиников П. Ю., Петров А. М., Лещенко А. М., Рябчикова О. И. и др.] – М. : Агар, 2000. – 416с. – Режим доступа : <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook089/01/index.html>

27. Валуева И. В. Порівняльне дослідження фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом у парадигматиці та синтагматиці (на матеріалі англійських текстів ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови ” / І. В. Валуєва. – Одеса, 1996. – 15 с.

28. Варламова Н. И. Словосочетания типа “существительное + предлог + существительное” в современном английском языке: автореф. дисс. на соискание науч. степ. канд. филол. наук : спец. 10.663 “Германские языки” / Н. И. Варламова. – Ленинград, 1971. – 25 с.

29. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Анна Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. — 288 с.

30. Вендина Т. И. Признак и его культурно-историческая мотивация в старославянском языке / Т. И. Вендина // Признаковое пространство культуры

[отв. ред. С. М. Толстая]. – М. : Индрик, 2002. – С. 61–70. (Библиотека Института славяноведения РАН).

31. Верещагин Е. М. Язык и культура : лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1983. – 269 с.

32. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.

33. Висоцька Г. В. Структурно-семантичні характеристики фразеологічних одиниць групи “Людські відносини” (за 2008 р.) [Електронний ресурс] / Г. В. Висоцька. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2427/1/1.pdf>

34. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія] / І. Р. Вихованець / Відп. ред. К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.

35. Влахов С. Непереваемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М., 1980. – 352 с.

36. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Языки русс. культуры, 1989. – 168 с.

37. Галинська О. М. Українсько-англійські фразеологічні еквіваленти на позначення матеріального стану людини / О. М. Галинська // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – Вип. 9. – С. 307–310.

38. Галинська О. М. Фразеологічні еквіваленти та аналоги як засоби відтворення ФО на позначення суб'єктивної оцінки людини в українській і англійській мовах / О. М. Галинська // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. – Київ, 2009. – Вип. 19. – С. 52–59. – (Серія “Філологія. Педагогіка. Психологія”).

39. Галинська О. М. Способи відображення адекватності фразеологічних одиниць на позначення суб'єктивної оцінки людини (на матеріалі української і англійської мов) / О. М. Галинська // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Т. 22 (61). – № 4 (1). –

Симферополь, 2009. – С. 222–228. – (Серія “Филология. Социальные коммуникации”).

40. Галинська О. М. Екстралінгвальні та інтралінгвальні фактори виникнення інтертекстуальної фразеології / О. М. Галинська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Том 13. – № 2. – 2010. – С. 32–39. – (Серія “Філологія”).

41. Галинська О. М. Природний код культури в англійських і українських інтертекстуальних фразеологізмах / О. М. Галинська // Філологічні трактати. – Суми : Вид-во Сумського державного університету. – Том 3. – Ч. 2. – 2011. – С. 45–51.

42. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації / О. М. Галинська // Проблеми зіставної семантики: зб. наук. ст. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 11. – С. 78–84.

43. Галинська О. М. Компаративні фразеологічні одиниці на означення суб'єктивної оцінки людей в українській і англійській мовах / О. М. Галинська : матеріали наук.-практ. конф. [“Лінгвістика та лінгводидактика у сучасному інформаційному суспільстві”], (Київ, 4–6 квіт. 2007 р.). – К. : КНЛУ, 2007. – С. 53–55.

44. Галинська О. М. Ад'єктивні фразеологічні одиниці на означення суб'єктивної оцінки людей в українській і англійській мовах / О. М. Галинська : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. [“Мова. Культура. Комунікація”], (Чернігів, 16 трав. 2008 р.). – Чернігів : ВіТ-Сервіс, 2008. – С.13–16.

45. Галинська О. М. Стилiстичні особливості фразеологізмів на позначення внутрішніх якостей людини з компонентами *душа* / *серце* в українській мові (у зіставленні з англійською) / О. М. Галинська : матеріали наук.-практ. конф. [“Мова, освіта, культура в контексті Болонських реалій-II”], (Київ, 1–3 квіт. 2009 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – С. 19–21.

46. Галинська О. М. Етнокультурна специфіка фразеологічних одиниць на позначення зовнішності людини: порівняльний аспект / О. М. Галинська :

матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. [“Сучасні наукові парадигми”], (Горлівка, 12 берез. 2010 р.). – Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2010. – С. 47–50.

47. Галинська О. М. Джерела походження інтертекстуальної фразеології / О. М. Галинська : тези доповідей X міжн. наук. конф. [“Каразінські читання: Людина. Мова. Комунікація”], (Харків, 4 лют. 2011 р.). – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – С. 44–45.

48. Галинська О. М. Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології / О. М. Галинська : матеріали наук.-практ. конф. [“Україна і світ: діалог мов та культур”], (Київ, 30 берез. – 1 квіт. 2011 р.). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – С. 27–29.

49. Гамзюк М. В. Актуалізація елементарних мікротекстів (на матеріалі німецької мови) / М. В. Гамзюк // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 63–69.

50. Гаспаров Б. М. Язык. Память. Образ / Борис Михайлович Гаспаров. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.

51. Гачев Г. Д. Национальные образы мира / Г. Д. Гачев. – М. : Советский писатель, 1998. – 448 с.

52. Гнатюк Г. М. Морфологічна будова сучасної української мови / [Г. М. Гнатюк]. – К. : Наукова думка, 1975. – 188 с.

53. Голубовська І. О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 38–42.

54. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / Ірина Олександрівна Голубовська [2-е вид., випр. і доп.] – К. : Логос, 2004. – 284 с.

55. Гольцекер Ю. П. Вопросы фразеологии и теория перевода (на материале польско-русских и русско-польских переводов художественной прозы) : автореф. дисс...канд. филол. наук / Ю. П. Гольцекер. – М., 1975. – 32 с.

56. Государська О. В. Соматизми як засоби вираження наївної і наукової картин світу (на матеріалі мов романської і слов'янської груп) : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / О. В. Государська. – К, 2011. – 19 с.

57. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 “Перекладознавство” / Грек Лариса Володимирівна. – К., 2006. – 208 с.

58. Григорьев В. П. Принцип как языковой интертекст / Виктор Петрович Григорьев // Будетлянин. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 578–581.

59. Гудков Д. Б. Телесный код культуры: материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 288 с.

60. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 398 с.

61. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт ; [пер. с нем. ; общ. ред. Г. В. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с.

62. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.

63. Давиденко Л. Б. Синтаксичні функції і структурно-семантичні модифікації фразеологічних одиниць : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Мови народів СРСР (Українська мова)” / Л. Б. Давиденко. – К., 1992. – 23 с.

64. Даниленко Л. И. Интертекстуальные реляции паремий / Л. И. Даниленко // Грани слова : сб. науч. ст. к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. – М. : ЭЛПИС, 2005. – С. 47–51.

65. Демська-Кульчицька О. М. Фразеологія / Оріся Мар'янівна Демська-Кульчицька. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 74 с.

66. Демський М. Т. Лексичні та граматичні особливості українських іменникових фразем / М. Т. Демський // Мовознавство. – 1981. – № 2. – С. 35–41.

67. Демський М. Т. Українські фраземи й особливості їх творення / Мар'ян Тимофійович Демський. – Львів-Краків-Париж : Просвіта, 1994. – 62 с.

68. Джіоева А. А. Англійський менталітет сквозь призму ключевих слів: UNDERSTATEMENT / А. А. Джіоева // Вестник МГУ. – Серія 19. – Лінгвістика і міжкультурна комунікація. – 2000. – № 3. – С. 45–55.

69. Денісова Г. В. В мире интертекста : язык, память, перевод / Галина Васильевна Денісова. – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с.

70. Дмитренко М. К. О. О. Потебня – дослідник фольклорної символіки / М. К. Дмитренко // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури [зб. наук. пр.]. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 327–337.

71. Добровольський Д. О. Національно-культурна специфіка во фразеології / Д. О. Добровольський // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 48–57.

72. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць : [монографія] / Сергій Семенович Єрмоленко. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. – 384 с.

73. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.

74. Женетт Ж. Фигуры : Работы по поэтике / Жак Женетт (Собрание сочинений в 2 т.). – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – Т. 2. – 469 с.

75. Заваринська І. Ф. Лінгвокультурна інформація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Заваринська Ірина Федорівна. – Рівне, 2009. – 215 с.

76. Застёла К. С. Интертекстуальность как составляющая художественного текста [Електронний ресурс] / К. С. Застёла. – Режим доступа : ftp://lib.herzen.spb.ru/text/zastyola_110_197_201.pdf

77. Зими́на Л. И. Контрастивный анализ фразеологической семантики / Л. И. Зими́на // Вестник Воронежского университета. – Серія: Филологія. Журналістика. – 2007. – № 1. – С. 39–43.

78. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Роксолана Петрівна Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львівськ. держ. ун-ті, 1989. – 215 с.

79. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Роксолана Петрівна Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 176 с.

80. Иванова О. П. Русские наречные фразеологизмы и их соответствия в английском языке : автореф. дисс. на соиск. науч. ст. канд. филол. наук / О. П. Иванова. – Саратов, 1980. – 22 с.

81. Илунина А. А. Интертекстуальность и её идейно-художественные функции в романах Роберта Ная “Фальстаф”, “Странствие судьбы”, “Госпожа Шекспир – полное собрание сочинений” и “Покойный господин Шекспир” : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.03 “Литература народов стран зарубежья” / Илунина Анна Александровна. – Воронеж, 2007. – 200 с.

82. Івченко А. О. Фразеологія українських народних говорів : ономаціологічний, ареальний, етимологічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / А. О. Івченко. – К., 2000. – 36 с.

83. Історія української культури: У 5-ти томах [Електронний ресурс]. – К. : Наукова думка, 2001. – Том 2. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult211/htm>

84. Калиновська І. М. Структура іменникової фрази та її обумовленість лексико-семантичною групою ядра-іменника (на матеріалі текстів художньої прози англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Калиновська Ірина Миколаївна. – Луцьк, 2004. – 411 с.

85. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом “душа” (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. М. Каракуця. – Харків, 2002. – 19 с.

86. Квеселевич Д. И. Основные проблемы лексикографической разработки фразеологии в русско-английском фразеологическом словаре :

автореф. дисс. на соиск. науч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.663 “Германские языки” / Д. И. Квеселевич. – Житомир, 1973. – 25 с.

87. Кильдяшов М. А. О термине “Интертекстосфера” применительно к изучению русского философского дискурса (на материале творчества П. А. Флоренского) [Электронный ресурс] / М. А. Кильдяшов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 24 (239). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 57. – С. 76–79. – Режим доступа : http://www.libcsu.ru/vch/239/vcsu11_24.pdf

88. Киткаускене Л. Структура, семантика и стилистика литовских фразеологизмов (сопоставительно с английскими) : автореф. дисс. на соиск. науч. ст. канд. филол. наук / Л. Киткаускене. – Вильнюс, 1979. – 20с.

89. Кобзар О. І. Інтертекстуальність у драматургії Михайла Булгакова : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 “Російська література” / О. І. Кобзар. – Сімферополь, 2005. – 20 с.

90. Коваль А. П. Крилаті вислові в українській літературній мові / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.

91. Коваль А. П. Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / Алла Петрівна Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.

92. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Ковшова Мария Львовна. – М., 2009. – 654 с.

93. Копыленко М. М. Очерки по общей фразеологии / Копыленко М. М., З. Д. Попова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 191 с.

94. Корень О. В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. В. Корень. – Харків, 2000. – 19 с.

95. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов : [навч. посібник] / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 464 с.

96. Косиков Г. К. Ролан Барт – семиолог, литературовед [Электронный ресурс] / Г. К. Косиков. – Режим доступа : <http://www.humanities.edu.ru/db/msg/31901#51>

97. Костомаров В. Г. Об одной из единиц описания текста в аспекте диалога культур / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 5. – С. 3–6.

98. Костомаров Н. И. Две русские народности. – К. – Х. : Майдан, 1991. – 72с.

99. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр “Академія”, 2006. – 424 с.

100. Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2001. – Вып. 19. – С. 5–19.

101. Кривенко Г. Л. Зоосемізми в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Кривенко Ганна Леонідівна. – К., 2006. – 230 с.

101. Кристева Ю. Слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Вестник Московского ун-та. – Серия : Филология. – 1995. – №1. – С. 97–124.

103. Кубрякова Е. С. О когнитивных процессах, происходящих в ходе описания языка [Электронный ресурс] / Е. С. Кубрякова // Общие проблемы определения метакогниции и метафоры. – С. 22–29. – Режим доступа : <http://cognitiveres.ralk.info/files/kiapdf/volumeV/kubriakova22-29.pdf>

104. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.

105. Кузнецов С. О. Слово и язык у о. Павла Флоренского / Современная философия языка в России. Предварительные публикации 1998 г. / О. С. Кузнецов [Сост. и общ. ред. Ю. С. Степанов]. – М., 1999. – С.7–31.

106. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессе эволюции поэтического языка / Наталья Арнольдовна Кузьмина. – [5-е изд.]. – М. : “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 272 с.
107. Кульчицький О. Світовідчуття українця / Олександр Кульчицький // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 48–65.
108. Кунин А. В. Английская фразеология: Теоретический курс / Александр Владимирович Кунин. – М. : Высшая школа, 1970. – 488 с.
109. Кунин А. В. Из предисловия к четвертому изданию. Большой англо-русский фразеологический словарь. – [6-е изд., испр.] / А. В. Кунин. – М. : Живой язык, 2005. – С. 10–11.
110. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / Александр Владимирович Кунин. – М. : Высш. школа, 1986. – 336 с.
111. Кунин А. В. Некоторые вопросы английской фразеологии. В кн.: Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – М. : Советская Энциклопедия, 1967. – 1253 с.
112. Кустова Л. С. Тайна национального характера / Л. С. Кустова. – М. : ИКАР, 2003. – 164с.
113. Кучеренко І. К. Актуальні проблеми граматики / Ілля Корнійович Кучеренко. – Львів : Світ, 2003. – 228 с.
114. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 106 с.
115. Левченко О. П. Рослинна символіка у фразеологічних системах (лінгвокультурний аспект) / О. П. Левченко [редкол. : О. І. Чередниченко (голова) та ін.] // Од слова путь верстаючи й до слова : збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 1012 с.
116. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 – “Українська мова”, 10.02.02 –

“Російська мова” / Олена Петрівна Левченко. – Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 2007. – 22 с.

117. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект [монографія] / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.

118. Лисий І. Філософська і мистецька культура / Іван Лисий – К. : Вид. дім “КМ Академія”, 2004. – 364 с.

119. Литвиненко Т. Е. Интертекст и его лингвистические основы (на материале латиноамериканских художественных текстов) : дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.05 “Романские языки”; 10.02.19 “Теория языка” / Литвиненко Татьяна Евгеньевна. – Иркутск, 2008. – 380 с.

120. Лихошерст Н. И. Субстантивные словосочетания типа N1 of N2 в английском языке : автореф. дисс. на соиск. науч. ст. канд. филол. наук : спец. 10.663 “Германские языки” / Н. И.Лихошерст. – К, 1971. – 23 с.

121. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Алексей Федорович Лосев. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1982. – 480 с.

122. Лосев А. Ф. Философия имени / Алексей Федорович Лосев. – М. : МГУ, 1990. – 269 с.

123. Лотман Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – СПб. : Искусство, 2001. – 704 с.

124. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Юрий Михайлович Лотман. – М., 1970. – 384 с.

125. Ляшенко Н. С. Внутрішня форма фразеологічних одиниць : онтологічні і культурологічні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02. “Російська мова”, 10.02.01. “Українська мова” / Наталія Сергіївна Ляшенко. – К. : Український державний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2001. – 24 с.

126. Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Олексій Анатолійович Майборода. – Х., 2002. – 21 с.

127. Маковский М. М. Язык – миф – культура. Символы жизни и жизнь символов / Марк Михайлович Маковский. – М., 1996. – 329 с.
128. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Абрамовна Маслова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
129. Маслова В. А. Культурно-национальная специфика русской фразеологии / В. А. Маслова / [отв. ред. В. Н. Телия] // Культурные смыслы во фразеологизмах и дискурсивных практиках. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 69–76. – (Studia philologica).
130. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо / Ф. П. Медведєв. – Х., 1982. – 231 с.
131. Мелерович А. М. Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка / А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко. – Кострома : КГУ им. Н. А. Некрасова, 2008. – 484 с.
132. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко). Дохристиянські вірування українського народу / Іван Огієнко. – К. : Обереги”, 1992. – 424 с.
133. Мізак А. А. Субстантивні словосполучення з препозитивном атрибутом в англійській мові та відповідні конструкції в українській мові : дис. ...канд. філол. наук / Антон Андрійович Різак. – Львів, 1968. – 278 с.
134. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології [монографія] / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2011. – 448 с.
135. Мокиенко В. М. Из истории славянских компаративов. *Как вкопанный* / В. М. Мокиенко // Славянское и балканское языкознание. Проблемы лексикологии и семантики. Слово в контексте культуры [ред. Н. И. Толстой и др.]. – М. : Индрик, 1999. – С. 64–76.
136. Мокиенко В. М. Славянская фразеология / Валерий Михайлович Мокиенко. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1989. – 287 с.
137. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка / Александр Иванович Молотков. – Л. : Наука, 1977. – 283 с.

138. Мороз О. А. Фразеологічні одиниці з компонентом “власне ім’я” в сучасній українській мові: структурно-семантичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. А. Мороз. – Донецьк, 2002. – 19 с.

139. Муница С. Н. Адъективные компаративные фразеологические единицы в немецком и русском языках: дисс. ... канд. філол. наук / Светлана Николаевна Муница. – К., 1975. – 192 с.

140. Назаренко О. В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Назаренко Олена Володимирівна. – Дніпропетровськ, 2001. – 192 с.

141. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об’єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти) : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Найда Алла Миколаївна. – Дніпропетровськ, 2002. – 208 с.

142. Никитина Л. Б. Языковой образ-концепт: о природе сложного термина / Л. Б. Никитина // Вестник Челябинского государственного университета. – 2011. – № 24 (239). – Филология. Искусствоведение. – Вып. 57. – С. 97–99.

143. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови [Електронний ресурс] / Іван Огієнко [упоряд. та прим. М. С. Тимошик]. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu.19htm>

144. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии / В. М.Огольцев. – Л. : Изд-во Лен. ун-та, 1978. – 159 с.

145. Павловська Л. О. Вербальні формули побажань у різноструктурних мовах: прагмасемантичний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Людмила Олександрівна Павловська. – Рівне, 2009. – 199 с.

146. Пашняк Т. Г. Форми інтертекстуальності у східних поемах Дж. Г. Байрона : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 “Теорія літератури” / Тетяна Григорівна Пашняк. – К., 2007. – 201 с.

147. Петрова Н. Д. Лінгво-гносеологічні основи динаміки фразеологічної номінації (на матеріалі англійської фразеології живої природи) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н. Д. Петрова. – К, 1996. – 55 с.

148. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / Чарльз Сандерс Пирс ; [пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрукидзе]. – М. : Логос, 2000. – 448 с.

149. Пирс Ч. С. Начала прагматизма. Логические основания теории знаков / Чарльз Сандерс Пирс ; [пер. с англ., пред. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина]. – Т. 2. – СПб. : Лаборатория метафизич. иссл-ний филос. ф-та СПбГУ, 2000. – 352 с. – (Серия: “Метафизические исследования. Приложение к альманаху”).

150. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / Александр Афанасьевич Потебня ; [сост., подг. текстов, ст. и комент. А. Л. Топоркова]. – М. : Лабиринт, 2007. – 480 с. (Серия “Разыскания в области филологии, истории и традиционной культуры: Rare teXte”).

151. Потебня А. А. Теоретическая поэтика : [учебное пособие] / Александр Афанасьевич Потебня ; [сост., вступ. ст. А. Б. Муратова]. – [2-е изд., испр.]. – СПб. : Академия, 2003. – 384 с.

152. Проскурина А. А. Прецедентные тексты в англоязычном юмористическом дискурсе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А. А. Проскурина. – Самара, 2004. – 18 с.

153. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии : [учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. N 2103 "Иностр. яз."] / Александр Давидович Райхштейн. – М. : Высшая школа, 1980. – 143 с.

154. Рачкевич В. В. Разряды слов с постпозитивной морфемой –ing в современном английском языке : дисс. ...канд. филол. наук : 10.02.04 “Германские языки” / Виктор Владимирович Рачкевич. – Одесса, 1991. – 176 с.

155. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.

156. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 9. – Серия Лингвостилистика. – М. : Прогресс, 1980. – С. 35–97.

157. Романюк Н. В. Функціонування фразеологічних одиниць у художніх творах Р. Федоріва / Н. В. Романюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2009. – Том 22 (61). – № 4. – С. 193–196.

158. Руднев В. Интертекст / Вадим Руднев // Словарь культуры XX века. – М. : Аграф, 1997. – С. 113–119. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.ru/CULTURE/RUDNEW/Slovar.txt>.

159. Рябініна О. К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / О. К. Рябініна. – Х., 2007. – 19 с.

160. Свиридов О. Ф. Символіка замовлянь у східнослов'янському і британському магічному фольклорі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О. Ф. Свиридов. – Одеса, 1996. – 16 с.

161. Седакова И. А. Этнокультурный конспект болгарских фразеологизмов о судьбе и характере человека / И. А. Седакова // Славянское и балканское языкознание. Пролемы лексикологии и семантики. Слово в контексте культуры [ред. Н. И. Толстой и др.]. – М. : Индрик, 1999. – С. 123–136.

162. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) : [монографія] / Олена Олександрівна Селіванова. – К. – Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.

163. Селіванова О. О. Опозиція свій–чужий в етносвідомості / Олена Олександрівна Селіванова // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 26–34.

164. Селіванова О. О. Сенсорний культурний код в українських фраземах / Олена Олександрівна Селіванова // Вісник Київського національного

лінгвістичного університету. – Серія : Філологія. – 2010. – Том 13. – № 2. – С. 110–117.

165. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

166. Сидоренко К. П. Интертекстема / К. П. Сидоренко // Пушкинский текст в интертекстовой динамике : лингвистический аспект. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – 40 с.

167. Сидоренко К. П. Цитаты “Евгения Онегина” А. С. Пушкина в текстах разных жанров / К. П. Сидоренко // Образование. – СПб., 1998. – 318 с.

168. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації саральної сфери : [монографія] / Марія Василівна Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.

169. Скнар В. Ф. Глагольные соматические фразеологизмы современного английского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / В. Ф. Скнар. – К., 1978. – 25 с.

170. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Лариса Григорівна Скрипник. – К. : Наукова думка, 1973. – 280 с.

171. Скубашевська О. С. Лексика і фразеологія античного походження в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / О. С. Скубашевська. – Донецьк, 2000. – 20 с.

172. Солодухо Э. М. Вопросы сопоставительного изучения заимствованной фразеологии / Эдуард Моисеевич Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1977. – 156 с.

173. Солодухо Э. М. Понятие фразеологической эквивалентности и фразеологических интернационализмов / Э. М. Солодухо // Исследования по семантике [межвуз. науч. сб.]. – Уфа : Изд-во Башкирск. ун-та, 1982. – С. 140–147.

174. Солодухо Э. М. Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп / Эдуард Моисеевич Солодухо. – Казань, 1982. – 168 с.

175. Солодухо Э. М. Теория фразеологического сближения (на материале языков славянской, германской и романской групп) / Э. М. Солодухо. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 296 с.

176. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики : [пер. с фр.] / Фердинанд де Соссюр [под ред. и с прим. Р. И. Шор; изд. 2-е, стереотип.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с. (Лингвистическое наследие XXI века).

177. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Фердинанд де Соссюр [под ред. Холодович А. А.]. – М. : Прогресс, 1977. – 696 с.

178. Степанов Ю.С. “Интертекст”, “интернет”, “интерсубъект” (к основаниям сравнительной концептологии) / Ю. С. Степанов // Известия РАН. Серия лит-ры и яз. – 2001. – Т. 61. – № 1. – С. 3–11.

179. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С.13–24.

180. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

181. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : [монографія] / Олег Володимирович Тищенко. – К. : КДЛУ, 2000. – 236 с.

182. Толстая С. М. Зеркало в традиционных славянских верованиях и обрядах / С. М. Толстая ; [отв. ред. Н. И. Толстой] // Славянский и балканский фольклор: Верования. Текст. Ритуал. – М. : Наука, 1994. – С. 111–125.

183. Толстая С. М. Славянские народные представления о смерти в зеркале фразеологии / С. М. Толстая // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – С. 229–234.

184. Толстая С. М. Этнолингвистика: современное состояние и перспективы [Аннотация] [Электронный ресурс] / С. М. Толстая. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/Tolstaja.html>

185. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Никита Ильич Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 509 с.

186. Толстой Н. И. *Vita herbae et vita rei* в славянской народной традиции / Н. И. Толстой ; [отв. ред. Н. И. Толстой] // Славянский и балканский фольклор : Верования. Текст. Ритуал. – М. : Наука, 1994. – С. 139–168.

187. Тяпко Г. Г. О влиянии культурного кода языка на структуру номинативных единиц (на материале русских *nomina abstracta* и их сербских эквивалентов в переводах Дж. Даничича) / Г. Г. Тяпко // Славянское и балканское языкознание. Пролемы лексикологии и семантики. Слово в контексте культуры [ред. Н. И. Толстой и др.]. – М. : Индрик, 1999. – С. 183–202.

188. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьев. – Харків : Основа, 1990. – 167 с.

189. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : [навч. посіб.] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.

190. Устинова Н. А. Пищевой код как символизация пищевой традиции (на материале говоров Среднего Приобья) [Электронный ресурс] / Наталья Александровна Устинова // Вестник Томского государственного университета. – № 333. – 2010. – С. 28–31. – Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/333/image/333-028.pdf>

191. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Наталья Александровна Фатеева. – М. : Агар, 2000. – 280 с.

192. Федорова Л., Федоров Д. Слово и символ в эстетике Павла Флоренского [Электронный ресурс] / Л. Федорова, Д. Федоров // Вестник Московского университета. – 1997. – Серия 7. – Философия. – № 2. – С. 3–15. –

Режим доступа к журн. :
http://www.pilos.msu.ru/vestnik/philos/art/1997/fedorova_slovo.htm

193. Фрээр Дж. Дж. Золотая ветвь / Джеймс Джордж Фрээр. – Режим
доступа : <http://www.frezer.org/contents.html>

194. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова //
Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 3–35.

195. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська
душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 66–96.

196. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка /
Ирина Ивановна Чернышева. – М. : Высш. школа, 1970. – 200 с.

197. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні /
Дмитро Чижевський. – К. : Орієн, 1992. – 230 с.

198. Шаповалова І. В. Інтертекстуальність ліричного циклу М. Волошина
: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02
“Російська мова” / І. В. Шаповалова. – Х., 2007. – 20 с.

199. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка /
Н. М. Шанский ; [предисл. Т. А. Бобровой; изд. 3-е, перераб.]. – М. : Изд-во
ЛКИ, 2007. – 304 с. (Лингвистическое наследие XX века).

200. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка /
Н. М. Шанский. – М. : Высш. школа, 1985. – 160 с.

201. Шевелюк В. А. Контрастивна семантика фразеологічних одиниць із
соматичним компонентом: лінгвокультурологічний підхід (на матеріалі
іспанської та української мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17
“Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / Вікторія Арнольдівна
Шевелюк. – К., 2009. – 190 с.

202. Штерманн Р. Введение в контрастивную лингвистику / Р. Штерманн //
Новое в зарубежной лингвистике. Контрастивная лингвистика. – М. : Прогресс,
1989. – Вып. XXV. – С. 144–178.

203. Щепель Ю. А. Общая и английская фразеология / Ю. А. Щепель, Г. С. Петрова, В. И. Беляков. – [3-е изд., испр. и доп.]. – Днепродзержинск : Наука и образование, 2003. – 56 с.

204. Шмелев А. Д. Русский язык и внеязыковая действительность / Александр Дмитриевич Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 496 с.

205. Шмелев А. Д. Русская языковая модель мира: материалы к словарю / Александр Дмитриевич Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 224 с.

206. Akhmanova O. Linguistics and Semiotics / O. Akhmanova, R. F. Idgelis. – М. : Moscow University Press, 1979. – 109 p.

207. Akhmanova O. The Morphology of the English Verb: Tense, Aspect and Taxis / O. Akhmanova, V. Belenskaya. – М., 1975. – 179 p.

208. Arsenyeva E. Interlanguage relations of English and Russian Phraseological Units [Electronic source] / E. Arsenyeva // TRANS Internet journal for cultural sciences. – 2003. № 14. – Access to journ.: <http://www.inst.at/trans/14nr/arsentyeva14.htm>

209. Barber R. Myths and legends of the British Isles / Richard Barber. – N. Y. : Barnes and Noble, 2000. – 566 p.

210. J. Campbell. The Mask of God : Primitive Mythology / Joseph Campbell. – N. Y. : Penguin Books, 1987. – 504 p.

211. Fernando C. Idioms and idiomacity / C. Fernando. – Melbourne : OUP, 1996. – 184 p.

212. Folklore, myths and legends of Britain / The Reader's Digest Association Limited. – L., 1973. – 552 p.

213. Folk-tales of the British Isles / J. Riordan. – М. : Raduga Publishers, 1987. – 368 p.

214. Introduction to Linguistics [ed. by A. Kaznowski]. – Warszawa WUW, 1986. – 263 p.

215. Jackendoff R. S. Patterns in the Mind. Language and Human Nature / R. S. Jackendoff. – N. Y. : Basic Books, 1994. — 246 p.
216. Jespersen O. A Modern English Grammar / Otto Jespersen. – Part 2. – Vol. 1. – Syntax. – Heidelberg, 1914. – 486 p.
217. Korunets' I. V. Contrastive typology of the English and Ukrainian languages / Ilko V. Korunets'. – Vinnytsia : Nova Knyga, 2003. – 464 p.
218. Korunets' I. V. Theory and Practice of Translation / Ilko V. Korunets'. – Vinnytsia : Nova Knyga Publishers, 2003. – 448 p.
219. Landacker R. W. Concept, Image and Symbol : The Cognitive Basics of Grammar / R. W. Landacker. – Berlin, N. Y. : Mouton de Gruyter, 1991. – 383 p.
220. Levin M. Sticking one's nose in the data: Evaluation in phraseological sequences with nose [Electronic source] / Magnus Levin, Hans Lindquist // ICAME Journal. – 2007. – № 3. – P. 87–110. – Access to journ. : <http://icame.uib.no/ij31/index.html>
221. Makkai A. Idiom Structure in English / Adam Makkai. – The Hague : Mouton, 1972. – 371 p.
222. Mikes G. How to Be an Alien. A Handbook for Beginners and More Advanced Pupils [Electronic source] / George Mikes. – L.; N.Y. : Wingate, 1946. – Access to the source : <http://f2.org/humour/howalien.html>
223. Moon R. Conventionalized as-similes in English [Electronic source] / Rosamund Moon // International Journal of Corpus Linguistics. – 2008. – Volume 13. – № 1. – P. 3–37. – Access to journ. : <http://www.benjamins.com/jbp/series/IJCL/13-1/art/03moo/pdf>.
224. Naciscione A. Phraseological Units in literary discourse: implications for teaching and reading [Electronic source] / Anita Naciscione // Cauce Revista de Filologia usu Didactica. Reading beyond Text : Processes and Skills. – 2001. – № 24. – Access to journ.: <http://www.naciscione.com/resources/cauce2001.pdf>
225. Naciscione A. The Pattern of Instantial Stylistic Use of Phraseological Unit as a Mental Technique [Electronic source] / A. Naciscione // Espace Euro-mediterranéen: Une idiomaticité partagée : [Actes des colloque snternational, 19–21

september, 2003]. – T. 1. – 2004. – Vol. 12. – P. 177–189. – Access to the source : <http://www.naciscione.com/resources/europhras2004.pdf>

226. Phraseology: An Interdisciplinary Perspective / Granger S., Meunier F. [eds.] – Amsterdam : John Benjamins Publishing company, 2008. – 442 p.

227. Pierini P. Opening a Pandora's Box: Proper names in English Phraseology [Electronic source] / Patrizia Pierini. – Access to journ. : http://www.linguistic-online.de/36_08/pierini.htm

228. Plett H. Intertextualities / H. Plett // Intertextuality [ed. by H. Plett]. – Berlin. – N. Y. : De Gruyter, 1991. – P. 4–6.

229. Scholtes R. Semiotics and interpretation / Robert Scholes. – New Haven, London : Yale Univ. Press. – 1982. – XIV, 161 p.

230. Searle J. R. Expression and meaning / John R. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1979. – 254 p.

231. Seidl J. English Idioms and how to use them / J. Seidle, W. McMordie. – M. : Vysšaya škola, 1983. – 266 p.

232. Teliya V. Phraseology as a Language of Culture: It's Role in the Representation of a Collective Mentality / V. Teliya, N. Bragina, E. Oparina and others // Cowie A. P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. – Oxford, 1998. – P. 55–75.

233. Tkachuk T. Idioms inside out: Money in English Idioms [Electronic source] / Tetyna Tkachuk / Sborník prací filozofické fakulty Brněnské Univerzity. – 2005. – S. 11. – Brno Studies in English 31. – P. 63–72. – Access to journ. : [http://www.phil.muni.cz/plonedata/wkaa/BSE/BSE_2005-31_Offprints/BSE%202005-31%20\(063-072\)%20Tkatchuk.pdf](http://www.phil.muni.cz/plonedata/wkaa/BSE/BSE_2005-31_Offprints/BSE%202005-31%20(063-072)%20Tkatchuk.pdf)

234. Warren B. Classifying adjectives / Beatrice Warren. – Goteborg : Acta Universitatis Gothoburgensis, 1984. – 318 p.

235. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The semantics of Human Interaction / Anna Wierzbicka. – Berlin, N. Y. : Mouton de Gruyter, 2003. – 502 p.

236. Wierzbicka A. Semantics, culture and cognition: universal human concepts in culture-specific configurations / Anna Wierzbicka. – Oxford, N.Y. : Oxford University Press, 1992. – 487 p.

237. Wierzbicka A. Soul and Mind: Linguistic Evidence for Ethnopsychology and Cultural History / Anna Wierzbicka // American Anthropologist. – 1989. – Vol. 91. – № 1. – P. 25–36.

СПИСОК ДОВІДНИКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. АУС – Англо-український словник [уклад. М. Л. Подвезько, М. І. Балла]. – К. : Радянська школа, 1974. – 659с.
2. АУСКФ – Мізін К. І. Англо-український словник компаративної фразеології / К. І. Мізін. – Кременчук : Щербатих О. В., 2010. – 120 с.
3. АУФС – Англо-український фразеологічний словник [уклад. К. Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
4. БНРС – Большой немецко-русский словарь: в 2-х т. [Сост. Е. И. Лепинг, Н. П. Страхова, Н. И. Филичева и др.]. – М. : Русс. язык, 1980. – 656с.
5. Васильева – Васильева Л. Краткость – душа остроумия. Английские пословицы, поговорки, крылатые выражения / Л. Васильева. – М. : ЗАО Центрполиграф, 2006. – 350 с.
6. Власова – Власова М. Русские суеверия. Энциклопедический словарь / Марина Власова. – СПб. : Азбука, 2000. – 670 с.
7. ЕССУМ – Митрополит Іларіон (проф., д-р Іван Огієнко). Етимологічно-семантичний словник української мови / Митрополит Іларіон [ред. і доп. Др. Магдалина Ласло-Куцюк]. – Т. 4 (П – Я). – Канада, Вінніпег (Накладом Тов-ва “Волинь”), 1995. – 554 с.
8. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / [ред.- упоряд. О. С. Мельничук.]. – К. : Наукова думка. – Т. 1. – 1982. – 631 с.; Т. 2. – 1985 – 570 с.; Т. 3. – 1989. – 549 с. – Т. 4. – 2004. – 656 с.
9. Жайв. – Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
- 10.Картотека – Лексична картотека Інституту української мови.
- 11.КВУМ – Коваль А. П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1975. – 335 с.
- 12.КЭ – Культурология. XX век. Энциклопедия в двух томах [Електронний ресурс] / [глав. ред. и сост. С. Я. Левит]. – СПб. : Университетская книга, 1998. – Режим доступа : <http://psylib.org/ua/books/levit01/index.htm>

- 13.ЛЕ – Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
- 14.НБАРФС – Новый большой англо-русский фразеологический словарь [ред. А. В. Кунин]. – М. : Русский язык, 1984. – 994 с.
- 15.Номис – Українські приказки, прислів'я і таке інше [укл. Номис; упор., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 2003. – 352 с. (“Памятки історичної думки України”)
- 16.ОС – Образне слово (Постійні народні порівняння) / [збір. і упор. І. Гурин]. – К. : Дніпро, 1966. – 222 с.
- 17.Потапенко – Потапенко О. І., Дмитренко М. К., Потапенко Г. І. та ін. Словник символів / За заг. ред. О. І. Потапенко, М. К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису “Народознавство”, 1997. – 156 с.
- 18.ППа – Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1990. – 528 с. (Українська народна творчість).
- 19.ППб – Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с. (Українська народна творчість).
- 20.РАФС – Квеселевич Д. И. Русско-английский фразеологический словарь [2-е изд., стереотип.] / Д.И.Квеселевич. – М. : Русский язык, 2000. – 705 с.
- 21.СБКСВ – Словарь библейских крылатых слов и выражений. – СПб. : Изд-во “Петербург – XXI век”, 2000. – 480 с.
- 22.СДМ – Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / Сергій Плачинда. – [вид. 2-е, доп.] – Івано-Франківськ, 2007. – 182 с.
- 23.СЕПТ – Шаповал Л.І. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів [текст]: термінологічний словник / Лариса Іванівна Шаповал. – Полтава : ТОВ “Асмі”, 2009. – 268 с.
- 24.СМ – Словарь мифов [пер. с англ. Ю. Бондарева]. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 432 с.

- 25.СМЭС – Славянская мифология. Энциклопедический словарь / С. М. Толстая ; [отв. ред.], Т. А. Агапкина, О. В. Белова и др. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 512 с.
- 26.СС – Тресиддер Д. Словарь символов / Джек Тресиддер [пер. с англ. С. Палько] – М. : ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
- 27.ССІС – Сучасний словник іншомовних слів [укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.
- 28.ССМСІЯ – Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов / М. М. Маковский. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 416 с.
- 29.ССНП – Юрченко О.С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Х. : Основа, 1997. – 176 с.
- 30.Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Акад. проект, 2001. – 989 с.
- 31.СТМК – Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с. – (Словники України).
- 32.СУМ – Словник української мови: в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980 рр.
- 33.СУ – Словники України [Електронний ресурс] : Національна Академія наук України, український мовно-інформаційний фонд. – 2001 – 2003. – компакт-диск версія 1.03. – Назва з контейнера.
- 34.СФУМ – Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008. – 1104 с.
- 35.ФСГНН – Чабаненко В. Фразеологічний словник говірок Нижньої Наддніпряни / В. Чабаненко. – Запоріжжя, 2001. – 201 с.
- 36.ФСССГД – Ужченко В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу / [уклад. В. Ужченко, Д. Ужченко.]. – Луганськ, 2000. – 198 с.

- 37.ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – 2-е вид. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.
- 38.ФСУМУд – Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: У 2-х т. [авт.-уклад. Г. М. Удовиченко]. – К. : Вища школа, 1984. – Т. 1. – 303 с.
- 39.ЭСГЯ – Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2010. – Т. 1. – 616 с.
- 40.ЭСБФ – Дубровина К. Н. Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов / К. Н. Дубровина. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 808 с.
- 41.CDE – Chambers Dictionary of Etymology [ed. by R. K. Barnhart]. – Edinburgh – N. Y. : Chambers, 2000. – 1284 p.
- 42.CDEI – Freeman W. Concise Dictionary of English Idioms [rev. and ed. by B. Phythian]. – L. : Blitt Hodder and Stoughton Ltd, 1974. – 215 p.
- 43.CDFN – Hanks P. Concise Dictionary of First Names / Patrick Hanks and Flavia Hodges. – [3-rd edition]. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 314 p.
- 44.CEDEL – A Concise Etymological Dictionary of the English Language / by the rev. Walter W. Skeat. – Oxford : At the Clarendon Press, 1984. – 664 p. [new and corrected impression].
- 45.CI – Chambers Idioms [ed. by E. M. Kirkpatrick and C. M. Schwartz]. – Edinburgh : Chambers, 1982. – 432 p.
- 46.DAIPV – McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs [ed. by R. A. Spears]. – N.Y. : McGraw Hill Companies, Inc., 2005. – 1080 p.
- 47.DBFEL – A Dictionary of British Folk-tales in the English language : in 2 v. / Katharine M. Briggs. – Part B. – Volume I (Folk legends). – L. : Routledge & Kegan Paul, 1971. – 623 p.
- 48.DC – E. Partridge. A Dictionary of Cliché's. With an introductory essay / Eric Partridge. – L., Boston and Henley : Routledge & Kegan Paul, 1981. – 261 p.

- 49.DIO – Dictionary of Idioms and Their Origins [ed. by Linda & Roger Flavell].
– L. : Kyle Cathie Limited, 2006. – 343 p.
- 50.ES – Linder S. Everyday English Sayings Explained / S. Linder, T. Serbul. –
M. : Радянська школа, 1969. – 215 p.
- 51.Job. – Jobes C. Dictionary of mythology, folklore and symbole / Cortrude
Jobes. – New York : Harper and Row, 1964. – 300 p.
- 52.LDEI – Longman Dictionary of Idioms. – L. : Longman Group Limited, 1979.
– 387 p.
- 53.ODCIE – Oxford Dictionary of Current Idiomatic English / A.P.Cowie,
R.Mackin and I.R.McCaig. – V. 2: Phrase, Clause and sentence Idioms. –
Oxford : Oxford University Press, 1985. – 585 p.
- 54.ODEI – Oxford Dictionary of English Idioms / [produced by : A.P. Cowie,
R. Mackin, I. R. McCaig.]. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 585 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андр – Андрухович Ю. І. Таємниця. Замість роману / Ю. І. Андрухович. – Х. : Фоліо, 2007. – 478с.
2. Дн – Даниленко В. Г. Сон із дзьоба стрижа : [Оповідання] / В. Г. Даниленко. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2006. – 384 с.
3. Кост – Костенко Л. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с. – (Перлини сучасної літератури).
4. Мт – Матіос М. Фуршет / Марія Матіос. – Львів : Кальварія, 2002. – 338 с.
5. ПнП – Пеунов В. Помста знехтуваних богів : [Роман-факт. Книга перша] / Вадим Пеунов. – Донецьк : Альфа-прес, 2005. – 456 с.
6. Пн – Пеунов В. Таке коротке довге життя: [Роман-факт. Книга друга] / Вадим Пеунов. – Донецьк : Альфа-прес, 2005. – 351 с.
7. Тар – Тарасюк Г. Т. Янгол з України : [Маленькі романи, новели] / Г. Т. Тарасюк. – К. : Либідь, 2006. – 432 с.
8. Чм – Чемерис В. Таємнича пригода на Орілі : [Роман. Повісті. Оповідання] / Валентин Чемерис. – К. : Вид-во Укр. фітосоціол. центру, 2007. – 571 с.
9. Ald – Aldington R. Death of a Hero / Richard Aldington. – L. : The Hogarth Press, 1984. – 376 p.
10. Coll – Collins W. The Moonstone / Wilkie Collins. – Wordsworth Editions Limited, 1993. – 434 p.
11. MRain – Maugham W. S. Rain and Other Short Stories / William Somerset Maugham. – M. : Progress Publishers, 1977. – 407 с.
12. MMoon – Maugham W. S. The Moon and Sixpence : [a novel] / William Somerset Maugham. – M. : Изд-во “ABC”, 1992. – 260 p.
13. ShaGr – Sharpe T. Grantchester Grind. A Porterhouse Chronicle / Tom Sharpe. – L. : Pan Books, 1996. – 490 p.

14. ShaV – Sharpe T. Vintage Stuff / Tom Sharpe. – L. : Pan Books, 1983. – 223 p.

ДОДАТОК
(інтертекстуальні фразеологізми англійської та української мов
кодів культури)

Тілесний код культури

Англійські ІФ	Українські ІФ
1. aquiline nose (<i>тж.</i> a Roman nose) римський ніс з горбочком	1. адамове реберце <i>жарт.</i> жінка
2. bag of bones (<i>тж.</i> skin and bone(s); <i>амер. сл.</i> a rack (stack) of bones дуже схудла людина; шкіра та кістки, сама снасть	2. бадьорий (гострий) на язик Здатний дотепно, влучно говорити
3. (be) on one's last legs (або <i>сл.</i> pins), to ≈ на ладан дихати, на тонку прясти	3. бистрий на ногу. Рухливий, енергійний, швидкий у ходьбі
4. be (feel) queer about the head, to почувати запаморочення, нездужати	4. під вусом. Дорослий (про хлопця).
5. have a bone in one's (the) arm (leg), to <i>жарт.</i> бути виснаженим, змореним; не мати сил щось зробити або іти далі	5. веселити око (очі, зір). Бути приємним, гарним; вражати красою, своїм виглядом.
6. blush to the roots of one's hair, to почервоніти по саме волосся, по вуха; дуже почервоніти	6. очі видивився б. Дуже гарний
7. have a cast in (the) one's eye, to бути трохи косооком	7. відбирає: очі відбирає, <i>рідко.</i> Хто-небудь вродливий, гарний
8. have a cobweb in the throat, to горло пересохло	8. відведеш: очей не відведеш (не відірвеш). Надзвичайно вродливий, гарний, привабливий зовні
9. have a drop in one's eye, to бути напідпитку, під чаркоюю	9. відкривати / відкрити очі (кому, на що) (у 2-му знач.) допомагати правильно або глибше розуміти, сприймати, пізнавати що-небудь
10. skin and bone (bones) дуже схудла людина (1)	10. і волосина не спаде з голови (чисії, у кого) з ким-небудь нічого не трапиться
11. bad (biting, bitter, caustic, dangerous, venomous, wicked) tongue, a уїдлиий язик	11. посипати голову попелом вдаватися в тугу, в розпач, втрачати мужність, надію; картати себе
12. bear (carry, have) two faces under the hood <i>заст.</i> бути лукавим, лицемірним	12. кістки та шкіра дуже, надто худий
13. big mouth <i>амер.</i> балакун, базіка, хвалько [<i>тж. амер.сл.</i> bull shooter (thrower), bull-thrower)	13. не мати де голову (голови) прихилити бути самотнім, залишитися без рідних і близьких
14. big heart, великодушна, благородна людина	14. язик приріс до піднебіння (у кого, чий) хто-небудь замовк, втратив здатність говорити через хвилювання, тривогу
15. bend-leather heart <i>рідк.</i> черстве, нечутливе серце	15. умивати руки ухилитися від відповідальності
16. be ready with one's tongue ≈ не лізти за словом у кишенью	16. гарячий на руку. Сповнений завзяття, енергії, запальний.
17. big mouth <i>амер.</i> балакун, базіка, хвалько	17. гарячий серцем. Запальний, пристрасний
	18. гаряча голова. Запальна людина.
	19. золота голова. Здібна, обдарована людина.

18. **cool head** холоднокровна, спокійна, урівноважена людина
19. **finger on the wall** зловісна прикмета; передвісник загибелі
20. **hard nail** нечутлива, уперта людина
21. **have a maggot in one's brain (head)** мати примхи, бути людиною з примхами
22. **have clean hands** бути невинуватим,
23. бути чесним
24. **have no heart in something** бути байдужим до чогось
25. **have too much tongue** \approx що на умі, те й на язиці
26. **hot blood** гарячість, запальність
27. **kind (soft, sympathetic, warm) heart** добре серце, м'якосердя, чутливість
28. **level head** *амер.* холоднокровна, урівноважена людина
29. **open hand** щедра рука
30. **pain in the neck, a** *амер.* набридлива, надокучлива людина
31. **ready tongue** 1) добре підвішений язик
32. **smooth of tongue** красномовний, улесливий
33. **tongue is too long for one's teeth** у нього (неї) дуже довгий язик
34. **with one finger in one's mouth** 2) безпорадний та інертний
35. **with one's head (nose) in the air** що згорда дивиться на інших, задирає носа
36. **with one's (the) tongue in one's cheek** 2) *attr.* іронічний, насмішкуватий, нещирий
37. (as) **gaunt as bone** дуже худий, виснажений; \approx шкіра та кістки; одна снасть
38. **keep the bones green** мати добре здоров'я, бути здоровим
39. **arrive at one's finger-ends, to** (або *fingers' ends*) *заст.* збідніти, вичерпати всі можливості
40. **be endowed with brains** мати голову на плечах, не бути дурним
41. **be in one's right mind** (*тж.* to be of sound mind) бути при здоровому розумі
42. **be off one's head** *сл.* бути не сповна розуму, бути божевільним
43. **big head and little wit, a** \approx широкий
20. **необачна голова.** Нерозсудлива, необережна голова.
21. **гостре око.** Хто-небудь добре бачить; спостережливий, кмітливий.
22. **лихе око.** 1. Той, хто здатний зробити неприємність, зробити зло; недобра, недоброзичлива людина.
23. **око не дрімає.** Хто-небудь дуже уважний, дбайливий, спостережливий.
24. **світле око.** Хтось порядний, чесний, справедливий.
25. **очі завидючі.** Хтось дуже жадібний, заздрісний, ненаситний.
26. **палкий серцем.** Який має пристрасну вдачу.
27. **несита пелька, зневажл.** Жадібна людина.
28. **гострий (батьорий) на язик.** Здатний дотепно і влучно говорити.
29. **гострий на око.** Надзвичайно спостережливий.
30. **губи в молоці.** Хто-небудь дуже молодий, недосвідчений.
31. **запишати губи (уста).** Скласти губи, виражаючи пиху, гордовитість
32. **дивитися приязним оком.** Виявляти прихильність, теплоту в ставленні до кого, чого-небудь
33. **давати / дати волю язикові.** Дозволяти собі говорити зайве, не стримуватися у висловах; базікати
34. **держати (тримати) язик за зубами.** Бути обачним, стриманим у розмовах, висловлюваннях; мовчати.
35. **держкий на язик, рідко.** Який уміє мовчати, не розголошує таємниць
36. **дерти голову.** Пихато, гоноровито поводитися по відношенню до кого-небудь; чванитися.
37. **дути (відставляти) губу (морду).** Чванитися, пихато поводитися. Синоніми: **дерти носа; гнути кирпу; дерти голову**
38. **заливати / залити голову (очі).** 1. Нестерпно пиячити, напиватися. 2. Споювати кого-небудь, щоб затуманити свідомість
39. **зуби на продаж.** Хто-небудь завжди усміхнений, посміхається
40. **кишка тонка** 1. Хто-небудь легкодухий, нерішучий, боягузливий

- лоб, а мозку мало; виріс, та ума не виніс
44. **crack one's brain** (brains), **to** схибнутися (з розуму), з'їхати з глузду
45. **dead above the ears** *амер. сл.* дурний, тупий
46. **deranged in one's head** божевільний
47. **have an old head on young shoulders** бути не по літах розумним, мудрим
48. **have grey wit under young hair** (hairs) бути з молодих та раннім
49. **not right in one's** (або the) **head** не при своєму розумі, несамовитий
50. **soft in the brain** (head) дурний, придуркуватий, недоумкуватий
51. **thick skull** тупість, ≈ мідний лоб
52. **wooden head, a** тупак, тупиця, довбешка
53. **wrong in the head** несповна розуму, бракує клепки
54. **wise head** 1) розумна голова 2) розумаха (*про людину, яка вважає себе розумною*)
55. **bullet head** 1) кругла голова 2) людина з круглою головою 3) уперта людина
56. **bush** (head, мор, shock) **of hear, a** густе волосся; ≈ волосся копицею
57. **be on one's bones** бути в тяжкому, прикрому (матеріальному) становищі, дійти до скрути, сісти на мілину
58. **live from hand to mouth** 2) жити, надголюдь, злиденно, бідувати
59. **put one's hand into one's pocket** платити, витратити гроші, розщедритися
60. **colour rose to one's cheeks, one's** почервонів, зашарівся
61. **easy on the eye** вродливий, гарний, присмний на вигляд
62. **eyes grow round, one's** очі стали круглими від здивування
63. **eyes like gimlets** пронизливий або допитливий погляд
64. **eyes like saucers** великі круглі очі
65. **face as long as a fiddle** (as a mile) похмуре обличчя
66. **face loses its colour, one's** він (вона)
41. **легкий на ноги.** Який може швидко і багато ходити без втоми, швидко добиратися до чого-небудь
42. **ледве (насилу) доволокти ноги.** Важко, з великими труднощами добратися куди-небудь
43. **лихий (злий) на язик.** Який дошкульно висловлюється, грубить, говорить неприємні речі
44. **лиця (обличчя) нема (немає, не знати, не було) / не стало.** Хто-небудь змінюється на виду, стає блідим від раптового сильного хвилювання, приступу хвороби
45. **масний на язик.** Нещирий, облесливий
46. **мати гостре око.** Бути надзвичайно спостережливим, кмітливим, уважним, настороженим
47. **не мати чим хребта (хребет) прикрити.** Бути дуже бідним, погано одягненим
48. **м'який серцем.** Хтось добрий, доброзичливий, довірливий, лагідний.
49. **[нема (не було)] ані (ні, і) кровинки в чому, на чому.** Дуже блідий
50. **ноги не держать (не тримають).** Хто-небудь дуже втомлений, відчуває слабкість.
51. **ноги не слухають.** Хто-небудь втрачає здатність нормально рухатися або стояти через втому, виснаження, переживання. Синонім: **ледве ноги несуть**
52. **ноги носять (служать, ходять).** У кого-небудь ще є фізичні сили рухатися, працювати
53. **[аж] очі обараніли.** Хто-небудь має вигляд утомленої або нетямущої, неуважної людини.
54. **[аж] очі рогом.** У кого-небудь дуже незадоволений, насуплений, сердитий вигляд.
55. **ні з плечей, ні з очей.** Зовні непривабливий, непоказний.
56. **у животі пищики грають.** Кому-небудь дуже хочеться їсти .
57. **підвело живіт.** Кому-небудь хочеться їсти.
58. **ледве голову підводити.** Бути фізично знесиленим, нездоровим.

- блідне
67. **face of the dying calf** ≈ придуркувато-меланхолійний вираз обличчя
68. **face the length of a hatchet** невдоволене, похмуре лице
69. **have a bone in one's (the) arm (leg)** *жарт.* бути виснаженим, змореним; не мати сил щось зробити або іти далі
70. **in flesh** в тілі, повний, огрядний
71. **lantern jaws** запалі щоки, схудле обличчя
72. **long face, a** витягнуте обличчя; сумне; ≈ зажурливе, невдоволене обличчя, похмурий вигляд
73. **not to have a leg to stand on** 1) бути стомленим, виснаженим
74. **out of heart** 1) засмучений, в пригніченому настрої
75. **poker** (*англ. straight*) **face** *амер.* байдуже, “кам’яне” обличчя; обличчя
76. **as red as blood** червоний, як кров
77. **retreating chin** “зрізане підборіддя”
78. **ripe lips** губи червоні, як вишні
79. **tallow face** *заст.* бліде пухле або одутле обличчя
80. **as thin (lean) as a bone** дуже худий; худий як тріска; худий аж ребра світяться
81. **with one's finger in one's mouth** 3) що має безглуздий вигляд
82. **saucer eyes** великі круглі очі; ≈ очі як у сови
83. **as gaunt as a bone** дуже худий, виснажений; ≈ шкіра та кістки
84. **light** (*touched, weak, wrong*) **in the head** дурний, придуркуватий; не сповна розуму, бракує клепки
85. **to have one's heart in one's mouth** злякатися, перелякатися
86. **to make one's heart leap** примусити чиясь серце затрепетати
87. **to make one's heart leap out of one's mouth** налякати, злякати когось
88. **from the bottom of one's heart** від усього серця; від щирого серця
89. **to lose one's heart** 1) віддати своє серце комусь, 2) захопитися чимсь
90. **not to have the heart** (*to do або to say something*) ≈ рішучості не вистачає;
59. **підтягати (підтягувати) живіт.** Бути напівголодним, недоїдати.
60. **помутилося (помутніло) в голові (в очах).** Хто-небудь перебуває в стані, близькому до непритомності.
61. **притягує /притягло живіт (живота) до спини.** Хто-небудь дуже схуд, виголодався
62. **пекти в самі печінки.** Висміюючи кого-небудь, дошкуляти комусь.
63. **пекти очима.** Дивитися на кого-небудь невідривно, пронизливим, гострим поглядом.
64. **піндючити ніс (вульг. морду).** Поводитися чванливо, бундючно.
65. **піднімати (підіймати, підносити) [догори] носа (ніс).** Гордовито, самовпевнено триматися, ставитися до інших зневажливо. Синоніми: **гнути кирпичу; дути губу; дерти голову.**
66. **підніматися (підійматися, підноситися) / піднятися (підійнятися, піднестися) на голову (на багато голів) [вище].** Ставати набагато кращим від кого-небудь, значно перевершувати кого-небудь у чомусь
67. **плювати в обличчя.** Виявляти зневагу, презирство до кого-небудь
68. **повзати (лазити) на колінах, зневажл.** Принижуватися перед ким-небудь, просячи щось.
69. **обкрутити довкола носа.** Перехитрити, спритно обманути кого-небудь. Синоніми: **обвести круг пальця; лишити з носом**
70. **слати язик під ноги.** Підлещуватись до кого-небудь
71. **продавати зуби.** Сміятися без причини, нарочито насміхатися. Синоніми: **сушити зуби; торгувати зубами; скалити зуби.**
72. **проковтнути язика.** Зробитися мовчазним, замовкнути
73. **робити великі очі.** Виявляти подив, здивування. Синонім: **дивитися великими очима.**
74. **нечиста рука.** Безчесна, непорядна людина, здатна красти, шахрувати.
75. **тверда рука.** 1. Хто-небудь має вольовий, сильний характер. 2.

- рука не підіймається
91. **bear** (carry, have) **two faces under the hood** *заст.* бути лукавим, лицемірним; бути двозначним (*тж.* to carry water on both shoulders; to hide two faces under one hood)
92. **cold hand, warm heart** холодні руки, та гаряче серце
93. **cool head** 1) холоднокровна, спокійна, урівноважена людина
94. **in cold blood** холоднокровно, жорстоко, навмисне
95. **in hot blood** розлючений; під впливом гніву, пристрастей тощо
96. **to make one's heart boil** дратуватися, розлючуватися
97. **one's blood is up** кров кинулась у голову; він (вона і т. д.) скипів (-ла)
98. **to turn the other cheek** підставити другу щоку; відповісти добром на зло
99. **by the skin of one's teeth** ледве, насилу, якимось дивом
100. **to see a mote in one's eye** бачити сучок в оці ближнього, бачити порошок в чужому оці, перебільшувати чужі недоліки
101. **to win one's hand** запропонувати комусь руку і серце, освідчитися і дістати згоду; завоювати чиєсь серце
102. **to rack one's brains** перенапружувати мозок, намагаючись щось пригадати; обмірковувати щось
103. **to turn a blind eye** вирішити проігнорувати якусь неприємну ситуацію
104. **living (from) hand to mouth** існування, за якого запаси закінчуються, тільки-но з'явившись
105. **one's ears are burning** чий-небудь вуха горять
106. **to offer one's hand and heart** запропонувати руку і серце, освідчитися
107. **to go in one ear and out the other** почути, але ігнорувати чи швидко забути
108. **to have / take the bit between one's teeth** закусити удила;
- Вольова, сильна людина.
76. **брудні руки** у кого. Хто-небудь нечесний, непорядний, аморальний.
77. **довгі руки**. Хто-небудь зазіхає на чуже, може вкрати.
78. **золоті руки**. 1. Майстер своєї справи; вміла людина. 2. Хто-небудь уміє зробити, змайструвати все, за що не візьметься; спритний у роботі
79. **липкі руки**. Хто-небудь схильний до злодійства, шахрайства.
80. **любо оком глянути**. Гарний, привабливий.
81. **руки загребуці**. Хто-небудь дуже заздрісний, жадібний, прагне до наживи.
82. **без серця**. 1. Жорстокий, безжалісний
83. **не розгинати спини**. Важко, багато працювати
84. **нечистий на руку**. Здатний красти, шахрувати.
85. **ні з лиця, ні з росту, зневажл.** Який зовні нічим не відзначається; непримітний, звичайний
86. **проворний на язик**. Говіркий, балакучий
87. **розпускати язика**. 1. Не стримуватися у розмові, говорити зайве. Синонім: **давати волю язикові**
88. **і за вухом не свербить**. Хтось байдужий, не турбується ні про що.
89. **свербить на кінці (на кінчику) язика кому**. Кому-небудь дуже хочеться розповісти щось
90. **світити грішним (голим) тілом**. Бути погано одягненим.
91. **серце мовчить**. Хто-небудь залишається байдужим до всього і до всіх
92. **добре серце**. Лагідний характер.
93. **живе серце**. Небайдужа, здатна проникатися чужими переживаннями людина.
94. **кам'яне серце**. 1. Жорстока, бездушна людина. 2. *у кого, чие*. Хто-небудь жорстокий, лютий
95. **розм'якло серце**. Хто-небудь розчулився, став добрим, лагідним.
96. **серце з воску**. У кого-небудь м'яка, податлива вдача, характер.

- понести; *перен.* піти, йти напролом
109. **to rack one's brains** перенапружувати мозок, намагаючись щось пригадати; обмірковувати щось
110. **hand over fist** швидко, у великих кількостях
111. **to win hands down** перемогти з легкістю
112. **to pull someone's leg** зробити кого-небудь об'єктом жарту чи обману
113. **in good heart** в гарному настрої, бадьорий
114. **light at heart** безтурботний
115. **heavy at heart** з важким серцем, засмучений
116. **to have one's heart in the right place** мати добрі наміри; бути доброзичливою, чуйною людиною
117. **one's heart is breaking** чиє-небудь серце розбивається
118. **one's heart bleeds** серце крається, серце кров'ю обливається
119. **to keep a stiff upper lip** залишатися спокійним перед обличчям небезпеки або проблемами; контролювати власні емоції
120. **feet of clay** слабкість, виявлена у людини, яка користується великою повагою
97. **серце з перцем.** Хто-небудь з непокірним, норовистим, запальним характером.
98. **серце кам'яніє / скам'яніло.** Хто-небудь стає байдужим, черствим, не виявляє співчуття до інших
99. **стелитися під ноги.** Догоджати, принижуватись.
100. **язик розв'язується.** Хто-небудь починає багато говорити, стає балакучим
101. **очі блиснули [гнівом].** Хтось глянув дуже сердито, із злістю.
102. **очі великі.** Хтось занадто цікавий, перев. до чужих справ
103. **пуп тріщить у кого.** Хто-небудь дуже напружений, надривається.
104. **різкий на язик.** Здатний говорити грубо, з образливою прямою.
105. **спадати / спасти з тіла.** Худнути або втратити звичайний вигляд.
106. **ледве совати ногами.** Дуже стомлено йти.
107. **не бачити далі свого (власного) носа.** Бути егоїстом, турбуватися лише про себе
108. **хоч у вухо бгай (клади).** Дуже лагідний, покірний, податливий
109. **[і] через губу не плюне.** Хто-небудь дуже гордовитий, зарозумілий
110. **чорно перед очима.** Хто-небудь дуже знесилений, утомлений (від переживання, хвороби, важкої праці)
111. **швидкий на руку.** Спритний, меткий, вправний, проворний.
112. **аж шкура горить на кому.** Хто-небудь надзвичайно жвавий, енергійний.
113. **язик заплітається.** Хто-небудь говорить невиразно, через силу (про п'яного, хворого)
114. **довгий язик.** Хто-небудь дуже балакучий, любить говорити багато зайвого, непотрібного.
115. **язик без кісток.** Хто-небудь надмірно балакучий або говорить щось беззмістовне, неістотне
116. **язик як помело (лопатень, млин).**

	<p>Хто-небудь дуже балакучий</p> <p>117. голова варить. Хто-небудь розумно, чітко міркує; хто-небудь розумний, кмітливий.</p> <p>118. голова з вухами. Нерозторопна людина</p> <p>119. дурна голова, лайл. Нерозумна, некмітлива людина.</p> <p>120. нерозумна, ялова голова. Некмітлива, нетямуща людина.</p> <p>121. порожня (пуста) голова, зневажл. Нерозумна, нетямуща людина.</p> <p>122. розумна (твереза) голова. Розсудлива, кмітлива, тямуща голова</p> <p>123. світла (ясна) голова. Дуже розумна людина.</p> <p>124. своя голова на плечах (на в'язах). Хто-небудь сам повинен вирішувати що-небудь і відповідати за свої вчинки.</p> <p>125. слабка (слаба) голова. Розумово обмежена, тупа людина</p> <p>126. без голови. Не здатний добре мислити, нерозумний</p> <p>127. покривати голову етн. заст. одружуватися (про дівчат)</p> <p>128. просити руки звертатися до дівчини (жінки) або її батьків з проханням дати згоду на шлюб</p> <p>129. світити волоссям ходити з непокритою головою, не зав'язуюючи на голові хустки</p> <p>130. винести ногами вперед фам. хто-небудь помре, загине або буде похованим</p> <p>131. встати на ліву ногу бути в поганому, роздратованому настрої</p> <p>132. просити руки (в кого, кого, чиєї) звертатися до дівчини (жінки) або до її батьків з проханням дати згоду на шлюб</p>
--	---

Біоморфний код культури

Англійські ІФ	Українські ІФ
<p>1. the apple of discord яблуко розбрату, чвар</p> <p>2. apple of Sodom, the красивий, але гнилий плід; <i>перен.</i> оманливий успіх</p> <p>3. an ass in a lion's skin ворона в павиному пір'ї</p>	<p>1. як віл, з сл. здоровий. Уживається для підсилення ознаки; дуже</p> <p>2. вовк в овечій шкурі. Лицемірна людина, яка під маскою доброзичливості приховує злі наміри.</p>

4. a dog in the manger не давати іншим змоги користуватися тим, що тобі непотрібне 5. dog days літня спека, найспекотніші дні року 6. not to rest on one's laurels бути ретельним у визнанні власних успіхів, уникати самовдоволення і неминучої невдачі 7. the flying horse крилатий кінь, Пегас 8. the lion's share більша частка чого-небудь 9. a cock-and-bull story казка про білого (солом'яного) бичка 10. to cry wolf виликати фальшиву тривогу 11. to kill the fatted calf святкувати чиє-небудь повернення 12. (to kill) the goose which lays the golden eggs (знищити) джерело прибутку 13. bear with a sore head, a відлюдько, мурмило; зла або розлючена людина 14. cross (glum, sulky, surly, vicious) as a bear (with a sore head) дуже злий, лихий; злий як собака 15. beggar on horseback вискочка; ворона в павиному пір'ї 16. be lower than a snake belly <i>австр. сл.</i> бути безчесною, підлою людиною 17. (as) fast as a hare (as a rabbit) дуже швидкий; швидкий, як заєць 18. have snakes in one's boots (тж. to see snakes), to <i>амер. сл.</i> бути п'яним 19. (as) nimble as a goat (as a squirrel) проворний, моторний, прудкий, як білка 20. shotten herring <i>перен. заст.</i> людина, виснажена хворобою; млява людина 21. (as) slippery as an eel верткий, мов в'юн 22. bold (brave) as a lion хоробрий, як лев 23. chatter like a magpie, to торохтіти, цокотіти як сорока 24. cold fish нахаба 25. dirty dog погана, підла людина, брудна особа 26. downy dog (old bird) <i>розм.</i> хитра людина, хитрун 27. dumb as a beetle (as a dog, fish, an ox, an oyster) (<i>тж.</i> as mute as a fish, as a	3. вівця заблукана людина, яка порвала стосунки з тим середовищем, до якого раніше належала, або яка збилася з правильного шляху 4. золотий телець багатство, гроші; вигідне суспільне становище 5. козел відпущення (офірний козел) той, на кого звалюють чужу провину, відповідальність за інших 6. корінь зла основа, підстава, першоджерело зла 7. маслинова гілка емблема миру і спокою 8. вовчий зуб. Дуже жорстокий, підступний 9. біла ворона. Той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним, зовсім не схожий на інших. 10. підколодна (потайна) гадюка (гадина), лайл. Підступна, зловмисна людина. 11. вола б з'їв. Дуже голодний, ласий до чого-небудь 12. ворон (галок, галки) лічити, зневажл. Нічого не робити, не працювати, ледарювати. Синоніми: давати горобцям дулі; ловити гави (в 1 знач.); 13. як гаву ковтнув. Дуже мовчазний 14. як голуб (голубка), з сл. сивий, сива. Зовсім, повністю 15. джмелі гудуть у голові. Хто-небудь перебуває в стані сп'яніння або запаморочення 16. гратися в ката і мишку (мишу). Хитрувати, затаювати що-небудь. 17. дивитися / глянути вовком. Виявляти неприязне, вороже ставлення до кого-небудь 18. заливати черв'яка (хробака). Тамувати розпач, горе, нудьгу пияцтвом 19. знати, де раки зимують. Безпомилково знаходити правильний, найбільш вигідний вихід із становища; бути хитрим, спритним. 20. на коні (на козі) не під'їдеш. Хто-небудь дуже гордовитий, пихатий. 21. [як] мокра (змокла) курка. Безвольна, нерішуча, жалюгідна на

- mouse) німий як риба
28. **dumb dog** людина, що мовчить, коли треба висловитися; людина, з якої слова не витягнеш
29. **fighting cock** *перен.* забіяка, забіякувата людина
30. **forbidden fruit** заборонений плід
31. **fly in the ointment**, а щось неприємне
32. **to gild the lily** надмірно прикрашати й без того гарну річ
33. **golden calf, the** золотий телець, влада грошей; багатство
34. **to hold out an olive branch** запропонувати помиритися; намагатися уладнати справу мирно
35. **a lost lamb** заблудла вівця; людина, що збилася з правильного шляху
36. **funny dog** весельчак, потішник
37. **greedy as a wolf** жадібний, пожадливий, як вовк
38. **gruff as a bear** дуже груба, брутальна людина; грубіян
39. **hard as a beaver** дуже старанний; старанний як бобер
40. **hen with one chicken** метушлива людина, клопотуха
41. **light as a butterfly** легковажний, бездумний, як метелик
42. **like a lamb** покірливо, безмовно; як вівця
43. **meek as a lamb (mouse)** смирний, покірний як ягня
44. **mild as a dove (a lamb)** \approx смирний, як горлиця, як ягнятко
45. **neither fish nor flesh** ні риба ні м'ясо; ні те, ні се
46. **not to hurt a fly** і мухи не скривдити
47. **obstinate (stubborn) as a mule** упертий як осел
48. **poor fish** *амер.* бевзь, дурень; нікчемна, безхарактерна людина
49. **proud (vain) as a peacock (turkey-cock)** гордовитий, чванливий
50. **to separate the wheat from the chaff** відділити пшеницю від полови; відокремити головне від другорядного
51. **tree of knowledge** дерево пізнання (добра і зла)
52. **sheep among wolves, a** овечка серед вовків (*про довірливу людину*)
- вигляд людина
22. **як муха в сметані.** Хтось неповороткий, незграбний.
23. **як муха в окропі.** 1. Хтось енергійний, проворний, швидкий
24. **казка про білого (солом'яного, рябого) бичка** що-небудь вигадане, надумане
25. **лаври Герострата** слава, пов'язана із злочином; ганебна слава
26. **синій птах** символ невловимого щастя
27. **спіймати жар-птицю (золоту рибку)** стати везучим, досягти чогось значного
28. **мухи в носі грають.** Хто-небудь гордовитий, пихатий, задержуватий
29. **ловити гави (гав, ворон), фам.** 1. Марно витратити час, нічим не займатися; байдикувати. 2. Розглядати все навколо з зайвою цікавістю. 3. Виявляти неухважність, бути неухважним. 4. Не використовувати якоїсь можливості, упускати слушну нагоду
30. **ловити мух.** Марно витратити час, байдикувати, гуляти. Синоніми: **ворон лічити; давати горобцям дулі**
31. **мати серце з перцем.** Бути запальним, гострим, дотепним
32. **носитися як курка з яйцем.** Виявляти надмірну турботу, приділяти надто багато уваги чомусь незначному
33. **оббілувати (обідрати, обчистити) як білочку (білку), ірон.** Забрати у кого-небудь якесь багатство; відібрати все у когось
34. **[і] муха крилом уб'є.** Когось легко здолати; хтось фізично слабкий, безсильний
35. **навіть мухи не зачепить [мізинцем].** Хто-небудь не зробить нікому зла.
36. **під мухою.** У нетверезому стані, напідпитку
37. **потайний собака.** Підступна людина
38. **робити з мухи слона (вола, бугая).** надто перебільшувати щось
39. **розводити химині кури.** Говорити про що-небудь пусте
40. **як свиня в барлозі,** з сл. величатися,

53. **shy fish** боязка, сором'язлива людина
54. **silent (quiet, still) as a mouse** тихий як миша
55. **slow as snail (as a tortoise)** дуже млявий, повільний, як черепаха
56. **sly (cunning) as a fox** хитрий, як лисиця; лисом підшитий
57. **solitary as an oyster** одинокий, самотній, відлюдькуватий
58. **still as an oyster** тихий, мовчазний; ≈ слова не витягнеш
59. **timid as a hare** дуже полохливий, боязкий
60. **fast as a hare** швидкий
61. **mad as a March hare** божевільний
62. **tame cat, a** покірна, слухняна людина
63. **tame spaniel, a** підлиза, підлабузник, підлесник
64. **tricky as a monkey** пустотливий, вредний, хитрий
65. **wanton as a calf with two dams** ≈ покірна телятко двох маток ссе
66. **wild old bird** *розм.* дивак, оригінал
67. **feel like boiled rag, to** почувати себе дуже слабким, кволим
68. **silly as a goose** [*тж.* stupid as a donkey (as a goose, an owl, a pig)] дурний
69. **wise as serpent** (*тж.* as wise as an old crow) дуже мудрий
70. **as bald as coot (as an egg)** зовсім лисий; голий як коліно
71. **not to have a feather to fly with** бути без копійки, розоритися; збанкрутувати, ≈ вилетіти в трубу
72. (as) **poor as a church mouse** (as a rat) дуже бідний
73. (as) **yellow as a crow's foot** (a kite's claw) дуже жовтий; жовтий як лимон
74. **strut (swell) like a turkey-cock** ходити з поважним, бундючним виглядом
75. (as) **red as a turkey-cock** червоний, як індик
76. (as) **red as a lobster** червоний, як рак
77. (as) **plump as a partridge** товстенький, опецькуватий
78. **in full feather** 1) у гарному стані, настрої; при доброму здоров'ї
79. **knee high to a duck** (to a grasshopper, *ірон.* Дуже, у великій мірі. Пор.: **як свиня в дощ** (у 2 знач.). Синонім: **як поросся на орчику**.
41. **мишей топтати.** Без потреби тинятися, ходити туди й сюди.
42. **ходити павичем (гоголем).** Триматися поважно, гордовито, зверхньо.
43. **закидати (пускати) гадючку.** Ображати кого-небудь, говорити або робити неприємності
44. **мухи не зобидить.** Хто-небудь дуже спокійний, сумирний, лагідний.
45. **надягати (надівати, натягати) овечу шкуру.** Лицемірно приховувати під маскою доброзичливості свої підлі наміри, дії
46. **як пава.** 1. У яскравому, барвистому або багатому вбранні. 2. З надмірно виявленим почуттям власної гідності; гордо, поважно.
47. **як у тура, з сл.** натура. Норовиста, негідатлива
48. **підкладати (підсувати, підставляти) свиню.** Нишком чи ненароком завдавати кому-небудь прикрощів, робити неприємність, підлість або діяти підступно проти когось
49. **показати, де козам роги правлять.** Провчити кого-небудь, завдаючи йому неприємностей, прикрощів. Синонім: **показати, де раки зимують.**
50. **пригріти гадюку (гадину, змію) на грудях (у пазусі, за пазухою).** Виявити турботу, піклування про того, хто потім віддячує злом.
51. **пасти свині з ким.** Бути з ким-небудь у товариських взаєминах, у приятельських, фамільярних стосунках.
52. **розпускати пір'я (хвіст).** Пишатися, красуватися перед кимось, намагаючись сподобатись, привернути до себе увагу.
53. **як свиня в дощ.** 1. з сл. чепурний і под., *ірон.* Уживається для вираження повного заперечення змісту слова *чепурний*; зовсім не (чепурний). 2. з сл. величатися.

- to a mosquito) *жарт.* маленький на зріст, ще дитина; ≈ горобцю по коліна
80. **(as) graceful as a swam** витончений, граційний, як лебідь
81. **(as) healthy as a horse** здоровий як віл
82. **(as) gaudy as a peacock** виряджений, як на весілля
83. **(as) gaunt as a grey-hound** дуже худий, виснажений
84. **(as) fat as a pig** *през.* товстий, жирний, як свиня
85. **(as) deaf as an adder** зовсім глухий; глуха тетеря
86. **cat's meow (whiskers), the** *амер. сл.* дуже гарна людина або річ; ≈ пальчики оближеш
87. **like a stuffed calf**
розм. як опудало, несосвітений дурень
88. **blush like a rose, to** зачервонітися; зашарітися, як маків цвіт
89. **(as) fresh as a bean** (as a daisy, as a flower, as a rose, as flowers in May) 1) здоровий, квітучий, 2) зовсім не стомлений; бадьорий, свіжий; ≈ свіжий, як сиріжка
90. **to have one's tail between one's legs** підібгати хвоста; злякатися
91. **to drink like a fish** надмірно вживати алкоголь
92. **in the flower of life** (або of one's age) (*тж.* **in the pink**) в розквіті сил; у чудовому стані (про здоров'я)
93. **not the clean potato** *сл.* 1) підозріла особа; непорядна людина
94. **(as) cool as cucumber** спокійний, байдужий, холодний
95. **full of beans** 2) *перен.* живий, енергійний, повний запалу
96. **hard nut to crack, a** людина, з якою важко справитися; міцний горішок
97. **tough nut, a** 1) рішуча, тверда людина 2) людина, з якою важко справитися; хуліган
98. **in Short's garden, to** *жарт.* бути в скрутному матеріальному становищі, не мати грошей
99. **live on beans** жити надголодь, сяк-так викручуватися
100. **(as) fair as a lily (rose)** дуже
- Дуже, у великій мірі. Пор.: **як свиня в барлозі.** Синоніми: **як порося на орчику; як чумацька воша.**
54. **як свиня на коня,** з *сл.* схожий, *ірон.* Уживається для вираження повного заперечення змісту речення.
55. **як свиня в хомуті,** з *сл.* виглядати, *ірон.* Негарно, неадекватно.
56. **як сім галок,** з *сл.* чорний. Дуже, надзвичайно
57. **як сови ночували в голові.** Сильний головний біль від втоми.
58. **старий сич,** *жарт., лайл.* Про старого, з багатим життєвим досвідом, звичайно відлюдкуватого чоловіка.
59. **зайчики в голові стрибають у кого.** Легковажний, безтурботний
60. **підшитий лисом.** Дуже хитрий
61. **пошитися в собачу шкуру.** Зробитися невгамовно злим, недобррозичливим
62. **як блекоти (дурману, чемериці) об'ївся (наївся), зневажл.** 1. Хто-небудь дивно, безглуздо поводить себе; нерозумний
63. **з живчиком [та] з перчиком.** Запальний, гарячий, відважний, гострий на язик. Синонім: з **перцем.**
64. **як квіточка.** Дуже гарна
65. **як маків цвіт.** 1. Гарний, вродливий. 2. Прекрасний
66. **наколоти гороху з капустою.** Наговорити або наробити чого-небудь нерозумного, непотрібного
67. **плести (правити) сухого (смаленого) дуба.** Говорити дурниці, нісенітниці, обдурюючи кого-небудь
68. **твердий (міцний) горішок.** 2. Людина з складним характером.
69. **фіговий листок** (чого і без додатка) те, чим прикривають, маскують що-небудь (перев. щось нечесне, ганебне); лицемірне маскування
70. **по щучому велінню** 1) без докладання зусиль; 2) негайно, дуже швидко
71. **цей виноград зелений** вживається на позначення удаваного презирства до того, чого неможливо досягти
72. **яблуко розбрату** причина ворожнечі, суперечок, незгод між

<p>гарна</p> <p>101. (as) red as a cherry (rose) рум'яний; кров з молоком</p> <p>102. (as) red as a poppy червоний, як маків цвіт, зашарівся</p> <p>103. to find the bean in the cake пощастити</p> <p>104. have seen (to see) a wolf втратити мову; ≈ язик відняло</p> <p>105. to be on the (one's) high horse пишатися, набирати поважного вигляду</p> <p>106. cat to nine tails плетениця, батіг</p> <p>107. to run with the hare and to hunt with the hounds намагатися справитися з двома справами одночасно</p> <p>108. to wear the willow носити траур; тужити за коханим або за коханою</p>	<p>ким-небудь</p> <p>73. вбивати / вбити осиковий кіл у могилу (кого, чого) покінчити з ким, чим-небудь</p> <p>74. відтоптати ряст наблизитися до смерті; нажитися</p> <p>75. лишилося недовго ряст топтати хтось скоро помре, загине</p> <p>76. топтати ряст жити</p> <p>77. годувати гарбузами (кого) відмовляти тому, хто сватається</p> <p>78. давати гарбуза відмовляти кому-небудь у сватанні</p> <p>79. лишитися з гарбузом дістати відмову під час сватання</p> <p>80. [чорна] кішка пробігла / [чорний] кіт пробіг (між ким) хто-небудь посварився з кимсь, між ким-небудь виникла незгода</p> <p>81. дуба врзати померти, загинути</p> <p>82. плести (правити) смаленого дуба говорити дурниці, нісенітниці, обдурюючи кого-небудь</p> <p>83. чорний ворон машина, в якій перевозять заарештованого</p> <p>84. левава частка (чого) “дуже багато або велика частка”</p> <p>85. цей виноград зелений “вживається на позначення удаваного презирства до того, чого неможливо досягти”</p> <p>86. синій птах “символ невловимого щастя”</p>
---	--

Артефактний код культури

Англійські ІФ	Українські ІФ
1. be hitting on all four (six) cylinders, to амер. чудово почувати себе, бути в формі, бути працездатним	1. як аршин (палицю, багнета) проковтнув. Неприродно прямо, дуже виструнчено
2. quick on one's pins розм. рухомий, жвавий, швидконогий	2. як батіг на мотовило; як макогін на ночви, з сл. схожий, ірон. Уживається для вираження повного заперечення змісту речення.
3. (as) sound as a bell (a drum, a roach) цілком здоровий; дужий як віл	3. ні Богу (Богові) свічка, ні чорту (чортові) кочерга (коцюба, ладан, надобень, угарка, рогачилно). Нічим не примітна, посередня людина
4. boiled (stuffed) shirt перен. бундючна, зарозуміла, непривітна, церемонна людина	4. як бритва, перев. з сл. гострий. Дуже дотепний, дошкульний
5. fit for the wastepaper basket бути ні до чого не придатним, нікчемним	5. як (мов, ніби) викручена ганчірка.
6. have a head like a sieve мати “діряву” голову; голова, як решето	
7. hotter than a pistol	

- запальний, гарячий, нетерплячий
8. **keen as a kite** дуже ревнивий; ревнивий, як шуліка
 9. **leaky vessel** базіка, людина, що не вміє зберігати таємниці
 10. **like a sieve** дірява, як решето (про голову)
 11. **old screw** жадібна, скупа людина
 12. **quick on the trigger** імпульсивний, що швидко реагує
 13. **regular as clockwork** точний, пунктуальний
 14. **safe as houses** цілком надійний, на якого можна покластися
 15. **sharp as a needle** проникливий, спостережливий, дотепний
 16. **sharp blade, a** весельчак
 17. **slow coach** млява, тупувата людина
 18. **sly boots** *жарт.* хитрун, хитра людина
 19. **smart as paint** дуже спритний, вправний, проникливий
 20. **straight goods** *амер. сл.* людина, на яку можна покластися, надійна
 21. **touchy as gunpowder (tinder)** дуже запальний, образливий
 22. **wrapped in cellophane** *розм.* неприступний, гордовитий, зарозумілий
 23. **cool as as glass** спокійний, байдужий холодний
 24. **dumb as a sphinx** німий як риба
 25. **dumb as a statue** німий як риба
 26. **too big for one's boots** (breeches, shoes, trousers) *розм.* самовпевнений, зарозумілий, пихатий (*звич. вжив. з to get, to grow*)
 27. **be hitting on all four (six) cylinders, to** *амер.* чудово почувати себе, бути в формі, бути працездатним
 28. (as) **fit** (*амер. fine*) **as a fiddle** в гарному настрої; при доброму здоров'ї
 29. **picture (pink) of health, the** здоровий на вигляд
 30. **at rack and manger** *заст.* в розкошах, розкошуючи; ≈ як сир у маслі
 31. **be flush with one's money, to** сипати, розкидатися грошима
 32. **be hard pressed (pushed) for money, to** мати мало грошей
- Дуже стомлений, знесилений.
6. **[як] з голочки (з голки).** 2. Гарно одягнений, причепурений (про людину); ошатний
 7. **закладати (заливати) за галстук.** Пиячити.
 8. **як картина.** Хто-небудь дуже гарний, вродливий.
 9. **хоч за рамку клади.** Дуже гарний, вродливий.
 10. **як нова копійка.** Чистий, охайний, підтягнений, свіжий.
 11. **як лялечка.** Дуже гарний, вродливий (про людину).
 12. **як мазниця (мазничка), зневажл.** Хтось брудний, неохайний.
 13. **хоч картину малюй.** Хто-небудь дуже гарний, вродливий.
 14. **хоч на картину (на карту) малюй.** Хто-небудь дуже гарний, вродливий.
 15. **решетом не накрити, зневажл. лайл.** Дуже велике або товсте [про обличчя]
 16. **як пес після макогона, зневажл.** Дуже зніяковілий, винуватий.
 17. **підпирати [спиною (плечима)] стелю.** Мати дуже високий зріст
 18. **як (мов, ніби) з клоччя батіг.** 1. Поганий, нікудишній, не придатний для чогось серйозного. Синонім: **як із дишла гармата.** 2. Слабохарактерний, нерішучий, безвольний
 19. **як мітла, жарт.** Хто-небудь швидко справляється з роботою, проворний
 20. **як мотовило, жарт.** 1. Дуже жвавий, неспокійний, метушливий
 21. **хоч мотузки (мотуззя) крути.** Надто розчулений, лагідний, податливий
 22. **мотузки можна сукати** Бути дуже безвільним, податливим.
 23. **з піску мотузки сучить.** Дуже спритний, умілий, практичний
 24. **стара торба, фам., зневажл.** Людина похилого віку; літня людина.
 25. **як з хреста знятий.** Дуже блідий, замучений, з хворобливим виглядом
 26. **на припічку кашу їсти.** Бути в дитячому віці, бути малолітнім.
 27. **не в своїй тарілці.** Почувати себе незручно, невпевнено.
 28. **носитися як з писаною торбою**

33. **be worth a pound** (shilling) мати фунт (шиллінг); *перен.* бути бідною людиною, не мати грошей
34. **big** (fat, heavy, long, well-lined) **purse** туго набитий гаманець; гроші
35. **have not a penny** (a shirt) **to one's name** (*тж.* to have not a shirt to one's back) не мати ні копійки; бути без грошей ≈ бути багатим на латки та на дрібні сльози
36. **keep open doors** (house, table), to жити на широку ногу, радо приймати гостей, бути дуже гостинним
37. **neither house nor home** (*тж.* neither stick nor stone) ≈ ні кола ні двора
38. **not a penny** (not a rap; not a shot in the locker; not a penny (sixpence) to bless oneself with; *прострч.* not a sixpence to scratch with) ≈ ні гроша, ні копійки за душею (*rap спочатку означало фальшиву монету вартістю у півпенні, яка була в обігу в Ірландії у 1721-1737 рр.)*
39. **to be on the bench** бути суддею або єпископом; одержати посаду судді або сан єпископа
40. **to be in someone's black boots** бути в немилості в кого-небудь
41. **to blackball** виключити кого-небудь з соціальної групи чи клубу
42. **to get the sack / to give someone the sack** бути звільненим; усунути кого-небудь з роботи
43. **California blankets** каліфорнійські ковдри (*газети, якими вкриваються безробітні, що ночують у парках*)
44. **thinking mug** *сл.* голова, макітра, довбешка
45. **without a rap** без копійки, зовсім без грошей
46. **sit on the Penniless Bench, to** бути в дуже скрутних матеріальних обставинах, ≈ голодні злидні годувати
47. **on the cushion** *амер.сл.* у достатках, ≈ як сир у маслі
48. **not a penny** ні гроша, ні копійки за душею
49. **neither house nor home** (*тж.* neither stick nor stone) ≈ ні кола ні двора
50. **have not a penny** (a cross) **to bless oneself with** *розм.* не мати ні копійки / **носитися як з писанкою** Приділяти надмірну увагу чомусь незначному
29. **товктися як у ступі.** Дуже багато, виснажливо працювати, виконувати якусь метушливу роботу.
30. **ні керма, ні вітрил.** Хто-небудь не контролює своїх дій, учинків, зовсім не керує ними
31. **заглядати (зазирати) в горшки.** Виявляти зайву, надмірну цікавість до кого-небудь, втручатися без потреби в чужі справи
32. **давати дулю через кишеньку.** Нишком, крадькома погрожувати кому-небудь; гудити когось, не виявляючи відкрито свого невдоволення
33. **[і] над копійкою труситься,** з *словоспол.* такий, що. Дуже скупий, ненажерливий
34. **не витягнеш і копійки.** Хто-небудь надзвичайно скупий.
35. **не затягнеш волоком (налигачем).** Хто-небудь дуже сором'язливий, неподатливий, упертий
36. **підвезти візка кому.** Нишком зробити прикрість кому-небудь.
37. **підвести / підводити під дурного хату.** Ошукати кого-небудь.
38. **підтягувати (стягувати, затягувати) паски (пасок, ремінці, очкурі, пояски).** Бути напівголодним, недоїдати
39. **під чаркою.** У стані незначного сп'яніння; напідпитку
40. **плювати в криницю.** Виявляти неповагу до кого-небудь.
41. **пролізти (пройти) крізь вушко голки.** Зробити щось неймовірне, винятково складне.
42. **як скапувати свічкою.** Худнути, марніти від переживань, хвороби.
43. **хоч свічки ліпи.** Хто-небудь м'який, непринциповий, слабохарактерний
44. **хоч у рамці (рямця) вправ.** Хто-небудь дуже гарний, вродливий.
45. **казанок (баняк, макітра) варить** *фам.* Хто-небудь розумний, кмітливий, добре розуміє що-небудь
46. **під чоботом** (бути, жити і под.) у цілковитій залежності від кого-небудь, під чієюсь владою, чийм-

- за душею; бути без грошей
51. **be worth a pound (shilling)** мати фунт (шилінг); *перен.* бути бідною людиною, не мати грошей
52. **big (fat, heavy, long, well-lined) purse** туго набитий гаманець; гроші
53. **be born in the gutter, to през.** народитися в злиднях, бідності
54. **be low in one's pocket (in pocket)** не мати ні копійки в кишені, бути без грошей
55. **as bright as a button** нарядний; \approx з голочки
56. **look like thirty cents** *амер.* мати поганий вигляд; здаватися незначним
57. **look as if one came out of a bandbox** бути чисто, охайно одягненим; як з голки
58. **flat tire** *амер.* нецікава, що нічим не відзначається особа; сіра людина
59. **as fine as fivepence** чудовий, гарний; \approx як нова копійка
60. **as clean as a new pin (as a pin)** чистенький, охайний; \approx як з голочки
61. **as pretty as a picture (paint)** дуже гарна; хоч з лиця воду пий
62. **to keep the pot boiling**
1) продовжувати розпочату справу,
2) заробляти на існування
63. **bell, book and candle** 1) іст. відлучення від церкви, 2) жарт. по всій формі, безповоротно, остаточно
64. **to fall on one's sword** брати повну відповідальність за велику помилку
65. **to give (one) the sack** "відмовити при сватанні" (у 2-му знач.)
66. **bitter cup** гірка чаша, чаша страждань
67. **a whited sepulcher** лицемір, ханжа, святенник
68. **to cry / proclaim / shout something from the rooftops** роздзвонити, розпустити плітки
69. **Damocles' sword (the sword of Damocles)** нависла біда, небезпека, дамоклів меч
70. **cask of Danaides** бочка Данаїд, бездонна бочка
71. **Hercules' Pillars** Геркулесові стовпи; Гібралтарська протока
72. **to make fit the Procrustian bed** небудь гнітом
47. **стоптати багато чобіг** довго ходити, добиваючись чого-небудь
48. **знайти сокиру під лавкою** відкривати для себе те, що для інших давно відоме
49. **ходити з торбами** жебрати, просити милостиню
50. **ламати списи** (у 2-му знач.) боротися, сперечатися
51. **стати на рушнику** взяти шлюб, одружитися
52. **чаша (терпіння) переповнилася** не можна більше терпіти, зносити що-небудь
53. **положити на лаві** справляти обряд поховання; ховати, хоронити кого-небудь
54. **облизати макогона** зазнати невдачі
55. **кадити фіміам** вихвалити кого-небудь
56. **лепта вдовиці** порівняно невеликий, посильний вклад у що-небудь спільне
57. **нести свій хрест** терпляче зносити труднощі, все, що судилося і стало неминучим у чиемусь житті
58. **пройти крізь вушко голки** зробити щось неймовірно, винятково складне
59. **перекувати мечі на рала** роззброїтися, відмовитися від войовничих намірів
60. **соляний стовп** непорушність
61. **дамоклів меч** небезпека або неприємність, що постійно загрожує
62. **бочка Данаїд** марна, даремна справа
63. **геркулесові стовпи** кінцева межа, край
64. **скриня Пандори** вмістилище зла, лиховісний дар
65. **Прокрустове ложе** те, що виступає мірилом, під яке штучно, насильно підганяють що-небудь, пристосовуючи до нього
66. **колесо фортуни** випадок, сліпе щастя
67. **провідна нитка** надійний дороговказ, путівник
68. **чаша святого Грааля** предмет шукань і поклоніння; омріяна мета
69. **битися з вітряками** безрезультатно боротися з уявними перешкодами

<p>вкласти в прокрустове ложе; втиснути у вузькі рамки</p> <p>73. Pandora's box ящик Пандори, джерело всіляких лих</p> <p>74. cloak-and-dagger втягування у таємну інтригу</p> <p>75. goody-two-shoes самовдоволена людина</p> <p>76. to fight the windmills боротися з уявним, неіснуючим ворогом</p> <p>77. to have an axe to grind мати на меті свої особисті наміри</p> <p>78. hoist with one's own petard що піймався у свою власну пастку</p>	<p>70. червона нитка керівна ідея, головна думка, тенденція</p> <p>71. як чарівна паличка дуже легко, просто, швидко</p>
---	--

Природний код культури

Англійські ІФ	Українські ІФ
<p>1. to break stones виконувати важку роботу; заробляти на життя важкою працею</p> <p>2. to bay / cry / howl at the moon займатися марною справою</p> <p>3. be made of ice бути холодною людиною</p> <p>4. be made of stone бути нечутливою людиною</p> <p>5. to cast the first stone at one кинути перший камінь у когось, виступити з першим обвинученням</p> <p>6. to fall into the fire one started потрапити у власну пастку</p> <p>7. to fall on stony ground падати на неродючий ґрунт; не дати наслідків</p> <p>8. to fall to the ground не дати наслідків, не здійснитися</p> <p>9. fire and brimstone нелюдські, нестерпні муки (у 1 знач.)</p> <p>10. to give a stone for bread дати камінь замість хліба; знущатися з когось</p> <p>11. in the land of the leaving живий серед живих; на цьому світі</p> <p>12. diamond of the first water <i>перен.</i> людина з позитивними якостями</p> <p>13. dumb as a stone німий як риба</p> <p>14. to fall into the fire one started потрапити у власну пастку</p> <p>15. hard as flint твердий, як камінь; нечутливий, загрубілий (про серце, риси обличчя, людину взагалі)</p> <p>16. heart of flint (stone) кам'яне, нечуле</p>	<p>1. братися кригою. Ставати холодним, байдужим</p> <p>2. не братися /не взятися [і (ні, ані)] за холодну воду. Нічого не робити, нічим не займатися</p> <p>3. буря у склянці води суперечки, тривоги з дріб'язкових, не вартих уваги питань</p> <p>4. небо в алмазах втілення заповітної мрії про щастя</p> <p>5. валитися (падати) від вітру. Бути знесиленим, дуже виснаженим</p> <p>6. вибитий: як (мов, ніби) з каменя вибитий. 1. Нерухомий. 2. Дуже гарний (про людину)</p> <p>7. витати в емпіреях фантазувати, захоплюватися мріями, відірваними від реальності</p> <p>8. золотий дощ несподіване багатство</p> <p>9. вітер у голові [грає, віє, свище, посвистує]. Хто-небудь легковажний, несерйозний</p> <p>10. і води не замутиль. Дуже лагідний, скромний, сумирний</p> <p>11. держатися (триматися) берега. Бути обачним, обережним, поміркованим у своїх діях, вчинках</p> <p>12. з однієї глини зліплений однаковий, подібний, схожий</p> <p>13. з каменем за пазухою. Хто-небудь вороже настроєний проти когось, нещирий, з лихими намірами</p> <p>14. камінь за пазухою [лежить]. Хто-</p>

<p>серце</p> <p>17. hard as iron дуже суворий, жорстокий</p> <p>18. heart of flint (stone) кам'яне, нечуле серце</p> <p>19. heart of gold золоте серце</p> <p>20. lump of clay 1) тлінне тіло; 2) бездушна, нечула людина</p> <p>21. unstable as water дуже непостійний; \approx сім п'ятниць на тиждень</p> <p>22. moon struck не при своєму розумі, божевільний</p> <p>23. eat the fat of the land, to \approx жити на широку ногу, як сир у маслі [<i>етим. бібл.</i>]</p> <p>24. cloud on (upon) one's brow похмурий вигляд</p> <p>25. to flow like water through one's fingers швидко минати (час, події та ін.)</p> <p>26. to go through fire and water 1) пройти через суворі випробування; 2) іти у вогонь і воду за когось</p> <p>27. have kissed the Blarney stone бути красномовним</p> <p>28. lump of clay 1) тлінне тіло; 2) бездушна, нечула людина</p> <p>29. starry eyes променисті очі</p> <p>30. stony stare кам'яний, байдужий, холодний, похмурий погляд</p> <p>31. moon face велике кругле обличчя</p> <p>32. mountain of flesh, a висока, товста людина</p> <p>33. look like December moon <i>рідк.</i> мати непрезентабельний, непоказний вигляд</p> <p>34. long drink of water <i>амер. розм.</i> дуже висока людина</p> <p>35. as deaf as a stone зовсім глухий; глуха тетеря</p> <p>36. be out in left field <i>амер.</i> бути не при своєму розумі</p> <p>37. bag of wind, a <i>амер. розм. [тж. розм. gas bag; амер. розм. wind bag; балакун, базіка, хвалько</i></p> <p>38. waters of forgetfulness Лета, забуття, смерть</p> <p>39. in seventh heaven у надзвичайному захваті, радості</p> <p>40. (as) unstable as water дуже непостійний; \approx сім п'ятниць на</p>	<p>небудь вороже настроєний проти когось, нещирий, невідвертий, приховує свої недобрі наміри</p> <p>15. як за кам'яною горою (стіною). Позбавлений, клопотів, турбот; захищений від усього</p> <p>16. тяжкий камінь ліг (упав, звалився) на груди (на душу, на серце). Кого-небудь спіткало горе, нещастя</p> <p>17. порости мохом. 2. Зістарітися, постаріти. 3. Зробитися черствим, бездушним</p> <p>18. прометеїв вогонь незгасне прагнення до досягнення високої та благородної мети</p> <p>19. бути на сьомому небі (бути, відчувати себе і т. ін.) дуже задоволений, радісний, безмежно щасливий; у стані небувалого піднесення</p> <p>20. скакати у вогонь і в воду. Бути готовим на будь-який вчинок</p> <p>21. решетом у воді зірки ловити, жарт. Марно витрачати час, байдикувати</p> <p>22. пливти за течією (по течії). Пасивно підкорятися обставинам, нічого не роблячи для поліпшення свого становища.</p> <p>23. вогнем (полум'ям) горіти. 1. Бути дуже червоним, гарячим (від приливу крові). 2. Бути в жару, відчувати жар (перев. від хвороби)</p> <p>24. як дві (три) краплі (каплі, краплини) води, з сл. схожий, подібний. Дуже, зовсім</p> <p>25. і вода освятиться кому хто-небудь помре, буде вбитий</p> <p>26. носити ніч за собою. Бути сліпим</p> <p>27. від вітру точиться. Дуже втомлений, виснажений, худий</p> <p>28. як сніг, з сл. сивий, побіліти. Дуже.</p> <p>29. снігу зимою (посеред зими, взимку) не дістанеш у кого. Хто-небудь надзвичайно скупий. Синонім: льоду серед зими не випросиш.</p> <p>30. туман в (на) очах у кого. 1. Хто-небудь погано почуває себе. Синонім: туман застилає очі.</p> <p>31. туман у голові. Хто-небудь не може ясно, чітко усвідомлювати що-небудь (через утому, недугу</p>
---	--

<p>тиждень</p> <p>41. (as) quick as a lightning з швидкістю блискавки, миттю; дуже швидкий</p> <p>42. in the land of the leaving живий, серед живих; на цьому світі</p> <p>43. the man in the moon людина, яка нічого не знає про земне життя; з неба впав</p> <p>44. water of life духовне оновлення (у 1-му знач.)</p> <p>45. a storm in a teacup суперечки з дріб'язкових, не вартих уваги питань</p> <p>46. to pour oil on troubled waters владнати суперечку, сварку, заспокоїти палку дискусію</p> <p>47. (living) in cloud cuckoo land віддалений від реальності простого життя</p> <p>48. a sea change глибока зміна, метаморфоза</p> <p>49. to saw the air розмахувати, жестикулювати руками під час розмови</p> <p>50. Promethean fire прометеїв вогонь; <i>перен.</i> життя</p> <p>51. a baptism of fire суворе випробування</p> <p>52. to hang fire вагатися</p> <p>53. to leave no stone unturned докладати усіх зусиль для досягнення мети</p> <p>54. (as) weak as water слабенький, кволий (фізично)</p> <p>55. (as) right as rain здоровий</p>	<p>32. тихіший [від] води, нижчий [від] трави. Дуже скромний, покірний, непомітний</p> <p>33. тримати камінь за пазухою приховувати недобрі наміри</p> <p>34. камінь спотикання. Велика перешкода, перепона, зайвий тягар для когось</p> <p>35. наріжний камінь. Основа, головна ідея</p> <p>36. кинути камінь (на кого, в кого) засуджувати когось</p> <p>37. сіль землі кращі люди свого часу</p> <p>38. давити каменем викликати тяжкий душевний стан</p> <p>39. як з каменя вибитий нерухомий (у 1-му знач.)</p> <p>40. як за кам'яною горою [бути, жити] під чийсь надійним захистом, без клопотів; захищений</p> <p>41. гратися з вогнем поводитися необережно, займатися чимось небезпечним</p> <p>42. як вогню [боятися] дуже, сильно</p> <p>43. пустити з вогнем знищити вогнем, спалити</p> <p>44. з вогню [та] в полум'я з однієї неприємності в іншу, ще гіршу</p> <p>45. хоч вогнем печи (кого) що не роби кому-небудь</p> <p>46. викликати вогонь на себе свідомо, навмисне брати на себе всю складність, чиюсь вину або відповідальність</p> <p>47. між двох вогнів [потрапити, опинитися] у такому скрутному становищі, коли небезпека або неприємність загрожує з обох боків</p> <p>48. на ясні зорі, на тихі води в Україну; додому, в рідні краї</p> <p>49. як небо від землі далекий, віддалений</p> <p>50. як у воду дивитися / глянути безпідставно передбачати що-небудь, пророкувати</p> <p>51. виходити / вийти сухим з води будучи винним, уміло уникати покарання або нарікання; залишатися непокараним або незаплямованим</p> <p>52. у вогонь і воду (іти, готовий) куди завгодно; на все</p>
---	--

	<p>53. іти / піти в [сиру] землю умирати</p> <p>54. уклонятися до землі (кому) виражати пошану кому-небудь</p> <p>55. діставати зірки з неба, діставати місяць з неба робити щось незвичайне, нездійснене</p>
--	--

Антропний код культури

Англійські ІФ	Українські ІФ
1. blush like a young girl (like a girl), to почервоніти, як (молода) дівчина; ≈ зашарітися як маків цвіт	1. баба Палажка . Язикатий, чванливий, пихатий.
2. dumb as a maid німий як риба	2. базарна баба . Криклива, сварлива, груба людина
3. man of character, a людина з характером	3. і батька рідного не жаліє (не жалує) /не пожаліє (не пожалує) . Хто-небудь позбавлений гуманних почуттів, безсердечний, жорстокий
4. man of courage, a хоробра, мужня людина	4. валяти (клеїти, строїти, ганяти) дурня . 1. Робити дурниці, безглузді вчинки; поводитися не так як слід. 2. Прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає. 3. Нічого не робити, байдикувати
5. man of decision, a рішуча людина	5. смоктати мамину цицю . Бути дуже малим
6. man of feeling, a чутлива людина	6. у батьки (у діди, у матері) годитися . Бути набагато старшим від кого-небудь
7. man (person) of few words небагатослівна людина	7. у сини (у дочки і т. ін.) годитися . Бути набагато молодшим від кого-небудь
8. man of honour чесна, порядна людина	8. як засватана дівка (дівка на виданні) . 1. Ніяково, несміливо, сором'язливо. 2. Гордо, піднесено, з почуттям власної гідності
9. man of iron 1) людина з залізною волею	9. обувати в дурнях . Опинитися у ненормальному, смішному становищі. Синонім: пошитися в дурні .
10. man of no character слабохарактерна людина	10. морщити з себе сироту . Видавати себе за бідного, нещасного; прибіднятися
11. man of principle принципова людина	11. грати дурня (дурника) . Прикидатися таким, що нічого не розуміє, не знає
12. sober as a judge (у 2-му знач.) розсудливий, здравомислячий, серйозний	12. майстер (мастак) на всякі (всі) штуки . 1. Дотепна, вигадлива людина. 2. <i>зневажл.</i> Людина, здатна на погані вчинки
13. strong man владна, рішуча людина (у 1-му знач.)	13. нема дурних (дурнів) . Хто-небудь
14. superior person <i>ірон.</i> обмежена, самозадоволена людина	
15. vicar of Bray, the безпринципна людина, пристосуванець [за ім'ям напівлегендарного вікарія XVI ст., який чотири рази змінював свою релігію]	
16. weak sister, a <i>амер.</i> людина, на яку не можна покластися	
17. man of fortune, a багата людина, багатій	
18. man of means (property) людина з достатком, при грошах, багата людина	
19. man of substance, a заможна людина	
20. good man 2) заможна, багата людина	
21. Arcadian youth, an	

- недалека, обмежена людина
22. **cousin Betsy (Betty)**
2) пришелепкувата, придуркувата людина
23. **blooming fool** страшенний дурень, дурень дурнем
24. **dumb Dora** *амер. сл.* дурна дівчина
25. **dumb Dora's brother** *амер. сл.* дурний хлопець; дурень
26. **natural fool** недоумкувата, слабоумна від народження людина
27. **man of sense** розумна людина
28. **Tom fool** дурень, блазень
29. **be in mourning for one's washerwoman** *жарт.* мати брудний одяг, бути одягненим у брудний одяг
30. **chit of a girl (woman), a** струнка або маленька, худенька дівчина (або жінка)
31. **be afraid of one's (own) shadow** боятися власної тіні, бути боягузливим
32. **be full of oneself** говорити тільки про себе, бути егоїстичний
33. **dead to all feeling** нечутливий, черствий, безсердечний
34. **doubting Thomas, a** скептик, Хома невірний
35. **drugstore cowboy** *амер. сл.* гульвіса, нероба
36. **fly high** високо нестися
37. **to have a quick (ready) wit** бути дотепним, кмітливим; \approx не лізти за словом у кишеню
38. **to have a slow wit** бути неспритним, недотепним, тупим
39. **to have nothing to say for oneself** 2) *розм.* бути мовчазним, небалакучим
40. **to have brass** мати нахабство, бути безсоромним
41. **to have guts** мати мужність, сміливість; бути хоробрим
42. **to have no ballast** бути нестійкою, невірноваженою людиною
43. **honest Abe (honest old Abe, old Abe)** *амер.* чесний (або чесний старий) Ейб (*прізвисько президента Авраама Лінкольна, 1809 – 1865*)
44. **Jack Homer** самовдоволений, пихатий хлопчисько
45. **Jack of (on) both sides** дворушник, людина, що намагається служити
- не такий наївний, некмітливий, непередбачливий, як про нього можна було б думати
14. **рідного батька продасть.** Хто-небудь непорядний, здатний зрадити.
15. **робити з себе дурня (дурника).** Прикидатися таким, що нічого не розуміє; удавати з себе наївну, нетямущу людину. Синоніми: **корчити дурня; валяти дурня** (в 2 знач.); **грати дурня** (в 1 знач.).
16. **[і] чортові не брат.** Дуже сміливий, незалежний в діях, вчинках.
17. **самому чорту брат.** Дуже сміливий, впевнений, незалежний в діях, вчинках і т.ін.
18. **як засватаний.** Несміливий, сором'язливий або такий, що трохи пишається
19. **і швець, і жнець, і на дуду грець.** Людина, яка вміє все робити і вправна в будь-якому ділі
20. **бачити далеко.** Бути далекоглядним, прозорливим
21. **не видавиш слова з кого.** Хтось дуже мовчазний, небалакучий
22. **добрий геній, книжн.** Людина, яка благотворно впливає на кого-небудь, приносить користь комусь
23. **тверезий голос.** Розсудлива людина
24. **гребти під себе.** Бути зажерливи
25. **не з полохливого (лякливого) десятка (роду).** Хоробрий, небоязкий
26. **не з хороброго десятка.** Несміливий, боязкий
27. **здере [з живого] й з мертвого, з словоспол.** такий, що. Дуже спритний у хабарництві
28. **кат катом; кат з катів.** Дуже жорстокий
29. **хоч до рани клади (прикладай, притуляй).** 2. з сл. такий. Добрий, лагідний, податливий
30. **легкий на слово, жарт.** Який любить багато говорити; говіркий, дотепний
31. **показувати / показати характер.** Виявляти впертість, стійкість
32. **не з полохливих (полохких).** Сміливий, небоязкий
33. **і слова не почувеш від кого.** Хто-

<p>багатьом</p> <p>46. Jack Spratt карлик, нікчема</p> <p>47. John (Tom) Long the career людина, що зволікає доставку чогось; ≈ тільки за смертю посилати</p> <p>48. lazy beggar ледар, нероба</p> <p>49. man of Gotham (a wise man of Gotham) обмежена, недалеко людина</p> <p>50. Mark Tapley, a людина, що ні за яких обставин не втрачає бадьорості, настрою</p> <p>51. (as) proud as Lucifer (as the devil) гордовитий, зарозумілий</p> <p>52. peeping Tom цікава людина</p> <p>53. the sandman is about дітям час лягати спати (<i>sandman</i> – казковий чоловічок, що засипає дітям пісок в очі, щоб їм хотілося спати)</p> <p>54. sister Anne вірний друг</p> <p>55. ready wit дотепність</p> <p>56. square shooter, a <i>розм.</i> чесна, порядна людина</p> <p>57. Tom Pepper <i>мор. жарг.</i> дуже брехлива людина</p> <p>58. true to one's word вірний своєму слову</p> <p>59. smooth joe <i>сл.</i> вкрадлива, улеслива, солодкомова людина</p> <p>60. be at the end of one's means (recourses), to терпіти нужду, злидні, бідувати</p> <p>61. gentleman of the three outs <i>жарт.</i> погано, бідно одягнена людина, що не користується кредитом і сидить без грошей</p> <p>62. make one's Jack, to <i>амер. розм. 2)</i> багато заробляти, ≈ загірбати гроші</p> <p>63. man of fortune, a багата людина, багатій</p> <p>64. man of means (property) людина з достатком, при грошах, багата людина</p> <p>65. man of substance, a заможна людина</p> <p>66. new poor, the люди, що недавно збідніли</p> <p>67. new rich, the багатії-вискочки, що збагатіли на спекуляціях воєнного і післявоєнного часу [<i>етим. фр.</i>]</p> <p>68. (as) poor as Job (Lazarus) бідний, як Іов, злиденний</p> <p>69. good man 2) заможна, багата людина</p> <p>70. bear one's age well, to добре</p>	<p>небудь дуже мовчазний, сором'язливий, неговіркий</p> <p>34. на всі боки приступний. Лагідний, спритний, розторопний</p> <p>35. сім п'ятниць (неділь) на тиждень. Хто-небудь дуже часто змінює своє рішення</p> <p>36. скупий на слова. Той, хто не любить багато говорити, небагатослівний, небалакучий</p> <p>37. ходяча совість. Людина, основною рисою якої є чесність</p> <p>38. чиста совість. Бути не винним перед кимось</p> <p>39. собі на умі. 1. Який вмiє приховувати свої думки, настрої, неохоче спілкується з іншими; хитрий, скритний</p> <p>40. з характером. Хто-небудь виявляє силу волі, наполегливість, витримку, принциповість</p> <p>41. без хитрощів. Чесний, відвертий, прямий</p> <p>42. вбитися в літа. Стати дорослим або старим</p> <p>43. входити в літа. Ставати дорослим; мужніти</p> <p>44. доходити/ дійти [до] літ [своїх] ([до] зросту). Ставати дорослим, досягати повноліття</p> <p>45. гнатися в літа, діал. Постаршати, зробитися статечним, немолодим</p> <p>їхати (повертати) з ярмарку (з торгу). Ставати немолодим; старіти</p> <p>46. літа (роки) виходять /вийшли. Хто-небудь досягає повноліття, зрілого віку або старим</p> <p>47. літа обсіли. Хто-небудь досяг зрілого віку, став старим</p> <p>48. під літами, заст. Немолодий, похилого віку. в літах. Немолодий, похилого віку</p> <p>49. молодий та зелений. <i>жарт.</i> Який не набув життєвого досвіду; недосвідчений, юний</p> <p>50. [ще] [материні] молоко на губах не обсохло (не висохло), зневажл. Дуже молодий, неповнолітній, недосвідчений</p> <p>51. у цвіті літ. У пору розквіту фізичних і духовних сил; у молоді роки</p> <p>52. жити своїм розумом (умом).</p>
--	--

<p>виглядати на свої роки, виглядати молодшим</p> <p>71. be in good looks мати здоровий вигляд</p> <p>72. Cordelia's gift тихий, ніжний жіночий голос</p> <p>73. look not at all the thing погано виглядати</p> <p>74. look small мати безглуздий вигляд</p> <p>75. pick up the pieces mood <i>жарт.</i> поганий, сумний настрій</p> <p>76. poor looks негарне лице, неприваблива зовнішність</p> <p>77. weary Willie неенергійна, апатична, млява людина; квола людина</p> <p>78. wooden Indian, a amer. людина з невиразним обличчям</p> <p>79. nobody (not all there; <i>розм.</i> not quite all there) дурний, придуркуватий; не сповна розуму, бракує клепки</p> <p>80. nobody's fool (звич.вжив. з <i>to be</i>) не дурень, розумна людина</p> <p>81. Jack (Tom) o' (of) Bedlam <i>заст.</i> божевільний, божевільна людина</p> <p>82. be a slave to one's work працювати як чорний віл, до синього поту</p> <p>83. Richard is himself again \approx живий курилко, має ще козак силу</p> <p>84. cousin seven times removed дальній родич</p> <p>85. a son of shame позашлюбний, незаконнонароджений син</p> <p>86. Adam's race людство, рід людський</p> <p>87. a besetting sin головна вада</p> <p>88. the blind leading the blind про того, хто не маючи знань або досвіду, намагається навчити іншого</p> <p>89. the daughter of Jesebel злочинна, нахабна жінка</p> <p>90. (as) poor as Job бідний, як Іов, злиденний</p> <p>91. the fall of Man гріхопадіння</p> <p>92. the Father of all devil батько всякого зла, біс, сатана</p> <p>93. as old as Methuselah старий</p> <p>94. to stagger like a drunken man іти, хитаючись, як п'яний</p> <p>95. the kiss of death (Juda's kiss) зрадницький поцілунок</p> <p>96. (as) pleased as Punch дуже радий,</p>	<p>Дотримуватися власних поглядів, переконань</p> <p>53. мамин синок розпещений хлопчик або юнак</p> <p>54. батьків син спадкоємець заможних батьків</p> <p>55. як за рідного батька (правити, гнути) занадто дорого, дуже багато</p> <p>56. лізти поперед батька в пекло випереджати інших у чому-небудь</p> <p>57. ні сват ні брат зовсім чужа людина</p> <p>58. як засватана дівка (стояти, сидіти) 1) ніяково, несміливо, сором'язливо, 2) гордо, з почуттям власної гідності</p> <p>59. за царя Гороха дуже давно</p> <p>60. страшків син боязка, ляклива людина</p> <p>61. Марко Проклятий вічний блукач, великий злочинець, неспокійна людина</p> <p>62. баба надвоє ворожила невідомо, чи відбудеться, здійсниться щось, чи ні; побачимо</p> <p>63. як сім баб пошептало набагато краший</p> <p>64. Божий слуга представник духовенства</p> <p>65. засилати старостів просити згоди на шлюб в обраної особи та її батьків</p> <p>66. дурний піп хрестив (кого) нерозумний, нерозторопний</p> <p>67. Сізіфова праця надзвичайні зусилля, спрямовані на досягнення чогось, які не дають бажаних результатів; непосильне щось</p> <p>68. бальзаківський вік жінка 30-40 років</p> <p>69. бідний родич нещасний, невлаштований</p> <p>70. ні роду, ні плоду хто-небудь зовсім одинокийірон</p> <p>71. свояк з лівої щоки нерідна, чужа людина</p> <p>72. адамові діти нащадки Адама, рід людський</p> <p>73. блудний син той, хто повертається з каяттям, визнанням своїх провин</p> <p>74. цар тьми чорт</p> <p>75. воскресіння Лазаря видужання після важкої хвороби</p> <p>76. Мафусаїлів вік старий</p> <p>77. співати Лазаря прибіднюватися</p>
--	---

<p>задоволений</p> <p>97. Punch and Judy man балаганник</p> <p>98. Punch's voice пронизливий голос</p> <p>99. seven daughter of a seven daughter пророчиця, провісниця, віщунка</p>	<p>78. служити Мамоні прагнути до збагачення, дбати лише про матеріальні цінності</p> <p>79. Іов Великострадний людина, яка в своєму житті несправедливо зазнала багато горя, випробувань, злигоднів життя, але мужньо перенесла усі незгоди й лишилася добропорядною, добросовісною, вірною своїм ідеалам</p>
--	--

Харчовий код культури

Англійські ІФ	Українські ІФ
<ol style="list-style-type: none"> 1. be full of vinegar бути нелюб'язним 2. chaw bacon <i>амер. розм.</i> необтесаний, незграбний хлопець, роззява 3. cool as as pie спокійний, байдужий холодний 4. keen as mustard повний ентузіазму, ентузіаст своєї справи (<i>гра слів: keen – гострий та keen's mustard – гірчиця Кіна (за назвою фірми)</i>) 5. polite as a pie <i>амер. розм.</i> дуже ввічливий, чемний, люб'язний 6. have one's cake baked 1) мати засоби до існування; бути заможним 7. have one's bread buttered for life жити в достатку, бути матеріально забезпеченим на все життя 8. not to earn salt for one's porridge нічого не заробляти, не заробляти на хліб 9. to eat the bread of luxury \approx жити на широку ногу, як сир у маслі 10. as good as a pie <i>амер.</i> дуже гарний, симпатичний; цяця 11. as fat as a butter гладенький, відгодований, опецькуватий 12. look as if butter would not melt in one's mouth (<i>часто ірон.</i>) мати невинний смиренний вигляд 13. the land flowing with milk and honey країна достатку, казкова країна 14. to eat bread and salt урочисто поклястися, дати урочисту клятву 15. to take the cake заслужити повагу, мати найбільший успіх; бути обурливим 16. (as) flat as a pancake 1) абсолютно плоский, рівний (поверхня, ландшафт, жіночі груди і т. п.), 2) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. хліб-сіть забувати. Виявляти невдячність, неухважність до когонебудь за гостинність, добро. 2. заварити кашу (пиво). Затіяти щось дуже складне, клопітне, що загрожує неприємними наслідками 3. збирати вершки [на молоці]. Брати собі все найкраще, першим користуватися чимсь здобутками 4. в горіліці киснути. Постійно пиячити 5. [і] хліб і до хліба необхідні засоби для існування; достаток 6. їсти хліб мати все необхідне для життя 7. жити (собі) та (і) хліб жувати вести нормальний, матеріально забезпечений спосіб життя 8. їсти сухий хліб жити у нестатках, бідності, нужді 9. перебиватися з хліба (з юшки) на воду (на сіль, на квас) бідувати, терпіти нестатки 10. ламатися як гречаний бублик. Неспішно реагувати на чиєсь прохання, пропозицію; навмисне вагатися, зволікати. 11. ласий на чужі ковбаси. Охочий поживитися за чий-небудь рахунок; жадібний 12. мазати медом речі (слова), зневажл. Говорити облесливо, нещиро; підлещуватися до когось 13. сіль землі найкращі, найвидатніші представники народу; добірна частина певного товариства, суспільства

<p>безглуздий, безрадісний</p> <p>17. (as) dry as biscuit 1) дуже сухий (тіло, шкіра, горло людини, предмет, 2) запальний</p> <p>18. the land of Cakes Шотландія</p> <p>19. Yorkshire pudding пиріг із збитого тіста, запеченого під куском м'яса</p> <p>20. milk and roses ≈ кров з молоком</p> <p>21. apple-pie bed зв'язані простиня і підковдра, які не дають можливості випрямитися на всю довжину” (поширений в англійських шкільних інтернатах жарт; загнуті кінці простині нагадують загнуті краї яблучного пирога)</p> <p>22. Sally Linn cake здобна булочка</p> <p>23. to save one's bacon ледве втекти від небезпеки чи труднощів</p> <p>24. to take the gilt off the gingerbread показати щось без прикрас, у натуральному вигляді, позбавити щось привабливості</p> <p>25. jam tomorrow обіцянка, що все буде добре, яка рідко справджується</p> <p>26. a pound of flesh повна обов'язкова сплата, яку людина вимагає від іншої людини</p>	<p>14. манна небесна те, що легко дістається; щось бажане, приємне</p> <p>15. з медом на вустах. Який нещиро говорить комусь приємні речі; облесливий, нещирий</p> <p>16. молоко та кров. Здоровий, з рум'янцем на щоках.</p> <p>17. з м'якого тіста. Безвольний, непослідовний у своїх діях, поглядах, переконаннях</p> <p>18. плювати в борщ. Кривдити кого-небудь, робити щось неприємне, прикре</p> <p>19. додавати куті меду Посилювати враження від чого-небудь, розпалювати якісь почуття</p> <p>20. обростати жиром (салом). Ставати інертним, байдужим до всього. Синонім: запливати жиром</p> <p>21. проханий хліб милостиня</p> <p>22. з перцем. Дуже запальний, гарячий, гострий на язик.</p> <p>23. скупаний у молоці. Гарний зовні, виплеканий, випечений</p> <p>24. як вареник у маслі (сметані) – живе дуже добре, безтурботно, заможно</p> <p>25. доля маслом губи змастить пощастило в житті кому-небудь</p> <p>26. як муха в сметані зі сл. <i>дибати, іти</i>, ірон. повільно, незграбно</p> <p>27. купатися як сир у маслі жити у достатках, у розкошах, безтурботно</p> <p>28. вмочити в молоко стати сивим (про голову, вуса, бороду); посивіти</p> <p>29. мало каші з'їв. Дуже молодий, недосвідчений</p> <p>30. молочні ріки і киселеві (масляні) береги заможне, повне достатку, безтурботне життя</p> <p>31. з одного тіста однаковий з ким-, чим-небудь; подібний, схожий з кимось–чимось</p> <p>32. з іншого тіста не схожий, не подібний до інших</p> <p>33. з м'якого тіста безвольний, непослідовний у своїх діях, поглядах, переконаннях</p> <p>34. не з такого тіста особливий,</p>
---	---

	<p>зовсім інший</p> <p>35. надувся, як тісто на опарі про пихату людину</p> <p>36. губи як вареники про людину з великими губами</p> <p>37. круглий як галушка про невеличкого на зріст товстуна</p> <p>38. всипати на галушки кому дуже вилаяти, суворо покритикувати</p> <p>39. обміняти хліб [святий] дати або дістати згоду на шлюб; домовитися про одруження</p> <p>40. повертати хліб відмовляти тому, хто сватається</p> <p>41. тільки (хіба, лиш) пташиного молока нема (не вистачає, бракує) кому, у кого хто-небудь має абсолютно все</p> <p>42. мазати пирогом (пирогами) зверху кого балувати кого-небудь</p> <p>43. на пироги у гості</p> <p>44. плаває як пиріг у маслі благоденствує, заможно живе</p> <p>45. як мазаний пиріг підлабузник</p> <p>46. попікся як дід пампушкою зазнав невдачі</p> <p>47. білий як сметана 1) про людину із світлим волоссям; 2) про не засмаглу людину; 3) про сиву людину</p>
--	--

Духовно-предметний код культури

Англійські ІФ	Українські ІФ
1. the curse of Cain прокляття Каїна	1. Агнець божий. Безвольна, покірлива, розумово обмежена людина
2. allen angel диявол, скинутий ангел	2. відійти у Царство Небесне померти
3. good soul добра, чутлива людина	3. дивитися бісом (у 2-му знач.) / дивитися чортом (у 1-му знач.). Виявляти неприязне, вороже ставлення до кого-небудь
4. have no soul бути бездушним; бути безстрасним, холодним	4. душа навстіж (нарозхрист). Хто-небудь відвертий, щирий у поведженні з іншими
5. honest (kind, simple) soul добряк; добра, чесна, простодушна людина	5. каїнова душа. Уживається на означення підлої, підступної людини
6. (as) pale as a ghost (death) дуже блідий	6. з душею. 1. Чуйний, доброзичливий, задушевний.
7. to go down to Hades умерти; піти до праотців	7. не до Петра, а до різдва. Хто-небудь
8. to fear as the devil fears holy water ≈ боятися як чорт ладану	
9. to hold a candle to one допомагати комусь; грати допоміжну роль	
10. to hold a candle to the devil 1)	

- звернути з правильного шляху 2) допомагати (зробити щось погане) завідомо поганій людині
11. **to melt like a candle** втрачати вагу, худнути
 12. **to go out like a candle in a snuff** помирати; ≈ гаснути як свічка (у 2-му знач.)
 13. **to waste away like a candle** помирати
 14. **a good soul** добра, чутлива душа або людина
 15. **a kind soul (an honest soul)** добряча душа; добряк; добра, чесна, простодушна людина
 16. **not to see a soul** нікого не бачити
 17. **to pray without one's beads** прорахуватися, припустити помилку
 18. **to sell one's soul to the devil** продатися, продати душу чортові
 19. **be the heart and soul of something, to** бути душею чогось (товариства)
 20. **to go behind the eternal cloud** "померти"
- немолодий, похилого віку
8. **нема бога у серці.** Хто-небудь не несе моральної відповідальності за свою погану поведінку, недостойні вчинки. Синонім: **нема совісті.**
 9. **підкурювати ладаном кого.** Надмірно вихваляючи, підлещуватися
 10. **тримати Бога за бороду.** Бути до кінця впевненим у собі, в своїх силах.
 11. **скорчити Лазаря.** Прикинутися безталанним, нещасним
 12. **підвести / підводити кого-небудь під монастир.** Обдуривши, накликати біду, поставити кого-небудь у скрутне або незручне становище
 13. **не з нашої парафії.** Який відрізняється від якоїсь групи людей колом занять, світоглядом, переконаннями
 14. **носитися як чорт із грішною душею** Приділяти надмірну увагу чомусь незначному.
 15. **з душі пре** чиєї, у кого, грубо. 1. Хтось відчуває велику неприязнь, огиду до кого-, чого-небудь. 2. Хтось надмірно поїв, дуже переїв
 16. **мати Бога в серці (в животі), заст.** Бути милосердним, совісним, жалісливим, справедливим. Пор.: **мати Христа в душі.**
 17. **ходячий мертвець (мрець), ірон.** Дуже худа, виснажена, немічна людина.
 18. **як мертвий.** 1. Дуже стомлений, млявий, інертний. 2. Блідий, нерухомий
 19. **одні (ходячі) моці.** Дуже худа, виснажена, немічна людина
 20. **святий та божий, ірон.** Удавано тихий та добрий; нещирий
 21. **як смерть, з сл.** блідий, побіліти. Дуже, надзвичайно
 22. **душа (губа) не з лопуцька.** Хто-небудь не байдужий до чогось; наділений усіма рисами людської особистості; сміливий, принциповий. Антонім: **мотузьяна душа.**
 23. **душа заросла полином.** Хто-небудь збайдужів, став не чутливим, не

	<p>сприйнятливим до чого-небудь.</p> <p>24. заяча душа. Боязка, полохлива людина.</p> <p>25. мотузьяна душа. Хто-небудь позбавлений рис людської індивідуальності – боязкий, непринциповий.</p> <p>26. хвацька душа. Безрозсудно хоробра, відчайдушна людина.</p> <p>27. черства душа; черстве серце. Хто-небудь нечутливий, байдужий.</p> <p>28. широка душа; широке серце. Хто-небудь наділений чуйністю, щедрою, щирою вдачею</p> <p>29. щира (золота) душа; щире (золоте серце). Уживається на означення позитивних якостей людини: правдивості, відвертості, доброзичливості, сердечності.</p> <p>30. мишача душа – Уживається на означення полохливої дріб'язкової людини, здатної на підлість.</p> <p>31. мати душу. Бути чуйним, доброзичливим, сердечним</p> <p>32. кривити душею. Бути нещирим, лицемірити</p> <p>33. душа в п'яти тікає (чия, у кого) хто-небудь раптово відчуває сильний переляк; комусь стає страшно</p>
--	---